

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (188) лютий 2021

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (**категорія “Б”**) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 №886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)
ISSN 2617-0825 (Online)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.2/188.2021>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: **Микола ГАЛІВ** – д.пед.н., доц.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед. н., проф., *Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.,н.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БЛАВИЧ – д.пед.н., проф.,

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед. н., проф.,

Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.,соц., н., (педагогіка), *Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.,н.,

Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м.Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.,н., *Університет Центрального Ланкаширу*

(м.Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед. н., проф., академік *АНВО України,*

Заслужений діяч науки і техніки України,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед., н., проф.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;

д. хабіліт., проф., Куювсько-Поморська вища школа (м.Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dsru.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол №3 від 18.02.2021 р.)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” об’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції. За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 25.02.2021 р. Ум. друк. арк. 16,59.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у поліграфічній фірмі “ШВИДКОДРУК”

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Данила Галицького, 1
тел.: (0324) 41-08-90

© Молодь і ринок, 2021

Молодь і ринок

№2 (188) лютий 2021

ЗМІСТ

- Тетяна Атрощенко, Лариса Зданевич**
Аксіологічний підхід у формуванні полікультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....6
- Олена Гнізділова, Оксана Станіченко**
Еколого-моральні проекти як засіб виховання чуйності у дошкільників.....11
- Олександра Свйонтик, Микола Галів**
Документ з історії повсякденного життя Чернівецького державного учительського Інституту (1948 р.): археографічний аналіз.....16
- Аліна Урбанович, Орися Ліщук, Галина Суслик, Богдан Ліщук, Марта Гоцко**
Використання інтерактивних методів навчання для вивчення ендокринології у закладі вищої освіти...22
- Наталія Калита, Микола Пантюк, Ірина Садова**
Духовний розвиток особистості: історико-педагогічний аспект.....27
- Наталія Муқан, Олена Муқан, Роман Драган**
Професійна підготовка бухгалтера крізь призму потреб роботодавців.....32
- Оксана Шквир, Наталія Казакова**
Акмеологічний підхід до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів.....38
- Тетяна Ситнік**
Організація самостійної роботи студентів в умовах карантинних обмежень.....43
- Мирослава Циганик**
Театральне життя Львівської греко-католицької духовної семінарії кінця XVIII першої половини XIX ст...48
- Оксана Ісаєва, Роксолана Алексєєва**
Е-портфоліо вчителя середньої школи як технологія професійного зростання.....55
- Світлана Кирилюк, Наталія Бендерець, Наталія Примаченко**
Значення позакласної роботи з фінансової грамотності для формування соціальної активності учнів...60
- Теодор Лещак, Марія Крива, Ореста Клонцак**
Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями.....65
- Nataliia Logutina**
The problem of the educational process activating in the context of distance learning.....70

Вадим Калінін, Лариса Калініна Метод геометричних фігур як засіб розвитку критичного мислення старшокласників.....	75
Орест Гук, Ігор Гриник Профілактика суїцидальної поведінки підлітків як актуальна соціально-педагогічна проблема.....	81
Natalia Soroka, Tetiana Shchokina Ways to form foreign language communicative competence of future lawyers.....	86
Іван Василиків, Роксолана Романчук Особливості формування алгоритмічного мислення молодших школярів на уроках інформатики.....	90
Світлана Воронова Академічна доброчесність в системі загальної середньої освіти.....	95
Людмила Силюга, Тетяна Волошин Система прикладних задач як засіб формування пізнавальної активності молодших школярів.....	101
Ірина Радзівська Огляд джерелознавчої бази дослідження процесу підготовки фахівців у медичних (фармацевтичних) освітніх закладах України.....	105
Іван Фрайт, Євгенія Шуневич “Внесок галицьких композиторів у розвиток української нотно-видавничої діяльності (друга половина XIX – початок XX століття)”.....	111
Тетяна Медвідь Роль творчої спадщини М. Лисенка у формуванні музичної культури учнівської молоді.....	116
Катерина Степанюк Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в контексті пріоритетів концепції НУШ...	121
Oksana Televatiuk The mechanism of image formation in English media discourse texts.....	126
Irena Khmilyar Competence characteristics of a nurse in Switzerland: professional, ethical, legal practice.....	134
Агнета Маргітич Аналіз нормативно-правового забезпечення організаційної культури коледжу в умовах полікультурності...	140
Василь Сіладі Різноманітність підходів до іншомовної підготовки в європейському освітньому середовищі.....	145
Уляна Куцик Образ детектива у трилогії Стіга Ларссона “Міленіум”: психологічний аспект.....	150
Юрій Сіка Педагогічні умови формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних вузів.....	154

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

№2 (188) February 2021

Published since February 2002

UDC 051 The journal "Youth and market" is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category "B"**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

Ivan Franko, 24 Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine 82100

The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine

Published State registration license: Series KB № 12270 – 1154 IIP since 05.02.2007

ISSN 2308-4634 (Print) "Youth and market" is indexed in such databases: Google Scholar; Polish

ISSN 2617-0825 (Online) Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)**

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.2/188.2021>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Interregional Academy of Personnel Management

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Kyiv National University of Trade and Economics

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic),*

Pedagogical University of Cracow, Poland

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire*

(Preston, UK)

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University;

Dr. habilit., Prof., Kuyavian-Pomeranian High School (Bydgoszcz, Poland)

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University

(protocol № 3, 18.02.2021)

Links to the publication of "Youth and market" obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view. Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Signed to print 25.02.2021

Offset paper. Offset print. Edition of 100 copies. Size 60 x 84 1/8. Letter Times New Roman

Printed in the printing firm "Shwydkodruk" ("FastPrint")

Danylo Halytsky str., 1, Drohobych. Lviv Region 82100

tel.: (0324) 41-08-90.

Youth & market, 2021

Youth & market

№2 (188) February 2021

CONTENTS

Tetiana Atroshchenko, Larysa Zdanevych

An axiological approach in the formation of multycultural competence of future educators of preschool educational establishments.....6

Olena Hnizdilova, Oksana Stanichenko

Ecology-moral projects as the means of educating sensitivity with pre-schoolers.....11

Oleksandra Sviontyk, Mykola Haliv

Document on the history of everyday life of the Chernivtsi state teachersj training institute (1948): archaeological analysis.....16

Alina Urbanovych, Orysia Lishchuk, Galuna Suslyk, Bohdan Lishchuk, Marta Hotsko

Use of interactive teaching methods for studying endocrinology in higher education institution.....22

Natalia Kalyta, Mykola Pantyuk, Iryna Sadava

Spiritual development of personality: historical and pedagogical aspect.....27

Nataliya Mukan, Olena Mukan, Roman Dragan

Professional training of accountant through the prism of employers' demands.....32

Oksana Shkvyr, Nataliia Kazakova

Acmeological approach to the stage training of the future primary school teachers.....38

Tetiana Sytnik

Organization of students' individual work in conditions of quarantine restrictions.....43

Myroslava Tsyhanyk

Theatre life of the Greek-Catholic seminary in Lviv in the late XVIII century – the first half of the XIX century...48

Oksana Isayeva, Roksolana Alekseeva

E-portfolio of a secondary school teacher as a technology of professional advancement.....55

Svitlana Kyrylyuk, Natalia Benderets, Natalia Prymachenko

The importance of extracurricular work on financial literacy for the formation of social activity of students.....60

Teodor Leshchak, Mariia Kryva, Oresta Klontsak

Preparation of future primary school teachers to work with gifted pupils.....65

Nataliia Logutina

The problem of the educational process activating in the context of distance learning.....70

Vadym Kalinin, Larysa Kalinina Geometric figures method as a means of critical thinking skills development of senior learners.....	75
Orest Huk, Ihor Hrynyk Prevention of suicidal behavior of adolescents as a current socio-pedagogical problem.....	81
Natalia Soroka, Tetiana Shchokina Ways to form foreign language communicative competence of future lawyers.....	86
Ivan Vasylykiv, Roksolana Romanchuk The peculiarities of formation of algorithmic thinking of junior schoolchildren in informatics lessons.....	90
Svitlana Voronova Academic integrity in the system of general secondary education.....	95
Lyudmyla Sylyuha, Tetiana Voloshyn System of applied problems as a means of formation of cognitive activity of primary school pupils.....	101
Iryna Radzievska Review of the source base of studying the process of training specialists in medical (pharmaceutical) educational institutions of Ukraine.....	105
Ivan Frait, Eugene Shunevych “The contribution of Galician composers in the development of Ukrainian music publishing (the second half of the XIX – early XX century)”.....	111
Tetiana Medvid The role of M. Lysenko’s creative heritage in the formation of musical culture student youth.....	116
Kateryna Stepanyuk Professional training of the future teachers of primary education within the context of priorities of the concept of modern Ukrainian school.....	121
Oksana Televatiuk The mechanism of image formation in English media discourse texts.....	126
Irena Khmilyar Competence characteristics of a nurse in Switzerland: professional, ethical, legal practice.....	134
Agneta Margitich Analysis of regulatory and legal support of the organizational culture of the college in the conditions of polyculturality.....	140
Vasyl Siladi Diversity of approaches to foreign language training in the European educational environment.....	145
Ulyana Kutsyk Images of detectives in Stig Larsson’s trilogy “Millennium”: psychological aspect.....	150
Yuriy Sika Pedagogical conditions of formation of conductor and choir culture in the process of training students of pedagogical higher education institutions.....	154

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

УДК [378:373.2.011.3-052]:316.72:17

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230434>

Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Лариса Зданевич, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Стаття розкриває потенціал аксіологічного підходу у формуванні полікультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Проаналізовано дефініції понять “цінність”, “полікультурна освіта” та “полікультурна компетентність”. Аксіологічний підхід визначено як один із провідних у процесі формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Визначено перелік цінностей, які відіграють провідну роль у процесі формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а саме: взаємоповага, совість, честь, відповідальність, любов, співчуття, порядність, гідність. Саме на їхній основі рекомендовано формувати ціннісні орієнтації майбутніх вихователів, необхідні для здійснення професійної діяльності в поліетнічному освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: вихователі закладів дошкільної освіти; полікультурна освіта; полікультурна компетентність; аксіологічний підхід; фахова підготовка; полікультурне освітнє середовище; цінності.

Лит. 15.

Tetiana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy of Preschool,
Primary Education and Educational Management Department of
Mukachevo State University

Larysa Zdanevych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Preschool Pedagogy,
Psychology and Professional Methods Department
Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy

**AN AXIOLOGICAL APPROACH IN THE FORMATION OF MULTICULTURAL
COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL
ESTABLISHMENTS**

The article has revealed the potential of the axiological approach in the formation of multicultural competence of future educators of preschool educational establishments. In a period of complex socio-political, economic, educational and cultural changes in today's globalized society has been a reassessment of the value system, new values and ideals have been formed. Today, the integrational processes taking place in the world have posed a difficult task for the national educational system – to prepare children and youth for life in a multicultural and multinational society, to form a tolerant attitude towards people of different nationalities, languages, races, religions, to develop a culture of interethnic communication. It has been important to find new, vital values, ways to include them into the educational process of training future educators of preschool educational institutions, which are the first to form new citizens of the world.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the potential of the axiological approach in the formation of multicultural competence of educators of preschool educational establishments.

It has been noted that the formation of pedagogical axiology as a methodological approach in understanding pedagogical phenomena helps to overcome the cultural crisis, from which, unfortunately, modern civilization has been suffering and inhibiting the development of the value sphere of the individual. The axiological approach has been defined as one of the leading in the process of formation of multicultural competence of future educators of preschool educational establishments. The list of values that play a leading role in the process of forming multicultural competence of future educators of preschool educational establishments has been determined: mutual respect, conscience, honor, responsibility, love, compassion, decency, dignity. On their basis it has been recommended

to form the value orientations of future educators, necessary for the implementation of professional activities in a polyethnic educational environment of preschool educational establishments.

Keywords: *educators of preschool educational institutions; multicultural education; multicultural competence; an axiological approach; professional training; multicultural educational environment; values.*

Постановка проблеми. У період складних суспільно-політичних, економічних, освітніх та культурних змін у сучасному глобалізованому суспільстві відбувається переоцінка системи цінностей, формуються нові цінності та ідеали. Інтеграційні процеси, які сьогодні відбуваються у світі, висувають перед вітчизняною системою освіти непросте завдання – здійснити підготовку дітей та молоді до життя в умовах полікультурного і багатонаціонального суспільства, сформувати толерантне ставлення до представників різних національностей, мов, рас, релігій, розвивати культуру міжнародного спілкування тощо. Ми повністю поділяємо погляди групи науковців у тому, що в процесі модернізації національної системи освіти необхідно спрямовувати та концентрувати зусилля всіх її учасників (від батьків до вчителів, викладачів) на розвиток аналітико-пізнавальної активності здобувачів освіти (на основі засвоєння фундаментальних ядер знань) та сприяти самопізнанню здобувачами власного “Я”. Йдеться про професійно-особистісні якості, толерантність й інші професійно значущі якості [4, 14].

Українська освіта і, зокрема, система дошкільної освіти не може повністю розв’язати політичні, економічні, етнічні проблеми. Але вона може зробити істотний внесок у раннє формування багатоукладного менталітету, виховання підростаючого покоління поваги до культур різних народів. Заклади дошкільної освіти можуть допомогти дитині раніше й глибше зрозуміти, усвідомити і оцінити власну культуру. Відповідно, актуальним постає пошук нових, життєво важливих цінностей, способів їх включення в освітній процес підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО), які найпершими покликані формувати нових громадян світу.

Переконані, що становлення педагогічної аксіології як методологічного підходу в осмисленні педагогічних явищ сприяє подоланню культурної кризи, від якої, на жаль, потерпає сучасна цивілізація, що суттєво гальмує розвиток ціннісної сфери особистості. Саме тому аксіологічний підхід вважаємо одним із провідних у процесі формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми цінностей є предметом

дослідження С. Анісімова, В. Баруліна, Є. Борінштейна, Т. Бутківської, А. Кавалерова, М. Кагана, Н. Костенко, О. Петінової, О. Плахотнюк, Є. Причепія, М. Стельмаховича та ін. У розвиток педагогічної аксіології значний внесок внесли праці І. Беха, Б. Бім-Бада, Б. Додонова, І. Зязюна, Т. Калужної, М. Култаєвої, М. Михальченка, В. Огнев’юка, І. Радіонової, В. Розіна, В. Сластьоніна та ін. Професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО представлена у наукових розвідках А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зданевич, Т. Котик, Л. Пісоцької та ін. Актуальними для нашого дослідження є праці Е. Бахічі, Г. Бейкер, Дж. Бенкса, П. Горські, О. Гриви, О. Гуренко, Г. Дмитрієва та ін., в яких розкрито багатопланові питання полікультурної освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати потенціал аксіологічного підходу у формуванні полікультурної компетентності вихователів ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Згідно з філософським енциклопедичним словником, аксіологія – вчення про цінності, філософська теорія цінностей, що з’ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей [12, 14].

Слід констатувати, що термін “цінність” є одним із ключових понять сучасної суспільної думки, його активно використовують у філософії, соціології, психології та педагогіці для позначення об’єктів і явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі моральні ідеали й виступають еталонами. Засвоєння особистістю цінностей суспільства і формування ціннісних орієнтацій залежить від багатьох чинників – культури, традицій, політичного, соціального та економічного середовищ, особливостей особистісного розвитку. При цьому на кожному етапі розвитку можуть домінувати як суспільні, так і особистісні цінності. Серед типів цінностей, що привертають найбільшу увагу аксіології, першочерговими є моральні, правові, цінності наукового пізнання, людської історії, цінності, пов’язані з природою людини і сенсом її життя тощо.

Як зауважує О. Петінова, система цінностей і відношень до них визначає суспільний розвиток на основі активізації фактора людини. Виступаючи інструментом соціального регулювання, цінності, на думку авторки, є тією проміжною ланкою, яка пов’язує поведінку людини з її важливими соціальними інструментами, ідеалами, інтересами

і вимогами. Вони виконують складні і різнобічні регулятивні функції стосовно до суспільства і особистості. Ця проблема виступає найважливішою частиною програми регулювання і управління в суспільстві на етапі його оновлення [9, 183].

Погоджуємося з О. Барліт у тому, що використання аксіологічного підходу у педагогічній науці є виправданим при організації таких напрямів діяльності, як: цілісний розгляд становлення особистості в нерозривній єдності соціального й екзистенційного; включенні в дослідницький простір таких феноменів, як цінність, ідеал, духовне піднесення, переживання, віра тощо; вивчення не абстрактної, а конкретної людини у конкретних історико-культурних умовах життя, повсякденних формах функціонування, зокрема в освіті як невід'ємному атрибуті людського буття і в конкретних геокультурних умовах [1, 27].

Аксіологічний підхід, на думку Р. Винничук, дає змогу розглядати освіту як соціально-педагогічний феномен, що знаходить відображення в основних його ідеях: універсальність і фундаментальність гуманістичних цінностей, єдність цілей і засобів, пріоритет ідеї свободи. У структурі ціннісних імперативів змісту сучасної освіти, поряд із завданнями освоєння накопиченої суспільством культури, особливе місце посідає формування ціннісного ставлення до природного і соціального середовища, власного здоров'я, зміна творчого потенціалу людини, розвиток її здібностей перетворювати існуючу дійсність [2, 94].

Виходячи з аксіологічних ідей, О. Олейнікова виділяє такі культурно-гуманістичні функції освіти: розвиток духовних сил, здібностей і умінь, які дають можливість людині долати життєві труднощі; формування характеру і моральної відповідальності в ситуаціях адаптації до соціального і природного середовища; забезпечення можливостей для особистісного й професійного росту і здійснення самореалізації; оволодіння засобами для досягнення свободи, особистої автономії, щастя і здоров'я; створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності особистості і розкриття її духовних потенцій [8].

Акцентуємо увагу на тому, що в аксіологічному аспекті основу професійної культури майбутніх вихователів ЗДО становлять педагогічні цінності. Зокрема, В. Гриньова стверджує, що педагогічні цінності є стійкими орієнтирами, за якими студент співвідносить своє життя і педагогічну діяльність, а їхню основу становлять саме духовні цінності [3, 49]. Основними педагогічними цінностями сучасного вихователя ЗДО Л. Загородня вважає, по-перше, людські (дитина як головна педагогічна

цінність, і педагог, здатний до її розвитку, співпраці з нею, соціального захисту, допомоги і підтримки її індивідуальності, творчого потенціалу), по-друге, духовні (сукупний педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення, спрямований на формування особистості дитини, по-третє, практичні (способи практичної педагогічної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховної системи, педагогічні технології), по-четверте, особистісні педагогічні здібності, індивідуальні особливості особи педагога як суб'єкта педагогічної культури, педагогічного процесу і власної життєтворчості, які сприяють створенню особистісно-гуманної взаємодії [6, 11–12].

На основі ґрунтовного аналізу наукових праць з досліджуваної проблеми аксіологічний підхід в освіті вважаємо провідним у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО, оскільки характеризується конкретним спрямуванням на розвиток ціннісних орієнтацій.

Для нашого дослідження важливим є достатній рівень сформованості полікультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО, вважаємо за доцільне розкрити сутність "полікультурної освіти" і проаналізувати цінності, які становлять її базис.

Якщо розглядати освіту як певне надбання особистості, що закладене в психіці суб'єкта, належить його індивідуальній культурі, формується в процесі спілкування з іншими людьми та в процесі надбання особистого досвіду пізнання світу, то можна стверджувати, що освіта залежить від середовища, в якому відбувається розвиток людини, і як наслідок, визначає індивідуальний контекст її світосприйняття. Виходячи з цього, освіта здобувається у процесі взаємодії особистості з культурою спільноти, тому що більше людина отримує знань про світову культуру, то збільшуються перспективи її індивідуальної освіти [11, 29]. Оскільки Україна є багатонаціональною державою, то йдеться про полікультурне середовище, яке суттєво впливає на всі сторони життєдіяльності людини і, зокрема на її освіту, надаючи їй полікультурного змісту.

Цілком погоджуємося з А. Шафріковою з приводу того, що полікультурна освіта є взаємозв'язком різних культурних середовищ у сферах освіти. Розкриваючи сутність полікультурної освіти, авторка підкреслює, що вона спрямована на збереження й розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, чинних у суспільстві, та ґрунтується на принципах діалогу і взаємодії різних культур [14]. Дж. Померін (G. Pomerin) визначає полікультурну освіту як педагогічну відповідь на

виклики мультикультурного суспільства, як відкриту діяльнісно орієнтовану концепцію, що сприймає всі суспільні зміни та ініціює інноваційні процеси. Автор бере до уваги ідею визнання індивідуальних відмінностей кожної особистості й вважає полікультурну освіту відкритою до нових знань і досвіду [15, 41].

Г. Дмитрієв слушно зауважує, що багато дослідників називають мультикультурною або полікультурною освітою те, що, по суті, є поліетнічною освітою, тобто відображає питання, пов'язані з нормалізацією відносин між етнічно різними групами й індивідами. У полікультурній освіті дослідник вбачає не тільки “спосіб протистояти расизму, упередженням, упередженості, етноцентризму, ненависті, заснованої на культурних відмінностях”, а й “педагогічну спробу допомогти зрозуміти свою культуру, роль узагальнень та стереотипів у комунікації між різними культурами, усвідомити своє “Я” [5, 61]. У нашому дослідженні важливого значення набуває висунуте Г. Дмитрієвим теоретичне положення про багатокультурність як важливу складову професіоналізму майбутнього вихователя. Виходячи з цього положення, студенти різних спеціальностей, майбутні фахівці “повинні вміти працювати з різними у культурному відношенні людьми, правильно розуміти людську відмінність, бути толерантними до них, вміти установлювати своїми особистими діями і словами культурний плюралізм у суспільстві” [5, 70].

Вважаємо, що полікультурна компетентність є однією з першочергових вимог полікультурної освіти і водночас, показником професіоналізму майбутніх вихователів ЗДО. Так, полікультурна компетентність трактується І. Соколовою та О. Івашко як цілісне, інтегративне, багаторівневе особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у закладі вищої освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних та науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення упродовж життя. Особі зі сформованою полікультурною компетентністю властиві цінні орієнтації, філологічна культура, набутий досвід взаємодії з іншими людьми [10, 95].

Обираючи аксеологічний підхід задля формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО, ми послуговувалися думкою В. Чайки про те, що у методологічній

площині аксіологічний підхід ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряму в освітніх дослідженнях, що безпосередньо стосується аналізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій, з огляду на їхню відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства. Тобто аксіологізація навчання забезпечує зміщення наголосів із зовнішніх аспектів управління процесом формування знань, умінь і навичок на “внутрішні фактори активізації ціннісно-сислової сфери, самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів” [13, 49].

Важливим для нашого дослідження є твердження А. Кир'якової, згідно з яким аксіологічний підхід у вищій освіті, вибудовуючи “людський вимір”, забезпечує визначення перспектив власного становлення, потенціалу особи як “меж можливого” [7, 7], ідеалу, якого особистість має прагнути в процесі самовиховання, самобудівництва. Саме ці положення лежать в основі процесу формування полікультурної компетентності, яка потребує від майбутнього фахівця дошкільної освіти постійної саморефлексії з огляду на вимоги полікультурної освіти. Відповідно, акцентуємо увагу на тому, що майбутні вихователі, які здійснюватимуть свою професійну діяльність в поліетнічному освітньому середовищі, повинні ще під час навчання у закладі вищої освіти оволодіти всіма надбаннями світової культури й загальнолюдськими цінностями. Як доводять науковці, “розвиток світової цивілізації потребує розширення ролі та значення дисциплін гуманітарного циклу у формуванні загальнолюдських цінностей і гуманістичних орієнтацій особистості. Розуміння цінностей іншої культури допомагатиме майбутнім фахівцям уникати труднощів комунікації, сприятиме формуванню полікультурних поглядів” [11, 158].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначене вище, цілком переконані в тому, що процес формування полікультурної компетентності має аксіологічну спрямованість, яка передбачає формування толерантного, дружнього ставлення до культурних цінностей свого та інших етносів, носіїв інших культур, готовності до прийняття й конструктивного діалогу культур в етнічному розмаїтті тощо. У практичному аспекті аксіологічний підхід дає змогу визначити перелік цінностей, що відіграють провідну роль під час формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО. До спектру цінностей відносять взаємоповагу, совість, честь, відповідальність, співчуття, порядність, гідність тощо. Саме на такий її спектр будемо робити

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

головний акцент під час організації освітнього процесу в ЗВО й на основі них будуть формуватися ціннісні орієнтації майбутніх вихователів, необхідні для здійснення професійної діяльності в поліетнічному освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Вважаємо, що для ефективного формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО, в рамках аксіологічного підходу, необхідно розробити і запровадити модель сучасного вихователя ЗДО, який володіє необхідними в професійній діяльності фаховими і полікультурними компетентностями, що і є перспективою наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барліт О.О. Аксіологічний підхід в управлінні сучасними знаннями про природу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості*. Запоріжжя, 2007. Вип.45. С. 23–28.
2. Винничук Р.В. Аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі. *Молодий учений*. 2018. №2.2 (54.2). С. 93–96.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків: Основа, 1998. 300 с.
4. Дмитренко Г., Помиткін Е., Головач Н. Формування здатних до самореалізації здобувачів освіти в умовах глобалізованого світу. *Молодь і ринок*. №1(180) січень 2020. С.12–18.
5. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. Москва: Народное образование, 1999. 208 с.
6. Загородня Л. П., Титаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2010. 319 с.
7. Кирьякова А. В. Развитие аксиологического потенциала личности в условиях университетского образования. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2006. № 1. Том 1: Гуманитарные науки. С. 6–14.
8. Олейникова О. Д. Образовательные ценности и ценностная инверсия в культуре. *Философия образования для XXI века*. 2001. № 1. С. 69–79.
9. Петінова О.Б. Проблема цінності у філософії. *Культура народів Причорномор'я*, 2002. № 36. С. 183–188. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75816>
10. Соколова І. В., Івашко О.А. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2009. № 1. С. 117–123.
11. Хомич Л. О., Султанова Л. Ю., Шахрай Т. О. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 212 с.
12. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

13. Чайка В. М. Основы дидактики: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.

14. Шафримова А. В. Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Казань, 1998. 216 с.

15. Pomerin G. Migrantenliteratur und ihre. Bedeutung für die interkulturelle Erziehung. Zielsprache Deutsch. 1984. №3. pp. 41–49.

REFERENCES

1. Barlit, O.O. (2007). Aksiolohichnyy pidkhd v upravlinni suchasnymy znannyamy pro pryrodu [Axiological approach in the management of modern knowledge about nature]. *Pedagogy and psychology of formation of creative personality*. Zaporozhye, No.45, pp. 23–28. [in Ukrainian].
2. Vynnychuk, R.V. (2018). Aksiolohichnyy ta kulturolohichnyy pidkhody yak aspekty metodolohiyi suchasnoyi pidhotovky fakhivtsiv u vyshchiy shkoli [Axiological and culturological approaches as aspects of the methodology of modern training in higher education]. *Junior scientist*. No.2.2 (54.2), pp. 93–96. [in Ukrainian].
3. Grinyova, V.M. (1998). Formuvannya pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretichnyi ta metodychnyi aspekty) [Formation of pedagogical culture of the future teacher (theoretical and methodical aspects)]. Kharkiv, 300 p. [in Ukrainian].
4. Dmitrenko, G., Pomitkin, E. & Golovach, N. (2020). Formuvannya zdatsnykh do samorealizatsii zdobuvachiv osvity v umovakh hlobalizovanoho svitu [Formation of self-fulfilling students in a globalized world]. *Youth & market*. No. 1 (180), pp.12–18. [in Ukrainian].
5. Dmitriev, G.D. (1999). Mnogokulturnoe obrazovanie [Multicultural education]. Moscow. [in Russian].
6. Zagorodnya, L.P. & Titarenko, S.A. (2010). Pedahohichna maisternist vykhovatelya doshkilnoho zakladu [Pedagogical skills of a preschool teacher]. Sumy, 319 p. [in Ukrainian].
7. Kiryakova, A. V. (2006). Razvitie aksiologicheskogo potentsiala lichnosti v usloviyakh universitetskogo obrazovaniya [Development of the axiological potential of the individual in the conditions of university education]. No. 1, pp. 6–4. [in Russian]. *Bulletin of the Orenburg State University*.
8. Oleinikova, O.D. (2001). Obrazovatelnye tsennosti i tsennostnaya inversiya v kulture [Educational values and value inversion in culture]. *Philosophy of Education for the 21st century*. No.1, pp. 69–79. [in Russian].
9. Petinova, O.B. (2002). Problema tsinnosti u filosofii [The problem of value in philosophy]. *Culture of the folks of the Black Sea region*. No. 36, pp. 183–188. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75816> [in Ukrainian].
10. Sokolova, I. V. & Ivashko, O.A. (2009). Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv-filolohiv [Formation of multicultural competence in future teachers of philology]. *A collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences)*. Berdiansk, No. 1. pp. 117–123. [in Ukrainian].
11. Khomych, L.O., Sultanova, L. Yu. & Shakhrai, T.O. (2014). Polikulturna osvita v konteksti zahalnokulturnoho

rozvytku osobystosti pedahoha [Multicultural education in the context of general cultural development of the teacher's personality]. Kirovograd, 212 p. [in Ukrainian].

12. Shinkaruk, V. (2002). Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv, 744 p. [in Ukrainian].

13. Chaika, V.M. (2011). Osnovy dydaktyky: navch. posib. [Fundamentals of didactics: textbook]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].

14. Shafrikova, A. V. (1998). Multikulturnyy podkhod v obuchenii i vospitanii shkolnikov [Multicultural approach in teaching and upbringing of schoolchildren]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kazan, 216 p. [in Russian].

15. Pomerin, G. (1984). Migrantenliteratur und ihre Bedeutung fur die interkulturelle Erziehung [Literature for migrants. An importance for intercultural education]. German transl. No.3, pp. 41–49. [in German].

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021

УДК 373.2.015:17]:502/504

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230435>

Олена Гнізділова, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
Оксана Станіченко, аспірант кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЕКОЛОГО-МОРАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ЧУЙНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розкривається необхідність впровадження волонтерського руху з метою виховання чуйності у дітей дошкільного віку як базової якості особистості, яка формується через турботу, співчуття до людей та живих істот, готовність допомагати.

Зосереджена увага на необхідності взаємодії батьків і педагогів-дошкільників закладів дошкільної освіти у вихованні моральних якостей дітей. Виокремлено ефективні форми волонтерської роботи працівників закладів дошкільної освіти і сім'ї, які використовуються в освітньому процесі з метою виховання чуйності у дітей (шефські, соціально-педагогічні, благодійні, патріотичні, екологічні, навчально-виховні).

Ключові слова: діти дошкільного віку; заклад дошкільної освіти; волонтерська діяльність; батьки; чуйність; еколого-моральний проєкт.

Лит. 8.

Olena Hnizdilova, Doctor of Science (Pedagogy), Professor of the Preschool Education Department
Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University
Oksana Stanichenko, Postgraduate Student of the Preschool Education Department
Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University

ECOLOGY-MORAL PROJECTS AS THE MEANS OF EDUCATING SENSITIVITY WITH PRE-SCHOOLERS

The article studies some aspects of implementing the volunteer movement for sensitivity education as a basic characteristic of pre-schoolings, which is formed through the care, compassion for people and living beings' helpfulness. The author studies the need of implementation of volunteer activities for educating careful, responsible and kind children. The necessity of interaction between parents and pre-school institutes' teachers is considered. It is important for upbringing the moral characteristics of children. Particular attention is paid to effective forms of volunteering of employees of preschool education institutions and families, which are used in the educational process to educate children in sensitivity (mentoring, socio-pedagogical, charitable, patriotic, environmental, and educational). Possibilities of involvement of preschoolers into ecological and moral projects where kids while helping others acquire new skills, expand horizons, socialize, develop their sense of sensitivity are analyzed. The article proves this activity forms a deeply moral personality with a high level of responsibility, care, sensitivity and kindness. It is noted that the volunteer movement is a free action with a combination of several aspects: the work of creative and experienced teachers, the parents' enthusiasm and the desire of children. The author proves that pre-school period is the most effective one for forming moral characteristics of personality. Analyzing the question of the need to educate the sensitivity of children the article outlines that children have a possibility to get volunteer experience since the childhood. It becomes an important element in the education process.

Keywords: pre-school children; preschool education institutions; volunteer activities; parents; sensitivity; ecology-moral project.

Постановка проблеми. Базовий дошкільного віку та чинні програми розвитку дітей дошкільного віку орієнтують педагогів-практиків дошкільного віку орієнтовану сутність виховного й

освітнього процесів, зокрема на створення сприятливих умов для відкриття та освоєння дошкільниками двох основних життєвих реалій – власного “Я” і соціального середовища. Нині дитина перебуває у динамічному соціальному світі, який постійно спонукає її порівнювати добро та зло, радість і сум, красу й потворність. Під час роботи над морально-етичним вихованням мета кожного педагога – допомагати малюкам розібратися у сутності життєвоважливих понять, формувати у них соціальну відповідальність і вміння відчувати гуманістичні риси особистості – доброту, дбайливість, чуйність, повагу до інших, щирість як важливі якості людини й людських взаємин. Педагогу потрібно створювати умови, які сприятимуть формуванню соціальної компетентності, яку дитина може засвоїти в еколого-моральних проєктах.

Розглядаючи сучасний етап організації виховного процесу з дітьми дошкільного віку, можемо говорити про те, що існують об’єктивні умови для усвідомлення суспільством небезпеки, яка може призвести до втрати духовного, морального та культурного зв’язку між поколіннями в нашому суспільстві. Дошкільний вік є сенситивним періодом, коли формуються базові моральні якості особистості зокрема чуйність, уважність, турботливість, співчуття. Науковці значну увагу приділяють вивченню морального виховання, але специфіку його розвитку можна розглядати з різних сторін. Ми вважаємо, що на сьогодні залишається маловивченою ланка практичного включення дошкільників у волонтерську діяльність, яка організовується разом з дорослими, з метою виховання моральних якостей. Тому одним з основних завдань сучасних педагогів-дошкільників є формування морально зрілого підростаючого покоління, яке розвиватиме та зберігатиме в собі моральні якості, втілюючи у життя волонтерську роботу.

Науковець О. Полякова стверджує, що “педагогічна наука розглядає чуйність як моральну якість, формування і розвиток якої є одним із завдань навчально-виховного процесу. Чуйність становить одну з основ саморозвитку особистості та є умовою для її самореалізації: виховні можливості чуйності до однолітків пов’язані з розвитком моральної сфери особистості, становленням певного світогляду та системи ціннісних орієнтацій, розвитком саморегуляції, а також із формуванням позитивного само ставлення” [4, 143].

Чинні програми не передбачають виховання чуйності як окремої моральної якості, а, на нашу думку, це одна із першочергових базових якостей

особистості. Саме тому і є актуальною проблема нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми морального виховання досліджували І. Бех, А. Богущ, О. Коберник, Т. Кравченко, А. Маслоу, Т. Поніманська, І. Рогальська, О. Сухомлинська, Л. Лохвицька та інші. Всі вони зауважують, що дошкільників потрібно ознайомлювати з моральними поняттями якомога раніше для якісного їхнього формування.

Поняття волонтерства розглядається науковцями різних країн, так починали працювати над цим питанням Т. Мор, А. Дюнан та ін. На сьогодні волонтерський рух досліджують різні вчені: М. Бостанджогло, Р. Колосова, М. Фурлан, О. Щєкова, Д. Еберлі та ін. Розглядом питання волонтерства в нашій державі займаються О. Безсонова, О. Главник, О. Голіченко, О. Данильченко, Т. Друженко, Н. Лагоцька, Н. Романова, Т. Лях та ін.

Науковець Л. Конвисарева стверджує, що волонтерська діяльність є добровільною формою об’єднання для досягнення суспільно значущої мети, яка сприяє соціальній активності та особистісному росту його учасників [3, 10].

Учені приділяють вивченню цього питання значну увагу, але, вважаємо, що питання формування чуйності за допомогою волонтерської діяльності дошкільників є маловивченим. На сьогодні практичного досвіду щодо включення дошкільників до цього виду діяльності потребує уваги.

Останнім часом волонтерство стає поширеним явищем серед різних верств населення. Ця робота активно впроваджується у закладах освіти, але, на жаль, мало застосовується у закладах дошкільної освіти нашої країни. Метою волонтерської діяльності з малюками є формування та виховання соціальної активності, рівня відповідальності, любові до праці, терпимості, дружби, піклування, добра. Саме через це, вважаємо, розвиток волонтерського напрямку є важливим елементом у виховному процесі закладів дошкільної освіти. Допомагаючи іншим, діти набувають нові вміння, розширюють кругозір, соціалізуються, розвивають у собі почуття чуйності. Волонтерство у дітей дошкільного віку – це проєктна діяльність, спрямована на розвиток моральних якостей підростаючої особистості.

Залишаються не дослідженими особливості залучення дітей до волонтерської діяльності з метою розвитку соціальної компетентності у дошкільному віці, напрями та засоби її реалізації. Відтак, **метою статті** є визначення особливостей формування в дошкільному дитинстві

особистісно-значущих якостей (чуйності, доброти, дбайливості) та окреслення можливостей їх розвитку засобами волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світ диктує нам свої правила, і “нова особистість” повинна йти в ногу з часом. Нинішнє суспільство вимагає соціально адаптованих, соціально активних особистостей. З раннього віку педагоги закладу дошкільної освіти разом з родиною повинні вибудовувати систему розвитку такої особистості. Це починається із взаємодії у колективі з ровесниками та дорослими. Малюки вчаться отримувати власний життєвий досвід спілкування, комунікації. Отримують перші знання з вмінням будувати взаємовідносини. Формування цих якостей має бути організовано уже у дошкільному віці.

Останнім часом наше суспільство наголошує на тому, що діти стають дедалі жорстокішими, часто проявляють агресію. На це впливають різні фактори, але, як правило, це прогалини виховання. Дивлячись на ці проблеми, маємо звернути більш серйозну увагу на моральне виховання підростаючого покоління, розвивати зокрема такі якості, як чуйність, співчуття, гуманність, доброзичливість.

Науковці стверджують, що кожній людині необхідно відчувати, що навколишні люди ставляться до неї з добротою та щирістю. Дуже важливо не лише сподіватися на доброзичливість з боку інших, а бути добрими до всіх навколешніх [5, 71]. Іноді ми не помічаємо, що навколо нас багато людей, живих істот, які потребують допомоги, турботи, співчуття, душевної теплоти. А ми можемо їм допомогти.

Волонтерська діяльність – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми, з метою спільного вироблення нових шляхів розв’язання проблем, які виникають [8, 5].

Педагоги-практики повинні керуватися гуманістичними принципами виховуючи малюків: вчити їх бути потрібними іншим, вміти допомагати безкорисливо. Колектив науковців дає таке визначення поняття “співчуття”: – “це не тільки страждання разом з тим, хто страждає, і не лише співчуття іншій людині з приводу її проблем, але це і допомога тому, хто не має сил що-небудь змінити, або хоча б бажання допомогти. Почуття співчуття може бути до будь-яких істот і взагалі до будь-яких форм життя, які в існуванні відчувають постійні труднощі, біль, страждання і в той же час безсилі що-небудь змінити” [7, 167]. Саме ці моменти передбачає волонтерство, за допомогою якого ми формуватимемо у дітей відповідні моральні якості.

Виховання чуйності дітей дошкільного віку повинно починатися якомога раніше. З огляду на це і до волонтерського руху потрібно залучати малюків усіх вікових груп з урахуванням їхніх можливостей.

Новаторством у волонтерській діяльності є добровільна активність у поєднанні праці творчих і досвідчених педагогів, так і захоплених батьків, та відповідно, дітей дошкільного віку. Команда цих людей організовує цікаве і захопливе волонтерство [6, 69]. Ефективним і ключовим засобом в організації волонтерської діяльності з малюками є співпраця з батьківською громадськістю.

На базі закладів дошкільної освіти м. Кременчук Полтавської області, зокрема № 15, 28, 70, 78, реалізується еколого-моральний проєкт “Малюк-волонтер”, метою якого є створення умов для формування моральних якостей, духовних цінностей дошкільників, залучення до суспільно-значимої діяльності, розвиток добровільництва у соціальній роботі. Цей проєкт передбачав здійснення волонтерської роботи за допомогою організації та проведення соціальних акцій. Соціальні акції мають на меті формувати емоційно-ціннісне ставлення у дітей до світу, навколишніх та до себе на основі морального змісту, а залучення дошкільників до їх реалізації сприяє їх позитивній соціалізації [2, 16].

Основними принципами волонтерської діяльності у рамках цього еколого-морального проєкту є системність, послідовність, законність, безпека. Виокремимо акції за спрямуванням:

- шефські (робота у межах закладу дошкільної освіти “шефство” над молодшими) – спрямовані на посилення допомогу особам, які цього потребують;
- соціально-педагогічні (допомога ветеранам, людям похилого віку) – формуватимуть ставлення до певної соціальної категорії;
- благодійні (допомога воїнам АТО, допомога онкохворим дітям, відвідування притулків для тварин, збір пластикових кришок від пляшок для створення протезів учасникам АТО) – спрямовані на організацію допомоги для певної цільової групи;
- патріотичні (малюнок солдату) – виховують любов до Батьківщини;
- екологічні (з вирощування лікарських рослин, зі збору пластику, паперу, “Нарру Мяу для Мурчика”, піклування про пташок, що залишилися зимувати) – формують природозбережувальну компетентність;
- навчально-виховні (заняття доброти, читання художніх творів) – організовуються з метою гуманного та відповідального ставлення до тварин, виховують небайдужість до безпритульних.

Волонтерську діяльність рекомендуємо починати в рамках закладу дошкільної освіти (шефські акції). Діти, які старші за віком, допомагають вихователям молодших за віком груп. Це можуть бути виготовлені власноруч поробки-іграшки для малюків, подарунки до свят, зроблені своїми руками. Старші діти залучаються до інсценізації казок, беруть участь у лялькових театрах, грають в ігри з молодшими дітьми, беруть участь в окремих режимних моментах (можуть допомагати одягати малюків на прогулянку тощо).

Починаючи з раннього дошкільного віку, нашим обов'язком є формування у дітей моральних якостей стосовно людей старшого, похилого віку (проводиться акція "Зроби добру справу для бабусі чи дідуся").

Виховання моральних якостей у дошкільників, зокрема чуйності, ефективно завдяки проведенню благодійних акцій, які допоможуть людям відчутти себе потрібними. Так, діти разом з батьками, готують "посилку учаснику АТО", який мужньо захищає наш спокій (приносять теплі речі, гігієнічне приладдя, продукти харчування, смаколики, які готують разом з мамами та бабусями).

Ще одна акція (збір пластикових кришок для виготовлення протезів) допоможе усвідомити малюкам як те, що потрібно зберегти нашу планету від забруднення, так і допомогти пораненому захисникові Вітчизни.

Щорічно беручи участь у всеукраїнській акції "Серце до серця" кожна дитина має змогу допомогти хворим дітям, які того потребують. Подібна акція проходить для онкохворих дітей "Монетки діткам", учасниками якої також є вихованці та їх батьки вказаних закладів дошкільної освіти.

Участь у благодійній акції "Миколай дітям" дає можливість дошкільникам долучитися до доброї справи і долучитися до збору подарунків для дітей-сиріт.

Дієвою формою волонтерської діяльності є відвідування притулку для тварин (КП "Спецсервіс-Кременчук"). Спільна робота педагогічного колективу та батьків дає можливість надавати допомогу притулку у вигляді корму для тварин. У багатьох дітей відсутня можливість спілкування з тваринами взагалі. Саме там дошкільники отримують змогу проявити піклування про них. Можуть нагодувати, подбати про безхатніх тварин. Мають можливість тактильного контакту.

Виховання моральних якостей у дітей формуються також під час отримання історичної

інформації про військові дії, які відбувалися на території нашої держави, та події, у яких брали участь українці. Організуючи патріотичну акцію, ми пропонуємо дошкільникам проявити такі почуття: повагу, пошану, чуйність, гідність до ветеранів (малюють малюнки).

Моральність у дошкільників виховується не лише до людей та живих істот. Чуйне ставлення до навколишнього середовища, до нашої планети формується завдяки екологічним акціям. Вихователі разом з дітьми висаджують та вирощують лікарські рослини, які потім сушать та віддають людям похилого віку для лікування. Допомагають птахам що залишилися зимувати: разом з батьками виготовляють годівнички, а щодня з вихователями їх годують. У закладах дошкільної освіти проводиться акція щодо збору пластику, підтримується позиція сталого розвитку. Педагоги проводять роботу з дітьми щодо сортування сміття і значення цього процесу для навколишнього середовища (збір пластику, паперу для здачі на повторну переробку).

Організація навчально-виховних акцій має на меті вчити малюків гуманно ставитися до безпритульних тварин. Використання у навчально-виховному процесі художніх творів є засобом розвитку таких моральних якостей, як чуйність, товариськість, відповідальність, доброзичливість та ін. Моральні цінності, які формуються у дошкільному віці, допомагають дитині протистояти негативним зовнішнім впливам [1, 8]. Ми переконані, що залучення дітей дошкільного віку до цих акцій виховує любов, чуйність, доброту.

Досвід з волонтерської роботи з дошкільниками свідчить про те, що її необхідно проводити у співпраці з батьківською громадськістю. Саме завдяки участі у волонтерському русі ми формуємо базові моральні якості, чуйність у дошкільників.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Позитивним фактором у вихованні чуйності у дошкільників є успішне поєднання спільної волонтерської роботи дітей, педагогів та батьків. По-перше, відбувається постійний, безперервний процес виховання моральних якостей особистостей як удома, так і в закладах дошкільної освіти. По-друге, діти формують соціальні навички та моральні якості (проявляють турботу, співчуття щодо інших людей, тварин). Малюки проникаються почуттями допомоги, вчаться організовувати свою діяльність, розвивають у собі навички ініціативності. Це дає підставу зробити висновки про позитивні результати щодо виховання чуйності

у дошкільників. Перспектива досліджень з виховання чуйності у дітей дошкільного віку буде полягати у розробці нових форм волонтерського руху в закладах дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашиток Н. Формування гуманістично-ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку на матеріалі дитячої літератури. *Людознавчі студії. Педагогіка*. 2017. №5. С. 4–11.

2. Безсонова О. К. Волонтерська діяльність у закладах дошкільної освіти: старший дошкільний вік. Тернопіль: Мандрівець, 2019. 200 с.

3. Конвисарева Л. П. Волонтерское движение как фактор развития социальной активности молодежи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной и высшей школе”. Кострома, 2006. 24 с.

4. Полякова О. П. Формування у старших дошкільників чуйності на основі синтезу мистецтв. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. №19 (2). С. 141–151.

5. Розумне виховання сучасних дошкільнят. Методичний посібник / Н.Гавриш, О.Брежнева, І.Кіндрат, О.Рейпольська; За загальною редакцією О.Брежневої. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2015. 176 с.

6. Сабирова О. В. Волонтерство – совместное дело семьи и детского сада. *Наука и образование: новое время. Научно-методический журнал*. 2018. №. 5. С. 69–71.

7. Табачник І. Г., Пехарева А. С. Ефективність спеціально організованих занять з дітьми старшого дошкільного віку в процесі виховання емпатійності та чуйності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. №. 4. С. 166–174.

8. Школа волонтерів: навчальний посібник/ За заг.ред. Г.С.Скитьової. Авторський колектив: Брик Я.А., Говорун Н. В., Демет'єв В.В., Лашчук О.М., Мельник О.В., Потій О.В., Скитьова Г.С., Тищенко М.П. Київ, 2016. 166 с.

REFERENCES

1. Ashytok, N. (2017). Formuvannia humanistychno-

tsinnisnykh orientatsii u ditei doshkilnoho viku na materialy dytiachoi literatury [The formation of humanistic and value orientations in preschool children on the material of children's literature]. *Anthropological studies. Pedagogy*. No.5. pp. 4–11. [in Ukrainian].

2. Bezsonova, O. K. (2019). Volonterska diialnist u zakladakh doshkilnoi osvity: starshyi doshkilnyi vik [Volunteering in preschool institutions: senior preschool age]. Ternopil, 200 p. [in Ukrainian].

3. Konvisareva, L. P. (2006). Volonterskoe dvizhenie kak faktor razvitiya sotsialnoy aktivnosti molodezhi [Volunteer movement as a factor in the development of social activity of youth]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kostroma, 24 p. [in Russian].

4. Poliakova, O. P. (2015). Formuvannia u starshykh doshkilnykh chuinosti na osnovi syntezu mystetstv [The formation of sensitivity in older preschoolers based on the synthesis of arts]. *The theoretical and methodological problems of raising children and students*. No. 19 (2). pp. 141–151. [in Ukrainian].

5. Havrysh, N., Brezhnieva, O., Kindrat, I. & Reipolska, O. (2015). Rozumne vykhovannia suchasnykh doshkilniat. *Metodychnyi posibnyk [Smart education of modern preschoolers. Methodical manual]*. (Ed.). O.Brezhnieva. Kyiv, 176 p. [in Ukrainian].

6. Sabirova, O. V. (2018). Volonterstvo – sovместное дело semi i detskogo sada [Volunteering is a joint work of family and kindergarten]. *Science and education: a new time. Scientific and methodical magazine*. No. 5. pp. 69–71. [in Russian].

7. Tabachnyk, I. H. & Piekharieva, A. S. (2016). Efektyvnist spetsialno orhanizovanykh zaniat z ditmy starshoho doshkilnoho viku v protsesi vykhovannia empatiinosti ta chuinosti [The effectiveness of specially organized classes with older preschool children in the process of educating empathy and sensitivity]. *Spirituality of personality: methodology, theory and practice*. No. 4. pp. 166–174. [in Ukrainian].

8. Bryk, Ya.A., Hovorun, N. V., Dementiev, V.V., Lashchuk, O.M., Melnyk, O.V. et al. (2016). Shkola volonteriv: navchalnyi posibnyk [School of volunteers: a textbook]. (Ed.).H.S.Skytova. Kyiv, 166 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021

УДК 94(477.8):355“1948”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230436>

Олександра Свйонтик, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Микола Галів, доктор педагогічних наук, доцент кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ДОКУМЕНТ З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1948 р.):
АРХЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ**

У статті з дотримання сучасних археографічних вимог проаналізовано й опубліковано документ “Відомості з Державного Учительського Інституту в м. Чернівцях”, датований листопадом 1948 р. У ньому представлена агентурна інформація, здобута учасниками українського підпілля в Чернівцях від своїх агентів – студентів місцевого учительського інституту. Документ умовно поділено на п’ять частин, в яких в основному змальовано складні національні відносини між студентами – росіянами і українцями на мовно-літературному факультеті зазначеного вишу. Водночас документ не позбавлений слабких сторін “авторського джерела”: суб’єктивності, осудливих оцінок, упереджень, надмірних узагальнень тощо. Вважаємо “Відомості з Державного Учительського Інституту в м. Чернівцях” важливим і репрезентативним історичним джерелом до історії повсякденного життя студентства другої половини 1940-х рр. у Чернівцях зокрема, та у західноукраїнських областях України загалом.

Ключові слова: Чернівецький державний учительський інститут; повсякденне життя; ОУН; комсомол; міжнаціональні антагонізми.

Лит. 12.

Oleksandra Sviontyk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Mykola Haliv, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Associate Professor of the History of Ukraine Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**DOCUMENT ON THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE OF THE CHERNIVTSI STATE
TEACHERS TRAINING INSTITUTE (1948): ARCHAEOGRAPHICAL ANALYSIS**

The document “Information from the State Teachers Training Institute in Chernivtsi”, dated November 1948 is analyzes and publishes in this article. It presents intelligent information obtained by members of the Ukrainian underground in Chernivtsi from their agents – students of the local teachers’ institute. The document is conditionally divided into five parts, which mainly depict the complex national relations between students – Russians and Ukrainians at the Faculty of Linguistics and Literature of this Institute. At the same time, the document is not without the weaknesses of the “author’s source”: subjectivity, reprehensible assessments, prejudices, excessive generalizations, etc.

According to the authors of the article, the document perfectly demonstrates the existence of national inequality between Russians and Ukrainians, which was tolerated and therefore supported by the official authorities. Readers are presented with a plot, to some extent, of colonial reality, in which the Russian conquerors considered themselves masters of Ukrainian land and treated the local population, its culture, language, and customs with contempt. The privileged position of Russian students was clearly manifested in the overestimation of their grades during their studies for further scholarships, in the unwillingness to work in the subsidiary farm of the institute, which forced Ukrainian students.

We consider “Information from the State Teachers’ Training Institute in Chernivtsi” an important and representative historical source for the history of everyday life of students in the second half of the 1940s in Chernivtsi in particular, and in western Ukraine in general. The document is published in the original language in compliance with the necessary archeographic requirements.

Keywords: Chernivtsi State Teachers’ Training Institute; everyday life; OUN; Komsomol; interethnic antagonisms.

Постановка проблеми. Дослідження сучасної історико-педагогічної науки. Попри розвитку української вищої педагогічної освіти є одним із першочергових завдань наявність окремих узагальнювальних праць у цій царині (В. Майборода, О. Лук’яненко), історія

окремих закладів вищої освіти потребує уточнення, доопрацювання, збагачення новими документальними матеріалами. Відзначимо, що дослідження історії освітніх інституцій часто мають характер нарисів з розвитку структури закладів, реформування змісту освіти, якісного і кількісного зростання викладацького контингенту та студентського колективу. Однак сучасні вимоги у річці “тотальної історії” вимагають від дослідників, зокрема істориків педагогіки, враховувати усі без винятку аспекти життя закладів освіти, зокрема його внутрішнього середовища, системи відносин, конфліктів, комунікацій, ідей і поглядів (і не лише політичних, педагогічних) учасників освітнього процесу. Зважаючи на це, доречно включати до наукового обігу й документи, які демонструють “з середини” життя академічних колективів українських педагогічних вишів. Саме тому автори статті опрацювали і публікують документ до історії повсякденного життя студентів і викладачів Чернівецького державного учительського інституту кінця 1940-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток вищої педагогічної освіти в Україні у радянський період її історії досліджено у монографії В. Майбороди (1991) [7]. Цікавий і ґрунтовний аналіз повсякденного життя педагогічних вишів України 1920–1960-х рр. здійснив О. Лук’яненко (2019) [6]. У канві історіографії, безумовно, слід назвати й праці, присвячені історії Чернівецького університету: І. Кобилянського (1975) [4], Т. Марусик (2013) [9], колективні праці сучасних вчених [11; 12]. Відзначимо й колективну монографію “Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька область” (2011) [2]. Низку наукових праць присвячено студентству західноукраїнських земель перших повоєнних років, в яких згадано і становище молоді у Чернівцях [5; 8; 10]. До нашого часу дійшли спогади репресованих студентів чернівецьких закладів освіти [3]. Відзначимо, що у жодній із зазначених праць не використано документ, який пропонується до розгляду у цій статті.

Мета статті – проаналізувати та опублікувати документ до історії повсякденного життя студентів Чернівецького державного учительського інституту (згодом – університету) наприкінці 1940-х рр.

Виклад основного матеріалу. Аналізований документ має назву “Відомості з Державного Учительського Інституту в м. Чернівцях” і зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху (Інститут українознавства ім. І. П. Крип’якевича НАН України (м. Львів), фонд

63, том 8 (без пагінації). Цей україномовний машинописний документ складається усього з двох сторінок тексту і датований листопадом 1948 р. На другій сторінці наявне незначне фізичне пошкодження паперу, що не дає змоги відтворити частину тексту. Він становить зведене зібрання структурами Українського визвольного руху (насамперед Організації українських націоналістів) агентурних відомостей з життя студентів і викладачів Чернівецького педагогічного вишу за період з вересня до листопада 1948 р. Вочевидь, автором відомостей був підпільник ОУН, який відповідав за роботу з агентурою та збирав необхідну інформацію з терен Чернівців для подальшої передачі її своїм керівникам. На жаль, не видається можливим назвати прізвище автора.

Звісно, документ сформований на основі інформації, зібраної з різних агентурних джерел. Однак більшість даних надійшла від однієї особи, яка добре знала події в Чернівецькому державному учительському інституті й навіть була присутньою на деяких заходах, зокрема на зустрічі дирекції інституту зі студентством, про що залишила детальну інформацію, наводючи цитати. Припускаємо, що ця особа була агентом ОУН, який вступив на мовно-літературний факультет інституту, а саме на його український відділ. До цього висновку підштовхує сам зміст документа, в якому здебільшого йдеться про ситуацію у цьому структурному підрозділі Чернівецького вишу.

Беручи до уваги семантико-змістові компоненти документа, наведену у ньому текстову інформацію можна поділити на п’ять частин. У першій – вступній – частині подано загальну інформацію про російський та український відділи мовно-літературного факультету Чернівецького державного учительського інституту, показано національний склад студентів, причому щодо російського відділу – у відсоткових показниках (40 % росіян, 40 % євреїв та 20 % українців). Згадано й про розмір стипендії для студентів російського відділу – 350 крб/міс. Водночас у першій частині задекларовано одну з основних тематичних ліній джерела: наявність національних антагонізмів між студентами і викладачами – росіянами та українцями. Автор документа обвинувачує російський студентів і викладачів у шовінізмі, зневажливому ставленні до української мови і культури, намаганні переконати українських студентів, зокрема й вихідців зі східних областей України, у залежному становищі українською культури від російської тощо. Серед таких викладачів названо двох осіб: старшого викладача психології Красногорського

та викладачку російської мови Берту Калінську. Відзначимо, що у цій частині виявляються й певні погляди автора на такі теорії, оскільки він прямо називає їх “перекручування” правди та “псевдонауковими твердженнями різних російських лжеучених-шовіністів” [1, 1].

Друга частина документа логічно пов’язана з першою, але містить здебільшого опис однієї конкретної події – звернення дирекції інституту до студентів щодо припинення національної ворожнечі. Цьому опису передують констатувальний вступ про наявність між студентами російського та українського відділів “сильної національної ворожнечі”. Проявом останньої, за словами автора джерела, є не просто зверхне ставлення росіян до українців, але й образливі висловлювання на їхню адресу, репрезентовані політичного ідеологічними вульгаризмами сталінських часів: “куркулі”, “бандери”, “фашисти”, “буржуазні шпигуни”. Відтак подальший текст містить опис певного зібрання, скликаного з приводу необхідності врегулювання національного конфлікту між студентами. На жаль, у документі не вказано формат зібрання, але припускаємо, що, можливо, йдеться про комсомольські збори, на яких була присутня і дирекція інституту. Автор подає низку запитань, які начебто висловили українські студенти-комсомольці зі східних терен України: “Чому класні керівники та викладачі російського відділу сіють і культивують національну нетерпимість? Чому викладачі російського відділу підбурюють студентів проти студентів з українського відділу? Чому російські студенти, які не заслуговують на гарні оцінки в навчанні, мають на папері кращі оцінки? Чому студенти з російського відділу не працюють у вихідні дні на підсобному господарстві, як це змушені робити студенти з українського відділу? Якщо студенти з російського відділу не ходять працювати, то хай хоч не насміхаються з нас як з чорних робочих, колгоспників, хахлів та бандерівців” [1, 1]. Автор документа вказав на непереконливу позицію дирекції у цьому питанні, сповнену декларативних закликів щодо “прав народів” у Радянському Союзі та непотрібності непорозумінь, образ, насмішок між студентами.

Третя частина документа – це опис окремих випадків з життя студентства інституту восени 1948 р., який було доручено сформуванню пожежну команду, забезпечити будинок інституту піском та водою на випадок пожежі. Автор вказав на причину таких приготувань – побоювання початку війни проти СРСР. Водночас у цій частині описано щопонеділкові політзаняття викладача

Красногурського, які, за словами автора, не цікавлять студентів, оскільки не мають нічого спільного з висвітленням дійсного стану речей. Один із абзаців документа присвячено і репресіям органів Міністерства державної безпеки щодо студентів інституту. На жаль, пошкоджений текст джерела не дає змоги встановити кількість заарештованих студентів, читабельною є лише згадка про вісім заарештованих студентів-“східняків”. Зауважимо, що йдеться про вересень – листопад 1948 р., тож така кількість арештів серед студентства одного закладу освіти за кілька місяців є доволі значною і показовою.

Четверта частина документа присвячена комсомольській організації студентів, куди останніх “примушують на кожному кроці вступати”. Подано навіть короткий діалог між студентом і комсоргом про якість такої роботи. Надалі автор намагається показати незадовільне “моральне обличчя” комсомольців, зображаючи їх розпусниками, п’яницями, грубіянами, злодіями [1, 2]. Відчутним є вкрай негативне ставлення автора до “перевихованих” за радянським взірцем молодих людей – членів ВЛКСМ.

Остаття – п’ята – частина документа містить позитивну характеристику взаємин між українськими студентами-вихідцями зі східних і західноукраїнських земель [1, 2]. Вочевидь, вони надто обнадійливі (особливо у тезах про “ненависть до партії і уряду”, “відсіч російському шовінізмові”) й покликані показати всеукраїнську єдність молоді перед лицем радянського тоталітаризму. Хоча не виключаємо й того, що серед студентів справді було чимало осіб, які ставилися критично до політики радянських властей і більшовицької партії, читали “революційну” (націоналістичну) літературу, не бажали приєднуватися до комсомолу.

Загалом документ містить важливу інформацію про наявність складних міжнаціональних взаємин між студентам Чернівецького державного учительського інституту. Він прекрасно демонструє наявність національної нерівності між росіянами та українцями, толерованої, а отже, і підтримуваної офіційними властями. Перед нами постає сюжет, до певної міри, колоніальної дійсності, в якому росіяни-завойовники вважали себе господарями на українській землі і зневажливо ставляться до місцевого населення, його культури, мови, звичаїв. Привілейоване становище студентів-росіян яскраво виявлялося у завищених оцінках їх навчальної успішності задля отримання ними стипендій, у небажанні працювати в підсобному господарстві інституту, до чого змушували студентів-українців. З іншого

боку, не слід беззастережно сприймати емоційні оцінки автора джерела, який відверто осудливо ставився до росіян, більшовиків, комсомольців, використовував політичні і національні штампи, давав надміру узагальнені й однозначно негативні оцінки російським студентам-комсомольцям.

Висновки. Отже, публікований документ “Відомості з Державного Учительського Інституту в м. Чернівцях” датований листопадом 1948 р. У ньому представлена агентурна інформація, здобута учасниками українського підпілля в Чернівцях від своїх агентів – студентів місцевого учительського інституту. Документ умовно складається з п’яти частин, наскрізною лінією в якому є змалювання складних, антагоністичних національних відносин між студентами – росіянами і українцями на мовно-літературному факультеті зазначеного вишу. Водночас документ не позбавлений слабких сторін “авторського джерела”: суб’єктивності, осудливих оцінок, упереджень, надмірних узагальнень тощо. Вважаємо “Відомості з Державного Учительського Інституту в м. Чернівцях” важливим і репрезентативним історичним джерелом до історії повсякденного життя студентства другої половини 1940-х рр. у Чернівцях зокрема, та у західноукраїнських областях України загалом. Документ публікується мовою оригіналу з дотриманням необхідних археографічних вимог.

Документ

ВІДОМОСТІ

з Державного Учительського Інституту в
м. Чернівцях

У Чернівецькому Держ[авному] Учит[ельському] Інституті є два відділи мовно-літературного факультету, а саме: український та російський. Від початку навчального року 1948 [...] помічено тут великий антагонізм між росіянами і українцями / викладачами та студентами/. Росіяни намагаються на кожному уроці понижувати студентів-українців, а в тому особливо студентів-українців із СУЗ. На Українському відділі студіюють лише українці / за виїмком двох польок/, з чого більш як половину становлять східняки. На Російському відділі є 40 % росіян, 40 % жидів та 20 % українців /майже всі комсомольці/ зі СУЗ. На російському відділі майже всі студенти одержують стипендії /другого і третього ступеня/ у висоті 350 і 450 крб. /остання це т.зв. сталінська премія/. В тій цілі викладачі / російські шовіністи/ штучно ви двигають та підвищують студентам-росіянам оцінки з успішності. Це викликає велике обурення серед студентів з українського відділу. Своє негодування особливо гостро виявляють студенти-східняки, які

належать до комсомолу. Часто трапляються випадки, що студенти зі СУЗ та ЗУЗ домагаються від викладачів, щоб вони викладали українською мовою. Але викладачі-росіяни не звертають уваги на домагання студентів і викладають далі російською мовою. Один викладач-москвич дуже поденерувавшись одного разу, викрикував: “Я викладаю і викладатиму тільки російською мовою тому, бо це мова передова, культурна, це – мова Леніна-Сталіна. На викладах викладачі намагаються при кожній нагоді впоювати студентам українського відділу большевицький шовінізм, поняття про вищість російської мови і культури, переконання про правильність внутрішньої і зовнішньої політики. Вони завжди, при кожній найменшій нагоді бляють про походження і залежність української мови і культури від російської, перекручуючи в наївний і примітивний спосіб правду та покликаючись на різні псевдонаукові твердження різних російських лжеучених-шовіністів. Особливо активним у цьому відношенні є москаль Красногорський / старший викладач по психології, українець, партійний/ та Калінська Берта /викладачка російської мови, жидівка, партійна/. Їх студенти прозвали недобитками та дочасниками.

Між студентами російського і українського відділу існує сильна національна ворожнеча. Одною з причин є те, що викладачі та студенти російського відділу вважають студентів українського відділу за щось нижче, некультурне та часто-густо насміхаються з української мови, культури, поведінки студентів і т.ін. Дуже часто можна почути від них такі вислови, як: кулаки, бандери, фашисти, буржуазні шпигуни і т. п.

Одного разу появилось звернення дирекції, щоби припинити, а в парі з тим розглянути причини національної ворожнечі, що почала прибирати чимраз та більші розміри. Після появи звернення класні керівники почали проводити просто формальні слідства. Але окремі студенти-комсомольці зі СУЗ виступили з протестами, заявляючи з обуренням: “Чому класні керівники та викладачі російського відділу сіють і культивують національну нетерпимість? Чому викладачі російського відділу підбурюють студентів проти студентів з українського відділу? Чому російські студенти, які не заслуговують на гарні оцінки в навчанні, мають на папері кращі оцінки? Чому студенти з російського відділу не працюють у вихідні дні на підсобному господарстві, як це змушені робити студенти з українського відділу? Якщо студенти з російського відділу не ходять працювати, то хай хоч не насміхаються з нас як з чорних робочих,

колгоспників, хахлів та бандерівців”. Коли східняки скінчили говорити, решта студентів заявили одногласно “Правильно! Правильно!”. Дирекція дала на те невичерпну відповідь, намагаючись оборонити студентів-росіян, запевняючи, що ніби росіяни заслуговують на кращі оцінки, а до роботи на підсобне господарство [...] будуть ходити. Коли йде про інші закиди, то дирекція [...] непорозуміння не повинно бути і що студенти [...] не повинні насміхатись чи образливо висловлюватися [...]. Наприкінці директор звернув увагу [...] розводячись широко про права народів в ССРСР.

На початку вересня доручено студентам українського і російського відділів алярмово виловити з-поміж себе пожарну команду та забезпечити будинок інституту піском, водою та [...]. Коли студенти запитували, чому це все мають зробити так алярмово, їм відповіли, що днями може вибухнути війна.

Кожного понеділка відбуваються політзаняття, які найчастіше переводить згаданий вище Красногорський. Отсі доповіді він [...] завжди на товстих матеріалах. Студенти з політзанять тікають додому. Кожний із них заявляє, що брав би участь у політзаняттях, коли б на них говорили про дійсний стан речей, про те, що дійсно відбувається у світі, або хоч про війну, але коли говорять завжди те саме, то це їх нудить.

Час від час МГБ арештує студентів з інституту, технікуму, серед [ніх шкіл] [...], не оминаючи при тому східняків. На протязі дох місяців безпідставно [...] студентів /в тому вісім східняків/ за підривну антирадянську роботу серед студентів. У школах діє на досить велику скалю агентура, сіючи взаємне недовір'я серед студентів.

Студентів примушують на кожному кроці вступати до комсомолу. Існує клич, що хто не комсомолец, той не радянська людина, це хахол, бандера та ворог Радянського Союзу. Один студент східняк сказав комсорові: “Керівні чинники комсомольської організації втягують до комсомолу силою тих студентів, які добровільно нізащо до нього не вступили б. На мою думку – це тільки кількість, але якості немає”. Комсорг відповів: “Це не твоє діло! Ти краще мовчи!”.

Коли йде про мораль, то треба сказати, що її майже немає. Студенти-комсомольці – це люди “перевиховані”. Полові зносини серед них – явище загальне і буденне. Розпушта сягає шалених розмірів, особливо між “перевихованими”. Серед них багато венерично хворих пияків та хуліганів. До великих розмірів та майстерности дійшло злочинство і то виключно серед цих “перевихованих”. Серед студентів російського

відділу та серед деяких з українського – завважається страшне грубіянство, вульгаризм. Нецензурними словами послуговуються в однаковій мірі [...] і жінки. Студенти гуляють з викладачами і навпаки. “Перевиховані” завжди говорять: “Ми, значить студенти, повинні жити по радянському..., а не по буржуазному”.

Між деякими студентами зі СУЗ та ЗУЗ на українському відділі існують дружні відносини і співпраця. Ці студенти завжди сприймають виклади критично, добре розуміють брехливу і фальшиву політику большевиків. Час від часу вони читають нашу революційну літературу, симпатизують з українським повстанчим рухом, а в парі з цим проявляють велику ненависть до партії і уряду, дають належну відсіч російському шовінізмові, ставлять опір комсомолові і протиставляється його впливові.

Листопад, 1948 р.

Джерело: Архів Центру досліджень визвольного руху. Ф. 63, Т. 8 (без пагінації).

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Центру досліджень визвольного руху. Ф. 63, Т. 8 (без пагінації).
2. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька область. Київ: Знання України, 2011. 279 с.
3. З аудиторії за колючі драти. Спогади студентів чернівецьких вузів, репресованих тоталітарною системою / Упор.: С.Далавурак, В.Фольварочний. Чернівці: Рута, 1995. 164 с.
4. Кобилянський І. Чернівецький Університет. Ужгород, 1975. 66 с.
5. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. Львів, 2001. 420 с.
6. Лук'яненко О. “Найближчі друзі партії”: колективи педагогічних вишів України в образах щодення 1920-х – першої половини 1960-х років. Полтава: Видавництво “Сімон”, 2019. 658 с.
7. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.
8. Марусик Т. В. Студентство Буковини під тиском сталінських репресій (1945 – 1950-ті роки). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ, 1999. № 1/2 (10/11). С. 457–468.
9. Марусик Т. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ. 2003. Т. 10. С. 502.
10. Хоменко Н.М. Деякі аспекти політичних настроїв повоєнного студентства України. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла*

Коцюбинського. Серія: Історія. 2010. Вип. 17. С. 85–91.

11. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славних учасників. Довідково-біографічне видання. Упорядники: Неоніла Струк, Олена Матвійчук. Київ: Світ успіху, 2005. 145 с.

12. Чернівецький університет. 1875–1995. Сторінки історії. Чернівці: Рута, 1995. 116 с.

REFERENCES

1. Arkhiv Tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu [Archive of the Center for Liberation Movement Studies], found 63, vol. 8. [in Ukrainian].

2. Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrainy: istoriia, sohodennia ta perspektyvy rozvytku. Chernivetska oblast (2011). [Higher pedagogical education and science of Ukraine: history, present and prospects of development. Chernivtsi region]. Kyiv, 279 p. [in Ukrainian].

3. Dalavurak, S. & Folvarochnyi, V. (1995). Z audytorii za koliuchi droty. Spohady studentiv chernivetskykh vuziv, represovanykh totalitarnoiu systemoiu [From the audience for barbed wire. Memoirs of students of Chernivtsi universities repressed by the totalitarian system]. Chernivtsi, 164 p. [in Ukrainian].

4. Kobylanskyi, I. (1975). Chernivetskyi Universytet [Chernivtsi University]. Uzhhorod, 66 p. [in Ukrainian].

5. Kovaliuk, R. (2001). Ukrainyskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh XIX– XX stolittia [Ukrainian student movement in the western lands of the XIX – XX centuries]. Lviv, 420 p. [in Ukrainian].

6. Lukianenko, O. (2019). “Naiblyzhchi druzi partii”: kolektyvy pedahohichnykh vyshiv Ukrainy v

obrazakh shchodennia 1920-kh – pershoi polovyny 1960-kh rokiv [“The closest friends of the party”: groups of pedagogical universities of Ukraine in the images of everyday life of the 1920s – first half of the 1960s]. Poltava, 658 p. [in Ukrainian].

7. Maiboroda, V. K. (1992). Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini : istoriia, dosvid, uroky (1917– 1985 rr.) [Higher pedagogical education in Ukraine: history, experience, lessons (1917 – 1985)]. Kyiv, 196 p. [in Ukrainian].

8. Marusyk, T. V. (1999). Studentstvo Bukovyny pid tyskom stalinskykh represii (1945 – 1950-ti roky) [Students of Bukovina under the pressure of Stalinist repressions (1945 – 1950)]. Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB, 1/2 (10/11), pp. 457–468. [in Ukrainian].

9. Marusyk, T. (2003). Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha [Yuri Fedkovych Chernivtsi National University]. *Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 vols.* Kyiv, Vol. 10, p. 502. [in Ukrainian].

10. Khomenko, N. M. (2010). Deiaki aspekty politychnykh nastroiiv povoiennoho studentstva Ukrainy [Some aspects of the political mood of post-war students in Ukraine]. *Scientific notes of Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University. Series: History*, 17, pp. 85–91. [in Ukrainian].

11. Struk, N. & Matviichuk, O. (2005). Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Iмена slavykh uchasnykh. Dovidkovo-biografichne vydannia [Yuri Fedkovych Chernivtsi National University. Names of glorious participants. Reference and biographical publication]. Kyiv, 145 p. [in Ukrainian].

12. Chernivetskyi universytet. 1875 – 1995. Storinky istorii (1995). [Chernivtsi University. 1875 – 1995. Pages of History]. Chernivtsi, 116 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.12.2020

“Моральні якості видатної особистості мають, можливо, більше значення для даного покоління і всього ходу історії, ніж чисто інтелектуальні досягнення”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття.
Лауреат Нобелівської премії 1921 року*

“Наші знання – це сума того, чого ми навчилися, й того, що ми забули”.

*Марія фон Ебнер-Ешенбах
баронеса, австрійська письменниця*

УДК:612.43+616.43):378. 147:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230437>

Аліна Урбанович, доктор медичних наук, професор кафедри ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Орися Ліщук, кандидат медичних наук, асистент кафедри ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Галина Суслик, кандидат медичних наук, доцент кафедри ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Богдан Ліщук, асистент кафедри хірургії №1 Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Марта Гоцко, кандидат медичних наук, доцент кафедри ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕНДОКРИНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На сьогоднішній день загальноприйнятими стандартами в медичній освіті є підготовка кадрів, що володіють новітніми технологіями і можуть ефективно застосовувати набуті вміння у практичній діяльності. Впровадження інтерактивних форм навчання є основою для всебічного особистісного та професійного розвитку студентів, формування їхніх організаторських та комунікативних здібностей. У статті розглядаються особливості впровадження інтерактивних методів навчання для студентів медиків на кафедрі ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Ключові слова: інновації; інтерактивні методи навчання; інтенсивні технології навчання; компетентнісний підхід у навчанні.

Лит. 14.

Alina Urbanovych, Doctor of Sciences(Medicine), Professor of the Endocrinology Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University
Orysia Lishchuk, Ph.D.(Medical Sciences), Assistant of the Endocrinology Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University
Galuna Suslyk, Ph.D.(Medical Sciences), Associate Professor of the Endocrinology Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University
Bohdan Lishchuk, Assistant of the Surgery No.1 Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University
Marta Hotsko, Ph.D.(Medical Sciences), Associate Professor of the Endocrinology Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS FOR STUDYING ENDOCRINOLOGY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Today, the generally accepted standards in medical education are the training of personnel that have the latest technologies and can effectively implement the acquired skills in practice. The purpose of this work is to highlight the main essence, goals and structure of interactive learning, which is conducted on the basis of the Department of Endocrinology, Lviv Danylo Halytskyi National Medical University.

Medical education of our state is at the stage of reform, which encourages the search for new methods of teaching students with the renewal and change of educational technologies. These changes should primarily create conditions for active communication with the teacher and encourage future professionals to effective self-education.

To increase the effectiveness of teaching and mastering the discipline of endocrinology, students are involved into interactive activities, using different options for the educational process. A fundamental approach to the study of the discipline is the development of independent clinical thinking in students, which is provided by developing a curriculum with the subsequent implementation of theoretical knowledge in a practical clinical situation or in a particular patient. The Department of Endocrinology of LNMU named after Danylo Halytskyi is located on the basis of the Lviv Regional State Clinical Medical and Diagnostic Endocrinology Center, which provides all opportunities to consolidate the acquired knowledge on thematic patients, forming at the same time, students have clinical thinking about the integrity of the pathological process, followed by effective diagnosis and treatment of patients.

High-quality training of highly qualified specialists is also facilitated by the use of multimedia methods of teaching and conducting lectures, discussions, trainings by the employees of the department. They are built in dialogue, free exchange of ideas, and searching for ways to solve a situation that increases the motivation of

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕНДОКРИНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

students to master the skills of professional activity. The use of interactive technologies contribute to the quality of professional training of future doctors, their personal development, as well as develop high motivation to learn and to form professional skills, develop reflectionself-control, as well as academic, communicative organizational and creative abilities.

Keywords: *innovations; interactive teaching methods; intensive learning technologies; competence approach in teaching.*

Постановка проблеми. Медична освіта нашої держави перебуває на етапі реформування, що спонукає до пошуку нових методів навчання студентів з оновленням та зміною навчальних технологій. Ці зміни першочергово повинні створити умови для активної комунікації з викладачем та спонукати майбутнього спеціаліста до ефективної самоосвіти.

Для підвищення ефективності викладання та засвоєння ендокринології студентів залучають до інтерактивної діяльності, використовуючи при цьому різні варіанти освітнього процесу. Фундаментальним підходом до вивчення дисципліни є розвиток у студентів самостійного клінічного мислення, що забезпечується шляхом опрацювання навчальної програми з наступною реалізацією отриманих теоретичних знань у практичній клінічній ситуації чи у конкретного хворого.

Кафедра ендокринології ЛНМУ імені Данила Галицького функціонує на базі Львівського обласного державного клінічного лікувально-діагностичного ендокринологічного центру, що надає всі можливості закріпити отримані знання на тематичних хворих, формуючи при цьому у студентів клінічне мислення щодо цілісності патологічного процесу з наступною ефективною діагностикою та лікуванням пацієнтів.

Якісній підготовці висококваліфікованих спеціалістів також сприяє використання працівниками кафедри мультимедійних методів навчання та проведення лекцій, дискусій, тренінгів. Впровадження інтерактивних форм навчання є основою для всебічного особистісного та професійного розвитку студентів, формування їхніх організаторських і комунікативних здібностей.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності інтерактивного навчання, дослідженні ефективності його застосування для вивчення ендокринології у закладі вищої освіти.

Аналіз основних досліджень. Термін “інтерактив” має англійське походження, де “inter” – взаємний і “act” – діяти. Поняття “інтерактивної педагогіки” було запроваджене німецьким вченим Г. Фріцем [1], який метою інтерактивного процесу визначав “... зміну і поліпшення моделей поведінки його учасників:

аналізуючи власні реакції та реакції партнера, учасники змінюють свою модель поведінки”. З цього приводу актуальним виглядає твердження К. Баханова, що інтерактивним є навчання, спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою організації спілкування між собою, студентів з викладачем, між групами, що спрямоване на розв’язання спільної навчальної проблеми [8]. Зі свого боку, М. Кларін визначає інтерактивне навчання як переклад англомовного терміна “interactive learning”, який означає навчання (стихийне або спеціально організоване), основане на взаємодії, та навчання, побудоване на взаємодії [10]. Дуже вдало з цього приводу додає відомий методист та прихильник застосування інтерактивних технологій навчання в Україні О. Пометун, який підкреслює, що суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної активної взаємодії тих, хто навчається, – це співнавчання, взаємонавчання [11]. Інтерактивне навчання є процесом взаємодії викладача та студента в період спілкування і навчання, що ставить за мету розв’язання практичних та комунікативних завдань шляхом поліпшення взаєморозуміння, подолання різноманітних проблем, що є важливими для кожного із учасників освітнього процесу [15].

Викладач використовує інтерактивні методи при роботі зі студентами у випадках організації тематичних занять, формуванні портфоліо студента, організації тимчасових творчих колективів при роботі над навчальними проектами, обговоренні спірних питань, а також для створення освітніх ресурсів (курсів лекцій, дипломних робіт, аудіо- і відеоматеріалів і ін.) [5, 16].

Для реалізації поставлених навчальних програм та планів найчастіше у практичній діяльності інтерактивні методи використовуються у вигляді тренінгів, майстер-класів, тестувань, ситуаційних задач, ігрового навчання, проведення відео- та прес-конференцій, кейс-технологій, “круглих столів”, мультимедійних лекцій та практичних занять, електронних навчальних видань, використання, case-study (аналізу конкретних, практичних ситуацій), навчальних групових дискусій [6].

На заняттях також використовуються індивідуальні додаткові матеріали, відео-, аудіо-,

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕНДОКРИНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

комп'ютерна техніка, що допомагає у формуванні професійного потенціалу майбутніх спеціалістів [4].

Використовуючи інтерактивні методи навчання, вдається сконцентрувати увагу студентів на навчальній меті заняття; узагальнити та перевірити отримані знання; з більшою ефективністю розвивати вміння до логічного мислення і творчого переосмислення, проводити аналіз вивченого; удосконалювати вміння працювати з додатковою літературою; спонукати учасників освітнього процесу до творчого пошуку тощо. Позитивні результати навчання допоможуть підвищити ефективність формування у майбутніх спеціалістів постійного професійного самовдосконалення, професійно-пізнавального інтересу до власної діяльності, компетентності майбутніх спеціалістів у процесі фахової підготовки.

Невід'ємним фактором інтерактивних методів навчання є широке використання інформаційних технологій і електронних засобів [3].

Виклад основного матеріалу. У сучасній практиці викладання ендокринології досить ефективно використовуються різні варіанти навчання у співробітництві, які сприяють залученню студентів до інтерактивної діяльності на заняттях. В умовах сьогодення все більше уваги надається застосуванню практичних навичок і знань на практиці. Один із принципів підходів до викладання на кафедрі ендокринології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького – це прагнення до розвитку у студентів клінічного мислення, готовності самостійно думати, осмислювати кожен розділ навчальної програми щодо реальної клінічної ситуації або конкретного пацієнта. Розміщення кафедри на базі Львівського обласного державного клінічного лікувально-діагностичного ендокринологічного центру надає можливість реалізації теоретичних знань та застосування отриманих навичок біля ліжка хворого. Як наслідок, отриманий при вивченні різноманітних наукових дисциплін досвід та практична пам'ять стають основою для поступового формування у майбутніх лікарів клінічного мислення, яке в подальшому допоможе не тільки уявити цілісну картину патологічного процесу, але, як результат – забезпечити розв'язання складних логічних завдань [2].

Для здійснення поставленого завдання співробітники кафедри ендокринології застосовують низку інтерактивних методів навчання. Значне місце в активізації пізнавальної активності та розвитку клінічного мислення відводиться інтерактивним формам навчання,

таким як тренінг, лекції-дискусії, віртуальні технології та мультимедійні методи навчання. Вони будуються у діалозі, вільному обміні думками, пошуках шляхів вирішення тієї або тієї ситуації, що підвищує мотивацію студентів до практичного оволодіння навичками професійної діяльності. Застосування інтерактивних технологій сприяє якісній професійній підготовці майбутніх лікарів, їх особистому розвитку, а також розвивають високу мотивацію до навчання та до формування професійних умінь і навичок, розвивають рефлексію, самоконтроль, а також академічні, комунікативні організаторські й креативні здібності [9, 17].

Засвоєння теоретичного матеріалу на практичних заняттях проводиться також із залученням інтерактивних методик: імітаційних ділових ігор, різних видів дискусій, семінарів-тренінгів, а за допомогою кейс методу (активного проблемно-ситуаційного аналізу) – розв'язання конкретних завдань-ситуацій. Не менш важливим на початку заняття є експрес-метод тестового контролю засвоєння теми в домашніх умовах шляхом вирішення тестів, кейс-завдань кожним студентом. Кафедрою розроблено 45 кейс-ситуаційних завдань з різних тем по ендокринології, а також використовуються ситуаційні завдання комп'ютерного контролю, розв'язування блоку завдань з ендокринології КРОК-2. Крім того, засвоєння теми відбувається шляхом дискусії і відповідей на окремі запитання, висвітлених у методичних вказівках для студентів. Після аудиторного засвоєння теоретичних основ теми наступним етапом є засвоєння практичних навичок біля ліжка тематичного хворого. Як правило, група студентів викладачем ділиться на 3–5 підгруп по 2–3 студенти, які самостійно проводять збір анамнезу та загальноотерапевтичне обстеження. При курації хворого студенти демонструють вміння фізикального обстеження хворого, інтерпретацію даних лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз та остаточний клінічний діагноз студенти обґрунтовують під час захисту історії хвороби, демонструючи знання алгоритму лікування з елементами фармакокінетики цього захворювання. Крім того, студент дає відповіді на 2–3 запитання з етіопатогенезу, клініки, лікування та профілактики даного захворювання.

Варто зазначити, що обрання форми проведення інтерактивного заняття потребує індивідуального підходу викладача, врахування рівня інтелектуального розвитку, теми, що вивчається та цілей. Технології інтерактивного навчання можуть бути залучені до проведення

заняття в аудиторії або за її межами у формі позакласного заходу. Методика проведення заняття є активною, тобто жоден студент не залишається без уваги і у сприятливій атмосфері навіть пасивні студенти прагнуть бути активними учасниками. Постійне проведення інтерактивних занять сприяє значному поліпшенню комунікаційних навичок студентів, у результаті чого зникають внутрішні обмеження студента. У процесі спілкування студенти навчаються: спілкуватися з різними людьми, висловлювати альтернативні думки, приймати виважені рішення, брати участь у дискусіях [7; 12; 14].

За умов впровадження в освітній процес вищої школи інноваційних педагогічних технологій і підходів суттєвих змін набувають лекції. Одним із найскладніших, але одночасно й найефективніших, є проблемне викладання лекційного матеріалу, оскільки це потребує від викладача спеціальної підготовки, застосування власного досвіду та врахування досвіду студентів. Серед форм лекційних занять найцікавіші – проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-конференції.

Одним зі способів навчання студентів є також підготовка до виступу з публічної слайд-презентацією зібраного реферативного матеріалу. Як відомо, саме презентація вважається одним з найефективніших способів донесення важливої інформації при публічних виступах, що є частиною професійної діяльності багатьох фахівців, дає змогу ефектно і наочно уявити зміст, виділити й проілюструвати повідомлення, яке несе презентація, його ключові змістові пункти. Використання інтерактивних елементів дає змогу посилити ефективність навчальних виступів, необхідних для набуття студентами навичок роботи з аудиторією, отримання комунікативного досвіду

Упровадження інноваційних засобів навчання при професійній підготовці майбутніх лікарів сприяє підвищенню мотивації та посиленню творчої складової освітнього процесу. Володіння практичними навичками, оцінка тяжкості стану пацієнта у майбутнього лікаря знижують ризик виникнення помилок, сприяють своєчасній діагностиці й оптимальному лікуванню.

Перевагами застосування інтерактивного навчання у закладах вищої освіти є: встановлення дружньої атмосфери і взаємозв'язків між учасниками спілкування; отримання студентами можливості бути більш незалежними і впевненими в собі; заохочення викладачем студентів до співпраці; отримання можливості подолати проблему мовного бар'єру; нівелювання

авторитарної позиції викладача; залучення до роботи кожного учасника освітнього процесу; постійне й активне використання раніше набутого досвіду [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, використання інтерактивного навчання у вищій медичній школі формує у студентів здатність до самоаналізу, що сприяє творчому розвитку особистості, засвоєнню необхідних знань. Інтерактивна методика навчання дає змогу сформуванню творчого співробітництва, тобто професійного спілкування між викладачем та студентом, змодельовати професійні ситуації викладачем, з одного боку, а студентам – знаходити вихід з кожної ситуації, інтерпретувати практичні навички та набувати свого професійного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі (методичний огляд). Персонал. Київ, 2010. 32 с.
2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 27–33.
3. Гай Л. А. Сучасні методи викладання медичних дисциплін у вищій школі. *Медична освіта*. 2016. № 1. С. 15–18.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академ. видав. 2004. 320 с.
5. Дяченко М. В. Активні методи навчання у ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. № 14. С. 74–79.
6. Киричок В. А. Можливості застосування інтерактивних методів навчання у системі післядипломної медичної освіти. *Медична освіта*. 2016. № 1. С. 25–28.
7. Кліщ Г. І. Форми організації і навчання у медичних університетах Австрії. *Медична освіта*. 2014. № 4. С. 56–59.
8. Луцик І. Г. Використання інтерактивних методів як засіб створення інтенсивного освітнього середовища. *Нові технології навчання*. 2007. № 46. С. 59–63.
9. Максименко С. Д. Педагогіка вищої освіти: підручник. Київ: "Центр учбової літератури". 2014. 288 с.
10. Павленко О. О. Елементи використання методу Case Studies в навчальному процесі вузу. *Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. праць. Вип. 3. Київ: НПУ. 2001. С. 271–279.
11. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: СПД. 2007. 144 с.

12. Саух П. Ю. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка 2011. 443 с.

13. Спірін О. М. Методологічні засади розвитку сучасних систем вищої освіти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>.

14. Стараєва А. М. Інтерактивна технологія навчання студентів у вищій школі. *Наукова праця*. Т. 42. 2015. С. 29–32.

15. Філоненко М. М. Психологічні особливості процесу та структури учіння студентів-медиків. *Психологія і особистість*. 2015. № 1 (7). С. 186–198.

16. Чернишова Л. І. Інтерактивні методи навчання як сучасний напрямок активізації пізнавальної діяльності студентів у ВНЗ. *Матеріали науково-педагогічного семінару*. 2014. С. 83–88.

17. Шкільняк Л. І. Дискусія як метод інтерактивного навчання у вищій медичній школі. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2015. №1. Т.19. С. 189–192.

REFERENCES

1. Aktyvizatsiia navchalnogo protsesu u suchasni vyshchii shkoli (metodychnyi ohliad) (2010). [Activation of the educational process in modern higher education (methodical review)]. *Personnel*. Kyiv, 32 p. [in Ukrainian].

2. Bystrova, Y.V. (2015). Innovatsiini metody navchannia u vyshchii shkoli Ukrainy [Innovative teaching methods in higher education in Ukraine]. *Law and innovation society*. Vol. 1 (4). pp. 27–33. [in Ukrainian].

3. Guy, L.A. (2016). Suchasni metody vykladannia medychnykh dysyplin u vyshchii shkoli [Modern methods of teaching medical disciplines in high school]. *Medical education*. Vol.1. pp. 15–18. [in Ukrainian].

4. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navch. posib. [Innovative pedagogical technologies textbook]. 320 p. [in Ukrainian].

5. Dyachenko, M.V. (2014). Aktyvni metody navchannia u VNZ [Active teaching methods in higher education]. *The origins of pedagogical skills*. Vol.14. pp. 74–79. [in Ukrainian].

6. Kyrychok, V.A. (2016). Mozhlyvosti zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia u systemi pisladyplomnoi medychnoi osvity [Possibilities of application of interactive teaching methods in the system of postgraduate medical education]. *Medical education*. Vol. 1. pp. 25–28. [in Ukrainian].

7. Klishch, H. I. (2014). Formy orhanizatsii i navchannia u medychnykh universytetakh Avstrii [Forms of organization and training in medical

universities in Austria]. *Medical education*. Vol. 4. pp. 56–59. [in Ukrainian].

8. Lutsyk, I.G. (2007). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv yak zasib stvorennia intensyvnoho osvitnoho seredovyscha [The use of interactive methods as a means of creating an intensive educational environment]. *New learning technologies*. No. 46. pp. 59–63. [in Ukrainian].

9. Maksymenko, S.D. (2014). Pedahohika vyshchoi osvity: pidruchnyk [Pedagogy of higher education: textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature. 288 p. [in Ukrainian].

10. Pavlenko, O.O. (2001). Elementy vykorystannia metodu Case Studies v navchalnomu protsesi vuzu [Elements of using the Case Studies method in the educational process of the university]. *Creative personality of the teacher: problems of theory and practice: coll. Science. wash*. No. 3. pp. 271–279. [in Ukrainian].

11. Pometun, O.I. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv, 144 p. [in Ukrainian].

12. Saukh, P.Y. (2011). Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy [Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr, 443 p. [in Ukrainian].

13. Spirin, O.M. [Methodological principles of development of modern systems of higher education]. Available at: <http://eprints.zu.edu.ua>. [in Ukrainian].

14. Staraeva, A.M. (2015). Interaktyvna tekhnolohiia navchannia studentiv u vyshchii shkoli [Interactive technology of teaching students in higher education]. *Scientific work*. Vol. 42. pp. 29–32. [in Ukrainian].

15. Filonenko, M.M. (2015). Psykholohichni osoblyvosti protsesu ta struktury uchinnia studentiv-medykiv [Psychological features of the process and structure of learning of medical students]. *Psychology and personality*. Vol. 1 (7). pp. 186–198. [in Ukrainian].

16. Chernyshova, L.I. (2014). Interaktyvni metody navchannia yak suchasnyi napriamok aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti studentiv u VNZ [Interactive teaching methods as a modern direction of activating the cognitive activity of students in higher education]. *Proceedings of the scientific and pedagogical seminar*. Vol.7. pp. 83–88. [in Ukrainian].

17. Shkilnyak, L. I. (2015). Dyskusiia yak metod interaktyvnoho navchannia u vyshchii medychnii shkoli [Discussion as a method of interactive learning in higher medical school]. *Bulletin of Vinnytsia National Medical University*. Vol. 1 (19). pp. 189–192. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.12.2020

УДК 37.015.31:17.022.1(091)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230438>

Наталія Калита, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Микола Пантюк, доктор педагогічних наук, професор кафедри
педагогіки і методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Ірина Садова, доктор педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано історико-педагогічний аспект феномена “духовність”, “духовне виховання”, “духовний розвиток особистості”; висвітлено вивчення проблеми духовного виховання особистості у філософів, педагогів, психологів минулого та сучасності; обґрунтовано, що духовність не зводиться до інтелектуальності, ідеальності, звернення розуму до етики, чистої моралі або аскетизму. Духовність не є її чиста релігійність, чи емоційне піднесення духу, або розумова довіра і урегульованість поведінки на цих засадах. Духовною є будь-яка діяльність, яка веде людину вперед у напрямі якоїсь форми розвитку: емоційного, інтуїтивного, соціального – і веде, вказує на життєвість його внутрішньої сили.

Ключові слова: духовність; духовне виховання; духовний розвиток; особистість.

Лім. 15.

Natalia Kalyta, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor
of the Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Mykola Pantyuk, Doctor of Science (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Iryna Sadava, Doctor of Science (Pedagogy),
Associate Professor of the Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

The article considers the peculiarities of the spiritual development of the personality. It reveals the concepts “spiritual education”, “spiritual development”; it also elucidates the study of the problem of spiritual education of the personality by philosophers, teachers, psychologists of the past and modernity. Some aspects of the spiritual development of the personality at primary school are examined.

The article substantiates that spirituality is not reduced to intellectuality, ideality, to the appeal of mind to ethics, pure morality or asceticism. Spirituality is not pure religiousness, or emotional uplift, or mental confidence and regulation of behavior on these principles. Spiritual activity is any activity that leads a person forward in the direction of some form of development: emotional, intuitive, social ones – and leads indicating the vitality of his/her inner strength.

Spirituality is a general cultural phenomenon that combines a set of value-oriented characteristics of the personality and motivated and inspired actions and deeds. Since the concept “spirituality” acquires its content in the context of the search of personal meanings and the sense of human existence, then naturally, it remains in the center of attention of both philosophers and psychologists and teachers.

The article considers the problem of spiritual development of the personality at the change of epochs, which follows the contradictions between the crises of spirituality that became the result of the transformation of social values. It is reflected in the relationship between people and the need to establish European values, which are based on the recognition of human life as the highest value. The problem of spiritual development of the personality also follows the contradictions between the process of transition of national education to the humanistic principles of the development and the absence of a systematic approach to the establishment of humanistic values as a basis of the development of individual spirituality.

It is revealed the problem of spiritual development of the personality in the pedagogical activity of philosophers,

psychologists and teachers, specifically in the works of N. Skotna, M. Savchyn, O. Sukhomlynska, K. Ushynskiy, V. Sukhomlynskiy, O. Vyshnevskiy and other scientists of the past and modernity.

A spiritually rich person is a person who lives in harmony with himself/herself and the world, who has well formed spiritual values. They are those qualities and features, life attitudes that exist for each person, that make his/her ideal.

Keywords: spirituality; spiritual education; spiritual development; personality.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань Української держави виступає збереження національних інтересів, народу, виховання високоморальної, духовно розвиненої особистості громадянина. У матеріалах парламентських слухань Верховної Ради України зазначено, що “виховання дітей та молоді, формування у них системи цінностей та духовних пріоритетів є першочерговим завданням навчальних закладів, а впровадження системи духовно-морального виховання дітей і молоді на засадах загальнолюдських і національних цінностей – важливим соціальним замовленням держави. Саме тому в ситуації національного дефіциту почали відігравати роль християнські національні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, що виробило людство упродовж тисячоліть”.

Тлумачення духовності більш схильне до релігійного, християнського підходу. Багато учених – філософів, педагогів – ідентифікують духовне виховання з поняттям “дух”, Богом, вірою. В енциклопедії освіти зазначено, що “духовність – це категорія людського буття, якою виражається його здатність до самотворення та творення культури” [6]. Науковці вважають, духовність вищим рівнем розвитку особистості на якому основними мотиваційно-смісловими регуляторами є вищі людські цінності. О. Сухомлинська на основі аналізу праць видатних педагогів, письменників, філософів дорадянського періоду констатує, що вони розглядали духовність як багатоаспектне явище, провідною ознакою якого вважали християнську духовність. З цього приводу вчена зазначає, що “в залежності від педагогічних поглядів носіїв цієї ідеї до феномена духовності долучалися і наукові, і етнологічні складові або цінності, які з часом посідали все більше і більше місця. І тому було б помилково ототожнювати палітру педагогічних поглядів лише з християнською догматикою. Гуманізм, раціоналізм і натуралізм поступово проступають в педагогічних творах як головні виховні орієнтири” [9].

Духовний розвиток особистості ґрунтується на спільній меті – вихованні гармонійно розвиненої особистості у сукупності духовного багатства, морального виховання, фізичної досконалості, естетичного виховання.

Аналіз основних досліджень. Проблема вивчення феномена духовності завжди була актуальною. Чимало студій цьому питанню присвятили філософи М. Бердяєв, С. Кримський та інші. Аспекти духовного виховання висвітлено в Декларації про християнське виховання, а також проаналізовано в працях митр. Андрея Шептицького, блаж. Любомира Гузара та ін. Вихованню духовності в системі освіти приділяли увагу К. Ушинський, Г. Ващенко, І. Огієнко, П. Юркевич, В. Сухомлинський, О. Вишневський, М. Євтух, І. Бех, Н. Скотна, М. Савчин та інші.

Виклад основного матеріалу. Філософи, педагоги, психологи аналізували духовне виховання особистості з двох позицій – світської і релігійної. Так, М. Бердяєв розглядав духовність як специфічну людську якість, яка мотивує поведінку особистості, її потребу в пізнанні світу, пошуку смислу життя, її самопізнанні. Зміст духовності за вченим визначає прагнення людини до істини, правди, краси [1]. Н. Скотна розрізняє два основні розуміння поняття духовності, перше стосується тільки вір’ян і пов’язане із сакральним началом, друге тлумачить духовність як світську, атеїстичну [8].

Два полум’я духовності визначає М. Савчин – Божественний і людський зазначаючи, що духовність є переходом від гріховного до святого. Психолог вважає, що духовність передбачає “співпрацю” різноманітних галузей науки про людину, зокрема систематичного богослов’я, філософії, психології, літератури та ін. [7].

О. Вишневський формулює проблему духовності в запитанні: “Що для нас сьогодні може стати головним ідеалом і джерелом духовності? Як відновити духовне поле суспільства і, отже, підвалини педагогіки?” [3]. З цього приводу зазначає, що “без Авторитету Бога і віри в Нього неможливо сьогодні відновити духовне поле суспільства, а отже і структуру виховання, неможливо наповнити новим, гуманістичним змістом, водночас і відвертатись від цієї проблеми, прикриваючись вдаваним авторитетом, пускати справу самовпливом, означає давати зелене світло всілякому богошукацтву і псевдорелігіям, що так активно захоплюють тепер духовний простір нашої свідомості і далеко не завжди ведуть людину до Бога” [3].

Учений, характеризує духовність, як “певний стан людини і суспільства, який формується, виробляється важкою працею душі самої людини і самого суспільства, з участю їх власної волі і зусиль” [2].

Аналіз праць Івана Огієнка свідчить, що він розглядав духовність у педагогічному аспекті як інтегративну властивість особистості, яка виявляється у потребі жити, творити відповідно до християнських ідеалів істини, добра і краси, як показник рівня людських взаємин, морально-естетичної, національної і громадянської позицій, здатності співчувати і виявляти милосердя [5].

На наш погляд, духовність – це гармонійне узгодження внутрішнього світу людини, душі і духу, інтегрована властивість особистості, яка дає змогу робити вільний вибір смислу життя на основі духовно-морального ідеалу; це сходження до вищих цінностей, воз’єднання образу Я з образом світу. Категорія духовності з позицій нового осмислення феномена людини як неподільної цілісності (тілесної, душевної, духовної), органічно пов’язаної зі Всесвітом, з Космосом, розглядається неоднозначно. Об’єднувальною початком у різних тлумаченнях духовності є сукупність духовних почуттів, духовних потреб, духовних цінностей, ціннісних смислів людського буття, світоглядних позицій і творчої активності, високоморальних відносин між людьми, до всього навколишнього

Зокрема В. Сухомлинський наголошував на тому, що через засвоєння моральних, інтелектуальних, естетичних потреб у процесі діяльності особистості відбувається її духовний розвиток [9].

Педагог зазначав, що “справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об’єднані багатьма інтересами і захопленнями” [10].

Структурними компонентами процесу виховання є його *зміст і мета*, які в сукупності цілей і завдань становлять мету виховання, його основне педагогічне завдання; *форми і методи, суб’єкти педагогічної взаємодії*, якими є вихователь та вихованець, *матеріальні, духовні та соціальні цінності, норми* тощо. В розумінні духовності у В. Сухомлинського займає місце морально-етична проблематика. Він наближається до християнської тематики, починає розглядати теми й проблеми, які до того часу не були предметом педагогічної науки – це формування ставлення дитини до життя й смерті, добра і зла, тема совісті і шляхи її формування, розуміння й усвідомлення своєї провини, необхідність каяття, формування культури людських бажань у юнаків і дівчат, їх духовної підготовки до життя.

Крім того, В. Сухомлинський розвивав культурно-освітній проект з виховання духовності, який значно відрізнявся від наявних педагогічних підходів самим зверненням до морально-етичної проблематики. В соціометричній виховній парадигмі, яка існувала на той час, усе було закладено у зовнішньому середовищі, а вчений запропонував новий, внутрішній механізм ціннісної регуляції і саморегуляції дитини, її творчого розвитку, спрямований на формування усталеної домінанти-духовності.

Такі компоненти духовності визначає С. Щербина: “потребово-ціннісний, пізнавально-інтелектуальний, вольовий, вчинко-діяльнісний, почуттєво-емоційний, гуманістичний, естетичний” [14].

На думку К. Ушинського, “Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу в цілому здійснюється не лише школою, але декількома, великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією” [12].

Духовний розвиток особистості – це індивідуальне залучення особистості до духовної культури суспільства, оволодіння загальнолюдськими, загальнокультурними, соціокультурними, національними цінностями, й досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку кожної особистості.

Духовний розвиток особистості як “формування та реалізацію таких вищих потреб людини: у пізнанні світу, себе, сенсу життя; у визнанні та повазі власної особистості з боку інших осіб; у сприйманні та створенні краси (тобто естетичну); у доброчинстві та ствердженні справедливості (тобто гуманістичну), у психічному та особистісному вдосконаленні” розглядає Ж. Маценко [4].

Костянтин Ушинський констатує, що є “*навмисна виховна діяльність – школа, вихователь і наставники*”, однак “*набагато сильнішими вихователями є вихователі не навмисні: природа, сім’я, суспільство, народ, його релігія і його мова, словом, природа і історія в найширшому значенні цих широких понять*” (курсив К.У. – прим. Н.К.) [13]. Педагог переконаний, що “духовний розвиток, духовне виховання людини, зокрема і народу в цілому здійснюється не лише школою, але декількома, великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією” [12].

Як *педагогічну взаємодію*, а школу як живий та одухотворений союз особистостей, а не “*мертву*” школу, в якій діти підпорядковані авторитету вчителя, а одне про одного не відають, не пам’ятають і не турбуються розглядає процес навчання і виховання П. Юркевич [15].

За К. Ушинським, у прагненні досконалості

зосереджене намагання людини не лише засвоювати, але й творити *соціальні, матеріальні та духовні цінності*. Такими цінностями педагог визначає релігію, рідне слово, мову, мораль, душевну працю, здоров'язбережувальну педагогіку (в К. Ушинського – “здрава педагогіка”).

Головними суб'єктами виховного впливу на людину і суспільство К. Ушинський вважає Церкву, а також представників духовної та світської освіти. Педагог формулює категоричну вимогу: “необхідно, щоб духовні особи, які присвятили себе виховній діяльності, були хорошими педагогами, і з другого боку, необхідно також, щоб світські особи, які беруться за виховання, особливо простого народу, були не тільки хорошими педагогами, але й справжніми християнами за своїми устремліннями і переконаннями, наскільки переконання людини відкриті для споглядання іншими людьми” [13].

Неодноразово підкреслюючи неприпустимість меркантильного, практично-утилітарного ставлення до навчання і виховання, педагог переконував, що марнославство у вихованні є в сім'ях, де “зазвичай дітей не виховують, а *готують* (курсив К.У. – прим. Н.К.), чи не з коліски, до вступу у той чи той заклад освіти, чи до виконання умовних вимог того суспільного кола, до якого, на думку батьків, будуть належати їхні діти” [13]. Саме тут, на його думку, бере початок марнославне захоплення вивченням іноземних мов, заняття музикою при відсутності у дитини задатків до неї, репетиторська дресура тощо. К. Ушинський осуджує ту сімейну виховну діяльність, мотивами якої є прагнення батьків відповідати вимогам аристократизму, досягнути вищого щабля на соціальній драбині, “дати своїм дітям таку освіту, щоб вони стали вище, аніж ми в суспільстві, щоб вони вийшли з того становища, в якому ми самі стоїмо” [13]. Учений констатує, що такі зусилля не є турботою батьків дати дітям кращу освіту, аніж ту, яку отримали свого часу вони самі, це лише бажання батьків бути не самими собою, утвердитися у суспільстві, використовуючи власну дитину як річ, засіб, нехтування її особистістю.

Серед безлічі визначень духовності, представленими в сучасній науці, домінує думка про піднесення особистості над фізіологічними потребами, етичним розрахунком, раціональної рефлексією. Духовність – це те вище, до чого прагне людина.

Висновки. На основі аналізу літератури з означуваної проблеми, можемо стверджувати, що вчені не мають одноставного визначення щодо

поняття духовності та духовного розвитку особистості.

Подальші перспективи дослідження мають можливість розширювати огляд сучасного стану та впровадження поняття духовності в сфери освіти, культури та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. Духовное состояние современного мира. *Новый мир*. 1990. № 1. С. 34–38.
2. Вишневецький О. І. На шляху реформ. *Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. Вибрані науково-публіцистичні праці*. Дрогобич, 2005. С. 140.
3. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. *Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич, 2003. 528 с. 31
4. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання. Київ, Освіта України. 2010. 100 с.
5. Огієнко І. Тимошик М. Українська культура / Упор., авт. передмови і коментарів. Київ: Наша культура і наука, 2002. 340 с.
6. Охрімчук Р.М. Духовність. *Енциклопедія освіти*. 2008 С. 244–245.
7. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: навчальне видання (монографія). Вид. 2-ге. Івано-Франківськ, 2010. С. 141.
8. Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів, 2005. С. 345–346.
9. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ: Добро. 2006. С.13.
10. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1977.
11. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Київ, 1971.
12. Ушинский К. Вопросы о народных школах. *Собрание сочинений: В 11 т. Т. 2.* Москва-Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 250 – 265. 655 с.
13. Ушинский К. О нравственном элементе воспитания. *Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 2. – Москва-Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 425 – 489. 655 с.*
14. Щербань П. М. Погляди К. Д. Ушинського на зміст і методику виховання та навчання дітей в сім'ї та школі. *Освіта*. 2003. 16–23 лип. (№ 33). С. 4–5.
15. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням Слова Божого. *Хроніка – 2000. Український культурологічний альманах*. Випуск 39 – 40. Київ: ЗАТ “ВІПОЛ”, 2000. С. 563 – 573.

REFERENCES

1. Berdiaev, N. A. (1990). Dukhovnoe sostoianye sovremennoho myra [The spiritual state of the modern world]. *New world*. No. 1. pp. 34–38. [in Russian].
2. Vyshnevskiy, O. I. (2005). Na shliakhu reform [On the way of reforms]. *Vital questions of modern Ukrainian education and the content of education. Selected scientific and journalistic works*. Drohobych, p. 140. [in Ukrainian].
3. Vyshnevskiy, O.I. (2003). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. *Handbook for students of higher educational institutions*. Drohobych, p. 528. [in Ukrainian].
4. Matsenko, Zh. M. (2010). Dukhovnist: fenomen psykholohii ta obiekt vykhovannia [Spirituality: the phenomenon of psychology and the object of education]. Kyiv, p.100. [in Ukrainian].
5. Ohienko, I. & Tymoshyk, M. (2002). Ukrainska kultura [Ukrainian culture]. Kyiv, p. 340. [in Ukrainian].
6. Okhrimchuk, R.M. (2008). Dukhovnist [Spirituality]. *Encyclopedia of Education*. pp. 244–245. [in Ukrainian].
7. Savchyn, M. V. (2010). Dukhovnyi potentsial liudyny [The spiritual potential of a person]. Vol. 2. Ivano-Frankivsk, p. 141. [in Ukrainian].
8. Skotna, N. V. (2005). Osoba v rozkolotii tsyvilizatsii: osvita, svitohliad, dii [A person in a divided civilization: education, world outlook, actions]. Lviv, pp. 345–346. [in Ukrainian].
9. Sukhomlynska, O.V. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendentsii y indyvidualnyi poshuk [Spiritual and moral education of children and youth: general tendencies and individual search]. Kyiv, p.13. [in Ukrainian].
10. Sukhomlynskyi, V. (1977). Vybrani tvory: u 5-ty t. [Selected works: in 5 vol.]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Metodyka vykhovannia kolektyvu [Methods of the education of collective]. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Ushinskiy, K. (1948). Voprosy o narodnyih shkolah [Questions about the public schools]. *Collection of works: In 11th volumes*. Vol. 2. Moscov-Leningrad, pp. 250 – 265. [in Russian].
13. Ushinskiy, K. (1948). O nrvstvennom elemente vospitaniya [About the moral element of education]. *Collection of works: In 11th volumes*. Vol. 2. Moscov-Leningrad, pp. 425 – 489. [in Russian].
14. Shcherban, P. M. (2003). Pohliady K. D. Ushynskoho na zmist i metodyku vykhovannia ta navchannia ditei v simi ta shkoli [K. Ushynskyi's views on the content and methods of education and training of children in the family and at school]. *Education*. 16–23 (No. 33). pp. 4–5. [in Ukrainian].
15. Iurkevych, P. (2000). Sertse i yoho znachennia v dukhovnomu zhytti liudyny za vchenням Slova Bozhoho [Heart and its significance in the spiritual life of a person according to the teaching of the Word of God]. *Chronicle – 2000. Ukrainian culturological almanac*. Vol. 39 – 40. Kyiv, pp. 563 – 573. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.12.2020

“Педагогічна ідея – це повітря, в якому розправляє крила педагогічна творчість”.

*Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник, поет*

“У справі виховання варто було б подбати про те, щоб разом із піклуванням про розвиток індивідуальних здібностей кожної людини виховувати в ній почуття відповідальності по ставленню до своїх близьких”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття.
Лауреат Нобелівської премії 1921 року*

“Людина, що володіє вродженим талантом, відчуває найбільше щастя тоді, коли використовує цей талант”.

*Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет*

УДК 378.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230439>

Наталія Мукач, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

Олена Мукач, кандидат економічних наук, доцент, завідувач відділу докторантури та аспірантури
Національного університету "Львівська політехніка"

Роман Драган, магістр кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА БУХГАЛТЕРА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОТРЕБ РОБОТОДАВЦІВ

У статті висвітлено проблему професійної підготовки майбутніх бухгалтерів у контексті вимог роботодавців. Виконано аналіз сучасної науково-педагогічної та економічної літератури, що висвітлює різноманітні аспекти проблеми дослідження. З'ясовано потреби роботодавців щодо знань, умінь і навичок, професійних цінностей та ставлення бухгалтерів задля забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці фахівців. Доведено, що високоякісна підготовка фахівців з бухгалтерської справи можлива за умови врахування міжнародних тенденцій розвитку освіти та професії, врахування інтересів працедавців і потреб ринку праці, активної участі професійних організацій у формуванні освітньо-професійних програм підготовки бухгалтерів.

Ключові слова: бухгалтер; професійна підготовка; роботодавець; професійна організація; міжнародні тенденції.

Лім. 13.

Nataliya Mukan, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department, Lviv Polytechnic National University

Olena Mukan, Ph.D.(Economy), Associate Professor, Head of the Doctoral and Postgraduate Studies Department, Lviv Polytechnic National University

Roman Dragan, Master of the Pedagogy and Innovative Education Department, Lviv Polytechnic National University

PROFESSIONAL TRAINING OF ACCOUNTANT THROUGH THE PRISM OF EMPLOYERS' DEMANDS

The article highlights the problem of professional training of future accountants in the context of the employers' requirements. The analysis of modern scientific and pedagogical, and economic literature, which covers various aspects of the research problem (professional functions of an accountant, the role of professional organizations in the training of an accountant, professional values and attitudes of a modern accountant, use of information and communication technologies in accounting and training of accountants) has been conducted. The factors that determine the rapid development of the accounting profession (globalization of the world economy, changes in capital markets, the rapid development of information and communication technologies, the growing importance of management systems, exacerbation of corporate governance problems, trends in reporting) have been determined. The needs of employers for knowledge, skills and abilities (formed worldview, analytical, communicative, interpretive, strategic, tactical, critical thinking, managerial knowledge and skills), professional values and attitudes of accountants to ensure competitiveness in the labour market have been defined. The role of professional organizations in the professional training of accountants (participation in the development of industry standards of higher education, participation in the final control, participation in state certification) is determined. It is proved that it is possible to provide high-quality training of accounting specialists taking into account the international trends in education and profession, the interests of employers and labour market needs, active participation of professional organizations in the formation of educational and professional training programs for accountants. It is noted that the modern labour market demands the accountants who have a knowledge base, skills and abilities, demonstrate appropriate professional values and attitudes that allow them to perform professional functions that contribute to the competitiveness of enterprises in both domestic and international economic space at a high level.

Keywords: an accountant; professional training; an employer; professional organization; international trends.

Постановка проблеми. У міжнародному економічному просторі питання політики у галузі обліку й аудиту є повноваженням

Міжнародної федерації бухгалтерів (англ. International Federation of Accountants) – організації міжнародного рівня, дата заснування якої сягає 1977 р. Власне,

під час 11 Всесвітнього конгресу бухгалтерів, який відбувся 7 жовтня 1977 р. у м. Мюнхен (Німеччина) було започатковано діяльність Міжнародної федерації бухгалтерів, основне завдання якої полягало у реалізації координаційної функції, що стосувалася діяльності професійних організацій у сфері обліку, аудиту та фінансової звітності. Зокрема, Міжнародна федерація бухгалтерів розробляє міжнародні стандарти, що охоплюють як проблеми професійної підготовки бухгалтерів, так і їхньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема професійної підготовки майбутніх бухгалтерів є предметом дослідження низки науковців, як педагогічної, так і економічної галузі. Зокрема, аналізують професійні функції бухгалтера (О. Гуцалюк, Т. Давидюк, К. Бориська, Т. Меліхова, Н. Чакалова, Т. Середенко, О. Пальчук, Н. Нечай); роль професійних організацій у професійній підготовці фахівця-обліковця висвітлюють С. Зубілевич, О. Крилова; професійні цінності та ставлення сучасного бухгалтера студіюють О. Лугова, А. Єременко, І. Кириченко, Ю. Косовська; використання інформаційно-комунікаційних технологій у бухгалтерській справі та підготовка до бухгалтерів висвітлюється у працях І. Плікус, Т. Жукової, О. Осадчої тощо.

У науково-педагогічній та економічній літературі знаходимо свідчення того, що передбачається інтенсивний розвиток бухгалтерської справи та професії бухгалтера. “В сучасних умовах, що характеризуються високою динамічністю зовнішнього середовища і волатильністю ринків збуту продукції, прийняття управлінських рішень на основі тих чи інших концепцій менеджменту стає все більш складним завданням. При цьому зростає роль засобів, методів і технологій в підготовці обґрунтування прийнятих управлінських рішень не тільки оперативного характеру, але, перш за все, у сфері стратегічного прогнозування і планування діяльності підприємств” [1]. Така теза підтверджується низкою факторів, серед яких науковці виокремлюють розвиток регуляторної та управлінської функцій в економіці підприємств і на рівні держав загалом. “Чинники, які впливають на сучасну освіту бухгалтера, включають глобалізацію світової економіки, зміни на ринках капіталу, стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій, зростання важливості систем управління, загострення проблем корпоративного управління, тенденції у звітності” [5, 178].

Зважаючи на актуальність проблеми дослідження та недостатність її висвітлення в науково-педагогічній літературі, визначено мету

цієї розвідки – висвітлити проблему професійної підготовки сучасного бухгалтера крізь призму потреб роботодавців. Для досягнення мети визначено такі завдання: 1) виконати аналіз науково-педагогічної та економічної літератури з проблеми дослідження, а також 2) висвітлити вимоги й потреби працедавців щодо професійної підготовки бухгалтерів.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація здійснює вплив на розвиток міжнародної податкової політики, облік прибутків та їх оподаткування на міжурядовому рівні, що пов'язано із розвитком міжнародного бізнесу, електронного бізнесу тощо. Наприклад, функціонування таких компаній, як Facebook, Amazon, Netflix зумовлює необхідність вжиття урядами держав заходів щодо регулювання ситуації із зростанням кількості робочих місць, трансферним ціноутворенням тощо. Погоджуємося із думкою, висловленою дослідниками О. Пальчук та Н. Нечай: “Нові вимоги до підготовки фахівців з бухгалтерського обліку, що ставлять сучасні умови господарювання визначені, в першу чергу, змінами в ідеології нормативної регламентації бухгалтерського обліку від централізованого регламентування методики, технології та процедури до регламентування принципів ведення обліку та децентралізації вибору суб'єктом господарювання сукупності конкретних методів і форм ведення бухгалтерського обліку, що здійснюється виходячи з загальноприйнятих правил та особливостей діяльності суб'єктів господарювання. Все це зумовлює особливу важливість процесу формування облікової політики підприємства” [8, 106].

Відповідно до Міжнародних стандартів освіти, “професійні бухгалтери дедалі частіше повинні бути технічними експортерами, які мають блискучі комунікативні навички і здатні відповідати вимогам щодо інформації та складання звітності, які висуває нова економіка, що ґрунтується на знаннях” [2]. На це звертають увагу й науковці О. Пальчук та Н. Нечай, зазначаючи: “у вступі до Міжнародних стандартів освіти зазначено, що бухгалтер повинен бути технічним експертом із високими комунікативними навичками і відповідністю вимогам щодо інформації та складання звітності, які висуває нова економіка. Міжнародні стандарти освіти проголошують нові вимоги до професії обліковця. Отже, бухгалтер сучасності – це компетентна, освічена особистість, котра йде в ногу з часом. Це всебічно розвинена людина, що постійно займається самовдосконаленням та професійним розвитком та ніколи не зупиняється на

досягнутому, це комунікабельний, здатний до продуктивного ділового спілкування спеціаліст, що в змозі розібратися у самих складних економічних питаннях” [8, 105].

Важливе значення у розвитку професії бухгалтера відіграє впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що вимагає від закладів вищої освіти підготовки фахівців, готових до їх використання у професійному середовищі. Все частіше програмне забезпечення замінює працю бухгалтера, автоматизує комплексні та багатогранні процеси ведення бізнесу, обґрунтовує доцільність використання потенціалу аутсорсингу деяких послуг. Оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що відповідають потребам ринку праці, запитам й інтересам працедавців, є одним із основних завдань професійної підготовки бухгалтерів. Знання про нові моделі ведення бізнесу, фінансування, системи платежів та надання послуг тощо стають надзвичайно важливими для ефективного виконання професійних функцій.

У міру розвитку бізнесу будуть посилюватися й вимоги та очікування роботодавців до професійної підготовки бухгалтерів, яким знадобляться знання й компетентності, сформований світогляд для обробки значної кількості інформації, підготовки різноманітних видів звітів; співпраці та спілкування як із працівниками компанії, так і її партнерами, інтерпретації і пояснення цифр; тлумачення інформації, сприяння організаціям у досягненні короткострокових та довгострокових цілей; стратегічного мислення і активної участі у процесі прийняття рішень. “Відповідно до “Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників” [4] визначено, що для обіймання посади головного бухгалтера, начальника (завідувача) відділу (управління) бухгалтерського обліку кваліфікаційними вимогами є: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст), післядипломна освіта в галузі управління; стаж бухгалтерської роботи за професіями керівників нижнього рівня: для магістра – не менше двох років, спеціаліста – не менше трьох років” [3, 84].

У зв’язку із глобалізацією трансформується професійне середовище та функції, які покладаються на сучасних бухгалтерів. Сьогодні очікується, що фахівці бухгалтерської справи повинні володіти вміннями і навичками, необхідними для функціонування у швидкозмінному полі ділової практики, що характеризується розширенням географічних меж. “Діяльність підприємств висуває досить

високі вимоги до професійних навичок, знань і умінь бухгалтера-аналітика. Сьогодні він є активним учасником процесу менеджменту на підприємстві. Саме тому назріла потреба у радикальній трансформації становлення професії обліковця у плінні сучасних викликів, зокрема: законодавчо закріпити положення про статус бухгалтера-аналітика; підняти престиж вищої освіти за спеціальністю “Облік і оподаткування”; поглибити важливість професійної, громадської і суспільної ролі та місця фахівця; зростання ролі працедавців у формуванні критеріїв навчання спеціаліста та оцінюванні його компетентності” [9, 456].

Дослідник С. Зубілевич зауважує, що з кожним роком зростає роль роботодавців та професійних організацій, які залучаються до формування освітньо-професійних програм підготовки майбутніх бухгалтерів. Так, авторка стверджує, що “однією з обов’язкових умов визнання високої кваліфікації фахівця з обліку у світі є наявність сертифікату визнаної професійної організації, як правило, члена Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ)” [4, 177]. Однак залучення професійних організацій до процесу професійної підготовки фахівців бухгалтерської справи зумовлене тим, що Україна започаткувала впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності. Відтак науковець вбачає роль професійних організацій у професійній підготовці майбутніх бухгалтерів у такому: “участь у розробці галузевих стандартів вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра з обліку і аудиту; участь у розробці робочих навчальних планів підготовки бакалаврів та магістрів, окремих ЗВО (за їх ініціативою); участь або й адміністрування підсумкового контролю з навчальних дисциплін, які включені до переліку кваліфікаційних екзаменів для отримання сертифіката; участь у державній атестації освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра з обліку і аудиту” [4, 180].

Дискутується питання формування вмінь і навичок майбутнього фахівця бухгалтерської справи. Сьогодні бухгалтер повинен володіти вміннями і навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. С. Шевченко наголошує на доцільності формування комплексу професійних компетентностей, що визначають готовність випускника закладу вищої освіти до виконання професійних функцій [13].

Доцільність застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх бухгалтерів обґрунтовує А. Солоненко, зазначаючи, що тут йдеться не тільки про фахові знання спеціалістів у бухгалтерській справі, їхні вміння і навички, а

ще й відповідні професійні цінності та ставлення [12]. Дослідники зауважують, що “відповідальність за належний рівень економічної безпеки підприємства покладається не лише на фахівців з безпеки, але й на той персонал, який виступає суб’єктом забезпечення безпеки. Оскільки бухгалтерська інформація виступає внутрішнім ресурсом забезпечення безпеки, яка в собі несе суттєві ризики діяльності підприємства, вимоги до професійних характеристик бухгалтера за таких умов значно зростають” [3, 84]. О. Лугова, А. Єременко, І. Кириченко та Ю. Косовська наголошують: “слід зазначити, що в Україні на даному етапі етичні норми до облікових працівників в письмовій формі не закріплено законодавчо. Вони ґрунтуються на традиціях і звичаях вітчизняної практики бухгалтерського обліку. Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України прийняла Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів, за Кодекс етики Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України, який є обов’язковим для дотримання усіма членами Федерації” [5, 158]. Окрім професійних умінь і навичок, особливе значення має концентрація уваги та зосередженість, без яких неможливо обробляти фінансову документацію, проводити інвентаризацію, готувати звітну документацію для фіскальної служби, реалізувати моніторинг фінансових потоків, здійснювати контроль за виробничими витратами тощо.

Специфікою бухгалтерської професії є те, що будь-яке підприємство, реалізуючи власну господарську діяльність, зобов’язане вести бухгалтерський облік на постійній основі. Така ситуація вимагає від сучасного бухгалтера постійного оновлення знань не тільки з обліково-економічних дисциплін (фіксація фактів про ведення господарсько-виробничих операцій підприємства, руху коштів, майна; ведення та збереження первинної документації, звітування про діяльність підприємства тощо), але й оволодіння знаннями в галузі чинного законодавства України, що регулює питання працевлаштування, кадрового забезпечення тощо. Професіоналізм сучасного бухгалтера дослідники А. Саюн та О. Хотькіна визначають як: “... високу якість його діяльності як професіонала у сфері бухгалтерського обліку, що визнана клієнтами, роботодавцями та іншими зацікавленими особами. Компетентність бухгалтера це надання професіональним бухгалтером професійних послуг з відповідною ретельністю, старанністю, компетентністю з метою отримання клієнтом або роботодавцем

економічної вигоди від використання професійних компетентних послуг, і яка базується на останніх новаціях у практиці, законодавстві, методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності” [11, 148].

Тут варто розуміти, що діяльність бухгалтерів організовано за кількома напрямками: “каса, основні засоби, валютні операції, розрахунок зарплати, склад” [10]. Науковці стверджують, що бухгалтер “повинен орієнтуватися на всебічний розгляд проблеми, ситуації в країні і світі. Йому необхідно сприймати світ раціональним, логічним і впорядкованим, бачити і встановлювати закономірності. До того як прийняти рішення, аналітику необхідно розробити максимально детальний план, зібрати якомога більше достовірної інформації, об’єктивних фактів з обов’язковим залученням глибоких теоретичних знань, систематизувати їх, знайти загальні характерні риси, які визначають тенденцію розвитку будь-якого процесу. Аналітик повинен бути схильним до ретельної і методичної роботи при вирішенні проблем. Він повинен володіти аналітичним, критичним і креативним мисленням” [1, 189].

Вказані напрями є важливими для функціонування підприємства та його благополуччя, починаючи від розробки фінансового плану, ведення бухгалтерії і звітування. “Підготовка звітів про прибуток та витрати водночас із щомісячними обліковими документами – відповідальна робота бухгалтерів. Вони повинні вирішувати всі розбіжності, які виникають у фінансовому відділі. При необхідності, вони проводять розслідування, задля уточнення джерела проблеми. Якщо проблеми виникнуть в аудиторській системі, то можливим сприятливим рішенням буде встановлення більш продуктивної системи аудиту, що дозволить усунути ці проблеми” [7].

Досліджуючи досвід України у підготовці фахівців з бухгалтерської справи, П. Пуцентейло наголошує на тому, що “підготовка висококваліфікованих фахівців з обліку і оподаткування ... ґрунтується, перш за все, на засвоєнні студентами нормативних, професійно-орієнтованих дисциплін: фінансовий облік I, фінансовий облік II, економічний аналіз, аналіз господарської діяльності, управлінський облік, організація і методика аудиту, інформаційні системи і технології в обліку та аудиті, організація бухгалтерського обліку, підприємницьке право, фінансове право” [9, 454].

Висновки. Отже, як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури, нормативних документів, що сформовані на основі опрацювання запитів

роботодавців, професійних організацій та попиту на ринку праці, професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі бухгалтерського обліку і аудиту є актуальною проблемою, на розв'язання якої спрямовуються зусилля системи вищої професійної освіти. На сьогодні затребуваними на ринку праці є бухгалтери, що володіють базою знань, сформованими вміннями і навичками, демонструють відповідні професійні цінності та ставлення, які дозволяють їм виконувати на високому рівні професійні функції, що сприяють забезпеченню конкурентоспроможності підприємств як у вітчизняному, так і міжнародному економічному просторі.

Виконане дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми дослідження. До напрямів подальших досліджень слід віднести проблему залучення роботодавців до професійної підготовки майбутніх фахівців бухгалтерської справи, що дасть можливість для формування і розвитку практичних умінь і навичок у контексті сучасного ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бруханський Р. Ф., Пуцентейло, П. Р. формування системи професійної підготовки бухгалтера-аналітика. *Інноваційна економіка*. 2016. Вип. 5–6. С. 187–198.
2. Гуцалюк О. М. (2020). Сучасний бухгалтер: його роль та місце в світі. Оргкомітет МНППК. Київ, Україна. URL: <http://intkonf.org/gutsalyuk-om-suchasniy-buhgalter-yogo-rol-ta-mistse-v-sviti/> (дата звернення: 05.11.2020).
3. Давидюк Т. В., Боримська К. П. Позиціонування обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства в навчальних планах фахівців напрямку підготовки Облік і аудит. *Економіка: реалії часу*. 2013. Вип. 3. С. 83–90.
4. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджений Міністерством праці та соціальної політики України від 28.11.2001 р. “Дебет-Кредит”. *Український фінансово-бухгалтерський портал*. 2011. URL: <http://dtk.com.ua/show/1cid01175.html> (дата звернення: 05.11.2020).
5. Зубілевич С. Роль професійних організацій у підготовці бухгалтерів в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2013. Вип. 2. С. 177–179.
6. Лугова О. І., Єременко А. В., Кириченко І. О., Косовська Ю. С. Професійна етика в роботі бухгалтера. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук “Modern Economics”*. 2019. Вип. 13. С. 154–160. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua> (дата звернення: 08.11.2020).
7. Обов'язки бухгалтера в деталях. (2020).

URL: <https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=obov'yazki-bukhgaltera-ndash-v-detalyakh> (дата звернення: 10.11.2020).

8. Пальчук О. В., Нечай Н. М. Професія бухгалтер: історія та сучасність. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20 № 2. С. 104–108.

9. Пуцентейло П. Р. (2017). Якість і зміст підготовки бухгалтера-аналітика. “Облік, аналіз, аудит і оподаткування в умовах глобалізації економіки”: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Ужгород, 21 квітня 2017 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ “Говерла”, 2017. С. 453–456.

10. Робота.ua. (2020). Бухгалтер. URL: <https://jobs.ua/career/view/44> (дата звернення: 09.11.2020).

11. Саюн А. О., Хотькіна О. Р. Проблеми підготовки фахівців з обліку, аналізу та аудиту. *Фінансовий простір*. 2013. Вип. 1. С. 147–150.

12. Солоненко А. А. (2015). Поведенческий бухгалтерский учет: реалии и перспективы. URL: http://vestnik.astu.org/Content/UserImages/file/economics_2015_1/11.pdf (дата звернення: 08.11.2020).

13. Шевченко С. В. Параметры готовности будущих бухгалтеров к автоматизации бухгалтерского учета на малых предприятиях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41, № 94. С. 390–401.

REFERENCES

1. Brukhanskyi, R. F. & Putsenteilo, P. R. (2016). Formuvannya systemy profesiinoi pidhotovky bukhhaltera-analityka [The formation of accountant-analyst professional training system]. *An innovative economy*. Vol. 5–6. pp. 187–198. [in Ukrainian].
2. Hutsaliuk, O. M. (2020). Suchasni bukhhalter: yoho rol ta mistse v sviti [Modern accountant: his role and place in the world]. Kyiv. Available at: <http://intkonf.org/gutsalyuk-om-suchasniy-buhgalter-yogo-rol-ta-mistse-v-sviti/> (Accessed 05 Nov. 2020). [in Ukrainian].
3. Davydiuk, T. V. & Borymska, K. P. (2013). Pozytionuvannya oblikovo-analitychnoho zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v navchalnykh planakh fakhivtsiv napriamu pidhotovky Oblik i aydut [Positioning of accounting and analytical support of economic security of the enterprise in the curricula of specialists in the field of Accounting and Auditing training]. *Economy: the realities of time*. Vol. 3. pp. 83–90. [in Ukrainian].

4. Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv, zatverdzhenyi Ministerstvom pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy vid 28.11.2001 r. "Debet-Kredyt" [Handbook of qualification characteristics of workers' professions, approved by the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine dated 28.11.2001 "Debit-Credit"]. *Ukrainian financial and accounting portal*. 2011. Available at: <http://dtk.com.ua/show/1cid01175.html> (Accessed 05 Nov. 2020). [in Ukrainian].
5. Zubilevych, S. (2013). Rol profesiinykh orhanizatsii u pidhotovtsi bukhhalteriv v Ukraini [The role of professional organizations in the training of accountants in Ukraine]. *New pedagogical thought*. Vol. 2. pp. 177–179. [in Ukrainian].
6. Luhova, O. I., Yeremenko, A. V., Kyrychenko, I. O. & Kosovska, Yu. S. (2019). Profesiina etyka v roboti bukhhaltera [Professional ethics in the work of an accountant]. *An electronic scientific professional publication on economic sciences "Modern Economics"*. 2019. Vol. 13. pp. 154–160. Available at: <https://modecon.mnau.edu.ua> (Accessed 08 Nov. 2020). [in Ukrainian].
7. Oboviazky bukhhaltera v detaliakh (2020). [Accountant's responsibilities in detail]. Available at: <https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=obovyazki-bukhhaltera-ndash-v-detalyakh> (Accessed 10 Nov. 2020). [in Ukrainian].
8. Palchuk, O. V. & Nechai, N. M. (2011). Profesiia bukhhaltera: istoriia ta suchasnist [The profession of accountant: history and modernity]. *Scientific works of Kirovohrad National Technical University. Economic sciences*. Vol. 20. No. 2. pp. 104–108. [in Ukrainian].
9. Putsenteilo, P. R. (2017). Yakist i zmist pidhotovky bukhhaltera-analytika [Quality and content of training of an accountant-analyst]. "Oblik, analiz, audyt i opodatkovannja v umovah hlobalizaciji ekonomiky": tezy dopovidej I Miznarodnoji naukovo-praktychnoji internet-konferenciji (m. Uzhhorod, 21 kvitnia 2017 r.). – "Accounting, analysis, audit and taxation in the context of economic globalization": Abstracts of Papers of the I International Scientific and Practical Internet Conference (Uzhhorod, April 21, 2017 p.). (pp. 453–456). Uzhhorod. [in Ukrainian].
10. Robota.ua. Bukhhalter (2020). [Accountant]. Available at: <https://jobs.ua/career/view/44> (Accessed 09 Nov. 2020). [in Ukrainian].
11. Saiun, A. O. & Khotkina, O. R. (2013). Problemy pidhotovky fakhivtsiv z obliku, analizu ta audytu [Problems of training specialists in accounting, analysis and audit]. *Financial space*. Vol. 1. pp. 147–150. [in Ukrainian].
12. Solonenko A. A. (2015). Povedencheskiy buhgalterskiy uchet: realii i perspektivy [Behavioral accounting: realities and prospects]. Available at: http://vestnik.astu.org/Content/UserImages/file/economics_2015_1/11.pdf (Accessed 08 Nov. 2020). [in Russian].
13. Shevchenko, S. V. (2015). Parametry hotovnosti budushchih buhgalterov k avtomatszacyi buhgalterskoho ucheta na malyh predprijatijah [The parameters of the readiness of future accountants to automate accounting in small businesses]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*. Vol. 41, No. 94. pp. 390–401. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.11.2020

"Роками накопичений досвід може посперечатися із знанням".

Рассел Лінкольн Якофф
американський вчений

"Освіта – найвизначніше з усіх земних благ, але тільки тоді, коли вона найкращої якості. Інакше вона абсолютно марна".

Редьярд Кіплінг
англійський поет і прозаїк

"Хто думає про науку, той любить її, а хто не любить, той ніколи не припиняє вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльний".

Тригорій Сковорода
український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог

УДК 373.3.091.12.011.3-051:159.922-027.561
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230535>

Оксана Шквир, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Наталія Казакова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті акцентовано увагу на необхідності оновлення системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах акмеологічного підходу. Уточнено сутність понять “акмеологія”, “акмеологічний підхід”. Розкрито особливості ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів з позиції акмеологічного підходу. Визначено внутрішні і зовнішні чинники досягнення майбутніми вчителями особистісного і професійного акме на кожному етапі підготовки. Наголошено на необхідності переавантаження методичного інструментарію викладачів ЗВО акмеологічними способами навчання.

Ключові слова: ступенева підготовка; акмеологія; акмеологічний підхід; рівні освіти; майбутні учителі початкових класів.

Лит. 9.

Oksana Shkvyr, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy Department
Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy
Nataliia Kazakova, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy Department
Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy

ACMEOLOGICAL APPROACH TO THE STAGE TRAINING OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article focuses on the need to update the system of stage training of the future primary school teachers on the basis of the acmeological approach. The essence of the concepts “acmeology”, “acmeological approach” has been specified. The peculiarities of the stage training of the future primary school teachers from the standpoint of acmeological approach have been revealed. It is noted that the acmeological approach appears as a strategic guideline that directs the educational process to the achievement of the future primary school teachers’ summit in physical, spiritual, moral and professional development in accordance with each stage of education. It is determined that from the standpoint of acmeological approach stage training of the future primary school teachers is understood as a holistic system of successive, complementary stages of obtaining the pedagogical education, each of which raises the level of self-awareness, self-knowledge of the future teachers; mastering these techniques of self-education and self-upbringing on the basis of the productive positive “I” -concept that provides continuous general cultural and personal-professional self-development of the future teacher; the possibility of the further education, transition to the new quality of training. It is proved that the acmeological approach promotes the continuous advancement of the future teacher’s personality to the highest achievements in professional activity, the ascent to certain summits, typical for the specific stage of higher education (professional junior bachelor, bachelor, master). The internal and external factors of achievement by the future teachers of personal and professional acme at each stage of preparation have been determined. An emphasis is placed on the need to reboot the methodological tools of teachers of higher education institutions by acmeological teaching methods. It is concluded that the acmeological approach allows in a new fashion to treat the analysis and solution of problems of higher education related to the self-realization of the personality at certain stages of training. It is noted that the issue of elaboration of the stage method of personal and professional development of the future primary school teachers in the sphere of higher education requires further scientific researches.

Keywords: stage training; acmeology; an acmeological approach; levels of education; future primary school teachers.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційних процесів та реформування загальної середньої освіти виникає потреба в якісному оновленні системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів, яка, відповідно до законів України “Про вищу освіту” (2014) та “Про фахову

передвищу освіту” (2019), передбачає послідовну професійну підготовку майбутніх учителів за трьома рівнями: фахова передвища освіта, що здійснюється на базі 9 класів; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, що здобувається на базі фахового молодшого бакалавра або 11 класів та другий (магістерський)

рівень вищої освіти, що здійснюється на базі бакалавра [4; 5]. Серед методологічних підходів, що сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої освіти, визначаємо акмеологічний. Він спрямовує педагогічний процес на творчо-вершинну якість особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця. На його основі можливе вивчення закономірностей і умов, що сприяють неперервному просуванню особистості майбутнього вчителя до найвищих досягнень у професійній діяльності, сходженню її на ті чи ті вершини, типові для конкретного ступеня вищої освіти (фаховий молодший бакалавр, бакалавр, магістр).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем професійної підготовки фахівців в умовах ступеневої освіти в останні роки приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам, як методологічні основи ступеневої підготовки у системі неперервної професійної освіти (Н. Ничкало, Л. Романишина, С. Сисоєва та ін.); порівняльний аналіз ступеневої освіти за кордоном і в Україні (В. Козаков, Т. Кошманова, Л. Пуховська та ін.); технологічні аспекти системи ступеневої професійної освіти (Г. Козлакова, В. Луговий, П. Сікорський та ін.).

Науковцями проведено низку досліджень із проблем теоретико-методологічних засад професійної підготовки вчителів початкових класів (Т. Атрощенко, В. Желанова, О. Савченко та ін.); ступеневої освіти вчителів початкових класів (С. Власенко, Н. Кічук, Л. Хомич та ін.).

Останнім часом зросла кількість досліджень, присвячених проблемі акмеології освіти та впровадженню акмеологічного підходу до професійної підготовки вчителя, про що свідчать наукові праці О. Антонової, О. Бодальова, Н. Гузій, А. Деркача, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, С. Пальчевського, Л. Рибалко та ін.

Водночас встановлено, що наукових розвідок у напрямі реалізації акмеологічного підходу до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів недостатньо.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних засад ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів з позиції акмеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття “акмеологія” походить від грецьких слів “акме” – вища точка, вершина, квітуча пора; і “логос” – вчення. Цей термін був введений до наукового обігу М. Рибніковим (1928). Під акме розуміється період розквіту особистості, найвищих її досягнень, коли людина проявляє свою

зрілість в усіх сферах життєдіяльності і, передусім, у професійній. Це період максимального розвитку її здібностей і обдарувань. Акме розглядається науковцями як феномен людської природи, вершини зрілості, багатомірною характеристика стану дорослої людини, що охоплює певний період її прогресивного розвитку, пов’язаного з професійними, особистісними та соціальними досягненнями [1; 3; 6; 8].

Наукові передумови акмеології були розроблені ще 144 р. до н.е. Апполодором, представником Александрійської школи, який розглядав максимальну досконалість як вершину в розвитку діяльності. При цьому під акме мався на увазі такий стан індивідуума, при якому досягається вищий результат його діяльності (“зоряна година”), а не процес руху до цього стану. Апполодар, розвиваючи вчення про акме, позначив вищу точку розвитку як кульмінацію діяльності і ввів латинське визначення акме як розквіт [1].

Сьогодні під акмеологією розуміють наукову дисципліну, що вивчає умови й закономірності просування людини до вершин її особистої зрілості та професійної діяльності [1]. О. Дубасенюк зазначає, що акмеологія – це наука, що вивчає розвиток людини на ступені дорослості досягнення нею вершин у розвитку її як природної істоти (індивіда), особистості і суб’єкта діяльності (головним чином професійної) [3]. О. Антонова уточнює, що акмеологію передусім слід розуміти як науку про досягнення професіоналізму [1], який ми розглядаємо як системне явище, що характеризує стан особистості і діяльності людини, умову досягнення нею найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності та творчості. Поділяємо думку науковців про те, що чим вищий рівень професіоналізму, тим більше в ньому індивідуального й особистісного [2; 6; 8].

Теоретико-методологічні засади акмеології становлять педагогічна антропологія К. Ушинського (антропологічний підхід), психологічні основи людинознавства, розроблені Б. Ананьєвим (людинознавчий підхід), педагогічна акмеологія (Н. Кузьміна та ін.) [9, 69].

На сучасному етапі найбільш розробленими є напрямі акмеології, пов’язані з дослідженням особистісно-професійного розвитку особистості:

- філософський (І. Зязюн, В. Кремень та ін.), який будується на парадигмі розвитку людської психіки у філогенетичному, онтологічному та гносеологічному аспектах;

- психологічний (Г. Балл, І. Бех, В. Семиченко, В. Рибалка та ін.), спрямований на розвиток ідей щодо духовності професіонала як засобу

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

досягнення вершин власного життєвого шляху; психологічних механізмів, шляхів і способів особистісно орієнтованого виховання й самовиховання духовних і професійно важливих якостей цілісної особистості;

- педагогічний (В. Вакуленко, Н. Гузій, О. Пехота, Г. Штомпель та ін.), підпорядкований досягненню вершин педагогічного професіоналізму різнорічними засобами стимулювання особистісного та фахового розвитку [8, 238].

Уважається, що акме припадає на період вікової дорослості, соціальної й особистісної зрілості людини [1]. Однак "акмеологія" досліджує людину як на ступенях довузівської підготовки, вибору майбутньої професії, так і в ході навчання в ЗВО від предмета до предмета, від курсу до курсу, від рівня фахової передвищої освіти до рівня вищої освіти. Стратегія формування професійного успіху багато в чому визначається правильним вибором професії та підготовки до неї. Усвідомлений і самостійний вибір сприяє ефективності професійного розвитку, натомість випадковий, неусвідомлений вибір у більшості своїй визначає стратегію пристосування до професійних вимог та професії загалом. Ситуація професійного вибору є мотиватором специфічної активності особистості, що обумовлює успішність підготовки суб'єкта професійної діяльності [6, 212]. Тому з позиції акмеологічного підходу важливим є питання внесення конструктивних змін до системи профорієнтаційного відбору майбутніх учителів початкових класів, що уможливить досягнення ними високих результатів у підготовці.

Суть акмеологічного підходу до підготовки майбутніх фахівців полягає у вивченні особистості студента як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації його на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності на всіх етапах його неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації його творчого потенціалу [1]. Стан зрілості не з'являється у людини відразу: від усієї попередньої її життєдіяльності залежить, якою підійде вона до етапу зрілості, що складатиме основу її особистості і які здібності, запас знань, умінь і навичок буде характеризувати її як суб'єкта діяльності, коли вона стане дорослою [6].

У процесі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів акмеологічний підхід постає як стратегічний орієнтир, що спрямовує освітній процес на досягнення майбутніми

вчителями вершин у фізичному, духовно-моральному й професійному розвитку відповідно до кожного рівня освіти. Він дає змогу вивчати ступеневу підготовку майбутніх учителів початкових класів як цілісний процес, визначати шляхи педагогічної компенсації недосягнутого на попередньому етапі підготовки, моделювати траєкторії особистісно-професійного саморозвитку студентів відповідно до кожного ступеня освіти. Акмеологічний підхід передбачає створення на кожному етапі підготовки необхідних умов для розвитку в майбутніх учителів початкових класів уявлення про особистісний і професійний успіх. Він спрямовує майбутніх учителів на самовдосконалення в освітньому середовищі. У межах цього підходу окреслюються особливості наповненості ступеневої підготовки вчителя як професіонала; визначається, до якої педагогічної системи має бути включена особистість, щоб відбувся перехід від кульмінації до кульмінації в особистісному та професійному розвитку.

Відтак із позиції акмеологічного підходу ступеневу підготовку майбутніх учителів початкових класів розуміємо як цілісну систему послідовних, взаємодоповнювальних етапів здобуття педагогічної освіти, на кожному з яких відбувається підвищення рівня самосвідомості, самопізнання майбутніх учителів; оволодіння ними прийомами самоосвіти та самовиховання на основі продуктивної позитивної "Я"-концепції, що забезпечує неперервний загальнокультурний і особистісно-професійний саморозвиток майбутнього вчителя, можливість його подальшого навчання, переходу до нової якості підготовки.

Внутрішніми чинниками досягнення майбутніми вчителями особистісного і професійного акме на кожному етапі підготовки є високий рівень мотивації, потреба в досягненнях, прагнення до успіху та самовдосконалення, активність, цілеспрямованість, здатність мобілізувати свої можливості, позитивне мислення, віра в свої можливості. Зовнішніми чинниками вияву акме є сприятливе освітнє середовище, яке спонукає особистість до розкриття її можливостей, самореалізації, а також позааудиторні заходи, які можуть стати поштовхом в особистісному і професійному розвитку [8].

Акмеологічний підхід до професійного становлення фахівця передбачає, що найважливішим критерієм досягнення вершин професіоналізму в будь-якому виді діяльності, що вимагає фахової освіти, є компетентність, а в основі саморуку до вершин професіоналізму – система цінностей людини [9, 70]. Відповідно до Професійного стандарту

“Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти” (2018), кожен етап підготовки в системі ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів має передбачати оволодіння ними певними трудовими функціями і професійними компетентностями [7]. Вони становлять складові професіоналізму майбутніх фахівців, якими має оволодіти майбутній вчитель-фаховий молодший бакалавр, вчитель-бакалавр і вчитель-магістр відповідно до принципів наступності і неперервності навчання. У процесі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів доцільним також є ознайомлення здобувачів освіти зі змістом Професійного стандарту “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, із трудовими функціями вчителя, що уможливить їхню активність у здобутті професійних компетентностей та розуміння важливості професійного зростання в умовах ступеневої освіти.

Успішність досягнення вершин на кожному етапі підготовки залежить від умов, які будуть створені в ЗВО, а також методів, форм та засобів забезпечення ступеневої освіти. Важливо вчити майбутніх фахівців проектувати і досягати “мікроакме”, яке задає напрям і енергетизує їхню діяльність, наближаючи до кінцевої мети підготовки. Поділяємо думку О. Цюняк, що “мікроакме” складається з інтересу до професійної діяльності, позитивного емоційного тону, задоволеності вибором професії тощо, і є спрямованим вектором на досягнення вершин на кожному рівні освіти ступеневої підготовки майбутніх учителів [8, 237]. Фундаментальною умовою розвитку інтегральних характеристик особистості професіонала є також усвідомлення ним необхідності зміни, перетворення свого внутрішнього світу та пошук нових можливостей самореалізації у професії. Проте подібної професійної самосвідомості недостатньо, необхідний запуск механізмів саморегуляції та самоосвіти [6, 213]. Тому викладачам необхідно перезавантажувати методичний інструментарій акмеологічними способами навчання, до яких, до прикладу, відносимо мозковий штурм, сократів діалог, метод проєктів, кейс-метод, робота в малих групах, тренінги, коментування думок, проблемне навчання, оцінка (або самооцінка) дій учасників та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, акмеологічний підхід орієнтує майбутніх учителів початкових класів на постійний саморозвиток; сприяє усвідомленню ними необхідності досягнення вершин професіоналізму;

дає змогу по-новому підійти до аналізу та розв’язання проблем ступеневої освіти, пов’язаних із самореалізацією особистості на певних етапах професійної підготовки.

Подальший науковий пошук слід спрямувати на розробку поетапної методики особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів початкових класів у площині ступеневої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер.* За ред. В. О. Огнев’юка. Київ: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17 – 22.

2. Драч І. І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі. URL : <http://tme.umo.edu.ua/docs/2/09drachs.pdf> (дата звернення: 17.02.2021).

3. Дубасенюк О. А. Акмеологічний підхід як стратегічний орієнтир особистісно-орієнтованої педагогічної освіти. *Проблеми освіти: збірник наукових праць.* Вип. 84. Житомир-Київ, 2015. С. 25 – 30.

4. Закон України “Про вищу освіту”: прийнятий 01.07.2014 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.02.2021).

5. Закон України “Про фахову передвищу освіту”: прийнятий 06.06.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (дата звернення: 16.02.2021).

6. Міненко А. Акмеологічний підхід у процесі професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи. Витоки педагогічної майстерності. 2015. Вип. 15. С. 210 – 216.

7. Професійний стандарт “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”: затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 10.08.2018 р. № 1143. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 19.02.2021).

8. Цюняк О. П. Реалізація акмеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності. URL : [http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8883/1/Основна %20стаття_Цюняк%20О.П..pdf](http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8883/1/Основна%20стаття_Цюняк%20О.П..pdf) (дата звернення: 18.02.2021).

9. Шквир О. Л. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень: моногр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 500 с.

REFERENCES

1. Antonova, O. Ye. (2011). Akmeolohichniy

pidkhdid do vyznachennya sutnosti pedahohichnoyi obdarovanosti [Acmeological approach to determining the essence of pedagogical talent]. *Akmeolohiia – nauka XXI stolittia: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konfer – Acmeology – the science of the XXI century: Proceedings of the III International Scientific-Practical Conference*. Under the editorship of V. O. Ohneviuk. (pp. 17 – 22). Kyiv. [Ukrainian].

2. Drach, I. I. Akmeolohichnyy pidkhdid do formuvannya profesiynoyi kompetentnosti studentiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Acmeological approach to the formation of professional competence of students in higher education]. Available at: <http://tme.umo.edu.ua/docs/2/09drachs.pdf> (Accessed 17 Feb. 2021). [in Ukrainian].

3. Dubaseniuk, O. A. (2015). Akmeolohichnyy pidkhdid yak stratehichnyy oriyentyr osobystisno-oriyentovanoi pedahohichnoyi osvity [Acmeological approach as a strategic landmark of personality-oriented pedagogical education]. *Problems of education: collection of scientific works*. Vol. 84. Zhytomyr-Kyiv, pp. 25 – 30. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On Higher Education”] adopted on July 1, 2014. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 16 Feb. 2021). [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy “Pro fakhovu peredvyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On Professional Higher Education”] adopted on June 6, 2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (Accessed 16 Feb. 2021). [in Ukrainian].

6. Minenok, A. (2015). Akmeolohichnyi pidkhdid u protsesi profesiino-tvorchoho samorozvytku maibutnioho vchytelia pochatkovoї shkoly [Acmeological approach in the process of professional and creative self-development of the future primary school teacher]. *The origins of pedagogical skills*. Vol. 15. pp. 210 – 216. [in Ukrainian].

7. Profesiyniy standart “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednioї osvity” [Professional standard “Primary school teacher of general secondary education institution”] approved by the order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated August 10, 2018 No.1143. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (Accessed 19 Feb. 2021). [in Ukrainian].

8. Tsiuniak, O. P. Realizatsiia akmeolohichnoho pidkhdodu u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh mahistriv pochatkovoї osvity do innovatsiinoї diialnosti [Implementation of the acmeological approach in the professional training of the future masters of primary education for innovation]. Available at: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8883/1/Основна%20стаття_Цюняк%20О.П.pdf (Accessed 18 Feb. 2021). [in Ukrainian].

9. Shkvyr, O. L. (2018). Stupeneva pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do provedennia pedahohichnykh doslidzen [Stage preparation of the future primary school teachers for pedagogical research]. Zhytomyr, 500 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.01.2021

“Величезна виховна сила школи народжується там, де в людини відкривається життя, є улюблений учитель”.

*Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник, поет*

“Виховання є мистецтвом, використання якого зростатиме протягом багатьох поколінь”.

*Іммануїл Кант
німецький філософ*

“Бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки”.

*Софія Русова
педагог*

Тетяна Ситнік, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
Черкаської медичної академії

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей методики організації самостійної роботи студентів під час всесвітньої пандемії в умовах карантинних обмежень. У ній акцентовано увагу на характері змішаного навчання студентської молоді в закладах вищої освіти, що дає змогу викладачеві поєднувати аудиторні заняття з онлайн-діяльністю. Встановлено роль самостійної роботи та її специфіку під час дистанційного навчання, визначено переваги й недоліки окремих видів самостійної діяльності студентів в умовах карантинних обмежень. Висвітлено результати анкетування здобувачів освіти щодо організації самостійної роботи під час змішаного навчання.

Ключові слова: самостійна робота студентів; заклади вищої освіти; змішане навчання; онлайн-діяльність; дистанційна форма; ефективні види самостійної діяльності студентів.

Лит. 8.

Tetiana Sytnik, Doctor of Sciences (Pedagogy), Head of the Humanities Department
Cherkasy Medical Academy

ORGANIZATION OF STUDENTS' INDIVIDUAL WORK IN CONDITIONS OF QUARANTINE RESTRICTIONS

The article is dedicated to clarifying the features of the methodology of organizing the individual work of students during the global pandemic in the context of quarantine restrictions.

It focuses on the nature of blended learning of students in higher education institutions, which allows the teacher to combine classroom studies with online activities. An individual work of students has always been the focus of attention of teachers and methodologists. The scientific literature describes in detail the types and methods of organizing the individual work of students, in particular; work on the model, work with a summary, preparation of oral answers and written individual work, doing exercises, solving problems, preparing homework, writing coursework and qualification works, scientific papers for the competition, preparing for student olympiads, writing theses and scientific articles. However, this applies to the methodology of organizing individual work under the traditional training system. Therefore, the article establishes the place and role of individual work and its specificity during distance learning, identifies the advantages and disadvantages of certain types of individual activities of students under quarantine restrictions. The specifics of the organization of individual work of students under quarantine restrictions determine to carry it out in several stages. Important among them are the following: preliminary preparation, study of new material, training, practical tasks and reflection. These stages relate to both classroom studies (contact hours) and online activities of students. Each stage uses different methods of individual work, such as: watching a promo video, infographic review (graphs, diagrams, charts with content), diagnostic testing (stage of preliminary preparation); video, audio recordings, presentation, work with cases, video conference, setting problematic questions during communication with students (the stage of studying new material); discussion of certain issues, conducting debates, discussions, role-playing games, performing practical group/individual tasks without evaluation (training stage); individual search by students for answers to questions, performing virtual laboratory works, multilevel individual and group; interactive practical tasks (the stage of practical tasks); development of lecture notes, memory cards, keeping a journal, answers to reflexive questions, presentations (reflection stage) etc. The article also covers the results of the survey of educational applicants on the organization of individual work during blended learning.

Keywords: the students' individual work; higher education institutions; blended learning; online activities; distance form; effective types of individual activities of students.

Постановка проблеми. На початку 2020 р. у зв'язку зі світовою пандемією в Україні були введені карантинні обмеження щодо організації проведення навчання у середніх і вищих закладах освіти. Це і спонукало Міністерство освіти і науки України рекомендувати освітнім закладам

здаватися до дистанційного навчання, а згодом перейти на змішану форму. Змішане навчання дає змогу ефективно поєднувати заняття в аудиторіях з онлайн-діяльністю студентів. Уведення дистанційної форми співпраці викладача зі студентами, що становить основу змішаного навчання, сприяло активізації самостійної роботи

здобувачів вищої освіти. Проблема самостійної роботи є не новою у педагогічній діяльності викладачів, проте повністю використовувати методичні рекомендації щодо її організації, розроблені науковцями і методистами в умовах традиційного навчання, нині не є можливим, оскільки слід врахувати нові виклики часу, зокрема співпраці педагогів зі студентами за допомогою онлайн-ресурсів.

Аналіз останніх публікацій. Організація самостійної роботи студентів як наукова проблема завжди перебувала у центрі досліджень вітчизняних авторів. Роль самостійної роботи в освітньому процесі було порушено у праці С. Цюри, А. Такзалової [7]; важливим проблемам організації самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти присвячено статтю І. Шимка [8]; питання підвищення ефективності самостійної діяльності здобувачів освіти висвітлено в публікації О. Нестеренко [4]; методи організації самостійної роботи студентів розкрито авторами О. Хміль, Л. Каськова, Д. Хміль, Е. Колот, О. Бережна, Ю. Солошенко [6]; різні аспекти організації самостійної роботи під час вивчення англійської мови в закладі вищої освіти присвячено публікації В. Лучкевич, Г. Кемінь [3]. Проте в науковій літературі неповною мірою відображено проблему методики організації самостійної роботи здобувачів освіти в умовах карантинних обмежень під застосування змішаної форми навчання. Це і зумовило написання цієї статті.

Метою статті є з'ясування особливостей методики організації самостійної роботи студентів в умовах карантинних обмежень під час світової пандемії.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в Законі України “Про вищу освіту”, самостійна робота студентів є однією з найважливіших форм організації освітнього процесу у закладі вищої освіти. Зокрема, в ст. 50 цього закону вказано, що “освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи” [1]. Проблема самостійної роботи студентської молоді була і залишається актуальною в різні періоди становлення і розвитку середньої і вищої освіти в Україні. У науковій літературі самостійна робота студентів визначається як один з найважливіших компонентів навчання, який становить інтеграцію різних видів колективної та індивідуальної освітньої діяльності, що реалізується в ході аудиторних і позааудиторних занять під педагогічним керівництвом викладача або самостійно студентами без його участі [6].

Виходячи з визначення поняття “самостійна робота студентів”, розуміємо, що вона може мати три варіанти прояву: по-перше, це самостійне виконання студентами різноманітних завдань на вимогу викладача під час проведення аудиторних занять (лекцій, практичних чи лабораторних); по-друге, самостійне виконання студентською молоддю завдань, проєктів, підготовка презентацій, наукових повідомлень, ментальних мап в позааудиторний час; по-третє, науково-дослідницька діяльність студентів, що виникає у ході підготовки наукових робіт (курскових, кваліфікаційних), написання тез, статей, конкурсних завдань та творчих проєктів.

Питома вага самостійної роботи в різні періоди розвитку вищої освіти змінювалася. У 90-х р. минулого століття відводилося 70 % часу на аудиторні заняття, а 30 % на самостійну роботу. Потім на початку 2000 р. у методичних рекомендаціях закладам вищої освіти пропонувалося змінити пропорцію 50% на 50 %, а вже в наш час, на початок 20-х р. XXI ст., самостійна робота може складатися з 70 % від загальної кількості відведеного часу на вивчення навчальних дисциплін, а на аудиторні заняття – лише 30 %. А це означає, що зменшення аудиторного навантаження зумовлює підвищення ролі активності студентів, формує у них здатність самостійно працювати, самонавчатися, саморозвиватися, професійно зростати. Розвиток самостійності сприяє формуванню вміння самому керувати процесом самостворення особистості, усвідомлювати сильні й слабкі свої сторони, визначати конкретні завдання та успішно їх розв'язувати. Як вважає О. Нестеренко, підготовка студента до самостійної роботи має пройти кілька стадій: від “отримання інформації до знання, а потім – до розуміння, які потрібно перетворити в керівництво для практичних дій” [4, 79]. Автор підтримує думку науковців, зокрема І. Шимко [8, 36], про те, що існують різні види самостійної діяльності студентів – підготовка до лекційних, практично-лабораторних занять, контрольних заходів (заліків, іспитів, написання рефератів, курсових та кваліфікаційних проєктів). Залежно від форми самостійної роботи вчені розглядають такі традиційні її види: під час лекції відбувається активне слухання студентів та конспектування окремих теоретичних положень; практичних занять – виконання завдань, розв'язання задач; лабораторних робіт – підготовка і проведення експерименту, обробка його результатів; семінарських занять – виступи з науковими повідомленнями, доповідями, рецензіями, участь в дискусіях. У ході

позааудиторної самостійної роботи відбувається розв'язання практичних завдань, задач, самостійне опрацювання наукових джерел [4, 80].

Починаючи з 2020 р., у зв'язку зі всесвітньою пандемією, Міністерство освіти і науки України запропонувало закладам вищої освіти поступовий перехід до змішаного навчання. У рекомендаціях МОН України зазначено, що в умовах карантинних обмежень слід "трансформувати звичні види занять у форми взаємодії суб'єктів навчання, що можуть здійснюватися синхронно та асинхронно, а також в організовану самостійну роботу студента" [5, 35]. А це означає, що викладач має відійти від традиційних організаційних форм і видів навчання зі студентами, не здійснювати чіткий поділ на лекційні, практичні, семінарські, лабораторні заняття, а свою роботу планувати як своєрідний набір діяльностей: аудиторно з безпосередньою участю викладача і студентів (контактні години) та через опосередковану взаємодію викладача і студентів засобами онлайн-технологій (онлайн-діяльність). Онлайн-діяльність здійснюється синхронно, коли всі учасники освітнього процесу на зв'язку одночасно (відеоконференція, вебінар) або асинхронно, коли студенти ознайомлюються з матеріалами і виконують самостійно завдання в різний час (форум, чат, Google клас тощо). Найбільш ефективними інструментами, як вважають сучасні студенти, є засоби відеозв'язку (ZOOM, Skype, Meet та інші), месенджери (Viber, Messenger, Telegram та інші), віртуальні освітні середовища (Moodle та інші) [2].

Враховуючи перехід у навчанні студентів на змішану форму, яка може поєднувати аудиторну та дистанційну роботу, зазначимо, що збільшується питома вага самостійної діяльності студентів. Щоб вона стала успішною, викладачеві необхідно провести значну підготовчу роботу та озброїти студентів ефективними методами навчання. Як зазначено у вищезгаданих рекомендаціях, змішане навчання передбачає кілька етапів, перший з яких отримав назву попередньої підготовки, мета якої полягає в усвідомленні викладачем і студентами способів планування ефективного навчання. На цьому етапі важливу роль відіграють мотиваційні матеріали, які зможуть зацікавити студентів опановувати новий матеріал із дисципліни. Викладач може запропонувати виконати тест, який допоможе виявити рівень знань студентів із попередньої теми та надати рекомендації щодо наукових джерел з теми, яка буде вивчатися, вказати на те, як краще спланувати час та дібрати практичний матеріал для розуміння теоретичних

положень. На цьому етапі можна здійснювати такі види освітньої діяльності: під час контактних годин – опитування, виконання самостійної роботи; онлайн-діяльності – ознайомлення, вивчення або повторення базової термінології з теми, перегляд промовідео (підготовленої раніше викладачем презентації), діагностичне тестування, огляд інфорграфіків (графіки, схеми, діаграми з інформаційним наповненням).

Другий етап – вивчення нового матеріалу (інформації), може здійснюватися в дедуктивний чи індуктивний спосіб, перший з яких вимагає ознайомлення з новими теоретичними положеннями, правилами, закономірностями, а потім встановлення зв'язків з практикою; другий, навпаки, – передбачає спочатку виконання практичних завдань, на основі яких студенти, узагальнюючи, формулюють теоретичні відомості. Під час цього етапу в умовах контактних годин учасникам освітнього процесу пропонується здійснювати такі методи та види освітньої діяльності, як презентація, обговорення кейсів (метод конкретних ситуацій, ситуаційного аналізу), пошук відповідей на запитання для самопідготовки. А онлайн-діяльність здійснюється через віде-, аудіозаписи, презентації, роботу з кейсами, відеоконференції, постановку проблемних запитань під час спілкування зі студентами.

Наступним етапом може стати тренування, суть якого полягає у виконанні практичних завдань у межах вивчуваної теми та може здійснюватись як синхронно, так і асинхронно. Рекомендується на цьому етапі у межах контактних годин запроваджувати методи й види діяльності, пов'язані з обговоренням окремих питань теми, проведенням дебатів, дискусій, рольових ігор, виконанням практичних групових/індивідуальних завдань не на оцінку. А в ході онлайн-навчання пропонують вдаватися до таких же самих методів і видів навчання, тільки залучаючи чати, форуми.

Важливим етапом у змішаному навчанні є виконання практичних завдань, яке здійснюється як синхронно, так й асинхронно, індивідуально й у творчих групах. Під час формулювання умов до практичних завдань викладач повинен враховувати, які очікувані результати мають отримати студенти. У ході контактних годин варто звертати увагу на виконання практичних та лабораторних завдань. Онлайн-навчання передбачає самостійний пошук студентами відповідей на запитання, виконання віртуальних лабораторних робіт, різнорівневих індивідуальних та групових, інтерактивних практичних завдань тощо.

Важливим етапом у змішаному навчанні є також рефлексія, яка виступає своєрідним підсумком усієї попередньої роботи, що становить собою самостійно зроблений студентом висновок про засвоєння матеріалу, його цінність для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності. Студент самостійно проводить самоаналіз, що він нового дізнався з навчальної дисципліни, які вміння і навички сформував і над чим йому необхідно продовжити працювати в найближчому майбутньому. Учені пропонують на цьому етапі використовувати такі методи і види навчальної діяльності, як: під час контактних годин це можуть бути діалог, групове обговорення, короткі письмові або усні відповіді на запитання викладача; у ході онлайн-діяльності ефективним може стати розроблення нотаток до лекцій, карт пам'яті, ведення щоденника, відповіді на рефлексивні запитання, презентації тощо.

Змішане навчання студентам дає унікальну можливість підвищити рівень своєї самостійності у вивченні нового матеріалу з будь-якої навчальної дисципліни. Цінною роботою у цьому напрямі може стати попередня підготовка викладачем текстів опорних лекцій, які потребуватимуть розширення, доповнення, добору практичних прикладів самими студентами під час самостійного опрацювання їх у домашніх умовах. З цією метою викладач навмисне виділяє певним кольором у тексті лекції окремі положення, що потребують самостійного доопрацювання, ставить перед студентами конкретні завдання і у визначений час через зворотний зв'язок проводить перевірку самостійного виконання цих завдань.

Під час вивчення теоретичного матеріалу в онлайн-режимі викладач детально з'ясовує основні положення нової теми без звернення до наочних засобів, а натомість пропонує студентам синхронно у ході ознайомлення скласти структурно-логічну схему, порівняльну таблицю, карту пам'яті, а вкінці заняття прозвітувати. Виконання такого завдання сприятиме розвитку у студентів логічного мислення, виділення головного й другорядного з виучуваної теми, прийняттю самостійних рішень або встановленням зв'язку між теоретичним і практичним матеріалом.

Традиційно самостійна робота в аудиторії організовувалася чотирма способами: за зразком, реконструктивно, варіативно, творчо [3]. Реконструктивна самостійна робота – це діяльність студента на основі використання опосередкованого чи свого досвіду та інтелектуальних дій з метою перетворення навчального матеріалу відповідно до певних

вимог. Наведені вище приклади організації самостійної роботи зі студентами в контактні години і належать до реконструктивного способу.

Самостійна робота студентів варіативного характеру розглядається як сформоване уміння самостійно проаналізувати навчальну ситуацію, виділити головне і другорядне, виокремити й узагальнити важливі положення, що потребують конкретного розв'язання, акцентувати увагу на окремих проблемних аспектах. До прикладу можна запропонувати студентам в умовах онлайн-діяльності опрацювати додаткову наукову літературу до нової теми, зробити її огляд, вказавши на різні позиції авторів щодо конкретних питань лекції, а також обґрунтувати власну позицію, доповнивши матеріалом конспект лекції, запропонований викладачем у ході контактного заняття.

Творча самостійна робота потребує найвищого прояву самостійності студентів та їхньої пізнавальної активності. На основі засвоєних теоретичних положень студент пропонує власний погляд на розв'язання важливих аспектів виучуваної теми та розробляє оригінальний проект, відео-презентацію, інфографіку, есе тощо.

У другому семестрі 2019–2020 навчального року в Черкаській медичній академії було проведено анонімне анкетування серед студентів бакалаврату та магістратури з метою виявлення позитивних і негативних сторін організації самостійної роботи під час карантину. Анкетуванням охоплено 86 здобувачів освіти. Серед найефективніших видів самостійної роботи студенти назвали роботу з науковою літературою (48 %), підготовку та виконання текстових завдань, розв'язування задач, проблемних ситуацій в онлайн-режимі (31 %), роботу з розширення конспекту лекцій (14 %), розроблення відеопрезентацій (7 %). Другим запитанням стало: чи збільшилась питома вага самостійної роботи у зв'язку з переходом на змішане навчання? Переважна більшість респондентів, відповідаючи на це запитання анкети, зазначили, що “Так” (62 %). “Частково” відповіли 33 %. Відповідь “Ні”, – відзначили 5 % учасників анкетування. Одне із запитань анкети вимагало виявити, яким інструментарієм найзручніше користуватися під час онлайн-навчання. Студенти вважають, що найефективнішими засобами є відеозв'язок через Gool Meet (49 %), онлайн-платформа Google клас (38 %), месенджери Viber, Telegram (7 %) та електронна пошта (6 %). На запитання анкети: “Що заважало Вам в організації самостійної роботи в умовах карантинних обмежень?”, значна частина студентів зазначили “Слабкість Інтерт-

зв'язку" (41 %), 23 % учасників вказали на переважання завданнями з окремих навчальних дисциплін. Однією з причин неефективності в організації самостійної роботи студенти вважають недостатню кількість наукових джерел, розмішених в електронному доступі (11 %). Важливим запитанням анкети було з'ясування ефективних форм контролю за організацією самостійної роботи. На думку студентів, найефективнішою формою контролю є тестування (58 %), індивідуальні співбесіди в онлайн-режимі (26 %), письмові звіти про виконання самостійної роботи (16 %). Запитання анкети стосувалися не конкретної навчальної дисципліни, а всіх дисциплін загалом, тому відповіді мали узагальнений характер. Наші спостереження та відповіді студентів на анкету засвідчили той факт, що поширений у минулому вид самостійної роботи за зразком повністю втратив актуальність, оскільки в умовах карантинних обмежень викладачі пропонували інші завдання, які не пов'язані зі зразками. А також, під час анкетування було встановлено, що організація самостійної діяльності студентів науково-дослідницького характеру майже нічим не відрізнялась методикою організації в умовах карантинних обмежень від традиційного навчання. Серед побажань щодо поліпшення організації самостійної роботи здобувачів освіти було вказано вдосконалення навчально-методичного забезпечення з фахових дисциплін та підготовку методичних рекомендацій до організації самостійної роботи з вибірових дисциплін.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, в умовах карантинних обмежень під час всесвітньої пандемії самостійна робота студентів активізувалася, проте, вона набула специфічних особливостей у зв'язку з тим, що навчання у закладах вищої освіти стало змішаним і це дало можливість поєднувати аудиторні заняття (контактні години) з онлайн-діяльністю через дистанційне навчання. Нами встановлено особливості методики організації самостійної роботи студентів у порівнянні з традиційним навчанням. Подальшого дослідження потребує такий важливий аспект, як організація самостійної роботи студентів у творчих групах під час онлайн-діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про вищу освіту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти

України. URL: <https://www.sqe.gov.ua/images/materials>

3. Лучкевич В.В., Кемінь Г.М. Організація самостійної роботи студентів у процесі навчання іноземної мови у вищій школі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108.2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44

4. Нестеренко О.Б. Підвищення ефективності самостійної роботи студентів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Педагогічні науки*. №14 (36), 2017. С. 78–82

5. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової перед вищої та вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf>

6. Хміль О.В., Каськова Л.Ф., Хміль Д.О., Колот Е.Г., Бережна О.Е. Солошенко Ю.І. Методи організації самостійної роботи в сучасному навчанні студентів. *Іноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю*. м. Полтава, 23 березня 2017 р. С. 176–177.

7. Цюра С., Терзалова А. Нормативне закріплення понять "освітнє середовище", "освітній простір", "освітній процес" у контексті педагогічної термінології. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. №5/184. 2020. С. 111–118. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/index.php/2308-4634/issue/view/13562>

8. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі. *Рідна школа*. 2005. №8. С. 34–35.

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny "Pro vyshhu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
2. Informatsiino-analitychna dovidka pro rezultaty opyтуvannya shchodo stanu vykorystannia tekhnolohii dystantsiinoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Information and analytical report on the results of the survey on the state of use of distance learning technologies in higher education institutions of Ukraine]. Available at: <https://www.sqe.gov.ua/images/materials/> [in Ukrainian].
3. Luchkevych, V.V. & Kemin, G.M. (2013). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv u protsesi navchannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli [Organization of independent work of students in the process of learning a foreign language in high school]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences*. No.108.2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44 [in Ukrainian].
4. Nesterenko, O.B. (2017). Pidvyshchennia efektyvnosti samostiinoi roboty studentiv [Improving the efficiency of independent work of students]. *International scientific journal "Internauka". Series: Pedagogical sciences*. No. 14 (36), pp. 78–82. [in Ukrainian].
5. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi pered vyshchoi ta

**ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ
КІНЦЯ XVIII ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.**

vysshchoi osvity [Recommendations for the introduction of blended learning in vocational institutions before higher and higher education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> [in Ukrainian].

6. Khmil, O.V., Kaskova, L.F., Khmil, D.O., Kolot, E.H., Berezhna, O.E. & Soloshenko, Yu.I. (2017). Metody orhanizatsii samostiinoi roboty v suchasnomu navchanni studentiv [Methods of organizing independent work in modern student learning]. *Inovatsiini tekhnologii v orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv medychnykh osvitynykh zakladiv: materialy navch.-nauk. konf. z mizhnar. uchastiu. m. Poltava, 23 bereznia 2017 r.* – Innovative technologies in the organization of independent work of students of medical educational

institutions: Proceedings of the Educational Sciences. Conf. with international participation. Poltava, March 23, 2017. (pp. 176–177). Poltava. [in Ukrainian].

7. Tsiura, S. & Terzalova, A. Normatyvne zakriplennia poniat “osvitnie seredovyshe”, “osvitnii prostir”, “osvitnii protses” u konteksti pedahohichnoi terminolohii [Normative consolidation of the concepts “educational environment”, “educational space”, “educational process” in the context of pedagogical terminology]. *Youth and the market: a monthly scientific and pedagogical journal*. No.5 / 184. 2020. pp. 111–118. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/index.php/2308-4634/issue/view/13562> [in Ukrainian].

8. Shymko, I. (2005). Problemy orhanizatsii samostiinoi roboty u vyschii shkoli [Problems of organizing independent work in high school]. *Native school*. No. 8. pp. 34–35. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2021

УДК [792.054:[378.6:271.4]](477.83-25)“1794/1848”
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.225164>

Мирослава Циганик, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності
Львівського національного університету імені Івана Франка

**ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ДУХОВНОЇ
СЕМІНАРІЇ КІНЦЯ XVIII ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.**

У статті проаналізовано театральну діяльність у стінах Львівської духовної семінарії греко-католицького обряду в 1794–1848 рр., зазначено тогочасні суспільно-політичні умови, в яких перебувала освіта греко-католицької семінарії у Львові кінця XVIII першої половини XIX ст. Вказано на основні принципи естетичного виховання семінаристів засобами сценічного мистецтва. Названо видатні постаті, які під час навчання в семінарії розвинули свої мистецькі здібності та відіграли важливу роль у розвитку українського професійного театру в Галичині.

Ключові слова: Греко-католицька духовна семінарія; семінаристи; сценічне мистецтво; українське культурне відродження; театр; “Маркіянове сузір’я”; Рудольф Мох; драма.

Лит. 16.

Myroslava Tsyhanyk, Ph.D.(Philology), Associate Professor of the Theater Studies and Acting Department, Ivan Franko National University of Lviv

**THEATRE LIFE OF THE GREEK-CATHOLIC SEMINARY IN LVIV
IN THE LATE XVIII CENTURY – THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY**

The article analyzes the theatrical activity of Greek Catholic Theological Seminary in Lviv in 1794–1848, points out the basic principles of teaching the performing arts of seminarians, indicates the then socio-political conditions in which the formation of the Greek Catholic Theological Seminary in Lviv late XVIII first half of the XIX century. The prominent figures that developed their artistic abilities during their studies at the seminary and played an important role in the development of the Ukrainian professional theater in Galicia are named.

Since its establishment in 1873 and till the start of the democratic revolution in the Austrian Empire in 1848, the Greek-Catholic Seminary in Lviv appeared to be at the core of shaping and developing of the artistic tendencies among the nationally conscious Ukrainian youth. Additionally, it happened to be an epicenter of the National Revival, a home for the “Ruthenian Triad” and, in the course of time, the alma mater of the Ukrainian dramaturgy. The dramatic arts’ inception found its beginning in 1874 when F. Bogomolets’ play in Polish was put on a performance. Under the guidance of A. Angelovich, the seminarists have been working on learning Ukrainian language, exploring songs and rites. Meanwhile, until 1797, they have been leading a dynamic theatrical life in the Seminary, the key manifestation of which may be found in various scenes staged throughout the holy tides. After the lull, which lasted for more than three decades, the Greek Catholic Theological Seminary in Lviv revived its performances in 1829. Despite the difficult livelihood and the fact, that the cholera epidemic has arisen in Galicia exactly at a time, even

despite the strict disciplinary procedures imposed by the leadership, i. a. the rector S. Telikhovskiy, the seminarians continued reciting the improvised dialogues clandestinely, while recording and examining folk, translating and writing plays. Being in the middle of the European history along with the uprising of 1848, christened as the "Spring of Nations", for the first time the Seminary's students have performed a play in Ukrainian language, namely – Ruthenian Wedding by J. Lozynskiy. That same year in Kolomyia I. Ozarkevych performed his "Girl To Be Married, or Endearment Cannot Be Forced", originally based on I. Kotlyarevskiy's play "Natalka Poltavka". Alas, there were sixteen more difficult years prior to establishment of the first Ukrainian professional theater in Galicia. Yet, the nationally oriented effort by rectors A. Angelovich and G. Yakhimovich contributed to raising a few generations involved in the emergence, as well as further promotion of the Ukrainian theater in Galicia.

Keywords: *Greek Catholic Theological Seminary in Lviv; seminarists; performing arts; the cultural renaissance in Ukraine; theatre; "Markiyans constellation"; Rudolf Mokh; drama.*

Постановка проблеми. Духовні семінарії, які виникли на українських землях наприкінці XVIII – на початку XIX ст., у своїх навчальних планах охоплювали не тільки душпастирську, а й культурно-просвітницьку, мистецьку та наукову сфери. В освітньому процесі значиму роль приділялося дисциплінам "Пеотика" і "Риторика", які не лише формували універсальну грамотність особистості, а й засобами педагогічних впливів сприяли естетичному вихованню, що тим самим спричинило до розвитку сценічного мистецтва в Україні.

До Львівської греко-католицької духовної семінарії вступали, як правило, діти малозабезпечених верств населення, які не мали можливості навчатися у латинських школах, але виховувалися українським словом, пісню, обрядом. Тому саме питомці семінарії розпочали процес перетворення української народності на найвищу форму етносу – націю. Фольклорна хвиля, яка для покоління початку XIX ст. стала запорукою національного відродження, увібрала в себе й театральний напрям – популярним стало виконувати народні пісні, з'явилися перші постанови народного обрядодійства.

Саме галицьке духівництво як зазначив І. Франко у своїй праці "Русько-український театр (історичні обриси)" виступило "плекателями руської літератури, науки, ба також музики і театру" [15, 320]. Думку авторитетного українського дослідника розділив польський історик театру С. Пепловський, вказавши, що українська сцена бере свій початок від вихованців Греко-католицької семінарії, яка функціонувала у Львові з 1783 р. у приміщенні монастиря домініканок. Перші театральні вистави у стінах семінарії, як зазначив І. Франко, поставлено в 1794 р. [8, 33] і, залежно від соціально-політичних умов, далі театральне життя семінаристів періодично то згасало, то спалахувало. Багато яскравих особистостей, випускників семінарії, причинилися до створення українського професійного театру в Галичині 1864 р.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Діяльність Львівської греко-католицької духовної семінарії як навчальної інституції є предметом дослідження багатьох наукових розвідок. Зокрема її детальну історію від моменту заснування і до моменту ліквідації подано у монографії отця Миколи Пристая "Львівська греко-католицька духовна семінарія 1783–1945 рр." [10]. Як одну із складових дослідницького компоненту в різних галузях науки (історії, педагогіки, літературознавства, театрознавства), навчально-виховну роботу Львівської семінарії в різний період часу та/чи діяльність її вихованців аналізували Іван Франко [13; 14; 15], Станіслав Пепловський [8], Кирило Студинський [12], Юрій Кміт [4; 5], Ростислав Пилипчук [9]. Та попри наявність низки публікацій різного рівня, досі недостатньою мірою окреслено місце Львівської духовної семінарії греко-католицького обряду в українському культурному відродженні кінця XVIII першої половини XIX ст. та її впливу на кілька поколінь галицької молоді. Адже вже від моменту заснування теологічного навчального закладу Львова, його керівництво пропагувало національно-естетичні методи виховання, що дало змогу сформувати в молодому поколінні українців розуміння національної ідентичності, пізнати мистецькі надбання слов'янських народів, вивчати український фольклор, проявити творчі здібності засобами театральних постанов, писати оригінальних драматичних текстів.

Мета наукової розвідки – крізь призму тогочасних суспільно-політичних умов дослідити навчально-виховний процес у стінах Львівської духовної семінарії греко-католицького обряду 1794–1848 рр., однією зі основних складових якого була сценічна діяльність семінаристів, виокремити основні етапи театрального життя, а також вказати на ключові постаті, які сформували свої ідейно-естетичні цінності під час навчання в семінарії та сприяли розвитку українського театру в Галичині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Театральні вистави 1874 р вихованців духовної

семінарії греко-католицького обряду у Львові грали в польською мовою [1, 10–11]. Галичина віддавна перебувала під авторитетом польсько-католицького суспільства, тому саме польська література мала головний вплив на розвиток української драматургії в Галичині ХVІІ–ХVІІІ ст. “До Польщі з Західної Європи прийшов і середньовічний театр і всі види середньовічної драми – містерії, мораліте, фарси, – і драма шкільна, блискуче репрезентована виставами по колегіях єзуїтських” [11, 13]. Окрім того, щоб піднести рівень католицької школи і приваблювати абітурієнтів інших віросповідань, керівництво навчальних закладів католицького обряду впроваджувало в побут учнів релігійно-драматичні декламації та співи у школі та інших місцях [11, 19].

Першим ректором Генеральної греко-католицької семінарії у Львові став випускник Барбареум (Barbarum), Королівської греко-католицької духовної семінарії у Відні, о. Антін Ангелович, згодом галицький митрополит, а віце-ректором – о. Микола Скородинський, що одночасно був викладачем співів та обрядів, однак пізніше співи та обряду своїх товаришів навчали самі студенти, оскільки ця праця забирала у віце-ректора багато часу. Зміст навчальних курсів студентів семінарії зосереджувався насамперед на поглибленні їхніх знань у царині богослов'я, а також набутті вмінн проведення обрядів та оволодінні церковним співом [16, 82–83]. “У церкві було два хори. Кожним хором керував диригент (doctor chori, cantor) із двома віце-директантами. <...> Хористами, котрі змінювалися по семеро щотижня, були звичайні семінаристи останнього (шостого) року навчання, їх називали праксистами або пасторалістами” [10, 121]. У праці “Драма українська” Володимира Резанова зазначено, що студенти не хотіли займатися церковною справою, а тільки писали комедії та грали в них [11, 13].

Спершу умови для навчання були далеким від належних: “Гостро відчувався брак спалень та кімнат для спільного навчання, а з 1806 р. – аудиторій, оскільки в частині приміщень була розміщена російська військова лікарня” [16, 82]. Проте з часом налагоджено умови проживання семінаристів та навчально-виховний процес. У будівлі семінарії було облаштовано актовий зал, що одночасно виступав як одна із викладових аудиторій, окрім того, в семінарському городі, що мав три площі, постійно проводились ігри і забави, особливо це було актуально влітку та під час осінніх канікул [10, 42].

У 1787 р. для тих студентів, які не володіли латиною, було організовано Studium Rutihenium, де запроваджено навчання народною мовою [16, 84–85].

С. Пепловський та І. Франко зазначили, що в 1794 р. семінаристи поставили комедії Францішека Богомольця польською мовою без жіночих персонажів, а згодом ще кілька інших авторів. Серед акторів-семінаристів дослідники відзначили Йосипа Чернецького, що “визначувався гарним талантом драматичним” [15, 320].

Наступним кроком розвитку театрального мистецтва у стінах Львівської семінарії став показ вистав 1797 р. Серед галицьких семінаристів того часу, що вели активну мистецьку діяльність, І. Франко виокремив літературну та театральну роботу Івана Стоцкевича: “Син бідних родичів, він мусив вступити до семінарії, не можучи інакше утриматися в школах. Та література і театр займали його більше від догматики та катехитики”. І. Франко зазначив, що саме під впливом професора В'ячеслава Гана, першого очільника українського філософського та богословського інституту “Studium Ruthenum” (“Руська Навчальна”) у Львівському університеті, І. Стоцкевич зайнявся літературною, зокрема перекладацькою діяльністю, переклав польською мовою ідилічно-сентиментальну поему “Весну” Евальда Кляйста та зробив чимало перекладів п'єс для семінарських вистав [10, 34]. Як приклад, у праці “Український театр в Галичині” С. Пепловський навів його переклад з німецької “Легковажність і добре серце”, який згадував й І. Франко під назвою “Syn marnotrawny” [15, 321]. Цю виставу показували “в останні дні запуст (перед початком посту)” [8, 34], а головну роль блудного сина грав сам автор одноактівки І. Стоцкевич [8, 34].

Саме постаттю І. Стоцкевича завершується перший період театрального життя Львівської духовної семінарії греко-католицького обряду, і лише в 1829 р. після 32 років мистецького затишшя, під час язичницького свята М'ясниці, останнього тижня перед Великим постом, коли ще можна святкувати весілля в семінарії відродилися театральні дійства, щоправда польською мовою [8, 34], що мали великий резонанс у Львові: “На ті вистави допущено гостей і з-поза мурів семінарії; в їх числі був і директор польського театру, заслужений двигач польської штуки, звісний нам уже з Камянця Ян-Неп.[омуцен] Камінський, котрий про ті вистави виражався з великою похвалою” [15, 321].

Це був не простий час, адже в той період у Галичині панувала епідемія холери: “Пошесть пропасниці та інших недуг, які появилися в семінарії протягом 1830 і 1831 року, веліли шукати за її причинами не тільки в самім лихим будинку та в переповненню по кімнатах. І небаром

виявилось, що при столі пило шістьох питомців воду з одної склянки, що з причини браку приладів до миття по кількох питомців нараз милося в одній мисці, а через те росла в семінарії нехарність” [12, VII–VIII]. У період з 1829 до 1842 р. померли 24 семінаристи.

У піковий період епідемії холери на західноукраїнських землях у Львівській греко-католицькій духовній семінарії ректорували Гавриїл Дубовицький (1820–1829), Стефан Теліховський (1832–1836), Венедикт Левицький (1836–1837) [10, 180]. Особливо важкий період у житті семінарії (переповненість закладу, епідемія холери, заворушення серед студентів) припав на правління С. Теліховського.

Окрім того, в семінарії 1829–1837 рр. провадилась активно виховна робота із семінаристами та постійні ревізії. Заборонялися будь-які театральні дійства чи їх відвідування, носіння світської одежі, також до провин семінаристів відносили: “занедбуване церковних обов’язків, пізне вставане, утеча (“шкарти”) з проходів, або викладів, курене тютюну і гра в карти” [12, LXIII]. У зв’язку з чим діяла сувора система покарання: “упімнене (зауваження – М. Ц.), прилюдна догана в музею (кімната для колективного навчання – М. Ц.), здержане від одної, або більше страв при обіді, карцер <...>, видалене з семінарії, а при тяжчих провинах виключене з духовного стану” [12, LXIII]. Сувора система покарань функціонувала до 1842 р.

Попри те в семінарії у той час було чимало талановитих артистичних сил та продовжувало виривати театральне життя. І. Франко записав зі свідчень о. Онуфрія Ганкевича, сучасника М. Шашкевича, що семінаристами зіграно дві вистави 1833 р. або 1834 р.: “Директор польського театру Камінський на ті представлення випозичив питомцям своїх декорацій і костюмів і сам був при них присутнім. Співу хорів і сольові дуже йому сподобались, і він почав був навіть вербувати співаків-семінаристів до свого театру, обіцюючи їм добру плату. Співом управляв Григорій Шашкевич, котрий і сам мав прекрасний тенор. В грі на сцені відзначувалися надто Ковальський, Ріпецький, Слонецький. Представлення відбувалися по-польськи. Грано якусь штуку про Петра Великого” [13, 452]. Актор, директор театру Товариства “Руська Бесіда” Т. Гембицький у праці “Історія основаня і розвою русско-народного театру в Галичині”, окрім Василя Ковальського та Кирила Слонецького, згадав акторів-семінаристів Щудлинського та Урицького [7, VII].

Перша половина XIX ст. знаменується в

Галичині українським національним відродженням, очолене представниками свідомого греко-католицького духовенства. На той час ректором Львівської семінарії призначено Григорія Яхимовича (1837–1848). У стінах семінарії формується осередок майбутніх подвижників українського культурного відродження – утворюється товариство “Руська трійця”, укладається перша рукописна поетична збірка українською мовою в Галичині “Син Русі”, друкується альманах “Русалка Дністрова”. Завдяки зусиллям талановитих семінаристів Р. Моха, А. Могильницького, О. Шухевича та М. Вербицького “в семінарії устроювано театральні вистави, концерти и різні забави” [7, VII]. І. Франко, окрім Р. Моха, відзначив також Кашубинського і Твардієвича: “Талант їх, стіснений строгою семінарською, майже монастирською дисципліною, проявлявся тільки случайно, в імпровізованих діалогах характеристичних, котрі попросту очаровували цілу семінарію і становили на цілі тижні зміст розговорів” [14, 357–373]. Г. Яхимович, за припущеннями Д. Вінцовського, свої народницькі погляди, які сповідував усе життя, викристалізував під впливом діяльності А. Ангеловича [2, 13], який і скерував Г. Яхимовича на навчання до Відня, де до юнака прийшло розуміння своєї національної приналежності, а згодом, завдяки своїй праці, зумів посісти гідне місце серед церковних та громадсько-політичних діячів Галичини XIX ст. Усвідомлюючи усю значимість постулу українського слова, Г. Яхимович не тільки не забороняв читання семінаристами імпровізованих діалогів (“напр.[иклад], між хлопом і жидом, між торговцем і хлопом на ярмарку”) [14, 357–373], але і спонукав вихованців до постановки театральних вистав. Саме за його ректорування в семінарії поставлено “*Ruskoje wesile*” (“Руське весілля”) Й. Лозинського, яке видано автором у 1834 р., з живими типами і образами народного весілля, його обрядами і піснями. Це була перша спроба вивести українську мову на сцену семінарії.

Львівська греко-католицька духовна семінарія в 1836–1848 рр. виховала цілу плеяду мислителів, які підняли і возвеличили Україну, її культуру і мову: “І великою була сила їх слова, діла і приміру” [12, CCXLI]. Серед них культурно-освітні діячі (Іван Вітошинський, Іван Озаркевич); літератори (Йосафат Кобринський, Михайло Козанович, Антон Могильницький, Микола Устиянович, Келестин Скоморовський), драматурги (Родольф Мох, Іван Гушалеви́ч); композитори (Микола Вербицький, Іван Лаврівський), що спричинилися

до розвитку українського професійного театру в Галичині.

І. Озаркевич у грудні 1848 р. в Коломиї поставив “Дівка на виданню або На милування нема силування” за п’єсою І. Котляревського “Наталка Полтавка”, а згодом й інші твори наддніпрянської драматургії. М. Устиянович здійснив перший переклад драми польського письменника Ю. Коженювського “Каграссу гórale” (“Карпатські верховинці”). Під назвою “Верховинці” п’єса на дві дії з музикою М. Вербицького ставилася у багатьох театрах України. Виставу “Козак і охотник”, переробка І. Вітошинського (Айталевича) п’єси німецького драматурга А. Коцебу “Kozak und Freiwilliges”, яку вперше виставив аматорський театр у Перемишлі 2 січня 1849 р., поставлено в травні 1864 р. О. Бачинським у Руському народному театрі. К. Скоморівський (Долиняненко) у 1849 р. перекладав трагедію О. Хом’якова “Єрмак” з російської мови [9], а І. Вагилевич п’єсу німецького драматурга Ф. Шіллера “Інтрига і любов”.

Вагоме місце в розвитку української драматургії посідає творчість Р. Моха, який у 1837 р. вступив до Львівській греко-католицької духовної семінарії – спершу як екстерніст, а згодом, перевівшись з латинського обряду на український за підтримки земляка і на той час префекта о. Михайла Малиновського, о семінарист. Р. Мох походив із давнього українського роду, його дід Лаврентій Мох був заможним міщанином-господарем. Рано осиротівши, Р. Мох був взяти під опіку бережанського українського пароха, декана о. Михайла Павликова, який не лише дав йому ґрунтовну освіту та навчив читати і писати українською мовою, що “тоді було рідким явищем, бо в руських попівських домах панувала скрозь польщина” [7, V], а й “привернув его до руського обряду и навчив его любити той обряд и руську народність” [7, V].

У стінах Львівської греко-католицької духовної семінарії Р. Мох розпочав писав короткі діалоги та розігрувати їх разом із семінаристами. Активна участь у театральному житті семінарії підштовхнула Р. Моха до письменницької діяльності – у 1841 р. він видав першу збірку поезій “Мотиль”. У 1845 р., використовуючи сценічний досвід здобутий у семінарії, “найпопулярніший спадкоємець М. Шашкевича” заснував на парафії в селі Лагодові коло Глинян вокальну школу для селян та створив хор, що за свідченням українського бібліографа І. Левицького, мав чималу славу в усій околиці: “Не було празника в сусідних селах и в недалекім Уневі, де би

о. Мох зо своїм хором не був любим и пожаданим гостем” [7, IX]. Окрім того, Р. Мох був неперевершеним оратором, багато подорожував та займався місіонерською роботою: “Майже не було села в теперішній станиславській и в полудневій части львівської епархії, де би Мох не виголосив проповіді, де би люде не сміялися и не плакали під впливом его слова...” [7, XII]. Окремим виданням вийшла у Львові промова Р. Моха “Слово до народу галицько-руського”, виголошена 12 жовтня 1848 р.

Як драматург Р. Мох уперше проявив себе в 1849 р. віршованою драмою “Терпен-спасен”, що лише в 1878 р. вийшла окремих виданням під заголовком “Пам’ятка 3. Мая 1848” [6]. Цю п’єсу вперше було поставлено аматорським театром 15 травня 1849 р. на фестинах, присвячених роковинам скасування панщини в Галичині: “Постановка відбулася увечері в поезуїтськїм огороді. Свято було многолюдне, прибув великий здвиг народу – делегації від багатьох громад з усієї Галичини. На великій арені не вмістилася навіть половина бажаючих подивитися виставу. Були присутні поважні державні мужі, серед них губернатор Голуховський” [6, 244]. У цьому ж році Р. Мох опублікував першу галицьку комедію “Справа в селѣ Клекотинѣ”, про життя селян за часів панщини. Перебуваючи на парафії коло Станіслава Р. Мох продовжував у своїй драматургії розкривати народні образи. Т. Гембицький зазначив, що комедії “Справа в селѣ Клекотинѣ”, “Проциха” (музика М. Вербицького) та “Опѣкунство” було поставлено на сцені театру в Станіславові, а згодом О. Бачинським у Львові [3, 6].

Проте постійне переслідування та численні арешти семінаристів-українців австрійською і польською урядовими системами, призвели до занепаду інтелектуального та культурного життя в Галичині. Останнім відголоском національного пробудження стала комедія В. Ковальського “П’яниця”, написана у 1848 р.: “Твір цей відрізнявся дуже жвавою дією та чистою мовою, однак на сцені “П’яниця” досі не з’явився” [8, 35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Львівська греко-католицька духовна семінарія від моменту її заснування (1873) і до демократичної революції в Австрійській імперії (1848) була одним із основних осередків виховання і творчого зростання національно-свідомої української молоді, епіцентром національного відродження, домівкою “Руської трійці”, а згодом альма-матір’ю української драматургії.

Розпочавши сценічну діяльність у 1874 р. з постав п’єс драматурга Ф. Богомольця

польською мовою, семінаристи, за керівництва А. Ангеловича, працювали над вивченням української мови, пісень й обрядів та продовжували вести активне театральне життя в семінарії до 1797 р., основним проявом якого були різноманітні сценки в період церковних свят. Після більше ніж тридцятилітнього затишшя у 1829 р. у Львівській греко-католицькій духовній семінарії відродилася сценічна діяльність, незважаючи на важкі побутові умови, епідемію холери, яка в той час панувала в Галичині, жорсткі дисциплінарні порядки, які провадило керівництво, зокрема ректор С. Теліховський, семінаристи продовжували підпільно читати імпровізовані діалоги, записувати та вивчати усну народну творчість, перекладати драматичні твори та писати власні п'єси. Перебуваючи у вирі європейських подій, повстання 1848 р., що отримало назву "весна народів", питомці Львівської греко-католицької духовної семінарії ставлять першу україномовну виставу – "Руське весілля" Й. Лозинського, а І. Озаркевич у 1848 р. в Коломиї – "Дівку на виданню або На милування нема силування" за п'єсою І. Котляревського "Наталка Полтавка". На жаль, до створення першого українського професійного театру в Галичині залишалось ще важких шістнадцять років, проте завдяки національно-спрямованій виховній діяльності ректорів А. Ангеловича та Г. Яхимовича у стінах Львівської греко-католицької духовної семінарії зросло кілька поколінь причетних до становлення у 1864 р. та розвитку українського театру в Галичині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schnür-Pepłowski S. Teatr Polski we Lwowie 1780–1881. Lwów: Skład główny w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1891 (Lwów: I. Związkowa drukarnia). 181 s.
2. Вінцовський Д. Григорій Яхимович и современное русское движение. Львовъ: Из типографіи Ставропигійского Института, 1892. 95 с.
3. Історія основи і розвою русско-народного театру в Галичині, составлена однимъ изъ найстаршихъ артистовъ русской сцены [Титом Гембицьким]. Коломья: Черенками и изданіемъ М. Бълоуса, 1904. 52 с.
4. Кміт Ю. 1848 рік і Львівська руська духовна семінарія. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка: виходять у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського*. Львів, 1901. Т. XL. Кн. II. С. 1–10.
5. Кміт Ю. Причинки до історії руського духовного семінарія у Львові від 1837–1851 р. *Записки Наукового Товариства імені*

Шевченка: наукова часопись, присвячена передовсім українській історії, фільольогії, етнографії виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Львів, 1909. Т. ХСІ. Кн. V. С. 151–158.

6. Кукула Світлана. Віршована драма Рудольфа Моха "Терпен-спасен" – "Пам'ятка 3 мая 1848" *Вісник Львівського університету: сер.: Філологічна*. 2007. Вип. 39, ч. 2. С. 244–259.

7. Левицький І. Рудольф Мох. *Справа вь селѣ Клекотинѣ: драматичний сцени: зь панщизняныхъ часовъ*. Львов: Накладомъ А. Хойнацкого, 1900 (Львов: Зь друкарніъ Ставроп. Института). 120 с.

8. Пепловський С. Український театр у Галичині. Переклад з польської Н. Бічуї. *Просценіум*. Львів, 2014. Ч. 1–3. С. 33–41.

9. Пилипчук Р. Репертуар і сценічне мистецтво українського професійного театру в Галичині (60-і роки XIX ст.). *Просценіум*. Львів, 2007. Ч. 2–3. С. 3–14.

10. Пристай М. Львівська Греко-Католицька Духовна Семінарія 1783–1945: монографія; гол. ред. Богдан Прах. Львів, Рудно, 2003. 452 с.

11. Резанов В. Драма українська. Старовинний театр український. Київ: З друкарні Української академії наук, 1926. 202 с.

12. Студинський К. Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829–1843). Львів: Накладом Наукового товариства імені Шевченка, 1916 (Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка). ССLX, 416 с.

13. Франко І. До історії нашого відродження. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, Ч. 1. С. 452–453.

14. Франко І. Руський театр в Галичині. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 26. С. 357–373.

15. Франко І. Русько-український театр (історичні обриси). Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 29. С. 293–336.

16. Хоркава І. Греко-католицька семінарія у Львові (1783–1929 рр.) як попередниця Греко-католицької богословської академії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Релігієзнавство"*. Острог, 2016. Випуск 1(13). С. 81–90.

REFERENCES

1. Schnür-Pepłowski, S. (1891). Teatr Polski we Lwowie 1780–1881 [Polish Theater in Lviv 1780–1881]. Lwów: Skład główny w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta. (Lwów: I. Związkowa drukarnia). 181 p. [in Polish].

2. Vintskovskiy, D. (1892). Grigoriy Yakhimovich i sovremennoe russkoe dvizhenie [Hryhoriy Yakhymovych and the modern Ukrainian movement]. Lvov, 95 p. [Old Slavonic].
3. Istoriya osnovanya i rozvoyu russko-narodnogo teatru v Galichini sostavlena odnym iz naystarshikh artistov russkoy stseny Titom Gembitskim (1905). [The history of the creation and development of the Ukrainian National Theater in Galicia was written by one of the oldest actors of the Ukrainian stage Tit Gembitsky]. Kolomyya, 52 p. [Old Slavonic].
4. Kmit, Yu. 1848 rik i Lvivska ruska dukhovna seminariya [1848 and Lviv Ukrainian Theological Seminary]. *The notes of the Shevchenko Scientific Society: published in Lviv monthly under the editorship of Mykhaylo Hrushevskiy*. Lviv, 1901. Vol. XL. Book. II, pp. 1–10. [in Ukrainian].
5. Kmit, Yu. (1909). Prychynky do istorii ruskoho dukhovnoho seminaria u Lvovi vid 1837–1851 r. [Facts on the history of the Ukrainian Theological Seminary in Lviv from 1837 to 1851]. *The notes of the Shevchenko Scientific Society: A scientific journal devoted primarily to Ukrainian history, philology, and ethnography is published in Lviv monthly under the editorship of Mykhaylo Hrushevskiy*. Lviv, Vol. XCI. Book. V, pp. 151–158. [in Ukrainian].
6. Kukula Svitlana (2007). Virshovana drama Rudolfa Mokka “Terpen-spasen” – “Pamiatka 3 maia 1848” [Poetic Drama Rodolfo Mocha “Terpen-Saved” – “Memo on May 3, 1848”]. *Bulletin of Lviv University: ser. : Philological*. Vol. 39, part. 2, pp. 244–259. [in Ukrainian].
7. Levitskiy, I. Rudolf Mokh (1900). Справа въ селѣ Клекотинѣ: драматичный сцены: зъ панцизняныхъ часовъ [An event in the village of Klekotyn: a dramatic scene during the serfdom]. Lvov, 120 p. [Old Slavonic].
8. Peplovskiy, S. (2014). Ukrainskiy teatr u Halychyni [Ukrainian theater in Galicia]. Translated from Polish by N. Bichui. *Prostseniium*. Lviv, part. 1–3, pp. 33–41. [in Ukrainian].
9. Pylypchuk, R. (2007). Repertuar i stsenichne mystetstvo ukrainskoho profesionalnogo teatru v Halychyni (60-i roky XIX st.) [Repertoire and stage art of the Ukrainian professional theater in Galicia (60s of the XIX century)]. *Prostseniium*. Lviv, part. 2–3, pp. 3–14. [in Ukrainian].
10. Prystai, M. (2003). Lvivska Hreko-Katolytska Dukhovna Seminariia 1783–1945 [Lviv Greek Catholic Theological Seminary 1783–1945]. (Ed.). Bohdan Prakh. Lviv, Rudno, 452 p. [in Ukrainian].
11. Riezanov, V. (1926). Drama ukrainska. Starovynnyi teatr ukrainskyi [Ukrainian drama. Ancient Ukrainian theater]. Kyiv, 202 p. [in Ukrainian].
12. Studynskiy, K. Lvivska dukhovna seminariia v chasakh Markiiiana Shashkevycha (1829–1843) [Lviv Theological Seminary in the time of Markiiyan Shashkevych (1829–1843)]. Lviv, 416 p. [in Ukrainian].
13. Franko, I. (1985). Do istorii nashoho vidrodzhennia [To the history of our revival]. *Franko. A collection of works in 50*. Kyiv, Vol. 46, part. 1, pp. 452–453. [in Ukrainian].
14. Franko, I. (1980). Ruskyy teatr v Halychyni [Ukrainian Theater in Galicia]. *Franko. A collection of works in 50*. Kyiv, Vol. 26, pp. 357 – 373. [in Ukrainian].
15. Franko, I. (1981). Rusko-ukrainskyi teatr (istorychni obrysy) [Russian-Ukrainian theater (historical aspect)]. *Franko. A collection of works in 50*. Kyiv, Vol. 29, pp. 293 – 336. [in Ukrainian].
16. Khorkava, I. (2016). Hreko-katolytska seminariia u Lvovi (1783–1929 rr.) yak poperednytsia Hreko-katolytskoi bohoslovskoi akademii [Greek Catholic Seminary in Lviv (1783–1929) as the predecessor of the Greek Catholic Theological Academy]. *Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”. Religious Studies Series*. Ostroh, Vol. 1(13), pp. 81–90. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021

“Науку може всякий вивчити – один з великою, інший з меншою працею. Але від мистецтва отримує кожен стільки, скільки він сам в змозі дати”.

Артур Шопенгауер
німецький філософ

“Ми знаходимо в житті лише те, що самі вкладаємо в нього”.

Ральф Волдо Емерсон
американський есеїст, поет і філософ

УДК 681.3:658.5

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230489>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
доцент кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Роксолана Алексєєва, студентка групи НОПН-21з
Національного університету “Львівська політехніка”, вчитель ліцею № 66 ЛМР

Е-ПОРТФОЛІО ВЧИТЕЛЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті обґрунтовано особливості укладання електронного портфоліо для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Доведено, що технологія е-портфоліо сприяє моніторингу професійного зростання вчителя та передбачає не лише фіксацію його старання чи успіхів у визначених видах педагогічної діяльності (виховна робота, викладання, організаторська, позашкільна чи суспільна робота, методична чи науково-дослідницька робота), але й активізацію аналітичних здібностей через самостійне зіставлення підсумків своєї діяльності з встановленими стандартними критеріями.

Укладання е-портфоліо дозволяє вирішувати значущі педагогічні завдання: стимулювати мотивацію до педагогічної діяльності і професійного самовиховання, розвивати рефлексивно-оцінні навички вчителів та бажання до самоосвіти. Укладання і використання вчителями технології е-портфоліо у практичній діяльності закладів середньої освіти сприятиме організаційній, розвивальній, мобілізаційній та інформаційній функціях.

Ключові слова: е-портфоліо; технологія портфоліо; вчитель; учні; школа; заклади загальної середньої освіти.

Рис. 2. Літ. 8.

Oksana Isayeva, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Pedagogy and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University, Associate Professor of Latin and Foreign Languages
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Roksolana Alekseeva, Student of the 21st group, Specialty: educational and pedagogical sciences
Lviv Polytechnic National University, Lyceum Teacher No. 66, Lviv city

E-PORTFOLIO OF A SECONDARY SCHOOL TEACHER AS A TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL ADVANCEMENT

Transformation of secondary school education, shifting the emphasis from academic education to practical-oriented training represents the searching for innovative, more objective tools and technologies for evaluating the results of the teachers' professional activity. E-portfolio is one of such real and fashionable pedagogical technologies demonstrating the personal level of knowledge and professionalism of its owner.

The aim of the article is to substantiate the importance and peculiarities of compiling an e-portfolio for teachers of general secondary educational institutions.

Creating e-portfolio allows teachers to solve important pedagogical tasks: to stimulate motivation for teaching and develop reflective and evaluative skills. The relationship between active systematic formation of e-portfolio and positive dynamics of the parameters of the teachers' professional development, especially its regulatory, motivational and reflective components have been defined. It has been proved that e-portfolio technology helps monitor the teachers' professional growth and educational achievements and involves not only fixing their efforts and success in specific activities, but also activating analytical skills through independent comparison of the results of their activity according to established standard criteria. It has been established that e-portfolio can functionally act as a tool for both analyzing the teachers' educational and professional attainments and predicting their professional future growth.

Compiling of e-portfolio by teachers will promote organizational, developmental, mobilization and information functions in the practical activities of secondary education institutions. The results of the article are considered as a contribution to scientifically grounded ideas concerning using an e-portfolio technology by teachers.

Keywords: e-portfolio; technology of e-portfolio; a teacher; a school; general secondary educational institutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У системі середньої освіти в Україні відбувається реформа, яка передбачає нові вимоги до світогляду учителя.

Саме тому 22 травня 2018 року МОН затвердило “Положення про Національну освітню електронну платформу”, метою якої є розвиток освіти новітнього змісту: освітні сайти, електронні

підручники, інтерактивні дошки, інформаційно-освітні портали як оновлені засоби управління навчально-методичним забезпеченням освітнього процесу середньої школи. Особливу увагу необхідно зацентувати на створенні середовища для розвитку електронних освітніх ресурсів та закладенні основ для формування е-компетенції в учнів закладів середньої освіти. Адже “інформатизація освіти є важливою складовою розвитку сучасного суспільства, а створення відкритого навчального середовища та формування його засобів і технологій є першочерговим завданням оновленої парадигми освіти” [4]. Отож, електронне портфоліо розглядаємо як оновлений прийом формування професійної компетентності вчителя й оригінальну форму самооцінки праці педагога відповідно до Концепції національного освітнього Проєкту “Цифрова школа”.

Актуальність розвідки полягає в тому, що сучасні умови цифровізації вимагають оновленого підходу до моніторингу певних документів учителя, його професійної компетентності в умовах пандемії ковід-19, які вчитель може демонструвати на сторінці е-портфоліо.

Мета дослідження – означити перспективи використання конструктивних ідей щодо оформлення електронного портфоліо вчителя школи закладів середньої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1) провести аналіз укладання електронного портфоліо для професійного розвитку вчителів з педагогічної точки зору;

2) окреслити і запропонувати можливості укладання електронного портфоліо вчителів закладів середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електронне портфоліо як наукова проблема досліджується не лише вітчизняними науковцями Л. Варченко-Троценко, А. Дутчак, С. Клімковська, І. Скальська, О. Нижник, але й зарубіжними – П. Абрамі, Б. Волл, П. Елбоу, Дж. Кемпбел, А. Пурвес, Т. Пенні Лайт Х. і Чен тощо.

Використання е-портфоліо для підвищення якості організації навчання у закладах середньої освіти та самостійної роботи учнів досліджували науковці Н. Морзе та Л. Варченко-Троценко, які описали використання е-портфоліо в аспекті результативності діяльності педагога. Дослідниця Т. Брунер наголосила на структурних компонентах е-портфоліо. Учені О. Бойко, Н. Ворошилова, Л. Гризун, Д. Золотов, І. Калмикова, С. Коновалова, Х. Подковко досліджували портфоліо як технологію чи інструмент самореалізації, як можливість і

перспективу для вчителя тощо. Науковці Н. Василенко, Н. Долінська, В. Загвоздкін, Л. Капушта, С. Копилова, С. Лабудько, С. Мартиненко запропонували власні ідеї щодо важливості і наповнення портфоліо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Електронне портфоліо (цифрове портфоліо, онлайн-портфоліо, електронне фоліо або ефоліо, еФоліо) [8] – це сукупність електронних доказів, зібраних і керованих користувачем в Інтернеті. Такі електронні докази можуть містити описовий текст, електронні файли, зображення, мультимедіа, записи у блозі та гіперпосилання тощо.

Уважаємо, що портфоліо учителя – це відображення його індивідуального стилю педагогічної діяльності, професійності, унікальності і таланту. Тому визначним для вчителя, роботодавця чи керівника школи є доказова складова портфоліо. Таким чином, укладаючи портфоліо, учитель повинен представити звіт про удосконалення власних навичок, особливості і характер своєї педагогічної діяльності, показати власний творчий та професійний ріст, підтвердити формування навичок рефлексії та бажання навчатися упродовж життя тощо. Тобто, поділяємо думку науковця В. Загвоздкіна [3], який запропонував визначення портфоліо вчителя як “набір матеріалів, що демонструють уміння вчителя вирішувати завдання своєї професійної діяльності, обирати стратегію і тактику професійної поведінки та призначений для оцінки рівня професійності працівника”. За складом портфоліо класифікуються на:

- прості – які можуть слугувати як портфоліо документів, портфоліо робіт, або ж портфоліо відгуків. Складаються прості портфоліо, в основному, з двох розділів: розділ документів і робіт, або розділ документів і відгуків, або розділ робіт і відгуків.

- комплексні – які включають описані типи в якості своїх розділів. Укладаються такі портфоліо в трьох розділах: розділ документів, робіт і відгуків.

На нашу думку, найпопулярнішими видами портфоліо вчителя, відповідно до наповнення, вважаються:

1) портфоліо (папка) досягнень – акцент на найкращі доробки вчителя, що підтверджують здобутки в діяльності;

2) рефлексивне портфоліо – охоплює матеріали й оцінку (самооцінку) досягнення цілей, особливості ефективності діяльності з

різноманітними джерелами інформації, роздумів, сприйняття чи уявлень;

3) проблемно-дослідницьке портфоліо – включає матеріали, які відображають цілі, процес і результат вирішення проблем;

4) тематичне портфоліо – містить матеріал лише в межах однієї тематики;

5) портфоліо-презентація – являє собою підтвердження майстерності вчителя за певними напрямками самоосвіти з метою працевлаштування;

6) портфоліо документації – демонструє професійний розвиток вчителя у формі документів, від теми самоосвіти і до імплементації результатів у практику;

7) представницьке портфоліо – засвідчує педагогічну майстерність за допомогою фото, відео тощо.

Укладаючи портфоліо, педагоги набувають уміння самостійно здобувати, аналізувати, синтезувати й ефективно використовувати інформацію у професійній діяльності. Власне самооцінка і рефлексія – дві фундаментальні характеристики е-портфоліо, що можуть стати мотиваційною основою діяльності педагога і сприяти його особистісному розвитку, стимулюючи до самоосвіти, саморозвитку й удосконалення професійної підготовки. Також пропонуємо схему елементів, що повинні враховуватися при укладанні електронного портфоліо, які представлено на рисунку 1.

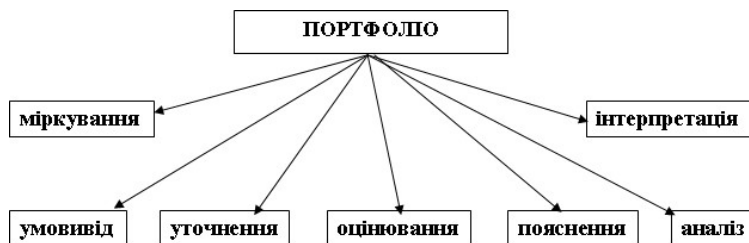

Рис. 1 Схема контенту портфоліо педагога

Науковці Абрамі та Барретт [7] влучно зауважили, що е-портфоліо – це цифровий контейнер, здатний зберігати відео та аудіо записи, включаючи тексти, зображення, відео та звук. У сучасному вимірі е-портфоліо призначені для підтримки різних педагогічних процесів і цілей оцінювання діяльності вчителя, “переосмислення його концептуальних засад, осучаснення змісту освіти та оновлення системи використовуваного методичного інструментарію” [2, 118]. Беручи до уваги актуальність портфоліо у закладах середньої освіти, необхідно виділити власне переваги електронного портфоліо [1]:

- сучасність (цифровізація освіти);
- оперативність (можливість вносити зміни);

- функціональність (можливість надавати дані експертам, колегам, керівництву тощо);

- ефективність (швидкість і зручність доступу до інформації);

- ергономічність (узгодженість з вимогами часу);

- доступність (відкритість і прозорість для учасників).

Загальновідомо, що електронне портфоліо укладається за допомогою засобів інформаційних технологій і дозволяє власнику підбирати, укласти та структурувати інформацію, представлену в різних форматах (аудіо, відео, графічна інформація, анімація, текст, діаграми графіки тощо). Однак, учитель, створюючи електронне портфоліо, повинен переслідувати і свої власні інтереси, а саме: 1) уможливити простеження прогресування власної фахової і педагогічної діяльності; 2) упорядкувати програми, силабуси, навчальні матеріали і доробки для презентації комісії чи роботодавцю; 3) запропонувати прийоми і засоби організації навчального процесу у традиційному чи дистанційному форматі; 4) укласти навчальні матеріали, які можуть бути основою для участі у конкурсах, освітніх платформах та грантових програмах; 5) сприяти розширенню методичного діапазону навчального закладу.

Портфоліо вчителя, зазвичай, формується у папці з файлами. Кожен матеріал, включений до портфоліо, повинен датуватися. Контент портфоліо залежить від конкретних цілей, які ставить перед собою власне учитель. Таким чином, моніторинг професійної діяльності педагога за допомогою е-портфоліо дозволить

вчителю:

- представити правдиві результати своєї діяльності і досягнення учнів;
- оцінити власні резерви і потенціал;
- здобути стимул і мотивацію до самовдосконалення протягом життя;
- засвоїти технологію роботи з портфоліо з позиції учня;

адміністрації:

- здійснювати постійну діагностику результатів праці педагогів;
- сприяти розвитку професійної кар’єри учителів;
- розвивати навички асертивної і рефлексивної діяльності педагогів;
- підтримувати і стимулювати мотивацію педагогів до саморозвитку.

Уважаємо, що виправдано послуговуватися портфоліо як засобом представлення індивідуальних досягнень вчителя, оскільки цей документ фіксує персональні успіхи з метою реалізації професійного потенціалу і покращання викладацької діяльності. Отож, пропонуємо основні складові електронного портфоліо, що стосуються власного розвитку вчителя, які представлено в діаграмі, рисунок 2.

Рис. 2 Діаграма контенту портфоліо педагога

Уважаємо, що метою ведення портфоліо вчителем загальноосвітньої школи є накопичення і систематизація досвіду; чітке означення напрямів розвитку, що сприяє необхідності до самоосвіти або консультування колег чи адміністрації; об'єктивна оцінка професійних компетенцій; допомога в акредитації чи атестації з метою одержання вищої категорії, кращої посади, для участі в конкурсі тощо.

Погоджуємося і підтримуємо ідею дослідниці А. Кендюхової [6] щодо чіткості прописаних вимог до оформлення електронного портфоліо та принципів роботи вчителя середньої школи: 1) системність, регулятивність і самомоніторинг; 2) достовірність; 3) об'єктивність; 4) націленість автора на самовдосконалення; 5) структуризація матеріалів, логічність та лаконічність усіх письмових пояснень; 6) акуратність і естетичність оформлення; 7) цілісність, тематична завершеність представлених матеріалів; 8) наочність результатів роботи; 9) технологічність.

Загальновідомо, що портфоліо часто використовують для оцінювання діяльності вчителя середньої школи з двох причин: як для формативного оцінювання, яке проводять з метою покращення результатів викладання, так і для

підсумкового оцінювання, яке проводиться адміністрацією з метою моніторингу педагогічної діяльності учителя. Фундаментальна відмінність між тими видами оцінювання полягає у наповненні портфоліо, тому дані портфоліо формуються власне для певних видів оцінювання.

Варто зазначити, що автентичне портфоліо учителя справить похвальне враження на роботодавця, засвідчить позитивну тенденцію розвитку для батьків, уможливить представити себе як висококваліфікованого фахівця чи здобути реальну посаду у закладах освіти. Тому особливої уваги заслуговує твердження науковця, що портфоліо – це також інструмент забезпечення моніторингу для подальшого професійного зростання вчителя [5], яке передбачає кожен молодий педагог за умови поглиблення глибоких теоретичних знань із практичними навичками.

Власне Нова школа передбачає цифровізацію освіти на усіх її рівнях, опираючись на самомотивацію педагога і стремління до безперервної самоосвіти, доступності навчально-методичних матеріалів, швидкості збирання, передавання чи оновлення інформації та міждисциплінарній інтеграції. Отож, укладаючи портфоліо, кожен учитель повинен усвідомлювати кінцеві цілі, розуміти функції і передбачати форму організації цього документа. Адже за допомогою портфоліо педагог може покращити свою кар'єру, вдосконалити кінцеві результати формування компетентностей в учнів.

Доречно зазначити, що портфоліо не лише формує професійну компетентність учителя середньої школи з метою покращення педагогічної діяльності, але й розвиває не менш важливі її складові як комунікативна, інформаційна, цифрова, предметна, соціальна, загальнокультурна й особистісні якості педагога, тобто відбувається процес формування вчителя як особистості тощо.

Усі розділи портфоліо служать підставою для розгляду і обговорення результатів діяльності вчителя середньої освіти упродовж навчального року на нарадах. Наочність педагогічного продукту, представленого в портфоліо, допомагає встановити зв'язки між попереднім і сьогочасним досвідом, досягненнями, "періодами зростання" і провести моніторинг запланованих результатів практичних навичок учнів.

Уважаємо, що вдало і належно розроблене е-портфоліо дозволяє враховувати результати, здобуті вчителем у різноманітних видах діяльності: навчальній, методичній, дослідницькій

чи суспільній. Також цей документ чітко демонструє вміння учителя вирішувати завдання, які виникають у процесі діяльності, обирати стратегію і тактику професійної поведінки та швидко приймати рішення тощо.

Висновок. При укладанні електронного портфоліо кожен вчитель закладу загальної середньої освіти повинен мати чітко сформульовану мету, проаналізувати документи, які сприяють реалізації обраної тематики, і лише тоді презентувати їх. Тобто, структура і виклад матеріалу е-портфоліо залежить від поставлених завдань та від учителя як особистості, оскільки нема прописаних чітких вимог.

Портфоліо повинно містити як особисті педагогічні ідеї, так і переконливі засоби підтвердження їх ефективності для рейтингу закладу середньої освіти, адже портфоліо можуть використовуватися як технологія під час обговорення результатів діяльності педагога на нарадах; як можливість рефлексії власної діяльності; як документ, у якому представлено професійний розвиток вчителя та уявлення про динаміку результатів педагогічної діяльності і, навіть, реклама школи для батьків.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у формування цифрової компетентності вчителів загальноосвітніх закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. І. Електронне портфоліо викладача – альтернативна форма оцінки його педагогічної діяльності та професіоналізму. *Вісник Черкаського державного технологічного університету*. № 1. 2017. С. 150–154.
2. Вишківська В., Шикиринська О. Організація процесу навчання в новій українській школі: теоретико-практичний аспект. *Молодь і ринок*. № 11 (178). 2019. С. 115–119.
3. Загвоздкін В. К. Роль портфоліо в навчальному процесі. Деякі психолого-педагогічні аспекти. *Педагогічна психологія*. № 1. 2006. С. 12–13.
4. Ісаєва О. С., Хміляр І. Р. Інформатизація навчального процесу у вищих медичних закладах України. *Науковий журнал "Інноваційна педагогіка"*. Випуск 10. Том 1. 2019. С. 149–152.
5. Карандаш М. М. Портфоліо як фактор професійного становлення молодого вчителя. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Педагогіка. Мелітополь. № 7. 2011. С. 82–88.
6. Кендюхова А. А. Професійне портфоліо: територія успіху сучасного педагога: навчально-методичний

посібник. Кіровоград: КЗ "КОІППО ім. Василя Сухомлинського", 2016. 120 с.

7. Abrami P. C., Barrett H. Directions for Research and Development on Electronic Portfolios. *Canadian Journal of Learning and Technology* 2005. Vol. 31(3). DOI: <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26487/19669>

8. Zimmerman E. Career couch: Showcasing Your Work, in an Online Portfolio. *The New York Times*, 2014. DOI: <https://www.nytimes.com/2012/07/01/jobs/an-online-portfolio-can-showcase-your-work-career-couch.html>

REFERENCES

1. Boiko, O. I. (2017). Elektronne portfolio vykladacha – alternatyvna forma otsinky yoho pedahohichnoi diialnosti ta profesionalizmu [Electronic portfolio of a teacher is an alternative form of evaluation of his pedagogical activity and professionalism]. *Bulletin of Cherkasy State Technological University*. No. 1. pp. 150–154. [in Ukrainian].
2. Vyshkivska, O. V. & Shykyrynska, O. (2019). Orhanizatsiia protsesu navchannia v novii ukrainskii shkoli: teoretyko-praktychnyi aspekt [Organization of the learning process in a new Ukrainian school: theoretical and practical aspect]. *Youth and the market*. No. 11 (178). pp. 115–119. [in Ukrainian].
3. Zahvozdkin, V. K. (2006). Rol portfolio v navchalnomu protsesi. Deiaiki psykhologo-pedahohichni aspekty [The role of the portfolio in the learning process. Some psychological and pedagogical aspects]. *Pedagogical psychology*. No. 1. pp. 12–13. [in Ukrainian].
4. Isaieva, O. S. & Khmiliar, I. R. (2019). Informatyzatsiia navchalnoho protsesu u vyshchikh medychnykh zakladakh Ukrainy [Informatization of the educational process in higher medical institutions of Ukraine]. *Scientific journal "Innovative pedagogy"*. Issue 10. Vol. 1. pp. 149–152. [in Ukrainian].
5. Karandash, M. M. (2011). Portfolio yak faktor profesiinoho stanovlennia molodoho vchytelia [Portfolio as a factor in the professional development of a young teacher]. *Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University*. Pedagogy. No. 7. pp. 82–88. [in Ukrainian].
6. Kendiukhova, A. A. (2016). Profesiine portfolio: terytoriiia uspikhu suchasnoho pedahoha: navchalno-metodychnyi posibnyk [Professional portfolio: the territory of success of a modern teacher: a textbook]. Kirovograd, 120 p. [in Ukrainian].
7. Abrami, P. C. & Barrett, H. (2005). Directions for Research and Development on Electronic Portfolios. *Canadian Journal of Learning and Technology*. Vol. 31(3). DOI: <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26487/19669> [in English].
8. Zimmerman, E. (2014). Career couch: Showcasing Your Work, in an Online Portfolio. *The New York Times*. DOI: <https://www.nytimes.com/2012/07/01/jobs/an-online-portfolio-can-showcase-your-work-career-couch.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.02.2021

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

УДК 373.5:37.01-053.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230490>

Світлана Кирилюк, кандидат педагогічних наук, докторант
Інституту проблем виховання НАПН України
Наталія Бендерець, кандидат педагогічних наук, ректор
Комунального навчального закладу Київської обласної ради
“Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів”
Наталія Примаченко, кандидат педагогічних наук
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

У статті розкриті особливості формування фінансової грамотності та соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти. Авторами обґрунтовується необхідність проведення заходів з фінансового виховання у позаурочній та позакласній діяльності. Акцентується увага на фінансовій грамотності як складовій соціальної активності особистості. Описуються зміст, методи та технології проведення заходів з формування фінансової грамотності учнів у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: фінансова грамотність; соціальна активність; позакласна і позаурочна діяльність; виховні заходи; партнерська взаємодія; технології.

Лім. 5.

Svitlana Kyrylyuk, Ph.D.(Pedagogy), Doctoral Student at the Institute for Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Natalia Benderets, Ph.D.(Pedagogy), Rector of the Municipal Educational Institution of the Kyiv Regional Council “Kyiv Regional Institute of Postgraduate Education of Teachers”
Natalia Prymachenko, Ph.D.(Pedagogy) Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR WORK ON FINANCIAL LITERACY FOR THE FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS

The article reveals the features of the formation of financial literacy and social activity of students in general secondary education. The authors substantiate the need for financial education activities in extracurricular and extracurricular activities. Emphasis is placed on financial literacy as a component of social activity of the individual. The content, methods and technologies of measures for the formation of financial literacy of students in general secondary education are described.

One of the convenient forms of activity, the formation of financial literacy and social activity of students, is extracurricular activities and extracurricular activities. Thanks to clearly planned extracurricular activities for the formation of social activity and financial literacy, students realize what place they occupy in society, learn to solve problems, acquire practical skills to apply them in life situations. They learn not only how to handle money, but also how to and should defend their rights.

In educational institutions, extracurricular activities on financial literacy can be dedicated to the Day of the Financier, Savings Week, subject weeks in social sciences, economics, as well as business games, quizzes, participation in economics competitions, online lessons on financial literacy and economics, conversations. Extracurricular activities also include educational hours, conversations, quizzes, business games, team travel games, online lessons, wall newspapers, drawing and recycling competitions, educational parent meetings on the formation of financial literacy in children. Also, students can conduct research and experiments in the field of economics or other competitions, work on mini-projects, participate in national competitions and tournaments.

Activities aimed at educating the financial and social literacy of schoolchildren can be carried out in various forms. These activities contribute to the formation of the students' general, and at the same time quite holistic ideas about the processes associated with the economy, business, resources and their reasonable consumption, the formation of a successful personality. The formation of financial literacy of students during extracurricular activities is a necessary condition for the education of a socially active person who in modern socio-economic relations can effectively manage their finances, carry out financial planning, make informed and sound financial decisions.

Keywords: financial literacy; social activity; extracurricular and extracurricular activities; educational activities; partnership; technologies.

Постановка проблеми. Програми навчання української системи освіти охоплюють практично всі сфери життєдіяльності сучасної людини, це забезпечує якісну підготовку учнів до дорослого життя. Сьогодні додався ще один напрям – практична

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

підготовка учнів до нинішніх економічних умов, тобто фінансова грамотність дітей.

Навчання фінансової грамотності доцільно починати з початкової ланки освітньої системи, і формувати її протягом тривалого періоду часу на основі принципу “від простого до складного” у процесі повторення й закріплення, спрямованого на практичне застосування знань і навичок. Формування корисних звичок, починаючи з раннього віку, допоможе уникнути багатьох помилок протягом дорослішання та набуття фінансової грамотності протягом усього життя.

Сучасні діти є активними споживачами і все більше привертають увагу роздрібних торгових мереж, виробників реклами та банківських послуг. У подібній ситуації брак розуміння й практичних навичок може призвести до необдуманих і необачних вчинків, за які доведеться розплачуватися.

Фінансова грамотність – один з основних напрямів освітніх програм, що реалізуються з метою вироблення стійких фінансових звичок і правил, які допоможуть уникнути багатьох помилок і небезпек у фінансовій сфері, вчасно навчити поводження з грошима, визначити цілі й пріоритети, допомогти стати соціально активною, успішною особистістю та реалізувати особисті плани [1].

Результати теоретичних досліджень. Основу загальнонаукових, психолого-педагогічних ідей формування соціальної активності та фінансової грамотності становлять теорії та концепції: соціалізації особистості (В. Архангельський, Ю. Волкова, А. Капто, В. Кузьмін, Г. Махмадінова, В. Новицька, О. Олійник, І. Стогній, А. Цабалова та ін.); інноваційних змін освіти на засадах особистісно орієнтованого, розвивального та компетентнісного підходів (І. Бех, Н. Бібік, В. Бондар, І. Бужина, М. Бурда, С. Гончаренко, Т. Гуменникова, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, О. Ляшенко, В. Мадзігон, О. Пехота, О. Савченко, Н. Щуркова, І. Якіманська та ін.); феномена соціальної активності (І. Бех, Т. Богданова, Ю. Бухалов, Б. Вульф, О. Зосимовський, Л. Канишевська, В. Коган, Т. Лапіна, В. Мордкович, Т. Мальковська, О. Якуба та ін.); формування фінансової грамотності С. Булаченко, І. Вітенко, О. Губенко, Л. Захаркіна, І. Зубіашвілі, Л. Зюман, Т. Кізима, В. Корнівська, М. Короденко, О. Костюкова, А. Кузнецова, Г. Кучерова, І. Ломачинська, В. Москаленко, Д. Радзішевська, Т. Смовженко, Т. Терюкова, О. Шпак та ін. [1].

Водночас актуальності набуває дослідження впливу заходів позакласної роботи з фінансової грамотності на формування соціальної активності учнів ЗЗСО.

Метою статті є визначення ролі позакласної

роботи з фінансової грамотності на формування соціальної активності учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі впровадження курсу фінансової грамотності в закладах загальної середньої освіти виникає багато питань у зв'язку з тим, що предмет вивчення є новим і незвичним. Одне з питань: “Як ввести новий курс: новим уроком, факультативним заняттям або як окремі теми в уже наявних дисциплінах? Які форми діяльності можна застосовувати на етапах формування фінансової грамотності? Які форми проведення заходів варто вибрати?”. У більшості закладів освіти немає годин для проведення уроків, факультативів чи гуртків з фінансової грамотності, також немає навчальної літератури, але є можливість проводити позакласні заходи.

Тож однією зі зручних форм діяльності з формування фінансової грамотності й соціальної активності учнів, є позакласна робота й позаурочна діяльність. Завдяки чітко спланованій позакласній роботі з формування соціальної активності та фінансової грамотності, учні усвідомлюють, яке місце вони займають у соціумі, вчаться долати проблеми, набувають практичних навичок для їх застосування у життєвих ситуаціях. Вони знайомляться не тільки з тим як поводитися з грошима, але й як можна й потрібно відстоювати свої права. В умовах сучасної економіки, у ситуації інфляції завданням ЗЗСО є навчити дітей правильно оцінювати фінансову ситуацію в постійно змінюваних економічних умовах, не тільки для ведення майбутньої професійної діяльності, а й у межах сім'ї [5].

У закладах освіти позакласні заходи з фінансової грамотності можна присвячувати Дню фінансиста, Тижню заощаджень, предметним тижням із суспільствознавства, економіки, також це можуть бути ділові ігри, вікторини, участь в олімпіадах з економіки, онлайн-уроки з фінансової грамотності та економіки, бесіди фахівців.

Позакласна робота також включає у себе проведення виховних годин, бесід, вікторин, ділових ігор, командних ігор-подорожей, онлайн-уроків, випуск стінгазет, конкурсів малюнків і виробів із вторинної сировини, просвітницьких батьківських зборів на тему формування фінансової грамотності в дітей. Також здобувачі освіти можуть проводити дослідження та експерименти зі сфери економіки в межах МАН чи інших конкурсів, працювати над міні-проектами, брати участь у всеукраїнських конкурсах та турнірах, зокрема “Стратегія фірми”, які дають їм можливість формувати вміння виконувати різні соціально-економічні ролі.

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

Гра є природним супутником життя дитини, джерелом радісних емоцій, що приховує велику виховну силу, дає знання й дає змогу спробувати себе в різних ролях. Саме в дитячому віці закладаються основи соціально активної особистості, яка виявляє інтерес до соціуму, фінансових відносин, самостійності, поваги до себе, оточення, своїх батьків й інші цінні якості. Ділові ігри формують у дітей зацікавлене, стійке, шанобливе ставлення до економіки рідної країни, створюють емоційну основу для розвитку патріотичних почуттів, причетності до проблем свого народу. Реалізація циклу ділових ігор з основ фінансової грамотності – це навчання школярів необхідних знань, які знадобляться їм протягом усього життя [1].

Прищеплення інтересу дітей до сфери фінансів є надзвичайно важливим у зв'язку з нестабільним економічним становищем як у країні, так і в світі загалом. Грамотно організовані ділові ігри добре впливають на фінансовий розвиток і зміцнення економічних знань, логічного мислення, на формування власної думки, побудови своєї концепції як фундаменту фінансової основи [5].

Наведемо приклад окремих виховних заходів з формування фінансової грамотності та соціальної активності учнів. Так, захопливою є ділова гра “Подорож у країну Фінансія” для учнів 5–6-х класів, під час якої учні подорожують по станціях, виконуючи різні завдання, переглядають фрагмент мультфільму “Качині історії” (38 серія), відповідають на питання за змістом, формують групи, беруть участь у бесіді за змістом мультфільму, визначають проблему, тему і мету заняття, грають у гру “Розсипалися букви”, розгадують загадки про фінанси й кросворд “Грошові одиниці”, відповідають на запитання бліцтурніру та збирають пазли “Збери монети”.

Ділова гра “Живи за власними коштами” (для учнів 9–11-х класів) сприяє підвищенню інтересу до фінансової грамотності. Під час гри старшокласники могли не лише розіграти й порівняти ситуації з різним рівнем доходу, а й “вжитися” у запропоновані соціальні ролі, які були об'єднані між собою в ігрових турах, в єдиний сценарій. Учні також вчилися правильно розподіляти загальний сімейний бюджет. У грі брали участь три команди (з низьким, середнім і високим рівнем доходу). В командах учні самі розподіляли між собою соціальні ролі.

Учні виконували такі завдання:

1. Зібрати продуктовий кошик (з урахуванням рівня доходу сім'ї).

2. Розподілити кошти на комунальні послуги (на вибір надані: оренда квартири, квартира в особистій власності й замський будинок).

3. Відкласти гроші на “Здоров'я” (для сім'ї з низьким доходом – захворіла бабуся, із середнім доходом – мама потребує лікування, з високим доходом – на дитину чекає операція).

4. Розрахувати гроші на освіту (для сім'ї з низьким рівнем доходу – зібрати дитину до школи, із середнім доходом – можливість індивідуального навчання, з високим доходом – вибір закладу освіти);

5. Скласти бізнес-проект.

6. Вибрати банк для вкладення грошових коштів.

7. Можливість зайнятися підприємницькою діяльністю для додаткового заробітку.

8. Взяти участь у лотереї.

Підвищенню інтересу до фінансової сфери сприяють екскурсії до банку. Так, працівники Приватбанку завжди відгукуються і пропонують провести заняття з учнями в позаурочний час. Після таких екскурсій, щоб закріпити пробуджений в учнів до фінансової сфери інтерес, варто провести якусь ділову гру, пов'язану з банківською чи іншою економічною діяльністю.

Наприклад, учням 8–9-х класів сподобалася ділова гра: “Банки і банківські продукти”. Метою гри є: знайомство з банківською сферою, історія виникнення грошей, банківські послуги й можливості. За умовами гри необхідно виконати домашнє завдання: виготовити рекламний плакат банку.

Ділова гра має такі етапи:

1. Назва банку (дати назву банку, в якому повинні бути присутніми початкові літери прізвищ команди).

2. Розминка (фінансова вікторина. У кожному етапі бере участь представник команди: перший етап – доповнити фінансовий вірш відповідною римою, другий – вставити слово в фінансове прислів'я, третій етап – згадати, якими монетами користувалися герої відомих літературних творів, художніх та мультиплікаційних фільмів).

3. Мистецтво володіння домашнім господарством (представники команд вибирають собі соціальну роль, методом жеребкування визначають рівень заробітку, після чого показують діяльність родини).

4. Банківські послуги (командам необхідно провести рекламу свого банку та назвати послуги, які він надає).

5. Пінг-понг (команди ставлять один одному запитання зі сфери фінансів).

Наведемо приклад ще однієї інтерактивної гри “Банкноти. Про що можуть розповісти купюри”, яка проводиться з метою профілактики фінансової безграмотності в поведженні з українськими

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

купюрами. На жаль, не всі школярі знають, що зображено на українських купюрах, і який ступінь захисту мають банкноти. Гра розрахована на учнів 5-ого класу з залученням десятикласників як модераторів. Одним із завдань цієї гри є придумати й намалювати купюру з пам'яткою свого населеного пункту.

Зі старшокласниками в позаурочний час корисно проводити різноманітні тренінги, виховні години та позакласні заходи, спрямовані на формування економічної культури.

Старшокласниками також можуть проводити бесіди з фінансової грамотності з учнями молодших класів. Такі заходи включають ігрові моменти, сюжети з мультфільмів, сценки. Інформація викладається в доступній формі, відповідає віку. Так, для пояснення поняття – “бартер” старшокласники інсценували байку Крилова “Ворона і лисиця”.

Соціальне партнерство має на увазі залучення до процесу виховання фінансової грамотності працівників фінансової сфери, підприємницької та батьківської громадськості [2]. У межах Дня Фінансиста й Тижня заощаджень варто запросити фахівців, які проведуть бесіди чи ігри. Також можна провести вікторини, конкурси малюнків, виробів з вторинної сировини.

Варто зазначити, що до проведення тижня фінансової грамотності, потрібно залучати всіх учнів освітнього закладу. Наприклад, програма такого тижня може включати:

1. Перегляд освітньої програми Приватбанку “Азбука грошей” учнями 3-6-х класів.
2. Позакласний захід для учнів 6-7-х класів “Професія фінансиста”.
3. Конкурс проєктів (презентацій) учнів 8-11-х класів “Мій бізнес-проєкт”.
4. Відкритий урок в 10-му класі “Цінні папери”.
5. Відкрита виховна година у 9-му класі “Податки і платники податків”.
6. Вікторина для учнів 5-11 класів “Світова економіка і міжнародні фінанси”.
7. Інтегрований урок у 10-му класі “Вступ в фінансову математику”.
8. Ділова гра для 5-7-х класів “Подорож в країну Фінансія”.
9. Тренінг “Фінансова безпека” для учнів 5-х класів.
10. Тренінг для учнів 6-х класів “Мій бюджет”.
11. Тренінг для учнів 7-х класів “Гроші у нашому житті”.
12. Тренінг за програмою НБУ “Фінансова грамотність” для учнів 10-11-х класів.

Виховувати фінансову й соціальну грамотність можна також через інтеграцію в позаурочну

діяльність з таких предметів, як математика, історія, література, географія тощо [1]. Розв'язуючи творчі чи конкурсні завдання, які включають в себе величини ціни, кількості, вартості, учні вчаться теоретично розв'язувати фінансові проблеми. Під час обговорення ситуацій, пов'язаних з літературними творами, в яких згадуються різні соціальні та фінансові ситуації, учням також пропонується висловити власну точку зору, що допоможе сформувати стійке розуміння вибору правильної моделі соціальної й фінансової поведінки.

На сьогоднішній день актуальною є участь учнів у проєктній діяльності. Дослідження, які проводяться на заняттях з фінансової грамотності, а також самостійно, можуть бути представлені у вигляді захисту проєкту на науково-практичній конференції в школі [4]. Величезну роль у формуванні навичок розв'язання соціальних і фінансових завдань є створення великого масового проєкту, в якому братимуть участь учні всіх класів та їхні батьки (за бажанням). Її мета – заробляння коштів для допомоги воїнам, онкохворим, ветерану або просто самотній людині похилого віку, кошти на придбання інвалідного візка учениці школи, посилення допомога в будівництві храму в місті або притулку для бездомних собак. Такі соціальні проєкти дають можливість учням відчутти впевненість у тому, що вони самі можуть заробляти кошти для реалізації своїх планів та ідей.

Підготовка виховного заходу – це командна діяльність, в якій беруть участь всі учні, батьківська й підприємницька громадськість [3]. У класних колективах обговорюється участь у заході, представлення товару, зробленого своїми руками, обговорення цін на товари, оформлення місця проведення заходу, культурна програма, що супроводжує захід, прибирання необхідного після проведення ярмарки. Завдання розподіляються між усіма учнями. Відбувається розподіл соціальних ролей. У вибраній ролі учні відчують себе впевнено й отримують моральне задоволення.

У рамках партнерської взаємодії необхідно також налагодити співпрацю вчителів з батьками щодо фінансового виховання дітей. Так, на загальношкільних батьківських зборах проводиться навчання батьків з фінансової грамотності. Адже батьківська допомога є неоціненною у розв'язанні таких питань: як витратити кишенькові гроші, як зібрати на бажаний подарунок, де придбати якісну й недорогу річ, як отримати грошову винагороду за знання (але не за оцінки в щоденнику) або заохочення за ініціативу в допомозі у різних справах [1].

ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

Тож діяльність, спрямована на виховання фінансової і соціальної грамотності школярів, може бути проведена в різних формах. Ці заходи сприяють формуванню в учнів загальних, водночас досить цілісних уявлень про процеси, пов'язані з економікою, бізнесом, ресурсами та їх розумним споживанням, формуванню успішної особистості.

Висновок. Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що формування фінансової грамотності учнів під час позакласної роботи є необхідною умовою для виховання соціально активної особистості, яка в сучасних соціально-економічних відносинах зможе ефективно управляти власними фінансами, здійснювати фінансове планування, приймати виважені й обгрунтовані фінансові рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавенко С.Д., Шпак О.Т., Бабяк М.М., Терес В.І. Формування фінансової грамотності учнів : навч.-метод. посіб. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 478 с.
2. Зеленцова А., Блискавка Е. Повышение финансовой грамотности населения. Международный опыт и российская практика. Москва : Кнорус, 2012. 112 с.
3. Кізіма Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. Вип. 2. С. 64–71.
4. Кузина О. Финансовая грамотность и

финансовая компетентность: определение, методики измерения и результаты анализа в России. *Вопросы экономики*. 2015. № 8. С. 129–148.

5. Фінансова грамотність : підручник / авт. кол. за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБСНБУ, 2014. 316 с.

REFERENCES

1. Bulavenko, S.D., Shpak, O.T., Babyak, M.M. & Teres, V.I. (2017). Formuvannia finansovoi hramotnosti uchniv [Forming students financial literacy]. Drohobych 478 p. [in Ukrainian].
2. Zelentsova, A. & Blyskavka, E. (2012). Povyshenie finansovoy gramotnosti naseleniya. Meahdunarodnyy opyt i rossiyskaya praktika [Increasing the financial literacy of the population. International experience and Russian practice]. Moscow, 112 p. [in Russian].
3. Kizyma, T. (2012). Finansova hramotnist naselennia: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniani realii [Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities]. *Bulletin of Ternopil National Economic University*, no. 2, pp. 64–71. [in Ukrainian].
4. Kuzinna, O. (2015). Finansovaya gramotnost i finansovaya kompetentnost: opredelenie, metodiki, izmereniya i rezultaty analiza v Rossii [Financial Literacy and Financial Competence: Definition, Measurement Techniques and Analysis Results in Russia]. *Economic Issues*, no. 8, pp. 129–148. [in Russian].
5. Smovzhenko, T. (2014). Finansova hramotnist [Financial Literacy]. Kyiv, 316 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2020

“Велика безодня сама людина, волосинці її легше полічити, ніж почуття та порухи її серця”.

“Не виходь у світ, а повертайся до самого себе: всередині людини знаходиться правда”.

“Хто шукає – не помиляється”.

*Аврелій Августин Блаженний
християнський теолог і церковний діяч*

“Ми не можемо творити великі справи – а тільки маленькі справи з великою любов'ю”.

*Матір Тереза
католицька черниця, засновниця Ордену милосердя*

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ**

УДК [378.09.011.3-051-027.561:373.3-053.5-056.45](477.83-25)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.224868>

Теодор Лещак, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Львівського національного університету імені Івана Франка

Марія Крива, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Львівського національного університету імені Івана Франка

Ореста Клонцак, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ВНКЗ ЛОР “Львівська медична академія імені Андрея Крупинського”

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ**

Статтю присвячено підготовці майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями на прикладі факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

У статті розкрито педагогічні умови для забезпечення ефективності процесу підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Акцентовано на ролі самоосвіти вчителя початкових класів у підготовці його до роботи з обдарованими учнями.

Розглянуто зміст підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями. Описано структуру підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: обдарованість; вчитель; початкова школа; підготовка; заклад вищої освіти.

Лит. 9.

Teodor Leshchak, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the General Pedagogy and Pedagogy of Higher School Department, Lviv Ivan Franko National University

Mariia Kryva, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the

General Pedagogy and Pedagogy of Higher School Department,

Lviv Ivan Franko National University

Oresta Klontsak, Ph.D.(Pedagogy), Assistant of the Social and Humanities Disciplines

Department, Higher Educational Communal Institution of Lviv Regional Council

“Andrey Krupynsky Lviv Medical Academy”

**PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS
TO WORK WITH GIFTED PUPILS**

The article is devoted to the preparation of future primary school teachers to work with gifted pupils that is an urgent task of higher education of Ukraine. The meaning of the concept “preparation of future primary school teachers to work with gifted pupils” as a component of general pedagogical preparation, high level of which contributes to a skilled work with gifted pupils, is revealed.

The provision of program learning outcomes of bachelors of the first level of higher education in the specialty 013 “Primary education” in the field of knowledge “01 Education/ Pedagogy”, qualification – “bachelor of primary education. Teacher of a primary school” concerning work with gifted children on the example of Lviv Ivan Franko National University has been analyzed. The attention has been paid on the topicality of studying the discipline “Specifics and methods of working with gifted children and children with special needs” for preparation of primary school teachers to work with gifted pupils.

The content of teacher preparation to work with gifted pupils and components of the educational program that provide preparation of a future primary school teacher to work with gifted pupils have been considered.

The article reveals the pedagogical conditions for ensuring the effectiveness of the process of preparing a teacher to work with gifted children, namely: acquiring knowledge of the essence of giftedness of primary school children and its signs; mastering of diagnostic methods of gifted children by primary school teachers; the importance of achieving the appropriate level of the teachers’ professional preparation in pedagogical disciplines and disciplines of specialization to work with gifted children; the development of pedagogical abilities of primary school teachers.

The article focuses on the role of primary school teacher’s self-education in preparing him to work with gifted

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

pupils. There are given examples of the primary school teachers' self-education with the use of information and communication technologies, namely: learning on online platforms, participation in webinars, blogging.

Keywords: *giftedness; a teacher; primary school; preparation; higher education institution.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти в Україні розвиток здібностей та обдарувань дитини є важливим завданням психолого-педагогічної науки і практики. Ефективність роботи вчителя початкової школи з обдарованими дітьми залежить від рівня його підготовки.

Відповідно до концепції Нової української школи та Концепції розвитку педагогічної освіти, школі потрібні педагогічні працівники, здатні до творчої праці, професійного саморозвитку. У професійному стандарті “Вчителя початкових класів закладу загальної середньої школи” [8] визначено професійні компетентності, які передбачають здатність до врахування при створенні освітнього середовища індивідуальних потреб учнів, у тому числі обдарованих дітей.

Важливість дослідження проблеми підсилюється суперечністю між соціальною потребою у виявленні та підтримці обдарованих учнів молодшого шкільного віку та недостатнім рівнем підготовки майбутніх вчителів початкової школи для взаємодії із ними.

Аналіз основних досліджень. Психолого-педагогічні аспекти роботи з обдарованими дітьми досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Андреев, Д. Боговявленська, І. Волощук, Н. Гузій, Н. Кичук, Н. Лейтес, О. Матюшкін, О. Савенков, С. Сисоєва, А. Хуторський, В. Шепотько, Н. Шумакова, О. Щєбланова, В. Юркевич, W. Limont, J. Cieślukowska, D. Jastrzębska тощо.

Різноманітні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів розкрито у дослідженнях Н. Бібік, Н. Каданер, О. Калити, Л. Ілійчук, О. Савченко, Л. Себало, В. Ушмарової, Л. Хомич тощо.

Мета дослідження – проаналізувати особливості підготовки вчителів початкової школи, визначити педагогічні умови забезпечення ефективності процесу підготовки вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У концепції розвитку педагогічної освіти визначено, що “підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, враховувати світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів” [7].

Підготовку вчителя початкових класів до роботи з обдарованими учнями доцільно розглядати як складову його загальнопедагогічної

підготовки, високий рівень якої сприяє кваліфікованій роботі з обдарованими дітьми і вимагає від нього значного рівня педагогічної майстерності.

Розглянемо підготовку вчителя початкової школи до роботи з обдарованими дітьми на прикладі факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка. Згідно з освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів першого рівня вищої освіти за спеціальністю 013 “Початкова освіта” галузі знань “01 Освіта / Педагогіка” (2018) [6], у програмних результатах навчання передбачено результат: “розуміти природу і знати вікові особливості розвитку учнів з різними рівнями розвитку в нормі, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності учнів з особливими потребами”. Цей програмний результат забезпечують дисципліни професійної та практичної підготовки: “Анатомія, фізіологія та патологія дітей з основами генетики та валеології”, “Основи медичних знань, педіатрії та нейропсихології”, “Психологія загальна, вікова та педагогічна”, “Педагогіка”, “Основи інтегрованого навчання з методикою”.

Із вибірових дисциплін можна зазначити: “Основи андрагогіки”, “Педагогіка сімейного виховання”, “Конфліктологія”, “Методика розвитку критичного мислення”, “Музичне мистецтво з основами хореографії”, “Педагогіка партнерства у роботі з батьками”, “Основи психодіагностики”, “Специфіка та методика роботи з обдарованими дітьми та дітьми з особливими потребами”.

Формування професійної компетентності вчителів щодо розуміння природи обдарованості і організації освітнього простору для обдарованих учнів здійснюється шляхом вивчення педагогічних дисциплін, а також вагому роль відіграє вивчення дисципліни “Специфіка та методика роботи з обдарованими дітьми та дітьми з особливими потребами”.

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач: знанням про природу обдарованості дитини, види і типи обдарувань дитини молодшого шкільного віку; психологічна характеристика обдарованих дітей та їх особливості, форми роботи із обдарованими дітьми; способи діагностики інтелектуальної та творчої обдарованості [6].

Програмні результати навчання з дисципліни “Специфіка та методика роботи з обдарованими

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

дітьми та дітьми з особливими потребами” передбачають роботу з обдарованими дітьми в різних типах сімей, діагностику ступеня інтелектуальної та творчої обдарованості; надання рекомендацій батькам щодо навчання і виховання обдарованих дітей.

Зміст підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями визначається завданнями, що стоять перед закладами освіти, які повинні задовольняти освітні запити цієї категорії школярів, і передбачає набуття студентами теоретичних знань та практичного досвіду, розвиток і формування певних особистісних якостей, необхідних для забезпечення оптимального рівня розвитку обдарованих дітей.

У структурі підготовки майбутнього вчителя до розвитку обдарованості учнів О. Антонова виділяє такі компоненти, як: ціле-мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний.

1. Ціле-мотиваційний компонент охоплює ціннісні орієнтації, мотиви, потреби майбутнього вчителя, які зумовлюють успішне здійснення ним відповідного напрямку професійної діяльності.

2. Когнітивний компонент передбачає формування у майбутнього вчителя цілого комплексу відповідних знань про особливості виявлення і розвитку обдарованості учнів.

3. Операційний компонент охоплює відповідні уміння та навички, які сприятимуть розвитку обдарованості учнів: гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські.

4. Особистісний компонент передбачає такі якості особистості студента, які допоможуть йому у майбутньому успішно співпрацювати з обдарованою дитиною. До них належать: уявлення про самого себе; уявлення про інших; мета та завдання вчителя [1].

Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку обдарованості молодших школярів передбачає науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності з формування творчих здібностей учнів початкових класів.

Важливими умовами ефективності роботи з обдарованими учнями вважаємо високий рівень професійної компетентності вчителів, у тому числі рівень їх інтелектуальної підготовки; рівень розвитку особистісних якостей; відповідну систему стимулювання учнів та колег; створення умов для появи і розвитку в них інтересу до роботи з обдарованими учнями; розробку педагогічного інструментарію для підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями.

З метою забезпечення ефективності процесу

підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми виділено такі педагогічні умови:

1) оволодіння учителями початкової школи знаннями щодо сутності обдарованості дітей молодшого шкільного віку та її ознаки.

Основним принципом підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими дітьми є розкриття у процесі навчання сутності дитячої обдарованості. Здійсненню цього принципу сприяє робота практичного психолога і педагога в їх взаємодії. Зміст роботи з обдарованими дітьми полягає у виявленні здібностей і схильностей дитини та фаховому психолого-педагогічному супроводі.

Як уважає В. Демченко, “при підготовці фахівців необхідно враховувати концепцію творчої обдарованості О. Матюшкіна; концепцію “вікового потенціалу” Н. Лейтеса; теорію розвитку творчого потенціалу В. Романця, трактування обдарованості як прояву творчого потенціалу людини Ю. Бабаєвої; психодидактичний підхід до навчання і розвитку обдарованості дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу В. Клименка; теорію креативності Е. Торренса; триколову концепцію обдарованості Дж. Рензулі; психосоціальну модель А. Танненбаума; концепцію Ф. Ганье (Gagne); триархічну теорію Р. Стернберга; фундаментальні праці В. Бондаря, О. Киричука, С. Крисюка, В. Онушкіна, М. Протасової, а також сучасних науковців післядипломної педагогічної освіти: Т. Сорочан, Н. Клокар, В. Олійника, М. Романенка тощо” [4, 65].

2) оволодіння учителями початкової школи методиками діагностики обдарованих дітей.

При визначенні обдарованості і шляхів її подальшого розвитку, необхідно використовувати комплексну психодіагностику, яка охоплювала б всі прояви феномена обдарованості, а також була б валідною і надійною. Тому вчителям початкової школи важливо оволодіти такими методиками: вимірювання інтелектуального розвитку, дослідження навчальної мотивації, діагностики творчих здібностей дітей тощо. Крім того, на основі діагностики потрібно вміти прогнозувати подальші навчальні досягнення обдарованої дитини з метою застосування диференційованого підходу у її навчанні.

3) необхідність досягнення належного рівня професійної підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми з педагогічних дисциплін та дисциплін зі спеціалізації;

Проблема обдарованості є полідисциплінарною, тому зміст освітньої програми підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями передбачає вивчення міждисциплінарної проблематики на

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

належному рівні та оволодіння способами розв'язання комплексних завдань педагогічної діяльності на основі ефективних практик навчання обдарованих учнів.

4) розвиток педагогічних здібностей учителів початкової школи.

Професія вчителя вимагає постійного вдосконалення педагогічної майстерності, всіх її складових, зокрема розвитку педагогічних здібностей. Для роботи з обдарованими учнями особливо важливо розвивати такі здібності, як абнотивність (здатність виявити обдаровану дитину і надати їй відповідний психолого-педагогічний супровід) і креативність (здатність до творчості).

У підготовці вчителя до роботи з обдарованими учнями важливе місце посідає самоосвіта як форма вдосконалення професійної компетентності вчителя початкової школи. В Українському педагогічному словнику поняття “самоосвіта” визначено як “освіту, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних навчальних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань” [3, 296].

Нині все більше популярності набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій у самоосвіті вчителя початкових класів. Зупинимось детальніше на організації самоосвіти вчителя початкових класів з використанням ІКТ, а саме: навчання на онлайн-платформах, участь у вебінарах, блогінг [5].

Для саморозвитку вчителі початкової школи можуть навчатися на масових онлайн-курсах на таких платформах, як EdEra (курси: “EdEra_Osvitoria_Lenovo: BR101 Бери й роби”; “EdEra_Studenta: Inc”; “Недискримінаційний підхід у навчанні”; “Ключові уміння 21-го століття”) [9] та Prometheus (“Впровадження інновацій в школах”) [2].

Участь у вебінарах має багато переваг для самоосвіти майбутнього вчителя: безкоштовна, дистанційна участь, проста реєстрація, можливість поспілкуватися з педагогами, ознайомлення з інноваціями у сфері освіти. Популярними є вебінари на освітніх платформах: paurok.com, vseosvita.ua, [osvitoria тощо](http://osvitoria.to).

Окрім вищевказаного, інформаційно-комунікаційний простір вчителя охоплює ведення власного блогу. Блог – це мережевий журнал або щоденник подій. Його характерними ознаками є те, що текст записів є коротким, містить авторські

думки, описує досвід чи певну ідею. Студенти можуть вести власний блог чи читати блоги інших педагогів, які є компетентними у відповідній сфері.

Висновки. Отже, підготовка вчителів до роботи з обдарованими дітьми є необхідною і має передбачати організацію освітнього процесу, спрямованого на оволодіння учителями початкової школи знаннями щодо сутності обдарованості дітей молодшого шкільного віку та її ознаками, методиками діагностики обдарованих дітей; необхідність досягнення належного рівня професійної підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми з педагогічних дисциплін та дисциплін спеціалізації; розвиток педагогічних здібностей учителів початкової школи.

Пропонована розвідка не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми, а є одним із можливих підходів до питання підвищення якості підготовки вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у вивченні підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими дітьми у європейському контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. С. Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи : монографія. Житомир : Жит. держ. ун-т, 2011. 263 с.
2. Впровадження інновацій в школах Prometheus. Prometheus: веб-сайт. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MIT+LIIS101+2018_T3/about.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. С. 296.
4. Демченко В. В. Психолого-педагогічні особливості підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 9–10 (28–29), 2014. С. 64–67. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2014/9-10/15.pdf>.
5. Крива М. Пилипець С. Реалізація професійної самоосвіти вчителя початкових класів у сучасному освітньому інформаційно-комунікаційному просторі. *Молодь і ринок* № 10 (165), 2018. С. 62–67. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.142322>.
6. Освітньо-професійна програма “Початкова освіта”. URL: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/OP-Pochatkova-osvita-Bakalavr.pdf>.
7. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: наказ МОН України від 16 липня 2018 р № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/>

npu/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnovi-osviti.

8. Про затвердження професійного стандарту “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.08 2018 № 1143. URL: <https://npu.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>.

9. EdEra – студія онлайн-освіти. EdEra: веб-сайт. URL: [EdEra – студія онлайн-освіти \(ed-era.com\)/](http://ed-era.com/)

REFERENCES

1. Antonova, O. Ye. & Klymeniuk, Yu. M. (2011). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do rozvytku intelektualnoi obdarovanosti uchniv pochatkovoї shkoly [Preparation of a future teacher to the development of intellectual giftedness of primary school pupils]. Zhytomyr, 263 p. [in Ukrainian].

2. Vprovadzhennia innovatsii v shkolakh Prometheus. Prometheus: web-site [Introduction of innovations in Prometheus schools]. Available at: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MIT+LIIS101+2018_T3/about/ [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. (Ed.). S. Holovko. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].

4. Demchenko, V. V. (2014). Psykhologo-pedahohichni osoblyvosti pidhotovky pedahohichnykh kadriv do roboty z obdarovanymy ditmy [Psychological and pedagogical peculiarities of pedagogical staff preparation to work with gifted children]. *An education and development of a gifted personality*. No. 9–10 (28–29), pp. 64–67.

Available at: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2014/9-10/15.pdf>. [in Ukrainian].

5. Kryva, M. & Pylypets, S. (2018). Realizatsiia profesiinoi samoosvity vchytelia pochatkovykh klasiv u suchasnomu osvithomu informatsiino-komunikatsiinomu prostori [Realization of primary school teacher professional self-education in modern educational information and communication space]. *Youth & market*. No.10 (165). pp. 62–67. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.142322>. [in Ukrainian].

6. Osvitno-profesiina prohrama “Pochatkova osvita” [Educational and professional program “Primary education”]. Available at: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/OP-Pochatkova-osvita-Bakalavr.pdf> [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity: nakaz MON Ukrainy vid 16 lystopada 2018 r № 776 [On approval of the concept of pedagogical education development: an order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of July 16, 2018 No. 776]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npu/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnovi-osviti>. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity”: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 10.08 2018 № 1143. [On approval of the professional standard “Primary school teacher of institution of secondary education”: an order of the Ministry of Social Policy of Ukraine of 10.08.2018 No. 1143]. Available at: <https://npu.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>. [in Ukrainian].

9. EdEra – studiiia onlain-osvity [EdEra – studio of online education]. EdEra: web-site: Available at: [EdEra – студія онлайн-освіти \(ed-era.com\)/](http://ed-era.com/) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021

“Знання – настільки дорогоцінна річ, що його не соромно добувати з будь-якого джерела”.

“Єдиний твій обов’язок протягом усього твого життя – бути самим собою”.

“Жодне бажання не дається тобі окремо від сили, що дозволяє його здійснити”.

*Річард Дейвіс Бах
американський письменник*

“Нехай наші очі бачать в людях найкраще, серця вибачають найгірше, а душі не втрачають віри”.

*Ельчин Сафарлі
сучасний азербайджанський письменник*

UDC 378.147/004.811

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230491>

Nataliia Logutina, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of the Foreign Languages
with Latin Course and Medical Terminology Department
of Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University;
Senior Lecturer of the Ukrainian and Foreign Languages Department
of Vinnytsia National Agrarian University

THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL PROCESS ACTIVATING IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

The article analyzes the problem of intensification of the educational process of learning foreign languages in non-language higher education institutions of Ukraine in the context of distance learning. The process of intensification is considered in the maximum use of computer technology, in the compilation of computer electronic textbooks, training programs, control materials and tests for the subject "Foreign language for professional purposes".

One of the ways to intensify the teaching of vocabulary is to use modern technical means, first of all the computer, which gives an opportunity to intensify and activate the educational process and improve the quality of mastering the material by students. In foreign language teaching, the PC is seen as a learning tool that allows you to organize managed, independent work of students, especially at the present stage – during distance learning. New material presented in the classroom on-line lesson needs to be repeated and consolidated during individual (independent) training with the use of computer textbooks, training programs, materials and tests for self-control.

One of the purposes of the PC is considered in the article as a means to help teachers solve the most important tasks when learning foreign languages: to use different ways of independent work on all types of speech activities on language material, with the help of a computer, forming educational tasks and indicating the ways of their implementation, provides a systematic assimilation of language material, its activation, continuous monitoring and correction of relevant tests and tasks. This is especially important for non-language higher education institutions, where a relatively small number of teaching hours are devoted to learning a foreign language.

But in any case, the basis of the educational process in distance learning is purposeful and clearly controlled intensive independent work of the student, who can study in a convenient place and at a convenient time, having a set (case) of teaching aids (guidelines, flash -memory with lectures and control materials and tests, etc.).

Keywords: *higher school; educational process; program requirements; foreign language learning; distance learning; intensificatio; activation; educational requirements; computer technologies; computer electronic textbooks; computer training programs; communicative activity; professional activity, social, academic and professional goals; non-language higher educational establishments; active professional self-determination; types of speech activities; creative learning activities; future professional activity.*

Ref. 9.

Наталія Логутіна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології
Вінницького національного медичного університету імені Миколи Пирогова;
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

ПРОБЛЕМА АКТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано проблему активізації навчального процесу вивчення іноземної мови у неможливіших закладах освіти під час дистанційного навчання. Процес інтенсифікації розглядається у максимальному використанні комп'ютерних технологій, у складанні комп'ютерних електронних посібників, навчаючих програм, контролюючих матеріалів та тестів з іноземної мови професійного спрямування.

Один із шляхів інтенсифікації навчання лексики пропонується використання сучасних технічних засобів, насамперед комп'ютера, що дає можливість активізувати та інтенсифікувати навчальний процес і підвищити якість засвоєння матеріалу студентами. У викладанні іноземної мови ПК розглядається як засіб навчання, який дає змогу організувати керувану, самостійну роботу студентів, особливо на сучасному етапі – в період дистанційного навчання. Новий матеріал, викладений на аудиторному on-line занятті, потребує повторення і закріплення під час індивідуальної (самостійної) підготовки з використанням комп'ютерних підручників, навчальних програм, матеріалів та тестів для самоконтролю.

Одне з призначень ПК розглядається у статті як засіб допомогти викладачеві розв'язати найважливіші завдання під час навчання іноземним мовам: використовувати різні способи самостійної роботи з усіх видів

THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL PROCESS ACTIVATING IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

мовленнєвої діяльності над мовним матеріалом, за допомогою комп'ютера можна спрямувати самостійні заняття студентів за програмою, яка, формуючи навчальні завдання та вказуючи шляхи їх виконання, забезпечує планомірне засвоєння мовного матеріалу, його активізацію, безперервний контроль і корекцію відповідних тестів та завдань. Це особливо важливо для немовних вищих закладів освіти, де на вивчення іноземної мови відводиться порівняно невелика кількість навчальних годин.

Але у будь-якому випадку основу навчального процесу в умовах дистанційного навчання складає цілеспрямована і чітко контрольована інтенсивна самостійна робота студента, який може вчитись у зручному для себе місці й в зручний час, маючи при собі набір (кейс) засобів навчання (методичні вказівки, флеш-пам'ять з лекціями та контролюючими матеріалами та тестами тощо).

Ключові слова: вища школа; навчальний процес; програмні вимоги; навчання іноземній мові; дистанційна освіта; інтенсифікація; активізація; навчальні вимоги; комп'ютерні технології; комп'ютерні електронні підручники; комп'ютерні електронні програми; комунікаційна активність; професійна активність; соціальні, академічні та професійні цілі; немовні вищі заклади освіти; активне професійне самовдосконалення; майбутня професійна діяльність.

Formulation of the scientific problem. Nowadays, the main feature of which is the expansion of international relations and scientific communications of Ukraine in various fields of education, economy, medicine, there is an urgent need for professional communication of educators, economists, health care professionals, managers with foreign colleagues in situations of professional activity. Such a social order is directly reflected in the program requirements for the level of foreign language proficiency of students of a non-language higher education establishment, which, in its turn, provides "students to achieve a level of foreign language skills that would allow direct communication with foreign partners in professional activity both orally and in writing" [8; 9].

Analysis of basic research in this area. The question of methods of foreign language teaching in non-language higher educational establishments has interested a lot of scholars. Scientists V. Bezpalko, I. Berman, M. Tsvetkova, V. Skalkin, R. Kravets dedicated their papers to that problems. In the works of these authors the analysis of types of speech activity and their role in educational process is carried out, and the basic approaches to selection of lexical and grammatical material are considered as well. But today this problem requires a fundamentally new solution. Educators of all levels are at the stage of finding the most effective methods, compiling methodological materials, computer electronic textbooks (CET) and computer training programs (CTP) to provide the highest quality educational services – knowledge and skills in various fields for use in future professional activity.

The **purpose** of this article is to highlight the problems of intensification of the educational process of studying the discipline "Foreign language for professional purposes" in non-language higher schools of Ukraine during the Covid-19 pandemic. The process of acceleration is seen in learning professional vocabulary, in the maximum use of new computer technologies, skillful use of electronic versions of

foreign language textbooks, programs and tests for special purposes.

Presentation of the main scientific materials. According to modern international educational requirements for the level of foreign language proficiency, a student of higher school "should have the ability to speak freely without significant time to find adequate language tools in the process of achieving social, academic and professional goals. The graduate must demonstrate the correct use of speech patterns and means of cohesion" (levels C1 or C2 according to the recommendations of the Council of Europe Committee on Education) [9, 24].

Based on that fact, experts believe that teaching professional vocabulary to students of different specialities in Ukraine is a necessary component in achieving the main goal of learning English as a means of communication with foreign partners in future professional activities [1; 2; 3; 6].

The complexity and multifaceted process of foreign language proficiency as a means of communication encourages researchers and teaching staff to seek more effective forms of managing student learning. Linguistic, psychological and methodological aspects of the problem should be taken into account.

The urgency of the problem of improving the effectiveness of teaching the discipline "Foreign language for professional purposes" in a non-language higher schools is related to the specifics of this course. Analysis of the practice of teaching the subject revealed a number of specific features of the educational process at the level of:

- content (significant volume and complexity of the material, compliance of texts of professionally oriented topics with modern requirements);
- structures (three- or four-year term of language learning for students of most specialities, which coincides with the period of active professional self-determination);
- the contingent of students (different level of language competence at the beginning of studying,

THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL PROCESS ACTIVATING IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

the presence of insufficient study of the subject in a certain part of students) [9].

So each of these features will have its own specific impact on the process of learning English by students of different specialties, their combination requires a comprehensive approach to learning a foreign language in higher schools and involves addressing a number of interrelated issues, the main of which are:

- what is the content of educational material, forms and methods of work able to ensure students' mastery of English as a means of communication?

- what should be the motivational support of educational activities in such conditions? [9]

In the process of selecting educational material, we should take into account the fact that the most effective way to learn foreign language is through the context of its application. Theorists, educators and scientists point to the need of using authentic texts that meet the students' language needs. They give a specific form to the structures, functions and features of speech to be studied. The problem of constructing educational information in this case will be a combination of studying the actual material and linguistic phenomena [5].

The psychological aspect of the problem is to study and motivate students to learn English. According to V. Klachko, no one, even a highly qualified teacher, will achieve the desired result if his efforts are not consistent with the motivational basis of a particular learning process [3]. According to R. Kravets, cognitive (in particular, linguistic), communicative and motives of professional achievement should be considered as positive motives for learning English in the context of our research [4].

The results of research on the problem of higher education in Ukraine show that the professional orientation here is closely related to its scientific, creative nature. This means, first of all, the ability of future professionals to professionally apply the acquired scientific potential in the field of practice and work at the appropriate professional level [7].

According to the foreign language program for non-language higher schools, the student must be able to read original literature on the specialty and participate in foreign language oral communication. This requires a certain amount of lexical skills.

One of the ways to intensify vocabulary learning is to use modern technical means, first of all a computer. Skilled and rational use of personal computer (PC) allows you to intensify the learning process and improve the quality of learning. In foreign language teaching, the PC is seen as a learning tool that allows you to organize controlled, independent

work of students, especially today – during distance learning. New material presented in the classroom on-line lesson needs to be repeated and consolidated during individual (independent) training with the use of computer textbooks, educational programs and tests (for example, Quizlet).

The computer, modeling the conditions of communicative activity, offers various exercises, performing them, students realize their language abilities. PC allows you to differentiate and individualize learning. Even when working in a group, the computer works with each student individually at the pace, with the amount of material that this student can handle. When working on a computer, you can provide feedback: the computer responds to the student's speech, pointing out his mistakes, typing the correct version, asking questions, prompting, translating, by referring to the appropriate section of the computer tutorial. The PC allows the teacher to offer each student creative learning activities. The student gets a great opportunity to repeatedly perform stereotypical training operations and actions with language forms.

In the conditions of work with the computer educational program the activating influence at the first stage of intensive training of foreign language speech activity is reached, that is at a stage of formation of separate phase stereotypes and their practical use in speech.

One of the purposes of the PC is to help the teacher solve the most important tasks when learning foreign languages: to use different ways of independent work on all types of speech activities on the language material. With the help of a computer you can direct students' independent classes according to the program, which, forming educational tasks and indicating the ways of their implementation, provides systematic learning of language material, its activation, continuous control and correction of relevant tasks. This is especially important for non-language higher schools, where a relatively small number of teaching hours are devoted to learning a foreign language.

When mastering the lexical material, it is best to organize communication between students and the computer in specially designed game exercises, as the game sets students up for language communication, provides a natural need for repeated repetition of language material, teaches to choose the right language, prepares students for situational spontaneous speech. character. In contrast to the repetition of the teacher, the advantage of this type of task in terms of acoustic isolation is that it avoids the choral and involuntary repetition of the intonation of peers in the group. In addition, according to

Y. Gapon, working with a PC gives the student a unique opportunity to listen to his voice, compare his pronunciation with the pronunciation of the speaker and, if necessary, repeat individual phrases [2].

Researchers distinguish two functional levels of development of computer training tools for the distance learning system: computer electronic textbooks (CET) and computer training programs (CTP).

The functions of CET are mainly limited to the presentation of the student on the monitor screen of educational materials. Compared to printed materials, CET can easily make changes that occur in a particular area. They have great graphical clarity and a user-friendly interface (menu, help). At the end of each topic presentation, tasks and tests for control and self-control can be defined. In addition, it should be noted that the dialogue with students is passive, while computer training programs make extensive use of dialogue and the algorithm of the program may depend on the student's response. For example, depending on the task set before the student, the program should give him certain recommendations, explanations, instructions, hints, playing the role of a teacher [4].

Simultaneously with the presentation of educational material by computer training programs (CTP), interaction with the student is carried out, the purpose of which is to provide a better understanding of the material and self-control of its mastering. Of course, no curriculum or a program can completely replace a teacher. The need for student-teacher interaction remains. Thus, the results of the student's control tasks are transmitted to the teacher by e-mail or Microsoft Teams platform. It also assumes the presence of "live" feedback between teacher and student through personal communication (consultation, interview), which introduces an additional element of real dialogue between them [5].

But in any case, the basis of the educational process in distance learning is purposeful and clearly controlled intensive independent work of the student, who can study in a convenient place and at a convenient time, carrying a set (case) of teaching aids (guidelines, audio). cassettes with lectures, etc.).

Thus, the use of computer technology in the process of learning of the discipline "Foreign language for professional purposes" at the faculties, for example, of management of foreign economic activity, accounting and auditing, management of organizations at Vinnytsia National Agrarian University has significantly increased the efficiency of the educational process through timely submission and processing material and necessary information, its expediency, accessibility, rational redundancy, prompt

access to it for all participants in the educational process, coordination of the pace of presentation of educational information and the speed of its assimilation (implementation of differentiated and individual approach). The obtained results proved that the proposed method of forming readiness for professional foreign language communication in future managers and economists based on the use of computer electronic textbooks (CET) and computer training programs (CTP) significantly affected the levels of readiness we studied and contributed to efficiency. their general professional training.

Conclusions of the conducted scientific analysis and research. Thus, we can **conclude** that the process of intensifying foreign language learning in higher education in the field of economics is seen in the maximum use of new information technologies, namely computer learning tools for distance learning: computer electronic textbooks (CET) and computer training programs (CTP), which allow to present language material in various forms, to develop listening skills, to teach different types of reading materials of information sites, to work with reference information. A successful combination of new and classical teaching methods, gaining innovative experience will intensify the process of learning a foreign language, make it more interesting and informative.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевецька В.Д. Вправи для викладання англійської мови професійної лексики студентам економічних наук. *Іноземні мови*. 2003. № 2. С. 24 – 28.
2. Гапон Ю.А. Використання комп'ютерних технологій на етапі впровадження нового матеріалу в систему інтенсивного вивчення іноземних мов. *Іноземні мови*. 2000. № 2. С.26 – 28.
3. Клачко В.М. Формування мотивації навчальної діяльності у курсантів вищих військових навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук, 1999. С. 180.
4. Кравець Р.А. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів на уроках іноземних мов. *Актуальні проблеми філології та методика викладання іноземних мов у сучасному багатомовному просторі: матеріали Всеукр. науково-теоретична конф., 25 жовтня*. 2020. Вінниця, 2020. С. 85–88.
5. Кравець Р.А. Модернізація системи вищої аграрної освіти в умовах мультикультуралізації суспільства. *Молодь і ринок*, № 8, 2013 С. 69–73.
6. Попко І. А. Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі. *Лінгвістичні та методичні концепції викладання іноземних мов у немовній вищій школі в Україні*: зб. наука.

статті учасників Всеукр. науково-практична конф., Київ. 2003. С. 287 – 294.

7. Процеси навчання та викладання іноземних мов (переклад Ніколаєва С.Ю., Шестюк О.М.). *Іноземні мови*. 2000. № 3. С. 50 – 55.

8. Типова програма іноземної мови для немовних спеціальностей вищих навчальних закладів (укладачі Фоломкина С.К., Штутьман С.А., Перфілова Г.В. та ін.). Москва: Вища школа, 1990. 26 с.

9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge Univ. Press. 2001. p. 24.

REFERENCES

1. Borshchevetskaya, V.D. (2003). Exercises for teaching English professional vocabulary to students of economics. *Foreign languages*. No. 2. pp. 24 – 28. [in Ukrainian].

2. Gapon, Y.A. (2000). The use of computer technology at the stage of introduction of new material in the system of intensive foreign language learning. *Foreign languages*. No. 2. pp.26 –28. [in Ukrainian].

3. Klachko, V.M. (1999). Formation of motivation of educational activity at cadets of higher military educational institutions. *Candidate's thesis*. p. 180. [in Ukrainian].

4. Kravets, R.A. (2020). Formation of communicative

competence of future managers in foreign language classes. *Actual problems of philology and methods of teaching foreign languages in modern multilingual space*: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conf, 25 October. 2020. Vinnytsia, pp. 85–88. [in Ukrainian].

5. Kravets, R.A. (2013). Modernization of the system of higher agricultural education in the conditions of multiculturalization of society. *Youth and market*, No. 8. pp. 69–73. [in Ukrainian].

6. Popko, I.A. (2003). Modern trends in the teaching of foreign languages in higher education. *Linguistic and methodological concepts of teaching foreign languages in non-language higher education in Ukraine*: Coll. Science. articles of participants All-Ukrainian. scientific-practical conf. Kyiv, pp. 287 – 294. [in Ukrainian].

7. Processes of learning and teaching foreign languages (translated by Nikolaeva S.Y., Shestyuk O.M.). *Foreign languages*. 2000. No. 3. pp. 50 – 55. [in Ukrainian].

8. Standard program of a foreign language for non-language specialties of higher educational institutions (compiled by Folomkina S.K., Shtulman E.A., Perfilova G.V., etc.). Moscow, 1990. 26 p. [in Ukrainian].

9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge Univ. Press. 2001. p. 24. [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.01.2021

“Доклади серця свого до навчання і вуха свої до розумних слів”.

Притчі Соломона

“Вивчай все не з марнославства, а задля практичної користі”.

*Георг Крістоф Ліхтенберг
німецький вчений, сатирик*

“Мистецтво навчання є мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість і потім задовольняти її”.

*Анатоль Франс
французький прозаїк*

“Кожен великий успіх науки має своїм джерелом велику сміливість уяви”.

“Людина, по справжньому мисляча, черпає зі своїх помилок не менше пізнання, ніж зі своїх успіхів”.

*Джон Дьюї
американський філософ і педагог*

УДК 37.091.31:37.022:514.17

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.226908>

Вадим Калінін, кандидат педагогічних наук,
професор кафедри методики викладання навчальних предметів комунальної установи
“Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти”
Житомирської обласної ради

Лариса Калініна, кандидат педагогічних наук, професор
міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики навчально-наукового
інституту іноземної філології
Житомирського державного університету імені Івана Франка

МЕТОД ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Статтю присвячено розгляду формуванню одного з ключових умінь XXI ст. – вміння критичного мислення. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури, що стосується розглянутого нами питання, у статті представлені основні характерні риси цього виду мислення, визначені цілі і завдання формування критичного мислення у старшій школі. Також стверджується, що вікові особливості учнів старшої школи, їх мовленнєвий досвід та достатній мовний інвентар свідчать про можливості формування вміння критичного мислення.

Автори пропонують метод геометричних фігур як засіб формування критичного мислення, обґрунтовуючи використання кожної геометричної фігури, виходячи з певного вміння цього типу мислення, яке та чи інша фігура формує.

Використання деяких геометричних фігур як засобу формування критичного мислення старшокласників є авторськими, адаптованими та зміненими варіантами вже використовуваних технологій.

Проведене дослідження підтверджує, що використання геометричних фігур викликає інтерес в учнів, мотивує їх до пошуку альтернативних розв'язків проблеми, і призводить до прийняття самостійних рішень.

Ключові слова: критичне мислення; вміння критичного мислення; учні старшої школи; геометричні фігури, шестикутний метод; проблемний куб; трикутник; квадрат; кола, що перетинаються.

Рис. 5. Лім. 8.

Vadym Kalinin, Ph.D.(Pedagogy), Professor of the
Methods of Teaching Educational Subjects Department of the Municipal Institution
“Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education”
of the Zhytomyr Regional Council

Larysa Kalinina, Ph.D.(Pedagogy), Professor of the
Cross-Cultural Communication and Applied Linguistics Department
Institute of Foreign Philology of the Zhytomyr Ivan Franko State University

GEOMETRIC FIGURES METHOD AS A MEANS OF CRITICAL THINKING SKILLS DEVELOPMENT OF SENIOR LEARNERS

The article in question is devoted to the problem of critical thinking skills development as one of the key skills of the 21st century.

On the basis of thorough analysis of scientific literature on the researched problem, the article features aims and tasks of critical thinking skills formation at a senior level of secondary school.

It is stated in the article that age peculiarities of senior learners, their ability to analyse, synthesise, generalize and compare and their language experience make the development of critical thinking skills possible. In authors' opinion the senior learners are familiar with all geometric figures that will make their visual perception of language and speech material easier.

The authors suggest a geometric figures method as a means of critical thinking skills development, basing the development of a definite skill on a definite geometric figure. Some of the techniques are innovative, created by the authors and some are adapted or changed for developing critical thinking skills.

It is established that the use of interactive mode of work in the English lessons allows the learners to cooperate, while discussing the problem. In the process of discussions, senior learners intensify their critical thinking skills, searching for additional information, trying to find differences and similarities in the problems suggested or to apply their background knowledge before coming to a mutual decision or creating a definite product.

The article contains a lot of examples illustrating the use of geometric figures for critical thinking development

on the basis of O. Wilde's fairy tale "The Happy Prince". The authors believe that O. Wilde's fairy tales are deeply psychological. Focus on the inner world of the main characters may serve as an excellent stimulus for developing the teenagers' moral qualities and general upbringing.

The research confirmed that the use of geometric figures arouses the learners' interest and motivates them for searching for alternative variants of problem solutions. The fairy tale in question doesn't provide the learners with a ready-made decision or a moral. Geometric figures make the learners' independent searching tasks more intriguing and exciting.

It has been convincingly proved, that geometric figures direct the learners' critical thinking and lead to their independent decisions.

Keywords: critical thinking; critical thinking skills; geometric figures; hexagonal approach; triangle; square; crossing circles.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство сьогодні стрімко змінюється, ставлячи перед освітою і школою нові цілі й задачі. Учитель, знаходячись на "передньому фронті" освіти, повинен враховувати нові вимоги, які висувають суспільство і держава, щоб створити умови для успішного розвитку людини нового покоління, готового взаємодіяти з навколишнім світом.

У національній стратегії розвитку освіти визначені її пріоритетні напрями: "оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації; урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; перехід від процесної до результатної, компетентнісної парадигми освіти; забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу" [4, 10–14].

Усі ці вимоги покладені в основу створення Концепції "Нова українська школа", яка орієнтується на підготовку випускника ЗСО, здатного розв'язувати не лише навчальні, але і життєві задачі, володіти вмінням будувати алгоритм основних видів діяльності, щоб почуватися комфортно в новому для нього культурному й інформаційному суспільстві [3].

Це надзвичайно важливо для учнів ХХІ ст., які мають бути впевненими у правильності прийнятих рішень, власному виборі, здатні оцінювати, аналізувати та порівнювати різні факти, точки зору, визначати їх відповідність власним інтересам, моральним цінностям – тобто володіти інтелектуальними вміннями мислення. Таким чином, основна ідея нової парадигми освіти зводиться до інтелектуального і морального розвитку особистості, формування критичного мислення, вміння самостійно набувати знань, працюючи з інформацією на будь-яких носіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняної та зарубіжної літератури з питань критичного мислення, зокрема робіт Б. Блума, Л. Виготського, Д. Дьюї [1], С. Полат, М. Бухаркіної [5], І. Загашева [2], Д. Халперн, Т. Чатфілда [7]

та інших показав, що всі визначення критичного мислення мають загальні риси, тому ми візьмемо за основу визначення Національної Ради з Розвитку Критичного Мислення (National Council for Excellence in Critical Thinking), згідно з яким: "критичне мислення – це інтелектуально розвинений процес, направлений на активну діяльність по осмисленню, застосуванню, аналізу, узагальненню чи оцінці інформації, отриманої чи створеної шляхом спостереження, відповіді, рефлексії, обговорення чи комунікації як інструкції до дії чи формування переконання" [8, 124].

Учені виокремили характерні риси критичного мислення, яке на їх думку, завжди:

- самостійне;
- соціальне;
- завжди починається з постановки питань і виділення проблеми, що потребує розв'язання;
- інформація є відповідним, а не кінцевим пунктом;
- знання створюють мотивацію для мислення;
- має аналітичний характер;
- передбачає оцінний компонент.

З наведеного вище стає зрозуміло, що учні повинні мати можливість самостійно "відкривати" знання і чітко розуміти, для чого вони потрібні, як їх можна використати для розв'язання різноманітних проблем. Таким чином основною ціллю навчання критичного мислення в ЗСО є необхідність навчання учнів осмислено і самостійно працювати з будь-яким навчальним матеріалом, яке дозволить їм:

- самостійно визначати, чи відповідають наявні у них знання темі, яка вивчається, чи необхідно доповнити їх знаннями з інших джерел;
- інтегрувати ці знання з уже наявними, які забезпечують доказовість проблеми, що розглядається;
- самостійно робити висновки на основі зібраної інформації і знань та обґрунтовувати достовірність зробленого висновку.

Здійснювати поставлені задачі можливо тільки опираючись на досягнення передової педагогічної думки, використовуючи сучасні освітні технології.

У вітчизняній та зарубіжній методиках

МЕТОД ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

формування критичного мислення широко використовується технологія Б. Блума, що складається з 6 етапів: оволодіння знаннями (Remembering); розуміння і осмислення (Understanding); застосування (Application), аналіз (Analysis), оцінка (Evaluation); створення власного творчого продукту (Creation).

Наш досвід роботи показує, що, крім знання етапів застосування критичного мислення, за Б. Блумом, необхідно знати, якими вміннями повинні оволодіти учні, щоб у них сформувалося критичне мислення та якими засобами навчання повинен для цього користуватись учитель. З цією метою ми пропонуємо метод геометричних фігур, який показав свою ефективність на практиці.

Метою цієї статті є спроба показати можливість використання методу геометричних фігур як засобу формування критичного мислення учнів старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо, що завдяки власним віковим особливостям та особливостям мислення учні старшої школи здатні до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння й інших логічних операцій. Крім того, їм добре відомі геометричні фігури, які ми використовуємо, що значно підвищує візуальне сприйняття запропонованого матеріалу.

У науково-методичній літературі висвітлені можливості використання деяких геометричних фігур, які мають свої назви, наприклад "Шестикутний метод" (Рассел Тарр), діаграма Вена (Venn Diagram), що складаються з двох кіл, які частково збігаються. Однак запропоновані нами геометричні фігури мають свою певну функцію у формуванні вмінь критичного мислення. Ми виходимо з того, що критичне мислення є спрямованим, оскільки "має на меті отримання бажаного результату, на досягнення певної мети" [6, 23].

Крім того, наше дослідження показало, що геометричні фігури як засіб формування критичного мислення – це один з можливих варіантів організації інтерактивних уроків, позаяк у ході розв'язання запропонованих задач передбачається взаємодія і співробітництво всіх учасників іншомовного спілкування.

Проілюструємо можливості використання геометричних фігур як засобу формування вмінь критичного мислення на основі прочитаної

старшокласниками казки О. Wilde "The Happy Prince".

Перед прочитанням тексту, з метою формування предикаційних умінь і вмінь антиципації (активізації набутих раніше знань), ми пропонуємо використання трикутника з питаннями, що спрямовують хід думки учнів (рис. 1).

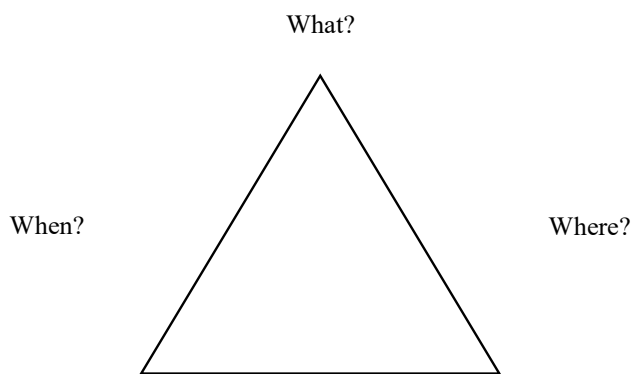

Рис. 1. Трикутник як засіб формування предикаційних вмінь та вмінь антиципації

Наприклад: *What may the fairy tale under the title "The Happy Prince" be about?*

Where in your opinion the scene of the tale lays? When do you think the tale takes place? etc.

Зміст направляючих мислення "Wh-questions" може змінюватися залежно від того, на якому етапі роботи з текстом використовується трикутник. Наприклад:

What do you think about the Happy Prince's life in the palace?

How did the Happy Prince decide to correct the situation in the city?

When did the Swallow decide to stay in the city?

Під час роботи з текстом, учням потрібно знайти причинно-наслідкові зв'язки вчинків героїв казки, і для цього знадобляться вміння аналізувати, оцінювати і обґрунтовувати свою оцінку.

У таких випадках чотирикутник із направленням причинно-наслідкових зв'язків значно активізує мислення учнів (рис. 2). Наприклад:

У цьому випадку ключовим питанням буде "Why?", так як воно сумує всі попередні міркування учня: пояснить чому? У чому сенс? Чому важливо? І т. д.

Who was terribly ill?

What did the Happy Prince ask the Swallow to do?

Where did the family live?

Why did the Swallow decide to help him?

Крім змістових причинно-наслідкових зв'язків, казки О. Wilde дають сформувати в старшокласників певні типи логічних зв'язків між

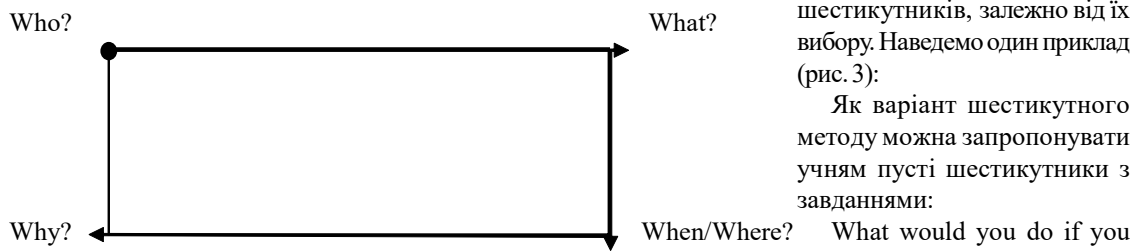

Рис. 2. Чотирикутник як засіб формування вмінь логічного обґрунтування

шестикутників, залежно від їх вибору. Наведемо один приклад (рис. 3):

Як варіант шестикутного методу можна запропонувати учням пусті шестикутники з завданнями:

What would you do if you were in the Swallow's shoes?

Старшокласники пропонують свої шляхи

емоціями, викликаними вчинками та висловленнями героїв, що впливає на прийняття ними власних рішень під час обговорення завдань, їхніх оцінних суджень.

розв'язання проблеми, зацікавлено складаючи свої мозаїки, інтегруючи і систематизуючи наявні знання і відповідь.

Прочитавши казку та ознайомившись з її змістом, доцільно перейти до формування складніших умінь критичного мислення: вміння зіставляти, порівнювати, контрагументувати, синтезувати ідеї, виносити свої рішення й аргументувати їх.

Наші дослідження показали, що найбільш ефективним в цьому плані є метод шестикутників, який широко застосовується в освітній системі Великої Британії. Якщо трикутник і квадрат містять запитання, які спрямовують хід думок учнів, то шестикутник, завдяки більшій кількості ребер, дає їм змогу проявляти вже набуті вміння критичного мислення, демонструвати нестандартний підхід в організації пізнавальної діяльності.

Нами розроблені різні варіанти роботи з шестикутниками (з вербальним, візуальним, вербально-візуальним змістом), суть яких зводиться до того, що кожен з'єднується з іншими, завдяки певним понятійним або подійним зв'язкам. Наприклад, група учнів отримує набір шестикутників зі словами та словосполученнями, що прямо або опосередковано пов'язані або непов'язані зі змістом тексту. Їх завдання – скласти свій пазл, обравши, на їхню думку, правильне поєднання одиниць, для того, щоб дати пояснення поставленому завданню, а саме:

Explain, what made the Swallow stay with the Happy Prince instead of going to Egypt.

To regret

У всіх груп складуться різні фігури з

Рис. 3. Шестикутник як засіб формування вмінь інтегрувати та аргументувати рішення

Для формування вміння порівнювати, проводити паралелі, протиставляти та доводити свою точку зору, може бути використана відома технологія Venn Diagram у дещо видозміненому вигляді. Класична діаграма складається з двох кіл, але в деяких проблемних ситуаціях порівнювати потрібно не 2, а 3 і 4 факти, тому і кіл має бути більше, в яких підсумовуються відмінні риси сторін, що порівнюються, а в спільному колі – їх подібність. Назвемо цю технологію умовно "Кола, що перетинаються". У цьому випадку кожна група учнів має різні завдання, розв'язавши які вони всі разом мають знайти спільні схожі факти, особливості вчинків Щасливого Принца (рис. 4).

Наприклад: *Being a statue, the Happy Prince saw sorrow and misery of the people in his city.*

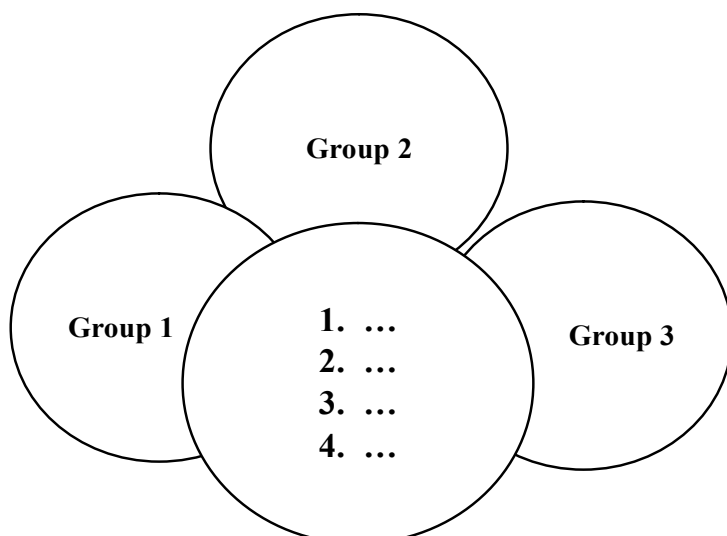

Рис. 4. “Кола, що перетинаються” як засіб формування вмінь порівнювати

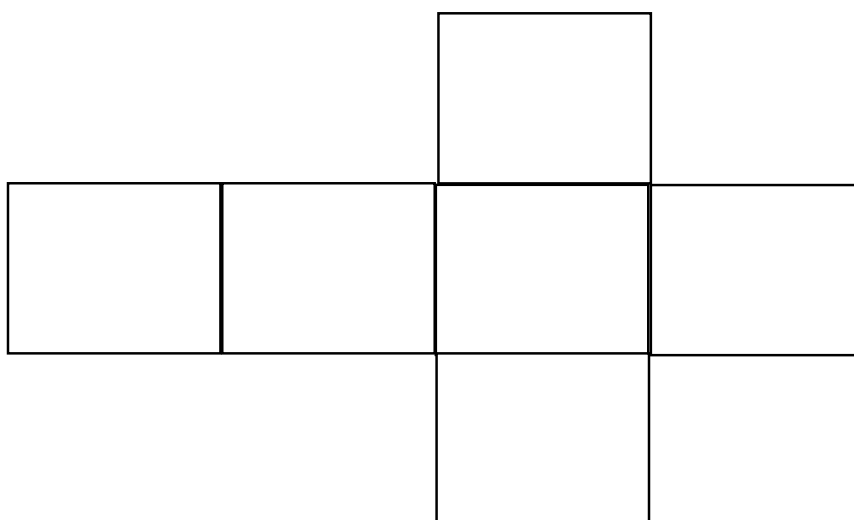

Рис. 5. “Куб з проблемою” як засіб формування вмінь самостійного критичного мислення

Think and decide what he did to improve the situation and what would you do if you were in his shoes.

Group 1: You happened to hear the student cry.

Group 2: You witnessed despair of a poor dressmaker.

Group 3: You felt fear and frustration of the match-girl.

На завершальному етапі роботи з казкою учні повинні самостійно продемонструвати вміння критичного мислення – самостійні визначення проблеми, її обґрунтування, аналіз і синтез ідей, розгляд різних точок зору і пропозицій власного рішення. Використання технології куба з проблемою – “Problem Cube” – дає учням

можливість показати, чого вони навчилися, так як вони повинні самі зібрати свій куб, на ребрах якого визначать, як подолати цю проблему (рис. 5). Наприклад:

God sent his angels to Earth to find the most precious things. Think and decide on possible solutions. Give your arguments.

У деяких варіантах казок О. Wilde, запронованих для читання у старшій школі, немає авторської відповіді на це питання. У такому випадку буде цікаво дізнатись про думку старшокласників, щодо того, як би оцінив їх рішення сам автор. І в першому, і в другому випадках, учні будуть висловлювати свої думки, беручи за основу власне сприйняття, оцінку, аргументації свого вибору, що і є свідченням набуття вмінь критичного мислення.

Цікавим варіантом використання технології “Problem Cube” буде його маркування різними кольорами, кожен з яких відповідає емоційним відтінкам “шести капелюхів” технології Де Боно. Червоний – емоційно-чуттєвий; жовтий – позитивний, показує переваги; зелений – творчий, представляє нові можливості;

синій – координація і узагальнення; білий – об’єктивно-нейтральний, оперує фактами; чорний – обережно-критичний. Зібрані в одному кубі, шість емоційних відтінків дозволять старшокласникам виразити різні ставлення і почуття до проблеми, яка обговорюється, розглянути її з різних позицій. Наприклад:

The story goes under the title “The Happy Prince”. Why did O. Wilde entitle the story in such a way? Was the Prince really happy? Why? Why not? What makes a person happy?

Висновок. Отже, на основі проведеного дослідження можемо констатувати, що представлений в статті метод геометричних фігур є ефективним при формуванні вмінь критичного

мислення старшокласників, позаяк викликає великий інтерес, керує пошуковою діяльністю учнів і тим самим полегшує оволодіння вміннями цього типу мислення старшокласників. Водночас актуальність цієї теми відкриває можливості для пошуку нових інноваційних технологій формування вмінь критичного мислення як одного з основних умінь ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьюї Д. Психология и педагогика мышления. Москва, 1909. 91 с.
2. Загашев И. О. Учим детей мыслить критически. Москва: Санкт-Петербург, 2003. 76 с.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 09.02.2021).
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 10.02.2021).
5. Полат Е. С. Бухаркина М. Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Издательский центр "Академия", 2010. 368 с.
6. Халперн Д. Психология критического мышления. Москва: Санкт-Петербург, 2001. 86 с.
7. Чатфилд Т. Критическое мышление. Анализируй, сомневайся, формируй свое мнение. Альпина Паблшер, 2018. 328 с.
8. National Council for Excellence in Critical Thinking, USA. URL: <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766> (дата звернення: 08.02.2021)

REFERENCES

1. Dyui, D. (1909). Psikhologiya i pedagogika myshleniya [Psychology and pedagogy of thinking]. Moscow, 91 p. [in Russian].
2. Zagashev, I. O. (2003). Uchim detey myslit kriticheski [Teaching children to think critically]. Moscow, 76 p. [in Russian].
3. Konceptiya Novoyi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian school]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Accessed 09 Feb. 2021). [in Ukrainian].
4. Natsionalna strategiya rozvitku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [National strategy for the development of education in Ukraine for 2012–2021]. Available at: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (Accessed 10 Feb. 2021). [in Ukrainian].
5. Polat, Ye. S. & Bukharkina, M. Yu. (2010). Sovremennye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya [Modern pedagogical and informational technologies in educational system]. Moscow, 368 p. [in Russian].
6. Khalpern, D. (2001). Psikhologiya kriticheskogo myshleniya [Psychology of critical thinking]. Moscow, 86 p. [in Russian].
7. Chatfild, T. (2018). Kriticheskoe myshlenie. Analiziruy, somnevaysya, formiruy svoe mnenie [Critical Thinking: Your Guide to Effective Argument, Successful Analysis and Independent Study]. Alpina Publisher, 328 p. [in Russian].
8. National Council for Excellence in Critical Thinking, USA. Available at: <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766> (Accessed 8 Feb. 2021) [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2021

“Я бачу дуже важливе виховне завдання в тому, щоб повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізувати це бажання спеціальними методами роботи”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист*

“Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити”.

*Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник*

“Досвід – це велика річ, він дозволяє вам визнавати помилку кожний раз, коли ви її здійснюєте”.

невідомий автор

УДК 37.013.42:316.624-053.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230492>

Орест Гук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Ігор Гриник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито загальні положення проблеми суїцидальної поведінки, виявлено основні причини виникнення та чинники перебігу суїцидальної поведінки підлітків, а також основні ознаки суїцидальних тенденцій неповнолітніх. На сьогоднішній день недостатньо визначеним є питання про те, зусиллями яких фахівців – педагогів, лікарів, психологів, соціальних педагогів, повинна проводитися робота з підлітками з профілактики та корекції суїцидальної поведінки, адже зусилля педагогів недостатні через їх низьку обізнаність у питаннях суїциду, а можливості медиків обмежені недостатністю навиків роботи з цією категорією дітей. Охарактеризовано особливості соціально-педагогічної профілактики означеного негативного явища, в тому числі і суїцидальної поведінки в учнівському середовищі. Визначено основні компоненти соціально-педагогічної профілактики, проаналізовано основні методи, форми, напрями соціально-педагогічної профілактики та корекції у діяльності соціального педагога та практичного психолога щодо запобігання проблеми самогубства у підлітковому віці.

Ключові слова: суїцидальна поведінка; підліток; профілактика; соціальний педагог.

Лит. 7.

Orest Huk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Social Pedagogy and Correctional Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ihor Hrynyk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Social Pedagogy and Correctional Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PREVENTION OF SUICIDAL BEHAVIOR OF ADOLESCENTS AS A CURRENT SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

Today, our country suffers from serious problems that are directly related to the development of negative behavior almost in all segments of the population. But the most vulnerable to various deviations, of course, are secondary school students. All this is caused by the peculiarities of age, because teenagers belong to those who are at risk.

In the article the authors reveal the general positions of the problem of suicidal behavior, identify the main causes and factors of suicidal behavior of adolescents, as well as the main signs of suicidal tendencies of minors. Internal forms of suicidal behavior, which always precede suicide in a broad or condensed form, have become widespread in adolescence. Internal suicidal behavior includes suicidal ideas (thoughts, fantasies about committing suicide) and suicidal tendencies (intentions, plans, in which there is a component of the decision and a suicide plan).

Nowadays, it is not clear enough what specialists – teachers, doctors, psychologists, social educators, should work with adolescents on the prevention and correction of suicidal behavior, because the efforts of teachers are insufficient due to their low awareness of suicide, and the capabilities of physicians are limited by lack of skills to work with this category of children.

It is noted that important elements in the prevention and correction of suicidal behavior are: psychological education, creating a positive climate, psychological and pedagogical diagnosis of suicidal tendencies, correction of suicidal tendencies and psychological counseling, systematic control and consideration of changes in personality and school students' behavior.

Features of social and pedagogical prevention of this negative phenomenon, including suicidal behavior in the student environment are described. Basic components of social and pedagogical prevention are outlined. The main methods, forms, directions of social and pedagogical prevention and correction in the activity of a social pedagogue and a practical psychologist on the prevention of suicide in adolescence are analyzed. It is determined that the activity of a social pedagogue and especially his preventive aspect plays primary importance in solving this problem.

Keywords: suicidal behavior; adolescent; prevention; social pedagogue.

Постановка проблеми. Останнім часом збільшилася кількість суїцидальних спроб у шкільному віці. Упродовж останнього десятиліття частота суїцидів у підлітків та молоді зросла майже втричі і вони посіли друге місце за частотою серед

причин смерті в молодому віці. Ці факти надають особливої актуальності питанням діагностики, профілактики та організації допомоги учнівській молоді. Означена проблема потребує комплексних превентивних заходів, які повинні проводитися об'єднаними зусиллями психологів, психіатрів, соціологів, соціальних працівників, педагогів, юристів та людей, що оточують людину з такою проблемою. Школам сьогодні потрібні фахівці, які б опікувалися душевним самопочуттям дітей, їхніми проблемами, захопленнями та дивацтвами. Зі свого боку, такі фахівці мають бути компетентними в цій проблемі, глибоко розуміти її суть, причини виникнення, шляхи профілактики суїциду.

Проте є низка чинників, що утруднюють таку роботу, зокрема, відсутність методик діагностики суїцидальних ідецій, програм системної роботи щодо виявлення груп ризику, профілактики та корекції суїцидальної поведінки. Саме на виявлення суїцидальних настроїв, ідецій і попередження їх переходу в більш серйозні форми суїцидальної поведінки повинні б бути спрямовані профілактичні програми.

Про те, наскільки проблема профілактики суїцидальних тенденцій та корекція суїцидальної поведінки у шкільному середовищі приваблює увагу фахівців, свідчить той факт, що кількість щорічних робіт з цієї проблеми досягає кількох тисяч. Над нею плідно працювали і продовжують працювати А. Амбрумова, В. Тихоненко, Е. Шнейдман, З. Фрейд, Е. Дюркгейм, Т. Вашека, І. Корнієнко, В. Мушинский, В. Приймєнко, В. Москалець, В. Рибалка, В. Розанов, В. Силяхіна та інші.

Мета статті – окреслити особливості профілактичної роботи з попередження суїцидальної поведінки у підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Проблема суїциду існувала з прадавніх часів, але саме зараз вона стає все більш актуальною внаслідок зростаючої кількості суїцидальних випадків серед молоді. Підлітковий вік є для самих дітей глобальною проблемою, з якою не кожний може справитися, і як результат – підліткам легше і простіше покінчити життя суїцидом, ніж долати проблему яким-небудь іншим способом.

Довгий час сама тема суїциду була предметом табу. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) стверджує, що "це питання занадто довго сором'язливо замовчували". У багатьох країнах тема суїциду і досі залишається під забороною, інші ж поступово починають відкрито обговорювати проблеми суїцидальних настроїв

дітей та молоді. При цьому фахівці усіх країн погоджуються, що існує проблема, яку треба розв'язувати терміново. Ця проблема – "епідемія" самогубств серед підлітків.

Частота суїцидальних дій протягом останніх двох десятиліть подвоїлася і Україна, як стверджує статистика, посідає одне з провідних місць у Європі за кількістю самогубств. Статистика самогубств неповнолітніх в Україні вражає: 2019 році було зафіксовано 125 випадків, а вже за рік, у 2020 – 148 випадків, а за даними ВООЗ, показник в 20 осіб вже вважається критичним. Сьогодні Україна входить до групи країн з високим рівнем суїцидальної активності (більше 20 самогубств на 100 тисяч населення). При цьому національна стратегія суїцидальної превенції в Україні відсутня [5].

У загальноосвітніх навчальних закладах педагогам, практичним психологам, соціальним педагогам необхідно проводити профілактичну роботу, спрямовану на стабілізацію провокаційних ситуацій і недопущення випадків самогубств серед учнів.

Мета такої роботи:

- створення в загальноосвітніх установах сприятливого соціально-психологічного клімату, що зміцнює психічне здоров'я учнів.

Завдання:

- зміцнення соціальної захищеності учнів;
- виявлення причин, що сприяють проявам суїцидальної поведінки;
- вдосконалення організації профілактичних заходів щодо попередження суїцидів;
- розвиток соціальної активності учнів;
- залучення учнів до соціально-корисної діяльності;
- активне залучення органів учнівського самоврядування;
- організація роботи інформаційних груп з числа учнів за принципом "рівний-рівному";
- активне залучення учнів до участі у волонтерській діяльності [7, 29].

Основним напрямом профілактики суїцидів серед учнів є освіта педагогів та батьків, в результаті якої необхідно націлювати дорослих на уважне і чуйне ставлення до дітей і молоді, на формування активної життєвої позиції і визначення дійсних ціннісних орієнтацій в житті.

Особливу увагу практичним психологам, соціальним педагогам, педагогічним працівникам у загальноосвітніх установах необхідно звернути на суїцидальну поведінку учнів: на відповідні висловлювання, натяки, що супроводжуються якими-небудь діями, спрямованими на позбавлення себе життя.

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Суїцидальна поведінка може бути наслідком соціально-психологічної дезадаптації особи, що вчиться в конфліктному середовищі.

Комплекс профілактичних заходів щодо попередження самогубств, педагогічним працівникам доцільно будувати на дослідженні причин і особливостей суїцидальної поведінки в підлітковому та юнацькому віці [1].

Алгоритм такого дослідження виглядає так:

1. Дослідження психологічної атмосфери в сім'ї, вивчення особових справ учнів, відвідини вдома, дослідження взаємодії учня з найближчим соціальним оточенням. Особливо звернути увагу на:

- несправедливе ставлення з боку батьків;
- розлучення (або подружні зради) в сім'ї учня;
- втрату одного з членів сім'ї;
- незадоволеність стосунками з батьками;
- самотність;
- недостатня увага і турбота з боку найближчого оточення.

2. Спостереження за станом психічного і фізичного здоров'я, вивчення особових справ і медичних карток учнів. Особливо звернути увагу на:

- реальні конфлікти і мотиви його учасників;
- патологічні спадкові причини (алкоголізм батьків, психопатія, психологічні травми, залежності);
- соматичні захворювання, емоційні переживання, залежність від комп'ютерних і азартних ігор, алкоголю, наркотичних засобів.

3. Взаємодія у соціумі, вивчення міжособистісних стосунків "учень – учень", "учень – педагог", виявлення референтних груп. Особливо звернути увагу на:

- знедоленість, неприйняття, приниження особової гідності тощо;
- неспроможність, невдачі в навчанні, падіння престижу в колективі однолітків;
- несправедливі вимоги до учня;
- приналежність до молодіжних асоціально налаштованих груп, деструктивних сект, або переживання через погрози розправи при припиненні стосунків з ними;
- страх іншого покарання або ганьби, самоосуд за непристойний вчинок.

4. Умови, що дезадаптують:

- зниження толерантності до емоційних навантажень;
- своєрідність особистісного розвитку, несформованість навичок спілкування;
- неадекватна самооцінка власних можливостей;
- втрата розуміння цінності життя;
- втрата коханої людини;

- занижене почуття власної гідності;
- ототожнення себе з людиною, яка вчинила самогубство (цим частково пояснюються "епідемії самогубств");

- стан перевтоми;
- панічний страх майбутнього.

Рекомендовані форми профілактичної роботи:

- Виховна година "Пошук позитивних шляхів урегулювання конфліктних ситуацій".

- Конкурс творів про сенс життя (наприклад, "Декілька слів про пошук сенсу в житті" або "Класики літератури про сенс життя").

- Проблемні майстерні для педагогів, батьків, учнів: "Норми неконфліктного спілкування", "Шляхи отримання допомоги в ситуації дискомфорту або стресу" тощо.

- Тренінгові заняття для учнів.
- Круглий стіл "Я на цьому світі не один".
- Конференція "Наше духовне багатство".

- Виховна година "Екстремальна ситуація. Як поводитися?".

- Психолого-педагогічні групові консультації на теми "Умій володіти собою", "Прийоми зняття психологічної напруги".

Молодь та підлітки найбільш вразливі до соціальних негараздів у суспільстві. Сьогодні зростає кількість чинників, що схиляють учнівську молодь до самогубства. Підлітковий вік є досить складним, цікавим та специфічними періодом у житті людини. Адже у цьому віці відбувається перехід з дитинства до дорослого життя. Світоглядні позиції стають чіткішими та категоричнішими, система взаємовідносин з однолітками, педагогами та батьками – більш стабільною і зрозумілою. Проте учнівській молоді притаманні сенситивність, вразливість, егоцентричність, схильність до коливань настрою та великого спектру емоцій, імпульсивність у вчинках і словах. Саме це і може стати особистісно-психологічним підґрунтям суїцидальності в учнів [2, 25].

Для профілактики самогубств серед дітей соціальний педагог або психолог може використовувати такі форми роботи:

1. Аутогенне тренування (дозволяє переключити організм суїцидента чи напруженого емоційного стану в стан емоційного спокою).

2. Психогігієнічний комплекс та прогресивна релаксація – спрямовані на поліпшення емоційного стану дітей суїцидентів.

3. Психотерапевтичні вправи слугують розв'язаних двох завдань:

- активно сприяти реалізації індивідуальної мети дітей,
- зменшити внутрішню самоагресивність.

4. Психофізичні вправи і фітотерапія – поліпшують емоційний стан дітей-суїцидентів [6].

Використання саме таких форм профілактичної роботи, вчасне діагностування та проведення вищезгаданих профілактичних заходів і занять з батьками, вчителями, з усіма, хто оточує особистість, індивідуальний підхід до неї забезпечить ефективне подолання суїцидальних схильностей та проявів у неї.

Також велику роль у антисуїцидальній профілактиці відіграє розвиток духовно міцної та гармонійної особистості, з міцним протисуїцидним імунітетом. Слід формувати у підлітків вміння знаходити сенс у житті, бачення життєвої перспективи та майбутнього.

Робити наголос на нерозривності зв'язків із рідними, сім'єю, суспільством, підвищувати рівень цінностей, формувати розуміння неповторності та важливості людського життя.

Якщо ж сталося так, що у підлітка не склалися довірливі стосунки з батьками, то його оточенні має бути хоча б одна доросла людина, з якою можна було б поділитися своїми хвилюваннями, проблемами чи переживаннями.

Одним із першочергових завдань щодо попередження самогубств серед неповнолітніх є виявлення дітей категорій ризику, тих, чий особистісні характеристики створюють підвищений ризик суїциду, індивідуальна робота з ними, системна профілактична діяльність, просвітницька робота як з учнями, так і з їхніми батьками. Дуже важливою є робота психолога у школі, саме він повинен відстежувати схильність дітей до суїциду. Діти та підлітки, які перебувають у кризовому стані, потребують підтримки оточення, членів родини, педагогів, однодумців, психокорекційної допомоги практичного психолога [4, 42].

Саме тому фахівці, що надають соціально-педагогічну та психологічну допомогу групі суїцидального ризику, друзі та їх сім'ї повинні дуже ретельно підходити до здійснення профілактичних і реабілітаційних заходів, уникаючи імпульсивних висновків. Слід усвідомлювати, що особистість очікує активного втручання і емпатійного відгуку на життєву кризу, в якій вона опинилася.

Соціально-педагогічна допомога особам з високим суїцидальним ризиком передбачає надання дружньої допомоги (біфрендингу) і кризової інтервенції: головне – не робити спроби змінити структуру особистості людини і не намагатися вилікувати її нервово-психічні розлади, а просто зберегти живою. Це перша і необхідна умова, без якої всі інші зусилля психотерапії та методи надання допомоги не можуть бути дієвими [3].

Важливим компонентом профілактичної роботи є інформування та просвітництво батьків, педагогів і учнів. Вона включає в себе організацію інформаційного куточка чи стенду, де буде підібрана методична література, інформація про службу “Довіри”, телефон служби, дані про фахівців, які можуть надати кваліфіковану допомогу. Також у школах доцільно проводити круглі столи, психолого-педагогічні семінари, консилиуми, на яких будуть обговорюватися теми, зв'язані з суїцидом.

Висновки. Таким чином, психологічна профілактика серед учнів та молоді вимагає комплексного підходу та використання методів, форм і засобів, які спрямовуються на вчасне виявлення суїцидальних тенденцій молоді їх попередження. Цей комплексний підхід передбачає наявність таких, та компонентів, як просвіта батьків з означеної проблеми, педагогів та учнів, діагностику суїцидальної поведінки та проявів, корекцію суїцидальних тенденцій, профілактику булінгу в учнівському середовищі, систематичне спостереження і контроль за поведінкою учнів, надання, за потреби, психологічних консультацій.

Соціально-педагогічна та психологічна допомога і підтримка передбачає подолання нереалізованості, спустошеності, безпорадності, формування нової життєвої стратегії та рівня світосприймання, набуття навичок конструктивного подолання проблем та виходу із кризових станів. Соціально-педагогічна допомога має бути скерована на стимулювання особистісної участі у відтворенні гармонійної структури життєвого світу і на подолання проблем, пов'язаних з адаптацією до навколишнього середовища.

Для профілактики суїцидальної поведінки серед учнівської молоді для соціальних педагогів, психологів, педагогів, батьків важливо знати не лише мотиви але й обставини, які характеризують соціальне середовище і особистість (побутова невлаштованість, соціально-правова незахищеність, невпевненість у завтрашньому дні, зниження авторитету). Слід зазначити, що тільки глибоке розуміння причин самогубства як явища та як окремого вчинку сприятиме їх мінімізації та ефективній профілактиці. Шляхи його позитивного розв'язання повинні стати першочерговими для нашого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагіна М. Суїцидальна поведінка неповнолітніх: сутність, причини, профілактика: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2014. 41 с.

2. Будагов Р.С. Булінг та його вплив на злочинність неповнолітніх. *Вплив рівня дозвілля та відпочинку молоді на зниження рівня злочинності : матеріали регіонал. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 31 трав. 2019 р.). Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. С. 24–27

3. Войтко В. Характерні особливості суїциду та суїцидальної поведінки: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ “КОІППО імені Василя Сухомлинського”, 2016. 44с.

4. Живаєва Н. Психологічна допомога молоді, яка схильна до суїциду. *Психолог*. 2006. №1. С.42 – 44.

5. Запобігання розвитку проблеми суїциду у шкільному середовищі. *Інфопедія*. URL: <https://infopedia.su/7xa1de.html>

6. Корнієнко І.О. Суїцид: профілактика та психологічна допомога неповнолітнім суїцидантам: навчально-методичний посібник. Львів: ЛОГППО, 2009. 94с.

7. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.

REFERENCES

1. Brahina, M. (2014). Suitsydalna povedinka nepovnoolitnikh: sutnist, prychny, profilaktyka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Suicidal behavior of minors: essence, causes, prevention: a textbook]. Kryvyi Rih, 41 p. [in Ukrainian].

2. Budahov, R.S. (2019). Bulinh ta yoho vplyv na zlochynnist nepovnoolitnikh [Bullying and its impact on juvenile delinquency]. *Vplyv rivnia dozvillia ta*

vidpochynku molodi na znyzhennia rivnia zlochynnosti : materialy rehional. nauk.-prakt. seminaru (m. Dnipro, 31 trav. 2019 r.). – The impact of leisure and recreation of young people on crime reduction: the materials of regional. scientific-practical seminar (Dnipro, May 31, 2019). Dnipro, pp. 24–27. [in Ukrainian].

3. Voitko, V. (2016). Kharakterni osoblyvosti suitsydu ta suitsydalnoi povedinky: navchalno-metodychnyi posibnyk [Characteristic features of suicide and suicidal behavior: a textbook]. Kropyvnytskyi, 44p. [in Ukrainian].

4. Zhyvaieva, N. (2006). Psykholohichna dopomoha molodi, yaka skhylna do suitsydu [Psychological help for young people who are prone to suicide]. *Psykhologist*. No.1. pp.42 – 44. [in Ukrainian].

5. Zapobihannia rozvytku problemy suitsydu u shkilnomu seredovyshchi [Preventing the development of suicide in the school environment]. Available at: <https://infopedia.su/7xa1de.html>[in Ukrainian].

6. Korniienko, I.O. (2009). Suitsyd: profilaktyka ta psykholohichna dopomoha nepovnoolitnim suitsydantam: navchalno-metodychnyi posibnyk [Suicide: prevention and psychological assistance to juvenile suicides: a textbook]. Lviv, 94 p. [in Ukrainian].

7. Rybalka, V.V. (2009). Psykholohichna profilaktyka suitsydalnykh tendentsii problemnoi osobystosti [Psychological prevention of suicidal tendencies of the problem personality]. Kyiv, 128 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021

“...Виховуючи підростаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу...”

Тригорій Ващенко
український педагог

“Всі ми стоїмо на одній сцені великого світу, і що б в ньому не здійснювалося, стосується нас усіх”.

Ян Амос Коменський
чеський теолог, педагог

“Заглянь в середину себе: там в глибині душі є джерело добра, яке ніколи не вичерпається, якщо ти сам не перестанеш розкопувати його”.

Марк Аврелій
римський імператор з 161 року

UDC 378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.226245>

Natalia Soroka, Ph. D. (Psychology), Associate Professor of the Foreign Languages Department No.2
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

Tetiana Shchokina, Ph.D. (Philology),
Associate Professor of the Foreign Languages Department No.2
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

WAYS TO FORM FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAWYERS

The article is devoted to the analysis of various approaches to defining the concept of foreign language professional competence, proposed by various domestic and foreign scholars and offers ways to form it in the process of teaching a foreign language (English in our particular case) to future lawyers in the course of language training. Communicative competence involves mastering all types of language activities and the basics for oral and written culture, which are based on the socio-cultural knowledge background. The problem of forming the communicative competence of future lawyers can be solved by involving students in the process of specially organized communication training, which will form a model of communicative competence of lawyers with language, speech, sociocultural, educational and compensatory components, since it is extremely important in everyday life as well as in the professional sphere. As the lawyer's activity is characterized by dynamism, unpredictability, the presence of problem situations that require immediate resolution, the authors consider it necessary to use innovative learning technologies, namely role-playing technologies that promote more motivated, free and positively oriented foreign language communication of future legal professionals.

Keywords: foreign language communicative competence; legal profession; communicative orientation; linguistic means; communicative skills and abilities.

Ref. 15.

Наталія Сорока, кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов №2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Тетяна Щокіна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов №2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Статтю присвячено аналізу підходів до визначення поняття “іношомовна професійна компетенція”, запропонованих різними вітчизняними та закордонними науковцями і окреслено шляхів її формування в процесі викладання іноземної (англійської) мови майбутнім юристам в курсі мовної підготовки за професійним напрямом. Комунікативна компетентність передбачає опанування усіма видами мовної діяльності та основами культури усного і писемного мовлення, які ґрунтуються на соціокультурній базі знань. Проблема формування комунікативної компетенції майбутніх правників може бути розв’язаною через залучення студентів до процесу спеціально організованого навчання спілкування, що дасть змогу сформувати модель комунікативної компетенції юристів з мовними, мовленнєвими, соціокультурними, навчально-пізнавальними та компенсаторними компонентами, оскільки вона є надзвичайно значущою не лише в повсякденному житті, але і в професійній сфері. Оскільки діяльність юриста характеризується динамічністю, непередбаченістю, наявністю проблемних ситуацій, які вимагають миттєвого врегулювання, автори вважають за необхідне використовувати інноваційні технології навчання, а саме технології рольової гри, які сприяють більш вмотивованому, вільному та позитивно-орієнтованому іношомовному спілкуванню майбутніх спеціалістів юридичної професії.

Ключові слова: іношомовна комунікативна компетенція; юридична професія; комунікативна спрямованість; мовні засоби; комунікативні навички та вміння.

Problem statement. Analysis of recent researchers and publications. The American researcher N. Chomsky introduced the concept of “competence” in his work “Language and Mind” in 1968 [3]. It was one of his most significant works. Later the term “competence” was adopted by the world scientific community and

used in the methodology of teaching foreign languages. Many scientists (A. Leontiev [6], M. Canale [2], R. Milrud [9], N. Zimnaya [15], N. Gez [4], V. Safonova [10], J. Savignon [11], E. Litnevskaya, V. Bagryantseva [7], F. Litvinko [8], V. Avrorin [1], M. Kabardov [5], A. Taova [12] and others) have devoted their works to the issues of

competence, particularly the formation and development of foreign language communicative competence in the process of teaching foreign languages.

A. Leontiev defines a foreign language communicative competence as the ability to carry out speech activity by means of the language being studied in accordance with the aims and situations of communication within the framework of a particular field of activity. The term is based on the set of skills that allow to participate in speech communication in its productive and receptive forms [6].

F. Litvinko gives a broad definition of communicative competence and believes that “communicative competence is the system of knowledge that deals with and based on the language, its units, their construction and functioning in speech; outlines the ways of forming thoughts in the language being studied and understanding the other people’s judgments; acquaints with native speakers’ national and cultural features. It occurs on the specifics of various types of discourses. All the features mentioned above form students’ ability to communicate in various types of speech activity in accordance with the communicative tasks being solved, to understand, interpret and generate logically linked ideas and statements” [8].

According to E. Litnevskaya, “communicative competence involves the ability to express a certain thought orally and in written form correctly (in accordance with the norms of the native literary language), clearly, accurately and expressively in accordance with the communicative situation and the purpose of utterance, as well as the ability to understand a foreign text, carry out its informative processing and afterwards to get involved into a dialogue” [7, 506].

Based on the analysis of the researchers’ works mentioned above, we can assume that foreign language communicative competence is the system of language knowledge that presupposes an active use of written and oral aspects of language in order to achieve specific goals.

However, the issue of foreign language communicative competence in the process of teaching future lawyers has not been the subject of detailed scientific investigation.

The aim of the article. The aim of the paper is to consider and analyze the formation and development of foreign language communicative competence in the process of teaching future lawyers.

Materials and methods. Today, one of the most generally accepted meanings of the term “competence” is a combination of knowledge, skills and abilities of the language being studied.

We consider future lawyers foreign language

communicative competence within the framework of the state’s modern language policy which is aimed at improving professional communicative competence. The legal profession is based on various types of communication with people who differ in their social, religious, moral and political principles. Therefore, it is extremely important for specialists in legal field to possess a communicative competence. Unlike other disciplines, foreign language as a subject has a particular range of peculiarities: communicative orientation, interdisciplinary, multifunctionality, multilevelness, objectlessness and infinity.

The communicative orientation of foreign language teaching is predetermined by the solution of specific communicative and pragmatic tasks in real life foreign language situational communication. The interdisciplinary of foreign language is connected with the fact that information from different fields of science may be used in the content of foreign language communication.

In linguistics there exist no unified approach to the question of definition and content of language functions. The functions distinguished by the scientists are the following: communicative, cognitive, regulatory and emotionally expressive. Foreign language multilevelness is determined by the need, on the one hand, to master various linguistic means that are related to aspects of the language (lexical, grammatical, phonetic), and on the other hand, to acquire skills in four types of speech activity.

The acquisition of foreign language as a subject does not provide students with direct knowledge of reality (in contrast to the criminal law, where a specific definition is given to its subjects). “Language is a means of expressing thoughts about objective reality, while its consistent patterns are the subjects of other disciplines. In this sense, foreign language as a discipline is “objectless” ... The specifics of foreign language as a subject also lies in its infinity” [15, 59–60]. Students in the process of studying foreign languages cannot be limited with learning the only topic. They need to acquire and possess a wide range of components, from phonetics to grammar and syntax. Thus, a foreign language as an academic subject in higher education institutions is limited to a particular program, but as an object of cognition it is entirely unlimited.

We suppose that the original function of any foreign language, can be explained by the definition given in the work of V. Avrorin: “The language function is the practical demonstration of its essence, the implementation of its purpose in the system of social phenomena, the certain existence of the language, specified by its very nature” [1, 34]. We consider the foreign language communicative function

as a complex integrated phenomenon in which all its basic characteristics are combined. One of the foreign language features is its multifunctionality.

Taking into consideration the foreign language specifics in comparison with the specifics of other subjects, we can highlight certain other distinctive functions that are as important as those mentioned above. According to L. Vygotsky, "mastering a foreign language follows the path directly opposite to the one, the native language is developing... A child assimilates the native language unconsciously and unintentionally, while the foreign one – beginning with awareness and intention" [13, 233]. The awareness of means and ways how to form and express the ideas and their implementations in phrases, the process of language comprehension accompanies the mastering of foreign language. This statement does not contradict the fact that in the process of foreign language communication the content can be controlled by the consciousness exclusively: a person consciously chooses what to say, whom to address and in what consequence the information is necessary to say. The form of thought expression is implemented at the level of basic mechanisms of human activity. Thus, one can distinguish a thought-forming or thought-creating foreign language function.

Let us mark one more peculiarity that has become the distinguishing characteristic of a language and a foreign language in particular: the foreign language, as a subject unlike other disciplines embodies a goal of education as well as a learning tool. Since students acquire information and study various disciplines through a language as a tool, mastering foreign language itself, causes the problem of gradual, externally correlated perception of certain, less complicated means and ways in order to solve, using previous knowledge, more complicated and complex perceptive tasks. The regulatory and cognitive functions of foreign language are associated with this process.

Students get acquaintance with cultural, historical features and values of another country, learn customs and traditions that are atypical for the country they live in. Therefore, we can distinguish the cultural function of foreign language. In the context of interdisciplinary communication, foreign language has become the means of expanding, differentiating and clarifying the conceptual and categorical apparatus of other disciplines in the process of future lawyers training. Based on this statement, we can distinguish the accumulative function of the language. Using the various functions of foreign language consciously, students do not only satisfy the cognitive interest, but also develop foreign language communicative competence.

Conclusions. The formation of future lawyers' foreign language communicative competence can be implemented by means of involvement of specially organized communication training in the educational process. This process occurs and can be realized through communicative competence formation of future lawyers through the development of communicative skills in all types of speech activity: speaking, reading, listening and writing. If consciously mastering the linguistic means, students gain knowledge and experience about different ways of expressing thoughts and emotions in accordance with communicative situations. Acquaintance with cultural traditions and spiritual values of another country allows students to form the personal intercultural competence. Thus, specially organized foreign language communicative training allows future lawyers to form such components of communicative competence as speech, language, sociocultural, educational, cognitive and compensatory competences. Foreign language communicative competence refers to a group of key competencies, which plays particularly important role in a personal life as well in the professional activity and growth.

At the same time, the formation of foreign language communicative competence for a future lawyer requires specific conditions that would effectively contribute to this process. We consider the use of innovative technologies for teaching foreign languages as one of the most prominent ones, in particular, role-playing game technologies, which contribute to more motivated, free and friendly foreign language communication. The professional activities of a lawyer are characterized by dynamism, unpredictability, and various situations that require immediate resolution of a problem. In this regard, the development of future lawyers operational thinking is considered to be very important in order to form their communicative competence through the opportunities that foreign language acquisition provides.

I. Zimmaya defines communicative competence as the mastering of complex communicative skills and abilities, the formation of adequate skills in new social environment, the knowledge of cultural norms and restrictions in communication, knowledge of customs, traditions, etiquette in the field of communication, observance of decency, upbringing; orientation in the communicative means inherent in the national, class mentality, development of the role repertoire within the framework of this profession [14].

The formation of foreign language communicative professional competence is the key to the successful development of a professional career for future lawyers. It involves the preparation of highly qualified

specialists who are ready to cooperate and interact in the field of law and international law with native speakers of another country and culture in order to conduct research and professional activities in the field of law and international law, as well as to continue communicative and professional growth and development.

ЛІТУРАТУРА

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. Ленинград: Наука, 1975. 276 с.

2. Canale, M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In J. C. Richard, & R. W. Schmidt (Eds.), *Language and Communication* London, 1983. pp. 2–14.

3. Chomsky, N. *Language and mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 190p.

4. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки школе*. 1985. №2. С. 17–24.

5. Кабардов М. К. Языковые и коммуникативные способности. Москва: Педагогика, 1989. С. 103–104.

6. Леонтьев А. А. Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков: Лекция-доклад. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. 24 с.

7. Литневская Е. И., Багрянцева В. А. Методика преподавания русского языка в средней школе: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. Под ред. Е. И. Литневской. Москва: Академический проект, 2006. 588 с.

8. Литвинко Ф. М. Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования: сб. науч. ст. Белорус. гос. ун-т. Минск, 2009. Вып. 9. 102 с.

9. Мильруд Р. П. Методика преподавания английского языка. Москва: Дрофа, 2005. 256 с.

10. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: автореф. ... докт. дис. Москва, 1993. 47 с.

11. Savignon, S. J. *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. USA: McGraw-Hill, 1997. 23 p.

12. Таова А. А. Формирование коммуникативной компетентности студентов – будущих юристов в образовательном процессе современного вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Владикавказ, 2011. 22 с.

13. Выготский, Л. С. *Мышление и речь*. Москва-Ленинград: Огиз-Соцэргиз, 1934. 326 с.

14. Зимняя, И. А. Психологическая характеристика иностранного (второго) языка овладения в языковом вузе. URL: <http://psychlib.ru/mgppu/ZSnt1980/ZPH-048.HTM#>.

15. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва: Просвещение, 1991. 221 с.

REFERENCES

1. Avrorin, V. (1975). *Problemy izucheniya funktsionalnoy storony yazika* [Problems of studying functional side of language]. Leningrad, 276p. [in Russian].

2. Canale, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In J. C. Richard, & R. W. Schmidt (Eds.), *Language and Communication* London, pp. 2–14. [in English].

3. Chomsky, N. (2006). *Language and mind*. Cambridge: Cambridge University Press. 190p. [in English].

4. Gez, N. (1985). Formirovanie kommunikativnoy kompetentsii kak obekt zarubezhnykh metodicheskikh issledovaniy [The formation of communicative competence as object of foreign methodological research]. *Foreign languages at school*, No.2, pp. 17–24. [in Russian].

5. Kabardov, M. (1989). *Yazykovye i kommunikativnye sposobnosti* [Language and communicative abilities]. Moscow, pp. 103–104. [in Russian].

6. Leontiev, A. (1998). *Psikhologo-pedagogicheskie osnovy obnovleniya metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov: Lektsiya-doklad* [Psychological and pedagogical basis for updating methodology of teaching foreign languages: Lecture report]. Moscow, 24p. [in Russian].

7. Litnevskaya, E. & Bagryantseva, V. (2006). *Metodika prepodavaniya russkogo yazyka v srednei shkole* [Methods of Russian language teaching in secondary school]. *Educational manual for students of higher educational institutions*. Moscow, 588p. [in Russian].

8. Litvinko, F. (2009). *Kommunikativnaya kompetentsiya: printsipy, metody, priemy formirovaniya* [Communicative competence: principles, methods, formation techniques]. Minsk, 102p. [in Russian].

9. Milrud, R. (2005). *Metodika prepodavaniya angliyskogo yazyka* [English Teaching Methodology]. Moscow, 256 p. [in Russian].

10. Safonova, V. (1993). *Sotsiokulturnyy podkhod k obucheniyu inostrannomu yazyku kak spetsialnosti* [Sociocultural approach to teaching foreign language as specialty]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow, 47p. [in Russian].

11. Savignon, S. (1997). *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. New York: McGraw-Hill, 23 p. [in English].

12. Taova, A. (2011). *Formirovanie kommunikativnoy kompetentnosti studentov – budushchikh yuristov v obrazovatelnom protsesse sovremennogo vuza* [Formation of communicative competence of students – future lawyers in educational process of modern university]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vladikavkaz, 22 p. [in Russian].

13. Vygotsky, L. (1934). *Myshlenie i rech* [Thinking and speech]. Moscow-Leningrad, 326p. [in Russian].

14. Zimnyaya, I. A. (1980). *Psikhologicheskaya kharakteristika inostrannogo (vtorogo) yazyka ovladeniya v yazykovom vuze* [Psychological characteristic of foreign (second) language as object of mastering in linguistic university]. Available at: from <http://psychlib.ru/mgppu/ZSnt1980/ZPH-048.HTM#p48> [in Russian].

15. Zimnyaya, I. A. (1991). *Psikhologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole* [Psychology of teaching foreign languages at school]. Moscow, 221p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.01.2021

УДК 373.3.091.33:004.021

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230493>

Іван Василиків, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри математики, інформатики та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Роксолана Романчук, магістр факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

У статті зосереджено увагу на основних методологічних підходах, що формують алгоритмічне мислення учнів початкової школи. На основі аналізу програми визначено актуальні підручники з інформатики, окреслено основні етапи розвитку алгоритмічного мислення молодших школярів: елементи мови навчального алгоритму; впровадження практичної системи (виявлення помилок, відтворення, заміна, проєктування, перетворення алгоритмів з різними структурами з однієї форми в іншу). Водночас автор закликає уникати формалізму, спиратися на життєвий досвід учнів початкової школи, використовувати ігрові технології та найкраще поєднувати їх з інформаційними. Цей метод дасть кожній дитині можливість розкрити свої здібності та підготуватися до життя у конкурентному світі інформаційних технологій.

Ключові слова: початкова школа; алгоритмічне мислення; інформаційні технології.

Рис. 1. Літ. 9.

Ivan Vasylykiv, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the Mathematics, Informatics and Methods of Teaching in Primary School Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Roksolana Romanchuk, Master of the Faculty of Primary and Art Education Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE PECULIARITIES OF FORMATION OF ALGORITHMIC THINKING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN INFORMATICS LESSONS

This article focuses on the main methodological approaches that shape the algorithmic thinking of primary school students. The authors, based on the analysis of the program, identified the current textbooks in computer science and the main stages of development of algorithmic thinking of junior schoolchildren: elements of the language of the educational algorithm; an introduction of a practical system (error detection, reproduction, replacement, design, transformation of algorithms with different structures from one form to another). At the same time, the authors urge to avoid formalism, rely on the life experiences of primary school students, and use game technologies and their best combination with information technology. This method will help each child to have the opportunity to discover their abilities and prepare for life in the competitive world of information technology. Many algorithmic operations require personal hygiene, all types of safety and general safety rules. The more “smart” devices we use in our daily lives, the more algorithms we teach our children. Therefore, children who already have a natural thinking algorithm, go to school. Children already know how to do many things on their own based on algorithms formed by natural needs, understand the mandatory sequence of certain actions and can verbally develop some of these actions.

The activity dimension of subject ICT competence is related to the algorithmic abilities of primary school students, such as formulating commands for performers, compiling algorithms based on samples, finding errors in sequence of commands and analyzing the content of the task for formulating algorithms. The performer looks for different options for the task, chooses and proves the most effective choice; distinguishes the structure of the algorithm: sequence, cycle; creates and executes an algorithm in a specific environment; distinguishes between correct and incorrect statements and adheres to statements with logic.

The solution to the problem of interest of primary school students who use a computer from preschool age and who are seriously engaged into computer science can be based on the use of Scratch programming language in teaching computer science.

Keywords: primary school; algorithmic abilities; informational technologies.

Постановка проблеми. Сьогодні життя України, оскільки сучасні інформаційні технології зовсім скоро стануть головним чинником людського життя, а соціально-економічним фактором. Вивчення особливо її роль у більшості галузей сучасного учнями початкових класів інформатики, стало

вимогою часу, оскільки в цьому віці у них сформувався характерний спосіб мислення. Одним із завдань, пов'язаних з вивченням інформатики в початковій школі, є виховання в учнів здатності до алгоритмічного мислення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Багато вітчизняних вчених студіювали проблеми, пов'язані з формуванням алгоритмічного мислення учнів початкових класів у процесі вивчення інформатики, зокрема, М. Гладун, О. Савченко, Н. Стрілецька. Поняття “алгоритмічне мислення” досліджували Я. Грудьонов, Т. Губіна, А. Єршов, Г. Звенигородський, Г. Лебедев, Т. Лебедева, А. Кушніренко та ін. Однак існує велика кількість проблем, пов'язаних з формуванням алгоритмічного мислення серед учнів початкової школи на уроках інформатики, які вивчені не до кінця. Враховуючи їх актуальність, ми обрали тему пропонованої статті.

Мета дослідження – розглянути питання, пов'язані з формуванням алгоритмічного мислення під час вивчення інформатики в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Мислення є непрямим і універсальним відображенням дійсності, різновидом розумової діяльності, воно містить розуміння природи, речей і явищ, природних зв'язків та взаємозв'язків між ними [2]. Механізми мислення та фонетики нероздільні, особливо фонетичні слух і голосові дії. Мислення також невіддільне від практичної діяльності людей. Будь-яка діяльність повинна базуватися на рефлексії та враховувати умови дій, плану і спостереження. Практична діяльність є головною умовою генерування та розвитку ідей, а також виступає еталоном істинності ідей. Оскільки мислення – це найвище пізнання людиною дійсності, сенсорну основу становлять почуття, сприйняття та уява. Це єдині канали для зв'язку між людським тілом та навколишнім світом. Інформаційний вміст із навколишнього середовища обробляється мозком. Найскладнішою формою обробки інформації та її трансформації є мисленнєва діяльність. Розв'язуючи духовні проблеми, можна зробити висновки, тим самим дізнаючись суть речей і явищ, відкривши закони зв'язку між речами і явищами, а потім вносячи зміни на цій основі. Мислення людини не тільки тісно пов'язане з почуттями і сприйняттям, але й формується через них. Перехід від почуття до думки є складним процесом [3]. Мислення – головний аспект розв'язання проблем, які постійно виникають у житті. Подолання проблем завжди має дати людині якісь нові знання. У процесі розвитку та формування особистості дитини

найважливішим періодом є здобуття освіти, яку вона здобула в початковій школі. У цей час закладаються основи інтелектуального розвитку молодших школярів, створюються передумови для підготовки до самомислення, критичної оцінки їх поведінки, вміння порівнювати, висувати передумови для розв'язання проблем, оцінки та вибору більшості методів. Потрібно бути раціональними, виділяти і робити висновки, застосовувати знання на практиці. Необхідною умовою отримання таких результатів є розвиток математичного мислення учнів початкової школи, що виступає найважливішим фактором для подальшого отримання освіти в школі та досягнення успіхів у навчанні та житті. Для молодших школярів найважливішим видом діяльності є освіта. Під керівництвом учителя вони виконують певні необхідні тренувальні вправи для засвоєння нових навичок. Молодші школярі вивчають матеріали двома способами: завдяки пам'яті та виконанню певних типів завдань. Рівень розвитку математичного мислення залежить від здатності вчителя формувати послідовну розумову операцію серед учнів. Учителі вибирають вправи та завдання, спрямовані на розвиток математичного мислення учнів початкової школи. Ці фактори можна використовувати в навчальній програмі та розуміти поняття “математичні операції” та “математичні форми мислення”. При розв'язуванні завдань мислення учнів є найбільш очевидним. Адже в будь-якій задачі математичне мислення має великі можливості для розвитку. Математика допомагає учням здійснювати навчання з наукового мислення, оскільки це одна з теоретичних наук шкільної освіти. Тут найбільш природним способом вираження знань є перехід від абстрактного до конкретного. Головне завдання вчителя – навчити учнів початкової школи правильно мислити. Під правильним математичним мисленням Л. Дашевська розуміє тип мислення якому притаманні:

- певність і ясність;
- послідовність;
- достовірність і доказовість [5, 269].

Зазвичай говорячи про розвиток мислення в процесі навчання математики, його зводять до розвитку математичного мислення. Звичайно, це правильно, оскільки в процесі навчання математики розвиток мислення переважно взагалі не розглядається, наприклад, конкретного математичного мислення. Питання у тому, що означає математичне мислення та яка його особливість. Ми провели дослідження, щоб повністю розглянути це питання. Для вивчення

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

гнучкості математичного мислення було обрано техніку, що передбачає розв'язування логічних задач. Формування операційної структури мислення – це поєднання правил, що використовуються для розв'язання певних видів проблем у структурі розумової діяльності в системі зв'язків, що визначає її походження. Передовсім – реалізація об'єкта, проблеми та атрибутів об'єкта, що визначають принцип подолання проблеми. У корі головного мозку створюється готовий автоматичний механізм, який “працює” і виконує всі необхідні дії відразу після отримання відповідних вихідних даних та завдань для їх вирішення “не замислюючись”. Ця система механізмів для розв'язання певних типів проблем становить операційну структуру мислення. Функція проповідування, сформована алгоритмічним мисленням, О. Рибалко [8] вважає, що опорою оперативного мислення є такі навички та вміння:

- планувати послідовність операцій (етапів), які необхідно виконати для досягнення мети;
- виділити та описати атрибути будь-якого предмета;
- інформація, необхідна для організації пошуку шляхів розв'язання проблеми;
- чітко дотримуватися правил оперування об'єктом;
- свідомо користуватися клавіатурою обчислювального пристрою.

О. Воробей [4] підтверджує ту саму думку, та виокремлюючи водночас здатність алгоритмічного мислення представляти складні дії в певній послідовності більш простих дій. Т. Барболіна виділила такі компоненти алгоритмічного мислення:

- здатність аналізувати необхідні результати та робити вибір на основі вихідних даних для розв'язання проблеми;
- призначити основні операції, необхідні для визначення завдання;
- вибрати виконавців, які можуть виконувати ці операції;
- спростити операції та встановити модель рішення;
- реалізація рішення та відношення до результату, який слід отримати [1].

Для загально визнаного значення поняття “алгоритмічне мислення” (включаючи мислення за зразком, що базується на заданих правилах, загальну послідовність дій, необхідних для розв'язання типових проблем), ми рекомендуємо включати мислення, яке спрямоване на встановлення цих правил та певних послідовностей. Вибрати систему стримування

(обмежитися межами вибраної команди відповідного виконавця) і подумати над цим, щоб розробити план дій (алгоритм) у вибраній системі команд. Існує кілька способів формування алгоритмічного мислення людини: природний (який іноді в літературі називають мимовільним і спонтанним); освітній та соціальний (важливий).

У дитинстві людина вчиться: у сім'ї, у повсякденному житті, у дитячому садку, у школі. Вчиться виконувати певні дії за певними алгоритмами на основі природних алгоритмів, пов'язаних з певними природними ситуаціями. Наприклад:

I. Щоб підняти іграшку (залежно від місця її розташування), потрібно:

- поповзти, іти, досягати;
- покласти її в долоню (залежно від розміру іграшки);
- тримати іграшку пальцями або обома руками.

II. Пити воду з чашки (для різного віку та здібностей учнів початкової школи), потрібно:

- помити чашку;
- налити воду (вода, необхідна – кип'ячена) тощо.

Багато алгоритмічних операцій вимагають дотримання особистої гігієни, усіх видів техніки безпеки та загальних правил безпеки. То більше “розумних” пристроїв ми використовуємо у своєму повсякденному житті, то більший кількості алгоритмів навчаємо своїх дітей. Тому учнів початкової школи, які вже мають природне мислення за алгоритмом, ходять до школи. Учні початкової школи вже знають, як виконувати багато речей самостійно на основі алгоритмів, сформованих природними потребами, розуміють обов'язкову послідовність певних дій і можуть словесно розробити деякі з них. На основі цього вчителі початкових класів продовжують працювати з дітьми [6].

Діяльнісний вимір предметної ІКТ-компетентності пов'язаний з алгоритмічними здібностями учнів початкової школи, такими як формулювання команд для виконавців, складання алгоритмів на основі зразків, пошук помилок у послідовностях команд та аналіз змісту завдання для формулювання алгоритмів. Виконавець шукає різні варіанти завдання, вибирає та доводить найбільш ефективний вибір; розрізняє структуру алгоритму: послідовність, цикл; створює й виконує алгоритм у конкретному середовищі; розрізняє правильні та неправильні твердження і дотримується твердження з логікою. Протягом усього періоду навчання у початковій школі учні поступово засвоюватимуть ці ідеї та вміння через систему практики [7].

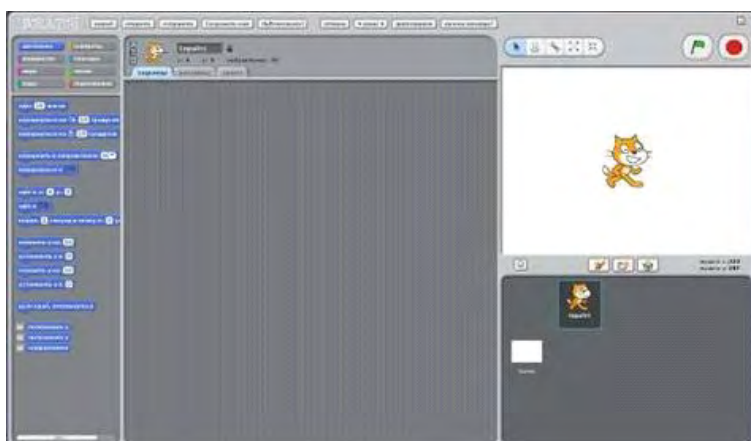

Рис. 1. Інтерфейс програми Scratch

Процес формування алгоритмічного мислення молодших школярів здійснюється в такій послідовності:

- 1) ознайомлення учнів з певною структурою алгоритму;
- 2) введення елементів навчальної мови алгоритму;
- 3) реалізація системи вправ: виявлення помилок, відтворення, заміна.

Розв'язання проблеми зацікавлення учнів молодших класів, які використовують комп'ютер зі дошкільного віку та які серйозно займаються інформатикою, може базуватися на використанні у навчанні інформатики мови програмування Scratch.

Scratch – це об'єктно-орієнтоване середовище, в якому програмні блоки збираються з різнокольорових командних цеглин, подібно до того, як машини або інші об'єкти збираються з різнокольорових цеглин у конструкторі Lego. Крім того, можна знайти сучасні ідеї в середовищах візуального програмування (таких як Delphi) і навіть демонстраційних системах. Scratch – мультимедійна система. Більшість операторів мови зосереджується на обробці графіки та звуку, створенні анімації і відеоефектів. Використовуючи шаблони зображень та звуку в наявній бібліотеці, створюючи власні файли та виконуючи операції з файлами проектів (наприклад, зберігання, відкриття, створення), учні можуть швидко навчитися користуватися файловою системою та стандартними програмами. Scratch був розроблений як нове навчальне середовище для навчання учнів програмування. Водночас учні можуть легко використовувати свої здібності у фільмах, іграх, анімованих листівках та презентаціях, а також повною мірою реалізувати свої творчі таланти; винаходити та реалізовувати різні предмети, визначати їх зовнішній вигляд за

різних умов, пересуватися по екрану та встановити об'єкти. Способи взаємодії один з одним. Діти можуть малювати й оживляти на екрані своїх героїв, а також навчитися користуватися графікою та звуками. Також важливо, що діти мають можливість ділитися результатами своєї роботи з друзями чи іншими користувачами. Для того, щоб діти ефективно здобували знання в новій галузі, вони повинні бути мотивованими. Якщо вони особисто зацікавлені

в отриманні знань для досягнення своїх цілей, вони будуть мотивовані навчальною діяльністю. Програмне забезпечення, що розглядається, дає змогу створювати алгоритми, програми, проекти, які безпосередньо цікавлять учнів початкової школи. Сприяти розвитку алгоритмічного мислення учнів початкової школи. Регулярне проведення уроку розвитку та організація цікавих завдань систематично створює сприятливі умови для формування таких цінних якостей, як алгоритмічне мислення і незалежність, що виявляється у активному пошуку рішень, глибокому й всебічному аналізі умов та критичних дискусіях.

Висновки. Отже, у статті проаналізовано основні шляхи розвитку алгоритмічного мислення на уроці інформатики. Розвиток навичок алгоритму поділяється на три етапи, які тісно пов'язані з розвитком логічного мислення. Водночас слід уникати формалізму, покладатися на життєвий досвід молодших школярів, використовувати ігрові технології, інтерактивні методи та оптимально поєднувати їх з інформаційними технологіями. Цей метод допоможе кожному молодшому школяреві мати можливість розкрити свої здібності та підготуватися до життя у конкурентному світі інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барболіна Т. М. Розвиток алгоритмічного й операційного мислення у процесі вивчення прикладного програмного забезпечення. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. Київ, 2010. № 1. С. 19–22.
2. Білокобильська Н. Розвиток математичного мислення. *Початкова освіта*. 2000. № 41. С. 3.
3. Богданович М. В., Козак М. В., Король Я. А. Методика викладання математики у початкових

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМІЧНОГО
МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ**

класах: навч. пос., вид. 3, перероб. та доповн. Тернопіль, 2006. 336 с.

4. Воробей О. О. Викладання основ алгоритмізації у 5-му класі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. №2. С. 7–9.

5. Дашевська Л.П. Способи навчальної роботи для розвитку математичного мислення школярів. *Початкова школа*. 1997. №6. С.11–14.

6. Кошелєв О. Пасічник Н. Теоретико-методичні основи розвитку алгоритмічного мислення молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2017. №8. С. 60–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_8_13

7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-4 класів. Інформатика. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>

8. Рибалко, О. О. Дидактична гра і навчання молодшого школяра. *Комп'ютер у школі та сім'ї : науково-методичний журнал*. 2011. No. 4. С. 26–30.

REFERENCES

1. Barbolina, T.M. (2010). Rozvytok alhorytmichnoho u operatsiinoho myslennia u protsesi vyvchennia prykladnoho prohramnoho zabezpechennia [The development of algorithmic and operational thinking in the process of studying an applied software]. *Computer at school and family*. Kyiv, No. 1. pp. 19–22. [in Ukrainian].

2. Bilokobylska, N. (2000). Rozvytok matematychnoho myslennia [Development of mathematical thinking]. *Primary education*. No. 41. p. 3. [in Ukrainian].

3. Bohdanovych, M. V., Kozak, M. V. & Korol, Ya. A. (2006). *Metodyka vykladannia matematyky u pochatkovykh klasakh: navch. pos., vyd. 3, pererob. ta dopovn* [The methods of teaching mathematics in primary school: a textbook. The 3rd edition, supplemented and revised]. Ternopil, 336 p. [in Ukrainian].

4. Vorobe, O. O. (2013). *Vykladannia osnov alhorytmizatsii u 5-mu klasi* [Teaching the basics of algorithmization in the 5th grade]. *A computer at school and family*. No. 2. pp. 7–9. [in Ukrainian].

5. Dashevska, L.P. (1997). *Sposoby navchalnoi roboty dlia rozvytku matematychnoho myslennia shkoliariv* [The methods of educational work for the development of mathematical thinking of students]. *Elementary School*. No.6. pp.11–14. [in Ukrainian].

6. Kosheliev, O. & Pasichnyk, N. (2017). *Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku alhorytmichnoho myslennia molodshykh shkoliariv* [The theoretical and methodological bases of development of algorithmic thinking of junior schoolchildren]. *Youth and the market*. No. 8. pp. 60–64. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_8_13 [in Ukrainian].

7. *Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 2-4 klasiv* [Curriculum for secondary schools 2-4 grades]. *Informatics*. Available at: URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html> [in Ukrainian].

8. Rybalko, O. O. (2011). *Dydaktychna hra i navchannia molodshoho shkoliara* [Didactic game and teaching of the junior schoolboy]. *Computer in school and family: scientific and methodical magazine*. No. 4. pp. 26–30. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.12.2020

“Мислення – найдоблесніше заняття людини, найбільше блаженство і радість у житті”.

*Арістотель
давньогрецький вчений-енциклопедист, філософ*

“Коли людина мислить, вона має сумнів, але вона впевнена, коли діє”.

*Анатоль Франс
французький прозаїк*

“Удосконалюватися – значить мінятися, бути досконалим – означає змінюватися часто”.

*Вінстон Черчілль
державний діяч Великої Британії, письменник*

УДК 371:37.014.53

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230494>

Світлана Воронова, кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичної лабораторії розвитку та якості освіти кафедри освітньої політики КЗВО “Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради”

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано поняття “академічна доброчесність” в науково-педагогічних дослідженнях. Здійснено порівняльний аналіз нормативних документів України, що регламентують діяльність закладів загальної середньої освіти з дотримання академічної доброчесності. Описано алгоритм самооцінювання дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в закладі освіти. Встановлено залежність якості дотримання академічної доброчесності від ступеня оприлюднення діяльності закладу освіти. Визначено перспективні шляхи впровадження академічної доброчесності в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: академічна доброчесність; загальна середня освіта; здобувачі освіти; абетка для директора; система оцінювання; якість освіти.

Лім. 7.

Svitlana Voronova, Ph.D. (Pedagogy), Head of the Scientific-Methodical Laboratory of Development and Quality of Education of the Department of Educational Policy PHEI “Odessa Academy of Continuing Education of Odessa Regional Council”

ACADEMIC INTEGRITY IN THE SYSTEM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

The article analyzes the concept “academic integrity” in scientific and pedagogical research. The author presents the comparative analysis of the Laws of Ukraine “On Education” and “On Complete General Secondary Education”, which regulate the activities of general secondary education institutions for the observance of academic integrity. The algorithm of self-assessment of observance of academic integrity by participants of educational process in an educational institution is described. The educational institution checks the observance of academic integrity through self-assessment and uses the Alphabet for the director. With the help of directions, requirements and criteria, the educational institution evaluates the educational and management processes. A survey of teachers, students, and parents reveals the level of educational services in terms of academic integrity.

The dependence of the quality of academic integrity on the degree of publication of the educational institution activities has been established. Free access to information published by the educational institution provides quality communication, improves learning outcomes. The website of the educational institution or its founder is an open and transparent platform for activities with observance of academic integrity, unites the residents of the local community.

Perspective ways of introduction of academic integrity in establishments of general secondary education are defined. The Regulation on Academic Integrity for an Educational Institution is an internal normative document that determines the norms of behavior, activity and communication of all participants in the educational process. Regulations on academic integrity may include the following components: general provisions, basic concepts and principles of academic integrity, ensuring academic integrity, violation of academic integrity, prevention of violations of academic integrity, academic responsibility, commission on academic integrity, final provisions. Educational work, self-motivation, self-assessment, certain activities contribute to the observance of academic integrity by all participants in the educational process and due to this increases the quality of educational services provided by the institution of general secondary education.

Keywords: academic integrity; secondary education; students; an alphabet for the director; an evaluation system; quality of education.

Постановка проблеми. За останні роки система загальної середньої освіти зазнала значних змін: прийнято певну кількість законів, концепцій, розроблено методичні рекомендації, створено нові структури та організації. Реформа освіти спрямована на зміну шкільної системи та свідомості, підвищення якості освітньої діяльності, формування довіри з боку громади до самої системи і закладів та органів управління освіти.

Діджиталізація освітніх процесів посилила використання інформації необмежено, а невміння нею користуватися призводить до різного роду порушень доброчесності та плагіату. Саме тому проблема академічної доброчесності потребує нових підходів до її розв’язання. Академічна доброчесність є важливою складовою забезпечення якості освітнього процесу, організації наукової діяльності у закладах освіти, що надають освітні послуги різних освітніх рівнів.

Педагогічні працівники мають відповідально ставитися до організації освітнього процесу, розробки навчально-методичних матеріалів, використовувати при цьому лише перевірені дані, уникати проявів академічної недоброчесності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи, що за останні роки збільшилися випадки проявів академічної недоброчесності, а академічну доброчесність визначено складовою державної політики у сфері освіти, активізувалася увага науковців до цієї проблематики.

Сутність та зміст поняття “академічна доброчесність” розглядали такі вчені, як Я. Тицька (2018), Т. Фініков (2016), В. Хмарський (2016), А. Артюхов (2016), М. Дойчик (2016), А. Мельниченко (2016), Н. Сиротенко (2017), Ю. Слободяник (2017) досліджували забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти; Н. Гапон (2013), І. Дегтярьова (2017), Т. Добко (2016), Ю. Малогулко (2018), А. Мельниченко (2016), В. Турчиновський (2016) – вплив академічної доброчесності на інституційну практику української вищої школи. Дослідження Д. Сопової (2018) зосереджені на тому, що складовою морально-етичної компетентності духовної цілісності особистості виступає академічна доброчесність. Н. Маслова (2017) досліджувала академічну свободу і академічну відповідальність, О. Гужва (2012) цікавилася проблематикою формування академічної етики та грамотності. Звертає увагу дослідження Т. Добко (2008) академічної культури як передумови ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії.

Академічну доброчесність розглядають (К. Бровко, А. Дурдас, Д. Сопова, 2018) у контексті як внутрішньої культури окремої особистості, так і загальної корпоративної культури закладу освіти з акцентом на формування етичних цінностей, академічної культури, та налагодження міжособистісних і професійних взаємин у колективі [2].

М. Григор’єва, О. Крикова, С. Певко (2016) розкривають сутність поняття академічної доброчесності через такі категорії, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, підзвітність [3, 13].

Законом України “Про освіту” (2017) безпосередньо визначено поняття академічної доброчесності як “сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень” [6].

Мета статті – здійснити дослідження проблеми академічної доброчесності в системі загальної середньої освіти та визначити перспективні шляхи її впровадження у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. За останні роки у процесі реформування освіти український уряд прийняв низку нормативних документів, що регламентують діяльність закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) з дотримання академічної доброчесності та запропонував певні рекомендації. Основним Законом України з академічної доброчесності є “Про освіту”, в якому статтею 42 передбачено визначення поняття “академічна доброчесність”, умови її дотримання педагогічними працівниками та здобувачами освіти, визначено основні види її порушення, умови притягнення до академічної відповідальності педагогів та здобувачів освіти за умови її порушення, розкрито види академічної відповідальності, визначено права осіб, що її порушили та їх персональну академічну відповідальність за ці порушення [6].

Якщо порівнювати два Закони “Про освіту” (ст. 42) та “Про повну загальну середню освіту” (ст. 43), то другий має більше регламентацій для закладів загальної середньої освіти щодо дотримання академічної доброчесності. Так, у Законі “Про освіту” прописані умови дотримання академічної доброчесності окремо для педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників і здобувачів освіти, а Законом “Про повну загальну середню освіту” (ПЗСО) зазначено, що “керівник та інші педагогічні працівники закладу освіти забезпечують дотримання принципів академічної доброчесності відповідно до своїх компетенцій” [7]. В обох законах прописані майже однакові порушення академічної доброчесності з різницею (ПЗСО) про те, що порушенням є “використання учнем під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів; проходження процедури оцінювання замість інших осіб; необ’єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації” [7].

Академічна відповідальність за порушення академічної доброчесності в Законі “Про освіту” в основному стосується науково-педагогічних працівників вищої школи, тоді як в ПЗСО окреслена відповідальність педагогічних працівників. У законах також є різниця у притягненні до академічної відповідальності та, що стосується прав осіб, які порушили академічну доброчесність. У Законі “Про повну загальну

середню освіту” записано коротко про те, що “рішення про притягнення до академічної відповідальності може бути оскаржене у порядку визначеному положенням про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу освіти” [7], а Закон “Про освіту” прописує певну процедуру.

Факти порушення академічної доброчесності встановлює “уповноважений колегіальний орган управління закладу освіти з урахуванням відповідного чинного законодавства” [6] (ЗУ “Про освіту”), а в ПЗСО розмежовано, в яких випадках приймає рішення педагогічна рада, педагогічний працівник, орган (посадова особа), який надав (присвоїв) здобувачам освіти академічну стипендію, призове місце на учнівських змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах.

Отже, законодавство досить чітко регламентує дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу.

Документом, за допомогою якого можна проаналізувати, наскільки заклад загальної середньої освіти дотримується академічної доброчесності, є Абетка для директора [1]. Вона створена на допомогу закладам освіти у розбудові внутрішньої системи забезпечення якості освіти, надає можливість здійснювати самооцінювання освітніх та управлінських процесів.

Академічна доброчесність вимірюється одним із критеріїв оцінювання освітнього середовища, який показує, наскільки учасники освітнього процесу виконують правила поведінки і дотримуються етичних норм, поваги до гідності, прав і свобод через оприлюднення цих правил, що сприяє формуванню позитивної мотивації у поведінці учасників освітнього процесу. Напрямок “Система оцінювання здобувачів освіти” також допомагає проаналізувати дотримання академічної доброчесності через такі критерії, як “здобувачі освіти вважають оцінювання результатів навчання справедливим і об’єктивним” та “заклад освіти сприяє формуванню у здобувачів освіти відповідального ставлення до результатів навчання” [1].

Щоб система оцінювання була зрозумілою та об’єктивною, вчителі розробляють критерії оцінювання відповідно до рекомендацій МОН України спільно зі здобувачами освіти і з обов’язковим їх оприлюдненням, впроваджують самооцінювання та взаємооцінювання учнів, здійснюють постійний зворотний зв’язок. Відповідальне ставлення здобувачів освіти до результатів навчання формується через мотивацію до навчання, активізацію власної освітньої діяльності, чіткі критерії оцінювання, спрямування освітнього процесу на розвиток

компетентностей, а не на відтворення інформації, вибір власної освітньої траєкторії, позитивне оцінювання.

Оцінювання педагогічних працівників щодо дотримання академічної доброчесності у процесі педагогічної діяльності та навчання здобувачів освіти здійснюється через демонстрацію власного прикладу дотримання норм академічної доброчесності; під час проведення навчальних занять та спілкування з учнями і батьками; інформування та пропагування дотримання принципів академічної доброчесності; наскільки педагоги самі дотримуються норм законодавства України про авторське право та суміжні права. Також має значення, чи сприяють педагоги дотриманню академічної доброчесності з боку здобувачів освіти. Оцінюється ступінь роз’яснювальної роботи, яка проводиться серед здобувачів освіти щодо самостійного виконання завдань, використання лише перевірених і достовірних джерел інформації та посилання на них.

Оцінювання управлінських процесів в ЗЗСО передбачає дотримання такої вимоги, як “формування відносин довіри, прозорості, дотримання етичних норм” [1]. Виконуючи її, керівництво закладу освіти сприяє створенню психологічно комфортного середовища і атмосфери довіри, що забезпечує конструктивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Атмосфера довіри формується через обґрунтованість і відкритість управлінських рішень, які оприлюднюються через видання наказів, розпоряджень, вказівок, рекомендацій, та можливість учасників освітнього процесу впливати на прийняття цих рішень. Вимога щодо “формування та забезпечення реалізації політики академічної доброчесності” [1] показує, на якому рівні впроваджує заклад освіти таку політику. Аналіз здійснюється через вивчення розробленого положення про академічну доброчесність, отримання інформації про реалізацію її складових, виявлення порушень академічної доброчесності та заходи для протидії їм.

Дотримання академічної доброчесності досліджується також через анкетування педагогічних працівників, здобувачів освіти, батьків. Педагогам пропонується відповісти на питання про те, здобувачі освіти дізнаються про критерії, за якими їх оцінюють; які джерела або ресурси використовуються у процесі розробки календарно-тематичного планування; які заходи здійснюються для запобігання порушень академічної доброчесності серед здобувачів освіти та у власній педагогічній діяльності; які

інформаційні та освітні заходи проводяться у закладі освіти щодо формування негативного ставлення до корупції.

Здобувачі освіти відповідають на питання про розробленість та ознайомленість з правилами поведінки у закладі освіти; у який спосіб отримують зворотний зв'язок; від чого або від кого залежать результати навчання; чи знають інформацію про критерії, правила і процедури оцінювання своїх навчальних досягнень; наскільки отримують справедливе оцінювання з доступним поясненням та аргументацією і як проводять самооцінювання власної діяльності; чи враховується їхня думка в освітньому процесі; чи володіють інформацією про важливість дотримання академічної доброчесності (не можна списувати, використовувати плагіат, потрібно здійснювати посилання на використані джерела інформації); визначають ступінь власної відповідальності за результати навчання.

Батьків запитують про справедливе оцінювання та інформування щодо критеріїв, правил і процедур оцінювання навчальних досягнень їхніх дітей.

Проаналізувавши та порівнявши відповіді на питання анкет всіх трьох категорій, можна зробити певні висновки щодо того, чи дотримується заклад освіти академічної доброчесності в процесі надання освітніх послуг.

Якість дотримання академічної доброчесності в закладах загальної середньої освіти безпосередньо залежить від ступеня висвітлення їх діяльності. Враховуючи те, що публічна інформація “це відображена та задокументована будь-якими способами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків” [5] набуває актуальності створення й активне використання закладами освіти офіційних веб-сайтів. Задля якісної комунікації та високих результатів у навчанні члени територіальних громад, батьки здобувачів освіти мають право на вільний доступ до інформації про діяльність, що здійснює заклад освіти, про використання ним публічних коштів.

Оприлюднення інформації кожен заклад освіти здійснює на власному офіційному веб-сайті або веб-сайті засновника і, таким чином, виконує вимогу 30 статті Закону України “Про освіту” щодо забезпечення відкритого доступу до інформації та документів [6]. Веб-сайт працює на підставі законодавства України, рішення педагогічної ради або ради закладу освіти, наказу керівника закладу освіти про його створення, відповідного Положення.

За даними Державної служби якості освіти України, станом на травень 2020 р. (аналізувалася інформація на веб-сайтах з метою виявлення ступеня відкритості та прозорості діяльності закладів загальної середньої освіти) з 7812 закладів загальної середньої освіти як комунальної, так і приватної форм власності, не мають веб-сайтів 1497 шкіл. Порушенням академічної доброчесності може вважатися відсутність інформації про ліцензії на провадження освітньої діяльності (відсутня у 63,2 % шкіл); про наявність освітніх програм за якими працює заклад освіти (відсутня у 48,9 %); про правила прийому дітей на навчання, їхню поведінку в закладі освіти (відсутня у 53,7 % та 66 % відповідно) та чисельність учнів (45,9 %), про кадровий склад (відсутня у 33,5 %) і вакантні посади (відсутня у 59,9 %) [4].

Занепокоєння викликає інформація щодо булінгу в закладах освіти. Незрозумілим є питання, чи розглядаються подібні випадки в закладі освіти і чи реагує адміністрація на доведені випадки булінгу (відсутня інформація у 75 % і 74 % відповідно). Переважна більшість закладів освіти (67,2 %) не оприлюднюють плани заходів щодо запобігання та протидії булінгу. Також майже відсутня інформація щодо фінансової діяльності: не надано інформації щодо переліку, вартості, порядку надання та оплати додаткових освітніх (82,9 %); відсутній фінансовий звіт про надходження та використання публічних коштів (60 %) та благодійну діяльність (60,4 %). Річний звіт про свою діяльність не оприлюднили 53,2 % закладів освіти [4].

Отже, слід розуміти, що актуальна та змістовна інформація на веб-сайтах закладів освіти забезпечують їм виконання вимог законодавства, відкритість і прозорість діяльності з дотриманням академічної доброчесності, спроможність організувати ефективну комунікацію з усіма учасниками освітнього процесу та бути лідером у наданні якісних освітніх послуг та єдиним освітнім центром для територіальної громади.

Враховуючи проблемні питання щодо дотримання академічної доброчесності, слід звернути увагу на перспективні шляхи її впровадження. Одним із таких шляхів має стати прийняття Положення про академічну доброчесність, що є нормативним внутрішнім документом, який затверджується рішенням педагогічної ради закладу освіти і спрямований на забезпечення якісних освітніх послуг, що надаються здобувачам освіти, через додержання правових, моральних, етичних норм поведінки, професійної діяльності педагогів та професійного

спілкування всіх учасників освітнього процесу. До розроблення Положення, враховуючи принципи педагогіки партнерства, мають бути залучені керівництво закладу освіти, педагогічні працівники, здобувачі освіти, батьки, члени громади. Положення розробляється на основі Конвенції ООН “Про права дитини”, законів “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, “Про запобігання корупції”, “Про авторські та суміжні права”, “Про захист суспільної моралі”, статуту закладу освіти та інших нормативно-правових документів, якими керується заклад освіти у своїй діяльності.

Звертаємо увагу на те, що Положення є оригінальним документом, оскільки має враховувати особливості конкретного закладу освіти і може складатися з таких розділів: загальні положення, основні поняття та принципи академічної доброчесності, забезпечення академічної доброчесності, порушення академічної доброчесності, запобігання порушенням академічної доброчесності, академічна відповідальність, комісія з питань академічної доброчесності, прикінцеві положення.

У “Загальних положеннях” враховуються нормативно-правові документи, що прийняті в Україні щодо академічної доброчесності і на основі яких розробляється Положення; визначаються мета, основні напрями, правила та категорія учасників освітнього процесу, на яку поширюється означене Положення.

У розділі “Основні поняття та принципи академічної доброчесності” подається визначення основних понять, наприклад, таких як “академічна доброчесність”, “порушення академічної доброчесності”. Прописуються також принципи, на яких ґрунтується дотримання академічної доброчесності в закладі освіти. Такими можуть бути визначені: відкритість і прозорість інформації, рівноправність в отриманні освітніх послуг, соціальна справедливість та відповідальність, законність, демократизм та толерантність, повага до особистості, соціальне партнерство, дотримання прав і свобод людини та громадянина, компетентність і професіоналізм. Акцентується також увага на тому, що кожний учасник освітнього процесу має право на вільний вибір своєї свідомої, відповідальної та активної громадянської позиції, яка висловлюється відкрито під час обговорення будь-яких питань. Також потрібно зазначити що є гідним і неприйнятним для всіх представників шкільної спільноти.

Розділ “Забезпечення академічної доброчесності” зазначає, якими шляхами, нормами та правилами в

закладі освіти відбувається забезпечення академічної доброчесності педагогічними працівниками, здобувачами освіти, батьками здобувачів освіти та іншими учасниками освітнього процесу.

Розділ “Порушення академічної доброчесності” визначає, які є основні види академічної недоброчесності і роз’яснює їх значення, наприклад, що таке академічний плагіат, фабрикація, списування, необ’єктивне оцінювання, обман, вплив, яка допомога або створення перешкод не передбачаються під час проходження здобувачами освіти оцінювання результатів навчання.

Враховується і такий розділ, як “Запобігання порушенням академічної доброчесності”, що передбачає перелік певних заходів з попередження фактів порушення академічної доброчесності через ознайомлення учасників освітнього процесу з Положенням про академічну доброчесність, їх інформування про необхідність дотримуватися правил академічної доброчесності та професійної етики, контроль з боку педагогічних працівників щодо оригінальності написання здобувачами освіти рефератів, доповідей, робіт МАН, підготовки інших матеріалів із дотриманням вимог академічної доброчесності.

Розділ “Академічна відповідальність” описує види академічної відповідальності різних суб’єктів порушення (здобувачів освіти, педагогічних працівників), обставини та умови порушення, наслідки і форми відповідальності, хто (орган або посадова особа) приймає рішення про призначення виду відповідальності.

Обов’язковим є розділ, у якому прописано створення, склад, повноваження комісії з питань академічної доброчесності. Така комісія розглядає питання порушення академічної доброчесності, приймає рішення щодо порушників у вигляді висновків, які мають рекомендаційний характер і подаються керівникові закладу для подальшого вживання відповідних заходів морального, дисциплінарного, адміністративного характеру.

У “Прикінцевих положеннях” зазначається інформація про те, яка кількість педагогічних працівників підписали це Положення, як воно буде затверджено й оприлюднено, у який спосіб можуть вноситися зміни та доповнення [6].

Слід зазначити, що Положення про академічну доброчесність оприлюднюється на веб-сайті закладу освіти та доводиться до відома кожного учасника освітнього процесу. Поряд із розробкою та впровадженням Положення про академічну доброчесність у закладі освіти проводиться

просвітницька робота щодо дотримання академічної доброчесності; зміцнення самомотивації, самооцінки та самоповаги у здобувачів освіти, надання їм права обирати навчальні курси. Заходами щодо дотримання академічної доброчесності в закладі освіти можуть стати практичні заняття, тренінги та консультації як з педагогами, так і зі здобувачами освіти, щодо оформлення методичних розробок, статей для публікації; формуються вміння правильного користування сервісами безкоштовної перевірки робіт на антиплагіат, що є необхідною умовою під час написання рефератів, робіт МАН; здобувачам освіти роз'яснюються норми етичної поведінки і академічної доброчесності, акцентується увага на таких видах порушень як, плагіат, списування, некоректне посилання на джерела інформації та правильне оформлення цитування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дотримання академічної доброчесності в системі загальної середньої освіти забезпечує повагу до закону, доброчесної поведінки учасників освітнього процесу, справедливого оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Підвищення рівня академічної доброчесності можна здійснювати через створення у закладі освіти доброчесного середовища; вироблення етичних стандартів доброчесної поведінки педагогів, здобувачів освіти, батьків; популяризацію доброчесності, яка спрямована на сприйняття сенсу академічних чеснот, усвідомленню їх цінностей, виховання поваги до себе та до інших, відповідальності за результати навчання.

Перспективи подальших досліджень убагаємо в вивченні та дотриманні Кодексів академічної доброчесності у закладах загальної середньої освіти та їх вплив на якість освіти

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
2. Бровко К., Дурдас А., Сопова Д. Е-середовище як складова корпоративної культури в університета Французької Республіки. *Молодь і ринок*. 2018. № 2 (157). С. 133–137.
3. Довідник з академічної доброчесності для школярів / уклад. М. В. Григор'єва, О. І. Крикова, С. Г. Певко; за заг. ред. О. О. Гужви. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 64 с.
4. Інформація щодо забезпечення закладами загальної середньої освіти відкритого доступу до

інформації та документів на веб-сайтах. Державна служба якості освіти України. URL: <https://www.sqe.gov.ua/images/materials/> (дата звернення: 25.02.2021).

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 19.02.2021).

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

7. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 24.01.2021).

REFERENCES

1. Bobrovskiy, M. V., Horbachov, S. I., & Zaplotynska, O. O. (2019). Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Recommendations for building an internal system of quality assurance in general secondary education]. Kyiv, State Service for Educational Quality, 240 p. [in Ukrainian].
2. Brovko, K., Durdas, A. & Sopova, D. (2018). E-seredovyshe yak skladova korporativnoi kultury v universyteta Frantsuzkoi Respubliki [E-environment as a component of corporate culture at the University of the French Republic]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol. 2 (157), pp. 133–137. [in Ukrainian].
3. Dovidnyk z akademichnoi dobrochesnosti dlia shkoliariv [Handbook of academic integrity for students] / way of life. M.V. Grigorieva, O. I. Krikova, S. G. Pevko; for general ed. O. O. Guzhvi. Kharkiv: KhNU named after V. N. Karazin, 2016. 64 p. [in Ukrainian].
4. Informatsiia shchodo zabezpechennia zakladamy zahalnoi serednoi osvity vidkrytoho dostupu do informatsii ta dokumentiv na veb-saitakh. Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy [Information on providing general secondary education institutions with open access to information and documents on websites. State Service for the Quality of Education of Ukraine]. Available at: <https://www.sqe.gov.ua/images/materials/> (Accessed 25 Feb. 2021). [in Ukrainian].
5. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 r. № 2939-VI [On access to public information: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (Accessed 19 Feb. 2021). [in Ukrainian].
6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 18 Jan. 2021). [in Ukrainian].
7. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. № 463-IX [On complete general secondary education: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (Accessed 24 Jan. 2021). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.01.2021

УДК 371.3:51

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.225838>

Людмила Силюга, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри математики, інформатики
та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Тетяна Волошин, магістр факультету початкової та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СИСТЕМА ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджується одна з найбільш актуальних проблем особистісноорієнтованої педагогіки – формування пізнавальної активності учнів початкових класів. Розглядається сутність понять “пізнавальна активність” та “прикладна задача”. Розкриваються особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів під час розв’язування прикладних задач. Сформульовані основні критерії підготовленості учнів до розв’язування прикладної задачі. Визначені основні вимоги до прикладних задач, які використовуються у навчанні молодших школярів математики з метою підвищення їх пізнавальної активності.

Ключові слова: пізнавальна активність; молодші школярі; початкова школа; навчальний процес; математика; система прикладних задач.

Лім. 7.

Lyudmyla Sylyuha, Ph.D. (Physics and Mathematics),
Associate Professor of the of the Mathematics, Informatics and
Methods of Teaching in Primary School Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Tetiana Voloshyn, Master of the Faculty of Primary and Art Education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SYSTEM OF APPLIED PROBLEMS AS A MEANS OF FORMATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

In the article one of the most pressing problems of personality-oriented pedagogy – the formation of cognitive activity of the pupils of primary school is investigated.

The article considers the theoretical and methodological foundations of formation of cognitive activity of primary school pupils “applied problem”. The peculiarities of the development of cognitive activity of primary school pupils at solving of applied problems are revealed. The main criteria for preparing pupils to solve the applied problem are formulated. The basic requirements to the applied problems which are used at studying of pupils of mathematics for the purpose of increase of their cognitive activity are defined.

The problem of development of cognitive activity is one of the cardinal problems not only of didactics, but also of all educational process, because its solution will help to solve other issues: training of pupils to thinking, development of cognitive interests, formation of independence, creativity, determination of mental abilities, and also acquisition of such qualities as observation, determination, responsibility, etc.

One of the methodological requirements for the implementation of the applied orientation of the initial course of mathematics is the filling of the educational process of applied problems. These are problems that arose outside of mathematics, but are solved by mathematical means. Such problems satisfy the following methodological requirements:

1) the problems must have a real practical content, which provides an illustration of the practical value and significance of the acquired mathematical knowledge;

2) the problems must correspond to school programs and current textbooks of mathematics as to the methods and facts that will be used in the process of solving them;

3) the content of the problem should arouse the pupils’ cognitive interest, give the opportunity to demonstrate the effective use of mathematical knowledge in practice;

4) concepts and terms of tasks should be known or understandable for pupils;

5) numerical data of applied problems must correspond to those that exist in practice, that is to be real, which does not lead to cumbersome calculations.

Only by complying with such requirements the teacher will be able to show pupils that mathematics reflects the world around them, that numbers, actions, mathematical terminology have a real meaning. It will

not be the formal study of the subject, it will teach pupils to see in mathematics a way to solve of practice life issues.

Keywords: cognitive activity; junior students; primary school; the educational process; system of applied problems.

Постановка проблеми. Одним із основних напрямів сучасної освіти є формування практично компетентної особистості, яка володіла б уміннями моделювати реальні процеси та явища, зокрема економічно-фінансові, аналізувати і порівнювати дані, прораховувати ризики, інтерпретувати результати, працювати зі знако-символьним представленням інформації тощо. Тому формування в учнів пізнавальної активності є одним із першочергових завдань школи.

Основними напрямками підвищення в учнів рівня їх пізнавальної активності є посилення практичної і прикладної спрямованості шкільного курсу математики. Практична спрямованість означає навчання безпосередньо застосовувати знання, які отримали учні під час вивчення теоретичного курсу математики, формувати обчислювальних умінь та навиків, виконувати тотожні перетворення, розв'язувати рівняння, нерівності, сюжетні задачі, геометричні задачі на побудову, обчислення, доведення та дослідження. Прикладна спрямованість передбачає вироблення в учнів умінь використовувати здобуті під час вивчення математики знання у практичній діяльності та при вивченні інших навчальних дисциплін. Тому навчання математики у початкових класах необхідно пов'язувати з першими кроками у практичній підготовці учнів до оволодіння ними знаннями, вміннями і навичками, які є необхідні в майбутньому людині будь-якої професії.

У розв'язанні цього важливого методичного питання вчителям початкових класів допомагає система прикладних задач, метою якої є різноплановість, збудження інтересу, ілюстрація застосування математики в житті. Найбільшого значення у змістовому компоненті набуває система пізнавальних завдань прикладного змісту, що має випереджувальний характер у порівнянні з досягнутим рівнем розвитку учнів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема формування пізнавальної активності особистості постає у центрі уваги багатьох вчених. Різні аспекти зазначеної проблеми є предметом педагогічних та психологічних досліджень. Так, у студіях науковців розкривається сутність поняття "пізнавальна активність" (Н. Редьковець, І. Харламов, С. Хилько [7], Т. Шамова); аналізуються особливості формування пізнавальної активності та

пізнавальних інтересів на різних етапах розвитку особистості (Н. Бібік, Д. Богоявленський, Л. Данилова [1], О. Киричук, В. Лозова [2]). Проблему активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів досліджували М. Богданович, В. Паламарчук, О. Савченко [5], О. Скрипченко, М. Стельмахович та інші. М. Федорова розглядає пізнавальну активність як складову формування моральних цінностей в учнів початкових класів [6]. Питанням використання навчальної гри як засобу активізації пізнавальної діяльності на уроках у початкових класах займається Л. Романенко [4].

Мета статті. Головною метою роботи є визначення основних методичних підходів до формування пізнавальної активності учнів початкових класів у процесі розв'язування прикладних задач.

Виклад основного матеріалу. Розвивальна функція навчання математики є важливим принципом нової концепції математичної освіти, оскільки основою методики навчання математиці стає не вивчення основ математичної науки, а пізнання дитиною навколишнього світу засобами математики. З психологічної точки зору *пізнавальна активність* – це міра розумового зусилля, спрямована на задоволення пізнавальних інтересів індивіда. Як педагогічне явище, *пізнавальна активність* є двостороннім взаємопов'язаним процесом: з одного боку, це форма самоорганізації і самореалізації учня, з іншого – результат цілеспрямованих зусиль педагога в організації пізнавальної діяльності учня.

Пізнавальна активність не дає змогу молодшому школяреві "топтатися" на місці, бути залежним, чекати, поки хтось допоможе, покаже, розв'язати за нього. Вона "штовхає" дитину до певних самостійних дій: запитати, відшукати певну інформацію, прочитати, написати, зробити. Формування пізнавальної активності молодших школярів з математики починається з виховання у них пізнавальної потреби, розвиток якої відбувається чотирма етапами:

- 1) зацікавлення емпіричною і основою навчання (яскраві ілюстрації, цікаві факти, незвичайні ситуації, ігрові моменти тощо);
- 2) виникнення допитливості, бажання дізнатися про певні якості предмета;
- 3) виділення об'єкта вивчення, спрямування інтересу на його дослідження;

4) захоплення улюбленим предметом, творчою роботою [1].

У класоводів виникають труднощі, коли доводиться визначати рівень пізнавальної активності учнів з математики. Сумарним показником тут є їхня навченість. Важливий складник навченості з математики – це розвинуте функціональне мислення, за якого учні чітко уявляють математичні об'єкти в динаміці, вправно оперують математичними фактами, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки, вміють застосовувати математичні знання на практиці.

Вивчаючи математику у школі, учням часто доводиться розв'язувати сюжетні задачі за різноманітною тематикою: фізичні, хімічні, економічні, побутові та інші. Спостерігаючи за роботою учнів, бачимо, що інтерес до розв'язування сюжетних задач у них зростає, коли фабули їх стосуються виробничо-життєвого змісту, а метою роботи є навчання способу застосування математичних знань для початкового вивчення явищ природи, виробництва. Такі задачі описують проблему і містять нематематичні поняття, але їх можна перекласти на мову математики за допомогою рівнянь, таблиць, схем тощо. Це прикладні задачі, які можна розв'язати з застосуванням досягнень математики. Саме такі задачі дають можливість показати тісний зв'язок теорії з практикою, а саме: математичні абстракції виникають із задач, поставлених реальним життям [3].

Прикладні задачі – це задачі, які виходять за межі математики, але розв'язуються математичними методами і засобами. Прикладними задачами в математиці називають такі, умови яких містять нематематичні поняття.

Прикладні задачі виконують різні дидактичні цілі, основними з яких є:

- навчальна (формування знань, навичок і вмінь на різних етапах засвоєння навчального матеріалу з математики);
- виховна (формування наукового світогляду, пізнавального інтересу і самостійності, моральних якостей учнів);
- розвивальна (розвиток логічного мислення, оволодіння загальними та специфічними розумовими діями та ефективними прийомами розумової діяльності).

Розв'язуючи прикладні задачі пізнавального характеру, учні оволодівають не лише обчислювальними навичками, арифметичними діями, а й ознайомлюються з різноманітністю навколишнього світу: явищами природи, тваринним і рослинним світом, історією, досягненнями науки і культури.

Прикладні задачі руйнують стандартність мислення постійним залученням учнів до аналізу початкової інформації та прогнозування одержаних результатів. Основним же вважається залучення самих учнів при роботі з інформацією до створення орієнтованої основи, яка із самого початку зміщує акценти освітнього процесу з необхідності запам'ятовувати на необхідність уміння застосовувати інформацію і тим самим сприяє переходу учнів з рівня репродуктивного засвоєння на дослідницький. Включення прикладних задач до освітнього процесу сприяє розвитку у школярів прийомів дослідницької роботи, побудови математичних моделей, а також формування грамотності учнів у представленні результатів своєї праці.

Для свідомого засвоєння змісту прикладних задач основне – зрозуміти оточення, з якого їх узято, обставини, за яких доводиться у житті їх розв'язувати. Без цього дітям важко встановити і зрозуміти залежність між величинами, вказати, яким чином можна знайти відповідь.

Більшість прикладних задач доцільно складати під час практичних занять з вимірювання. Ознайомлюючи дітей з новими одиницями маси, довжини, часу, площі тощо, вчитель має змогу урізноманітнювати завдання, допомагати у спостереженнях за природою і трудовими процесами.

Серед всіх видів прикладних задач ми розглядаємо ті, в яких ситуація насправді реальна для молодшого школяра, практично важлива і служить навчальним цілям. У фабулах таких задач говориться про виробничі або життєві ситуації, при розв'язуванні яких застосовуються знання, вміння і навички. Зміст таких задач має бути різноманітним і відображати промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, культуру і освіту, охорону здоров'я, побут. Крім того, він має бути доступним для розуміння, чітко сформульованим, технічно грамотно побудованим. Запитання у задачах прикладного змісту мають бути цікавими й реальними. Їх не можна грубо округлювати. Наведемо приклади деяких прикладних задач пізнавального змісту, які вчитель може використовувати на уроках математики у початкових класах:

Задача 1. Годівнички для птахів розвішують найнижче – на 4м і найвище – на 8м. Тато повісив годівничку на висоті 5м. Чи правильно він вчинив?

Задача 2. Шоколадка коштує 30 грн. В супермаркеті протягом місяця діє спеціальна пропозиція: купуючи дві шоколадки, отримуєш три (одна в подарунок). Скільки шоколадок можна придбати на 180 грн в цей місяць?

Задача 3. Водопровідний кран погано закритий. Кожну секунду з нього капає лише одна крапля. Чи багато витече з нього води за 1 год (за 1 добу), якщо маса 100 крапель дорівнює 7г?

Задача 4. Для засолювання помідорів беруть 200г солі на 2л води. Чи вистачить 800г солі для приготування 9л такого розсолу?

Задача 5. Мені купили акваріум у формі куба, який вміщує 64л води. Я наповнив акваріум водою, не доливши 5см до верхнього краю. Яку найбільшу кількість рибок я можу запустити, якщо для 4 рибок треба 10л води?

Для того щоб у школярів сформувалися уміння розв'язувати прикладну задачу, вчителю необхідно навчити їх:

- виділяти суттєві факти досліджуваного явища (процесу);
- визначати основні взаємозв'язки між даними і шуканими задачами;
- аналізувати умову задачі;
- обирати математичний апарат для побудови моделі.

Важливу роль у посиленні практичного спрямування курсу математики відіграє формування у молодших школярів уявлень про загальність математичних знань, про те, зокрема, що різні прикладні задачі можна розв'язувати одним і тим самим способом, складати і обчислювати одні і ті самі вирази, які є розв'язком задачі, а також одну і ту саму задачу можна розв'язувати декількома способами і шукати серед них найоптимальніший.

Висновки і пропозиції. Дані нашого дослідження дали підставу сформулювати основні вимоги до прикладних задач, які використовуються у навчанні молодших школярів математики з метою підвищення їх пізнавальної активності:

- зміст задачі має бути доступним для розуміння учням, відповідати рівню розвитку, пізнавальним можливостям та інтересам молодших школярів;
- шукані і дані в задачі величини повинні бути реальними, взяті з навколишньої практики;
- формулювання запитання задачі повинно бути близьким до того, як воно ставиться у практиці; фабула і застосовувана термінологія задачі не повинні ускладнювати її математичний зміст;
- прийоми і методи розв'язування задач повинні наближатись до прийомів і методів, які застосовуються у навколишньому житті.

Уникаючи одноманітності та шаблону під час складання прикладних задач, вчителю необхідно використовувати різні формулювання умов, чітко виділяти описову частину, подавати умову задачі

у вигляді короткого оповідання, задачі-розрахунки та ін.

Зауважимо, що задачі прикладного змісту не можуть утворювати самостійну дидактичну систему тих задач, які забезпечать необхідне закріплення всього теоретичного матеріалу, що вивчається на уроках математики.

Лише за дотримання таких вимог учителям вдасться показати учням, що математика відображає навколишній світ, що числа, дії, математична термінологія мають реальний зміст. Це сприятиме не формальному вивченню учнями математики і привчатиме їх бачити у цій навчальній дисципліні спосіб дослідження питань економічного, екологічного, валеологічного, фінансового життя людей своєї країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*, 2002. №6, С.18–20.
2. Лозова В.І. (Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків: ОВС. 2000.
3. Найдюнова О.О., Канакіна Л.П. Педагогічні функції прикладних задач. *Математика*, 2004. №3, С.12.
4. Романенко Л.З. Навчальна гра як засіб активізації пізнавальної діяльності на уроках у початкових класах. URL: <http://www.slideshare.net/tatyana6221310/ss-29723650>
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза. 2002. 368 с.
6. Федорова М.А. Пізнавальна активність як складова формування моральних цінностей в учнів початкових класів. *Нові технології навчання. Науково-методичний збірник*. Київ-Вінниця. 2011. №69, С.116–120.
7. Хилько Є.С. Теоретичні аспекти навчально-пізнавальної діяльності особистості: рівні, компоненти. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2011. (Випуск 203. Частина II), С.131 – 135.

REFERENCES

1. Danylova, L. (2002). Rozvyvaty piznavalnu aktyvnist uchniv [Develop students' cognitive activity]. *Native school*, Kyiv, Vol.6, pp. 18–20. [in Ukrainian].
2. Lozova, V.I. (2000). Tsilisnyi pidkhid do formuvannia piznavalnoi aktyvnosti shkoliariv [A holistic approach to the formation of cognitive activity of students]. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Naidonova, O.O. & Kanakina, L.P. (2004).

**ОГЛЯД ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
У МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Pedahohichni funktsii prykladnykh zadach [Pedagogical functions of applied tasks]. *Mathematics*, Kyiv, Vol. 3, p. 12. [in Ukrainian].

4. Romanenko, L.Z. Navchalna hra yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti na urokakh u pochatkovykh klasakh [Educational game as a means of activating cognitive activity in lessons in primary school]. Available at: <http://www.slideshare.net/tatyana6221310/ss-29723650>. [in Ukrainian].

5. Savchenko, O.Ia. (2002). Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv [Primary school didactics: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].

6. Fedorova, M.A. (2011). Piznavalna aktyvnist yak skladova formuvannia moralnykh tsinnosti v uchniv pochatkovykh klasiv [Cognitive activity as a component of the formation of moral values in primary school students]. *New learning technologies. Scientific and methodical collection*. Kyiv-Vinnytsia. Vol. 69, pp. 116–120. [in Ukrainian].

7. Khylyko, Ye.Ie. (2011). Teoretychni aspekty navchalno-piznavalnoi diialnosti osobystosti: rivni, komponenty [Theoretical aspects of educational and cognitive activity of personality: levels, components]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 203. Part II, pp. 131 – 135. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.12.2020

УДК 378(091):[61+615](477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230495>

Ірина Радзівська, кандидат педагогічних наук,
проректор з навчальної роботи Черкаської медичної академії

**ОГЛЯД ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

У статті подано аналіз історичних джерел дослідження теоретичних і практичних засад медичної і фармацевтичної освіти молодших спеціалістів в Україні. Оскільки медична і фармацевтична освіта в Україні є складовою частиною загальної вітчизняної освітньої системи, особливості та специфіка навчання в медичних та фармацевтичних закладах освіти характеризуються з точки зору загальних закономірностей і тенденцій розвитку освіти в державі у різні періоди історії XX – початку XXI ст. Проведено огляд та опрацювання джерел з історії розвитку освіти – історико-педагогічної літератури та літератури з історії медицини та медичної освіти.

Ключові слова: медична та фармацевтична освіта; молодші спеціалісти; історичні джерела; тенденції розвитку освіти.

Літ. 5.

Iryna Radzievska, Ph.D. (Pedagogy)
Vice Rector of Research work of Cherkasy Medical Academy

**REVIEW OF THE SOURCE BASE OF STUDYING THE PROCESS OF TRAINING SPECIALISTS
IN MEDICAL (PHARMACEUTICAL) EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE**

The necessity to improve the quality of education of medical specialists is emphasized in the law of Ukraine “On Higher Education”, “National Strategy for the Education Development in Ukraine for 2012–2021”, the Intersectoral Comprehensive Program “Health of the Nation”, “Concepts for the Development of Public Health”. It is especially true for the training of medical and pharmaceutical personnel, which is associated with the need to improve the quality of education in accordance with the requirements of modern practical medicine.

The concept of development of Public Health Protection of Ukraine provides for the implementation of innovative and personnel policy in the healthcare system: “improving the training system of medical and pharmaceutical specialists, developing and implementing educational standards in the educational process, broadening the functions of medical and pharmaceutical specialists in accordance with the world experience, which will reduce the demand for doctors and pharmacists in the State”.

Investigating the trends in the development and reform of education of medical (pharmaceutical) workers, it is worth noting that the period of the XX – beginning of the XXI centuries is characterized by a new approach to the theory and practice of medical (pharmaceutical) education, the creation of a substantial base for scientific research, and it is worth noting that the education of junior specialists, its progress, improvement and development are not sufficiently studied in modern scientific literature. The analysis of historical and pedagogical research on the professional training of future doctors or pharmacists has shown that, in our opinion, it is worth thoroughly analyzing the experience of the “post-Soviet countries” that have a cultural and historical identity with Ukraine.

The priority directions of the State policy on the development of education are updating the content of education and forms of the educational process. It is considerably applied to the training of secondary medical (pharmaceutical) personnel with the realization of their potential personal and professional abilities.

Analyzing the problems of the development of the national education system at the present stage, it can be concluded that there is an objective need to increase attention to the research on the problems of continuing education, the implementation of a complex of special scientific research in the field of modern problems of training specialists, as well as on the methodology of teaching of leading specialized disciplines, taking into account the specifics of the purpose of a professional medical (pharmaceutical) educational institution and appropriate professional training.

Keywords: *medical and pharmaceutical education; junior specialists; historical sources; trends in the development of Education.*

Постановка проблеми. Дослідження тенденцій розвитку освіти, медичної чи фармацевтичної, неможливе без вивчення історії розвитку галузі “охорона здоров’я” та загальних закономірностей розвитку вітчизняної освіти у різні історичні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що перспективи розвитку освіти медичних і фармацевтичних спеціалістів досліджували науковці: Т. Бабенко, Л. Бразалій, С. Вознюк, Ю. Вороненко, О. Григола, І. Губенко, І. Круковська, Л. Нечеглод, Р. Сабадишин, В. Шатило, З. Шарлович. Вивчали розвиток медичної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу, вплив Болонського процесу на систему медичної та фармацевтичної освіти: Я. Болюбаш, О. Волосовець, С. Гордійчук, А. Котвіцька, В. Москаленко, Ю. Поляченко, М. Степко, В. Черних, В. Шинкарук, О. Яворовський. Проблемам якості медичної та фармацевтичної освіти, організації вищої медичної та фармацевтичної освіти, формування освітнього середовища для студентів – медиків (фармацевтів), мотивації до навчання, атестації випускників присвячені наукові доробки М. Банчука, І. Баранової, М. Білинської, В. Білокопитова, І. Булах, Т. Горпініч, Г. Даниленко, О. Панасенко, Г. Пилип. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах студіювала Ю. Колісник-Гуменюк. Питанням управління якістю освітньої діяльності медичного закладу освіти на основі інноваційного підходу присвячена праця С. Гордійчук. Сучасні погляди на компетенції викладача вищої медичної освіти сформулювали у своїй роботі С. Сміян, У. Слаба, О. Слабий. Важливим доробком для поповнення знань з підготовки фахівців фармацевтичного напрямку стали праці українських дослідників – І. Бойчук, Г. Козаченко, І. Кучерук, А. Котвіцької, В. Сліпчук, А. Федущак.

Метою статті є теоретичний аналіз робіт педагогів-медиків та фармацевтів, що збагатили історико-педагогічну галузь новими знаннями з теоретичної та професійної підготовки майбутніх

медичних та фармацевтичних фахівців, визначили нові напрями розвитку освіти і процесів реформування галузі охорона здоров’я.

Виклад основного матеріалу. Джерельною базою вивчення проблеми розвитку медичної (фармацевтичної) освіти є звіти губернських та повітових земств про стан рівня надання медичної допомоги населенню, підготовку та підвищення кваліфікації медичних працівників на початку ХХ ст., фундаментальні монопроблемні збірники та посібники з історії охорони здоров’я і медичної науки: “Отчет о состоянии народного здоровья и организации врачебной помощи в России за 1905 год” (1907), звіт Черкаського повітового земства “Обзор состояния земской медицины и санитарии уезда в 1913 г.”, складений санітарним лікарем В. Гавловським та прийнятий лікарською радою 27 березня 1915 р., “Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине” (1954), “Матеріали до історії розвитку охорони здоров’я на Україні” (1957), “Досягнення охорони здоров’я у Українській РСР” (1958); збірники та монографії, присвячені історії розвитку окремих галузей медичної науки, історії охорони здоров’я в областях України, історії вищої медичної освіти, історії освіти фахівців середньої ланки, наприклад: “Сто лет Киевского медицинского института (1841–1941)” (1947), “К истории медицины на Украине (по материалам западных областей УССР)” (1961), “Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР” (1960), монографія І. Шапіро “Очерки по истории Львовского медицинского института” (1957), монографія Б. Ручковського “Роль вітчизняних учених в розвитку експериментальної онкології” (1953), “Нариси розвитку радянської експериментальної онкології” (1959), бібліографічний покажчик “Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького: погляд крізь віки (до 230-річчя від дня заснування)” (2014). Засадам розвитку медичної освіти в Україні присвячені монографії М. Барсукова “Красный крест и красный полумесяц. Исторический очерк” (1955), Б. Палкіна “Русские госпитальные школы XVIII века и их воспитанники” (1959), І. Сингалевича

“К истории фармацевтического образования на территории западноукраинских земель” (1961), І. Пігіди “Історія санітарної справи на Україні” (1953), Л. Трошиної “Історія вищої медичної освіти на Україні” (1965). Різні аспекти медичної освіти проаналізовані у збірнику “Очерки истории высшего медицинского образования и научных школ в Украине” (1965), де вміщені статті з історії видатних наукових медичних шкіл – О. Богомольця, В. Філатова, В. Образцова, Н. Стражеско, Ф. Яновського, наково-педагогічна діяльність яких ввійшла в історію світової медичної науки; навчальний посібник М. Кузьміна “Історія медицини” (1978).

Етапи розвитку медичної освіти та науки можна дослідити, вивчаючи праці О. Грандо “Медицина в зеркале истории: О музее медицины Украинской ССР” (1990), С. Верхратського, П. Заблудовського “Історія медицини” (1991), О. Драч “Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст.” (2011). Авторським колективом видатних українських учених-медиків під керівництвом Ю. Поляченка (Міністр охорони здоров’я у 2005–2007 р.р.) видано навчальний посібник “Медична освіта у світі та в Україні: додипломна освіта, післядипломна освіта, безперервний професійний розвиток” (2005), де обговорюються питання розвитку медичної освіти у світі і в Україні, структура системи підготовки медичних кадрів, зміст і навчальні плани підготовки фахівців у європейських університетах, нові технології організації освітнього процесу, питання управління, моніторингу якості медичної освіти.

Уявлення про шляхи розвитку системи підготовки молодших медичних (фармацевтичних) фахівців з початку XX ст. дають документи, що створювалися протягом діяльності лікувальних установ та товариств. Вони мають свої особливості та відмінності, але дають чітке уявлення про підходи до навчання медичних працівників в кожний історичний період. Наприклад, у звіті Головного військово-санітарного управління Російської імперії 1913 р. “Отчет о санитарном состоянии русской армии за 1911 г.” розглянуто питання порядку підготовки фельдшерів у військах та військово-лікарських установах: *“по вопросу об изменении порядка подготовки фельдшеров в войсках и в военно-врачебных заведениях, в связи с проектируемым сокращением срока их службы, Ученый Комитет признал установление в пехоте и пешей артиллерии 3-х летнего срока службы и для фельдшеров, не отвечающим пользе дела при современных*

условиях назначения нижних чинов в фельдшерские ученики, так как такое сокращение срока службы отразится крайне неблагоприятно на степени подготовки фельдшеров к их обязанностям и поведет к пополнению запаса фельдшеров недостаточно подготовленными для сего лицами, что не может, конечно, остаться без ущерба для дела; вместе с тем, признан возможным сократить сроки обучения фельдшерских учеников до 20 месяцев” [2, 177].

Матеріали для дослідження можна знайти в історичних нарисах про створення і розвиток в Російській та Австро-Угорській імперіях, в Польщі, а згодом в Україні медсестринських та фельдшерсько-акушерських шкіл, що згодом реформувалися в училища та коледжі. Вивчаючи історію утворення закладів освіти, простежуємо історичні етапи розвитку підготовки фахівців. Війни, боротьба з епідеміями, низька санітарна культура та високий рівень загальної захворюваності населення потребували розширення мережі лікувальних закладів, аптек, відкриття нових закладів освіти. З історичних джерел дізнаємось, що ще з середини XIX ст. почали діяти три військові фельдшерські школи – одна в Санкт-Петербурзі, дві на території України – в Києві та Харкові.

З кінця XIX ст. створення земського самоврядування сприяло розвитку системи виїзної фельдшерської допомоги на селі, розвивалася мережа самостійних фельдшерських, а згодом стаціонарних лікарняних пунктів з фельдшерами [5, 23]. В губернських містах та при госпіталях відкриваються фельдшерські школи.

Одну з перших в Україні земську фельдшерську школу при губернській лікарні відкрито в Херсоні в жовтні 1872 р. До неї приймали тільки хлопчиків після закінчення однокласної народної школи на 4-х річний термін навчання [1, 48]. Згодом в Херсоні був відкритий “повивальний” інститут. Після мобілізації основної маси фельдшерів на російсько-японську війну (1904), в жовтні 1906 р. в Києві при “Благотворительном обществе трудовой помощи для интеллигентных женщин” були створені “Жіночі самаритські курси”, де навчалися жінки віком від 18 до 40 р. усіх станів (“сословий”) та національностей. Курси мали два відділення – акушерсько-фельдшерське з терміном навчання чотири та фельдшерське з терміном навчання три роки.

Початок нового етапу в розвитку сестринської справи визначила Кримська війна (1853), коли “перші в історії медицини загони сестер

милосердя почали надавати допомогу пораненим та хворим воїнам на полі бою” [3, 12]. Згодом, у травні 1867 р., в Росії було створено товариство піклування про поранених і хворих воїнів, пізніше перейменоване в Російське Товариство Червоного Хреста [5, 22]. Крім того, основні віхи започаткування медсестринства можна прослідкувати, вивчаючи діяльність курсів та шкіл, відкритих при громадах сестер милосердя. У 1863 р. наказом військового міністра № 33 було затверджене Положення про сестер Хрестовоздвиженської громади, що призначалися для догляду за хворими у військових госпіталях. Протягом ХІХ ст. на території Російської імперії діяли Нікольська громада сестер милосердя, Владичне-Покровська громада, Іверська громада сестер милосердя Товариства Червоного Хреста, при них функціонували лікарні, амбулаторії, аптеки, дитячі притулки, загальноосвітні та фельдшерські школи. Сестри милосердя надавали допомогу пораненим під час греко-турської, російсько-японської, Балканської війни, Іхетуаньського повстання в Китаї та Першої світової війни. 2 жовтня 1900 р. було створено Громаду сестер милосердя імені П.М. фон Кауфмана, з її вихованок був організований “3-й Кауфманський госпітальний загін”, що діяв у період російсько-японської війни.

На території західноукраїнських земель значну роль в розвитку медичної справи відігравали “братства”. Львівське братство мало п’ять шпиталів. Майже до кінця ХІХ ст. на західноукраїнських землях (Галичина, Закарпаття) не було вищої медичної школи. Медична служба та медична освіта у Львові започатковані декретом імператриці Австрії в грудні 1772 р. з призначенням крайовим протомедиком Галичини доктора медицини Андрея Крупинського. Відкриття Львівського акушерського колегіуму (жовтень 1773 р.) ознаменувало зародження середньої медичної освіти на західноукраїнських землях [3,12]. Перша школа медичних сестер у Львові була створена у 1985 р. крайовим відділом здоров’я спільно з товариством Червоного хреста.

Крім історичних доробків, важливою частиною джерельної бази дослідження є документація, що створюється впродовж діяльності закладів освіти. На початку ХХ ст. медична освіта в Україні була представлена медичними факультетами Київського, Харківського, Одеського університетів та вищих медичних жіночих курсів, що існували за приватні та громадські кошти. З 1920 р., після прийняття Постанови Ради Труда і Оборони, почалася робота з відновлення медичних факультетів, перебудова вищої медичної освіти, відкриття нових

медичних закладів освіти. У процесі реформи в Україні була введена нова організаційна структура та система медичної освіти. З метою наближення викладання до потреб охорони здоров’я медичні факультети були виділені з університетів, об’єднані з жіночими вищими медичними курсами та реорганізовані у самостійні вищі медичні заклади освіти. В київський інститут були влиті фармацевтична школа та одонтологічний інститут. У країні почали створюватися фельдшерсько-акушерські школи, школи з підготовки сестер по догляду за хворими, сестер з охорони материнства і дитинства та курси з перекваліфікації ротних фельдшерів і ін.

У 1930 р. з метою підвищення відповідальності органів охорони здоров’я за підготовку медичних кадрів і здійснення зв’язку між навчальною роботою і практичною діяльністю лікувально-профілактичних установ керівництво середньою медичною освітою було повернуто у відання Наркомату охорони здоров’я УРСР. У 1932 р. медичні технікуми готували фахівців із тринадцяти профілів. У ці роки почалася підготовка рентгенотехніків, лаборантів, помічників санітарних лікарів, запрацювали вечірні та заочні відділення. Система підготовки середніх медичних працівників в союзних республіках до 1936 р. була різною як за профілями підготовки, так і за термінами навчання. Єдина система середньої медичної освіти в СРСР була визначена постановою РНК СРСР від 8 вересня 1936 р. “Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів” [4]. Медичні технікуми були реорганізовані в школи з підготовки фельдшерів, фармацевтів, зубних лікарів, медсестер, ясельних сестер, а також в акушерські школи і курси медичних лаборантів, зубних техніків. Змінювалися профілі підготовки фахівців і терміни їх навчання, розвивалася або кілька скорочувалася мережа медичних шкіл, змінювалися контингенти учнів. Ці перетворення здійснювалися залежно від завдань, які виконували органи охорони здоров’я у зв’язку з розвитком мережі лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ та поліпшенням медичної допомоги населенню. У наступні роки середня медична освіта неодноразово зазнавала реорганізації.

Якщо систематизувати документи різних медичних закладів освіти, що створювались протягом їх діяльності, то можна виділити загальні види. Це – насамперед Статути освітніх закладів, що затверджуються органами законодавчої влади. Кожен заклад освіти працює відповідно до

**ОГЛЯД ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
У МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Правил внутрішнього розпорядку, затверджених керівником. Це організаційно-розпорядча документація керівництва закладів освіти: накази, розпорядження, плани роботи закладів, річні та помісячні звіти про роботу закладу освіти, матеріали, що відображають роботу структурних підрозділів – факультетів, відділень, кафедр, циклових комісій, лабораторій, бібліотек.

До цього типу документів також можна віднести матеріали стосовно самоврядування закладів освіти – протоколи засідань рад трудових колективів, адміністративних, педагогічних, методичних, вчених рад університетів, коледжів, училищ, факультетів, кафедр, що розкривають їх наукову та навчально-методичну роботу; протоколи засідань органів студентського самоврядування. Матеріали, що дають уявлення про змістове наповнення освітнього процесу – стандарти освіти, освітні програми, навчальні плани, робочі та навчальні програми. Матеріали моніторингу та контролю якості освіти, звіти про самоаналіз для акредитаційних експертиз, звіти контролюючих органів про результати перевірок та ревізій, ліцензійні справи. З цими документами можна ознайомитись на сайтах закладів освіти та у виданих збірниках за матеріалами діяльності закладів освіти.

Серед нечисленних праць періоду входження України до складу СРСР, що присвячені означеній тематиці можна виокремити дисертаційні роботи присвячені історії медицини та медичної освіти:

1) українських учених – О. Рябишенка “Основные этапы развития здравоохранения в Тернопольской области” (1953); Л. Гельфанда “Материалы к истории научной деятельности терапевтов УССР (1917–1927 гг.)” (1956); С. Гормаха “Роль общественности и задачи советского здравоохранения на различных этапах его развития (По материалах Ровенской области и Костопольского района УССР)” (1960); Б. Щупака “Медицинская обстановка героической обороны Петропавловска на Камчатке во время войны 1853–1856 гг.” (1963); Н. Геника “Развитие здравоохранения в Галиции и советском Прикарпатье (1875–1962) (Историческое и социально-гигиеническое исследование по материалам Калушского и Войнилковского районов Станиславской области)” (1964), А. Липканя “Развитие внутренней медицины на Украине в 1917–1941 гг.” (1966); П. Довгого “История здравоохранения Черновицкой области в прошлом и пути его развития за годы советской власти” (1967), І. Шапіро “Развитие высшего медицинского образования и медицинской науки в западных областях Украины, на Буковине и в

Закарпатье в XVI–XX вв. (1595–1965 гг.)” (1968); І. Медчука “Здравоохранение и здоровье населения Волынской области за 100 лет (1865–1965 гг.)” (1970);

2) російських учених – К. Васильєва “Истоки русской эпидемиологии” (1957); І. Стегуніна “История Куйбышевского медицинского института в связи с развитием высшего медицинского образования в СССР” (1958); Є. Артем’єва “Факультетская терапевтическая клиника 1-го Московского ордена Ленина медицинского института имени И.М. Сеченова и ее роль в развитии внутренней медицины” (1958); В. Дмитрієвої “Очерки из истории медико-санитарного дела в Нижнем Новгороде и в Нижегородской губернии (до Великой Октябрьской социалистической революции)” (1961); К. Сільвай “Из истории русско- и советско-венгерских медицинских связей (середина XVIII в. – 1961 год)” (1963); В. Селезньової “Очерки по развитию медицины и здравоохранения на Среднем Урале (XVIII в. – 1945 г.)” (1965); Г. Мендріної “Очерки по истории медицины Сибири эпохи капитализма (1861–1917)” (1965); М. Левіта “Общественная медицина в России в конце 50-х – начале 60-х годов XIX века” (1967); Н. Прохорової “Вклад академика Е. Павловского в биологию и медицину” (1968); П. Крилова “История медицины Тамбовского края (1625–1968)” (1970); Г. Алексєєва “История медицины и здравоохранения дореволюционной Чувашии” (1971); Г. Ріппа “Становление советской военной медицины во время военной интервенции и гражданской войны в Сибири” (1978); Е. Грибанова “Отражение развития медицины в символах, эмблемах и памятниках материальной культуры” (1990).

Зважаючи на певні закономірності розвитку системи медичної освіти, науки і практики у післявоєнний період і до розпаду Радянського Союзу та схожість соціально-культурних процесів у республіках колишнього СРСР (кінець 40-х – 80-ті рр. XX ст.) зацікавлення викликають дисертаційні дослідження вчених: Г. Крючка “Развиток медицины та охорони здоров’я в Білорусії (кінець XVIII – початок XX ст.)” (1964); Є. Макаряна “К вопросу об истории судебной медицины в Армении” (1959); Р. Парсаданяна “Прогрессивные традиции армянской медицины в охране здоровья народа. XIX–XX вв.” (1960); А. Кцюяна “Медицина в Армении в XI–XIV в. (эпоха расцвета феодальных отношений) и “Анализ природы человека и его недугов” врача Григориса (XIII в.)” (1965); Є. Себіскверадзе “Материалы о санитарно-гигиеническом и

эпидемиологическом состоянии Грузии в XIX в.” (1957); М. Шенгелі “Некоторые основные вопросы древнегрузинской медицины и “Лечебная книга” Заза Панаскертели-Цицишвили” (1961); Г. Садихова “История развития некоторых вопросов теории медицины в Азейбарджане” (1964); Н. Махмудової “К истории развития внутренней медицины в Узбекистане” (1967); В. Міцельмахеріса “Очерки истории медицины в Литве” (1964); В. Канепа “Развитие врачебно-медицинского дела в Прибалтийском крае в XIX в.” (1966).

Висновок. Проведене нами історіографічне дослідження та опрацювання джерельної бази здійснювалося на межі хронологічного і системного підходів та враховувало наближеність до теми пошуку стосовно огляду й опрацювання широкого кола джерел з історії розвитку освіти – історико-педагогічну і літературу з історії медицини та медичної освіти, щодо теоретичної та практичної підготовки молодших фахівців галузі охорони здоров'я, статті в медичних періодичних виданнях, тези конференцій. Це уможливило систематизувати та виділити такі групи:

1) джерела, в яких відображено розвиток та становлення медичної та фармацевтичної освіти на межі XIX – початку XX ст. на територіях Російської імперії, розвиток земської медицини на українських землях;

2) джерела, в яких висвітлюється розвиток медичної та фармацевтичної освіти, виникнення та становлення закладів освіти в УРСР та республіках СРСР;

3) праці, в яких описано змістове забезпечення освітнього процесу у медичних та фармацевтичних закладах освіти, викладені теоретичні та практичні аспекти й методики професійної підготовки майбутніх медиків та фармацевтів;

4) праці зарубіжних учених та оглядова інформація Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я щодо організації підготовки сестринського персоналу;

5) історико-педагогічні праці вітчизняних науковців, що відображають історію розвитку медичної та фармацевтичної освіти з початку XX ст., у період входження України до складу СРСР та за часів незалежності нашої держави, що дало можливість оцінити їх великий внесок у розвиток

сучасної освіти, розвинути і поглибити дослідження із заявленої тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духин Л. Х. Из истории развития акушерских школ в России и на Украине. *Фельдшер и акушерка*. 1968. № 5. с. 47–51.

2. Обзор состояния земской медицины и санитарии уезда в 1913 году. Черкасское Уездное Земство. Составлен сан.врачем В.З. Гавловским и принят врачебным советом 27 марта 1915 г. Черкассы: Типография Ш. Гениоденаго, 1915. 214 с.

3. Пасечко Н. В., Лемке М. О., Мазур П. Є. Основи сестринської справи: підручник. Тернопіль: Укрмедкнига. 2016. с. 544.

4. Постанова РНК СРСР від 8 вересня 1936 року “Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів”. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP770188> (дата звернення: 03.03.2021).

5. Шегедин М.Б., Мудрик Н.О. Історія медицини та медсестринства. Тернопіль: Укрмедкнига. 2003. 328 с.

REFERENCES

1. Dukhyn, L. Kh. (1968). Iz istorii razvitiya akusherskikh shkol v Rossii i na Ukraine [From the history of obstetric schools in Russia and Ukraine]. *Paramedic and midwife*. No. 5. pp. 47–51. [in Russian].

2. Obzor sostoyaniya zemskoy meditsiny i sanitarii uезда v 1913 godu [Review of the state of zemstvo medicine and sanitation of the county in 1913]. Cherkassy County Zemstvo. Compiled by the sanitary doctor V.Z. Havlovskiy and was adopted by the medical council on March 27, 1915. Cherkassy, 214 p. [in Russian].

3. Pasiechko, N. V., Lemke, M. O. & Mazur, P. Ye. (2016). Osnovy sestrynskoj spravy [Basics of nursing]. Ternopil, 544 p. [in Ukrainian].

4. Postanova RNK SRSR vid 8 veresnia 1936 roku “Pro pidhotovku serednikh medychnykh, stomatolohichnykh i farmatsevtichnykh kadriv” [Resolution of the SNC of the USSR of September 8, 1936 “On the training of secondary medical, dental and pharmaceutical personnel”]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/KP770188> (Accessed 03 Mar. 2021). [in Ukrainian].

5. Shehedyn, M.B. & Mudryk, N.O. (2003). Istoriiia medytsyny ta medsestrynstva [History of medicine and nursing]. Ternopil, 328 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.12.2020

УДК 78.071.1(477.83/.86):655.41:781.24

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230496>

Іван Фрайт, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Євгенія Шуневич, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

“ВНЕСОК ГАЛИЦЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НОТНО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (друга половина XIX – початок XX століття)”

У статті виявлено внесок галицьких композиторів у розвиток української нотно-видавничої діяльності Галичини другої половини XIX – початку XX ст., розкрито значення національних осередків нотного друкування для музичної культури регіону.

Найактивнішу роль в організації та здійсненні видавничих проєктів мала діяльність галицьких композиторів О. Нижанківського, М. Копка, Д. Січинського та ін. Вони були провідниками багатьох національних ідей, активними організаторами українських музичних видавництв, а також заклали основи подальшого нотного друкування в Україні.

Ключові слова: музичне видавництво; музичне мистецтво; нотно-видавнича діяльність; музична освіта; національне виховання.

Лім. 10.

Ivan Frait, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Folk Musical Instruments and Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Eugene Shunevych, Associate Professor of the Folk Musical Instruments and Vocals Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

“THE CONTRIBUTION OF GALICIAN COMPOSERS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MUSIC PUBLISHING (the second half of the XIX – early XX century)”

The article reveals the contribution of Galician composers to the development of Ukrainian music publishing houses in Galicia in the second half of the XIX – early XX century, reveals the importance of national centers of music printing for the musical culture of the region.

An important role in the formation and development of Ukrainian music publishing was played by Ostop Nyzhankivsky, who was one of the founders of the first in Galicia Ukrainian music publishing house “Music Library” in 1885 in Lviv. Through his publishing activities, he laid the foundations for further music printing in the region.

An important consequence of Maksym Kopko publishing activity was the publication of church and school music textbooks, which were aimed at teaching and educating children about music and singing. Thanks to the activities of the publishing house “Music Library” public schools received handy music literature. Special issues of the supplement to music textbooks have significantly enriched the song repertoire of school and church choirs.

The emergence of Boyan choral societies at the end of the 19th century marked another progress in the evolution of Ukrainian music publishing houses. Lvivskiy Boyan Handy Library Publishing House, Stanislavivskiy Boyan Music Library is a bright page in the history of music printing in Galicia. These centers became one of the most important centers in the spread of musical culture, in which for the first time saw the light of musical works of famous and little-known Ukrainian composers, which existed only in single manuscripts. Denys Sichinskiy played the most active role in the organization and implementation of Stanislavivskiy Boyan’s publishing projects.

The activity of the initiators of the publishing business was of great importance in preserving the achievements of musical creativity. Singers and choirs had a great opportunity to replenish their repertoire with original and high-quality products, to acquaint the public with the latest music literature. Ukrainian music publishing houses enriched music and didactic material on music in public schools and gymnasiums, which became a significant contribution to the development of music education and upbringing in Galicia.

Keywords: music publishing house; musical art; music publishing; music education; national education.

Постановка проблеми. Сьогодні українського суспільства характеризується пробудженням народу, утвердженням і розвитком ідеї національного виховання. Національний

розвій – це процес насамперед політичний, а його кінцевий результат – національна незалежність та утворення держави як гаранта політичної свободи народу.

Українська національна культура на теренах Західної України розвивалася в особливих надзвичайно складних умовах. Галичина з 1772 р. входила до складу Австрійської імперії, де після революції 1848 р. настав період жорстокої реакції. Австрійський уряд протиставляв польське населення краю українському, а польська шляхта, вважаючи галицькі землі своєю вотчиною, називала українську мову “діалектом” польської і насильно ополячувала українців.

Низький рівень економіки позначився на культурному розвитку населення. Єдиним більш-менш доступним для українців шляхом до освіти було богослов'я. Саме тому значна кількість діячів української культури в Галичині були пов'язані з клерикальним середовищем. Проте уже з другої половини XIX ст. світські тенденції все більше поширювались у мистецькому житті народу. Паралельно з літературним відродженням відбувалося становлення першої професійної композиторської школи – “перемисьльської”, фундаторами якої були М. Вербицький та І. Лаврівський. Їх творчість живилася глибинними джерелами української світської та церковної хорової музики.

Говорячи про розвиток української музичної культури в Галичині, необхідно відзначити, що важливу роль у цьому процесі відіграла видавнича діяльність багатьох галицьких композиторів. Саме їм належала ідея заснування багатьох музичних видавництв, а також музичних товариств, у яких активно розвивалась і нотно-видавнича діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Матеріали про діяльність українських музичних видавництв у Галичині знаходимо у багатьох наукових матеріалах. Зокрема, у другій половині XIX ст. – це періодичні видання. Заслуговують уваги публікації, опубліковані в часописах “Діло”, “Зоря”, “Наука, штука і література”, “Шкільна часопись” та ін.

У першій половині XX ст. (до 1939 р.) оцінку діяльності музичних видавництв дають такі автори: М. Грінченко, С. Людкевич, Д. Січинський, Є. Якубович, О. Нижанківський, О. Барвінський, М. Муравецький, О. Залеський, а також тогочасна періодика – “Діло”, “Ілюстрований музичний календар”, “Артистичний вісник” та ін.

Перша спроба дослідження нотно-видавничої діяльності в Галичині належить Осипові Залеському [8]. Автор подає відомості про основні нотно-видавничі осередки, вказуючи, що під цим оглядом Галичина стоїть порівняно з Наддніпрянщиною далеко позаду. Причини цього становища О. Залеський вбачає у недооцінці

сучасниками ролі видавництва в піднесенні української музичної культури, а також у значних матеріальних нестатках [8, 66].

Питання, пов'язані з розвитком нотно-видавничої діяльності в Галичині, знайшли висвітлення і в музикознавчій науці радянського періоду. Особливої уваги заслуговують наукові публікації М. Білинської, І. Гриневецького, М. Загайкевич, Й. Волинського, Л. Мазепи, С. Процика, С. Павлишин, Т. Старух, Л. Ханік, Ю. Ясиновського та ін.

Об'єктивні зміни в політичній, соціально-економічній, духовній сферах сучасного українського суспільства відкрили нові можливості для вивчення діяльності українських музичних видавництв в Галичині. Творча активність науковців дала сучасній українській музикознавчій і педагогічній науці низку публікацій, що стосуються розвитку нотно-видавничої діяльності. З-поміж них зокрема, наукові розвідки О. Осадці, Т. Булах, Л. Кияновської, І. Фрайта, Л. Ханік, М. Черепанина, Ю. Ясиновського та ін.

Мета статті – виявити внесок галицьких композиторів у розвиток нотно-видавничої діяльності.

Виклад основного матеріалу. В історію української культури назавжди вписані імена цілого корпусу культурно-освітніх та громадських діячів, які на тому чи іншому етапі розвитку активно обстоювали її національний характер, виступали носіями передових ідей, своєю подвижницькою працею спричинилися до духовного відродження й утвердження українства. О. Нижанківський належить до діячів української культури, які, навіть в умовах чужоземного панування, твердо стояли на національних позиціях, свято вірили у щасливе майбутнє українського народу і вели активну боротьбу за розвиток українського музичного мистецтва. Його появу на творчому горизонті, як стверджує Я. Михальчишин, “можна порівняти з польотом метеора, що розсіяв навколо себе яскраве світло неабиякої обдарованості і творчого ентузіазму, яким запалив численних любителів музичного мистецтва” [9, 192].

Не судилося йому стати професійним музикантом, бо змушений був, як і багато інших галицьких композиторів, стати священником. Адже музиканти в колишній Австро-Угорській імперії, як правило, були приречені на злидарське існування, тому талановита молодь мусила обирати більш “достойні професії”, як от сан священника. Саме тому духовна семінарія в цей період була єдиним навчальним закладом, який давав можливість українцям Галичини дістати

освіту і вибитися в люди. Крім того, цей регіон України, перебуваючи під гнітом Австро-Угорської монархії, не мав жодного українського музичного закладу, де могли б навчатися майбутні композитори. Правда, в цей час функціонувало Галицьке музичне товариство, однак доступ українцям до нього був обмежений. Це й призвело до того, що єдиним місцем, де можна було отримати основи музичних знань, залишалася гімназія і духовна семінарія.

Аналіз багатьох джерел дає можливість стверджувати, що талант О. Нижанківського яскраво виявився ще у період навчання у Львівській гімназії. Саме в цьому закладі він став одним із організаторів заснування першого українського музичного видавництва в Галичині “Бібліотека музикальна”.

Це видавництво було засноване 1885 р. Перші загальні збори членів-засновників відбулися 10 жовтня 1885 р., на яких, ухваливши назву, вирішили видавати окремими збірками музичні твори українських композиторів [1, 2]. Саме завдяки активній участі О. Нижанківського, а також учнів гімназії О. Партицького, В. Садовського, І. Бачинського та С. Купчинського побачило світ 17 випусків цього видавництва.

Необхідно відзначити, що заохотою для видавців було не тільки успішне ведення всіх справ, а й визнання музикантів і композиторів, зокрема А. Вахнянина та М. Лисенка. Від М. Лисенка видавці часто отримували листи, цінні змістовними поглядами автора на галицьку музичну творчість. Думки композитора мали великий вплив на їх діяльність. У своїх листах до видавців М. Лисенко зауважував, що галицька музична література “надто сліпо держиться узорів німецьких або і чеських...”, а натомість вказав як на “невичерпну криницю цілющої води, на нашу пісню народну, котрою наш нарід визначається з цілої Славянщини” [7, 142].

Твори М. Лисенка суттєво вплинули і на ставлення видавців до народної пісні. Вони вирішили спрямувати обробки пісень на національний ґрунт, продовжувати збирання пісенного фольклору, щоб згодом матеріали були опрацьовані композиторами й видані окремим томом. З метою поширення народних пісень видавці створили хор, залучивши до нього інших співаків, і під проводом О. Нижанківського брали активну участь у концертах.

Відзначимо, що М. Лисенко мав дуже великий вплив на О. Нижанківського і підтримував з ним листування. О. Нижанківський мав намір навіть навчатися у нього, але відсутність музично-громадських організацій, які б дали підтримку

молодому композиторові, а, зрештою, і бажання батька, примушують його вступити у 1888 р. до Львівської духовної семінарії. І в цьому закладі він продовжує займатись музикою, керувати видавництвом “Бібліотека музикальна”.

М. Лисенко високо оцінював працю О. Нижанківського. Адже, як відомо, циркуляр 1863 р., що його видав царський міністр внутрішніх справ Валуєв, забороняв на Східній Україні друкувати книги українською мовою, заявляючи, що “никакого малоросійського язика не было, нет и быть не может”. Саме тому передові кола Наддніпрянщини і, зокрема, М. Лисенко вбачали в Галичині культурно-освітній центр, де створювалися необхідні передумови для початку організованої праці задля відродження не тільки місцевих українців, а й усієї України.

Отже, західноукраїнські землі і, зокрема, Галичина в цей період перетворюється на своєрідний національний центр, в якому спільними зусиллями митців Східної і Західної України створюються музичні цінності на благо всього українського народу.

Аналізуючи подальшу діяльність видавництва “Бібліотека музикальна”, необхідно відзначити, що вона була недовготривалою. Скрутне матеріальне становище примушує членів-засновників на засіданні 1 листопада 1892 р. прийняти рішення про передачу “Бібліотеки музикальної” товариству “Львівський Боян” з умовою, що під тією ж назвою воно продовжить друкувати твори українських композиторів” [6, 3].

Хорові товариства “Боян”, які постають у 90-х рр. XIX ст. і з якими починають плідно співпрацювати галицькі композитори, стають творчою лабораторією – в них народжується і розвивається ідея української музичної школи, а народна пісня стає важливим чинником національного виховання. Тут, що дуже важливо, визріває ідея української музичної консерваторії.

Таким чином, О. Нижанківський залишив помітний слід в історії розвитку музичної культури Галичини. Його музично-видавничу діяльність, передусім у видавництві “Бібліотека музикальна”, стала тим наріжним елементом, який у важкі роки визвольних змагань сприяв утвердженню української музично-видавничої справи. Випускаючи музичні твори наших композиторів і, зокрема, вперше в західноукраїнському регіоні композиції М. Лисенка, “Бібліотека музикальна” давала багатий дидактичний матеріал для міських і сільських хорів, навчальних закладів краю, а також спонукала інших композиторів до заснування подібних українських музичних видавництв.

Аналізуючи діяльність видавництва “Бібліотека музикальна”, необхідно відзначити, що наприкінці XIX – на початку XX ст. з’являються й інші видавничі осередки. Так, зокрема, у 1897 р. М. Копко засновує музичне видавництво “Бібліотека музикальна” в Перемишлі, в якому видає серію співаників для шкіл народних. Завдячуючи композиторові, побачило світ 14 випусків.

Відзначимо, що без Перемишля не можна уявити собі національно-культурний розвиток Західної України. Саме це місто як центр музичного відродження відіграло помітну роль у музичному житті регіону. Тут була відкрита перша українська музична школа в Західній Україні, вихованцями якої були наші славні композитори – М. Вербицький та І. Лаврівський. Саме вони стали піонерами національного відродження і, за словами М. Грінченка, “винесли свою рідну мелодію на світ Божий, одягли її в культурне вбрання, відповідно своїм силам, і показали, що музика наша варта, щоб її культивувати” [2, 179–180].

Аналіз життя та діяльності М. Копка дає підставу стверджувати, що праці в музично-освітній сфері композитор надавав особливого значення. Зокрема, він був керівником гімназійного та семінарського хорів у Перемишлі. Часопис “Діло” за 1886 р. відзначає “гарний хоролий спів учнів гімназії і перемишльської духовної семінарії, яким керував М. Копко” [4, 3].

Свою педагогічну діяльність М. Копко поєднує із музичною творчістю. Написані ним у цей період музичні твори стають цінним дидактичним матеріалом для молоді і заповнюють репертуар шкільних хороших колективів.

Першим його твором, мабуть, була композиція для фортепіано під назвою “Надвігрянкa і Бояністка”, яку композитор написав ще у 1881 р. під час навчання у Львівській духовній семінарії. Важливо відзначити, що цей музичний твір був видрукований власним накладом автора у цьому ж році, а дохід був призначений на виховний заклад для дівчат у Львові [3, 3].

Велику популярність принесла йому пісня на слова Г. Цеглинського “Де срібнолентний Сян пливе”. Вона відразу ж заповнила репертуар гімназійного і семінарського хорів, а в концерті, який відбувся 22 березня 1890 р., серед інших номерів програми була і ця композиція М. Копка. Часопис “Діло” відзначав: “До найкращих точок програми належали твори хору чоловічого, який складався переважно з учнів під керівництвом о. М. Копка. Хор відспівав дуже вдало: “Над Прутом” С. Воробкевича, “З окрушків” О. Нижанківського і “Де срібнолентний Сян

пливе” на слова Г. Цеглинського, музика М. Копка. Ця остання композиція о. Копка дуже мелодійна, видержана в дусі народних мелодій всім подобалась” [5, 2].

Аналіз наукових матеріалів свідчить, що велику увагу при навчанні і вихованні підростаючого покоління М. Копко надавав рідній мові як важливому засобу виховання підростаючого покоління. Саме тому в програмах його концертів звучали твори українських композиторів.

У 90-х рр. XIX ст. М. Копко продовжує педагогічну діяльність в Перемишльському інституті для дівчат. У цьому закладі, працюючи катехитом і учителем співу, він, маючи досвід роботи у гімназії, духовній семінарії, вишукує нові ефективні форми і методи музичного виховання. За навчальним планом інституту співам відводилася щотижнево одна година.

Маючи славу доброго педагога, композитора і диригента, М. Копко увійшов до складу екзаменаційної кваліфікаційної комісії для шкіл народних в Перемишлі. Ця комісія була призначена міністром освіти на трілітній термін від початку шкільного року 1896/97 до 1898/99.

Педагогічна діяльність М. Копка мала систематичний і цілеспрямований характер. Завдячуючи йому, уроки співу наповнюються новим змістом, а хоролий спів стає основним засобом музично-естетичного виховання молоді. Видавництво “Бібліотека музикальна” М. Копка видало 14 збірок для дітей, переважна частина яких були рекомендовані для навчання у школах народних.

Таким чином, М. Копко зробив вагомий внесок у розвиток нотно-видавничої діяльності Галичини, а також музично-естетичного виховання школярів.

Важливим центром нотно-видавничої діяльності на початку XX ст. став і Станиславів (сьогодні м. Івано-Франківськ – І. Ф.), зокрема “Станиславівський Боян”. Необхідно відзначити, що найактивнішу роль в організації і веденні видавничих справ у цьому регіоні відіграв Д. Січинський.

Перші твори нотного видавництва “Бібліотека музикальна” почали видаватися на початку липня 1902 р. За рік існування “Станиславівського Бояна” вийшло одинадцять номерів музичних видань. Похвальним стало те, що видавці вирішили видавати музичний додаток до журналу “Дзвінок”, літературним редактором якого була письменниця Костянтина Малицька. Поява музичного додатку спричинилася до створення окремої брошури, що сама собою становила XX

випуск “Видавництва музичного Станиславівського Бояна” – “Збірник народних і патріотичних пісень на голоси дитячі в супроводі фортепіано”.

Видавши його, Д. Січинський висловлює впевненість, що “вчительство використає цей збірник як підручник для шкіл, а наші діти будуть мати із чого співати”. “Цим способом, – продовжує автор, – гадаємо, що музичне видавництво причинилося до збільшення репертуару (у нас на жаль ще дуже маленького) дитячих пісень і взагалі причинилося до поступу на музичнім полі на один крок вперед” [10, 4].

За короткий час існування видавництво випустило у світ чималу кількість музичних творів українських композиторів. У програмі подальшої діяльності було заплановано видати окремими зошитами всі вокальні твори М. Вербицького, а також усі його оркестрові симфонії у доступному фортепіанному викладі. Крім того, мали видаватися твори І. Лаврівського та І. Воробкевича.

У січні 1907 р. музичне видавництво “Станиславівського Бояна”, незважаючи на матеріальні обставини, відзначало п’ятий рік існування. За цей короткий час тут уперше вийшли друком нові й маловідомі вокальні та фортепіанні композиції. 22-й випуск музичного видавництва “12 пісень І. Воробкевича для чоловічого хору без супроводу” був останній.

У розквіті творчих пошуків, безкорисливої для себе праці, бажанні допомогти виконавцям, численним хоровим колективам міст і сіл Галичини – видавництво “Станиславівського Бояна”, на жаль, припинило існування. Причини занепаду видавництва відомі і зрозумілі. Насамперед, це недостатня матеріальна підтримка, малоефективні форми розповсюдження, відсутність інтересу до видавництва з боку громадськості.

З наукових матеріалів відомо, що активну музично-видавничу діяльність проводили й інші культурно-освітні осередки Галичини, зокрема, товариство “Просвіта”, “Наукове товариство ім. Т. Шевченка”, “Зоря”, “Сокіл”, “Педагогічне товариство” та ін.

Значний внесок у розвиток нотно-видавничої діяльності зробили й інші галицькі композитори – М. Вербицький, І. Лаврівський, В. Матюк, І. Кипріянов, А. Вахнянин, Й. Кишакевич, Є. Купчинський, Ф. Колесса та ін. які, видаючи власні твори, робили вагомий внесок у розвиток музично-видавничої галузі.

Необхідно відзначити, що найбільшим українським музичним видавництвом на початку XX ст. стало видавництво “Торбан” у Львові. Я. Ярославенко, будучи одним з його

організаторів, видав понад 200 творів українських композиторів. Крім вищезазначених музичних видавництв, на початку XX ст. в Західній Україні були відомі: музичне видавництво “Ліра” у Львові, видавництво “Музичного товариства імені М. Лисенка” у Львові та ін., однак їх діяльність є темою окремої публікації.

Висновки. На становлення та розвиток української нотно-видавничої діяльності в Галичині впливали об’єктивні причини, які гальмували її поступ, зокрема: політичні – асиміляторська політика австро-угорського уряду; економічні – недостатні, у порівнянні з іншими країнами Австро-Угорщини, фінансування, загальна бідність основної маси населення.

Прогресивні утвердження нотодрукування в регіоні активно сприяла діяльність галицьких композиторів другої половини XIX – початку XX ст. Саме вони були носіями високої національної свідомості, організаторами цілеспрямованої громадсько-політичної і культурно-просвітницької роботи серед населення.

Активність ініціаторів видавничої справи мала неабияке значення у збереженні надбань музичної творчості. Уперше побачили світ твори відомих і маловідомих українських композиторів, які досі існували тільки в поодиноких рукописах. Співаки та хорові колективи отримали прекрасну можливість по-повноті свій репертуар оригінальною та якісною продукцією, познайомити громадськість з новинками музичної літератури. Українські музичні видавництва поповнили доволі бідний музично-дидактичний матеріал з музики в народних школах і гімназіях, що стало вагомим внеском у розвиток музичної освіти і виховання Галичини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліотека музикальна. *Діло*. 1893. Ч. 141.
2. Грінченко М. Історія української музики. Київ. 1922. 278 с.
3. Новинки. *Діло*. 1885. Ч.17. С.3.
4. Новинки. *Діло*. 1886. Ч.4. С.3.
5. Новинки. *Діло*. 1890. Ч.63. С.2.
6. Новинки. *Діло*. 1892. Ч. 250.
7. Новинки. *Діло*. 1893. Ч.142.
8. Залеський О. Українські музичні видавництва в Галичині. *Музика*. 1927. Ч.1. С.65–67.
9. Михальчишин Я. З музикою крізь життя. Львів, 1992. С. 184–192.
10. Січинський Д., Якубович Є. Збірник пісень. *Руслан*. 1904. Ч. 283. С. 3–4.

REFERENCES

1. Biblioteka muzykalna (1893). [Music library]. *Work*. Lviv, part 141. [in Ukrainian].

**РОЛЬ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ М. ЛИСЕНКА
У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

2. Hrinchenko, M. (1922). Istoriiia ukrainskoi muzyky [History of Ukrainian music]. Lviv, 350 p. [in Ukrainian].
3. Novynky (1885). [News]. *Work*. Lviv, part 17, p. 3. [in Ukrainian].
4. Novynky (1886). [News]. *Work*. Lviv, part 4, p. 3. [in Ukrainian].
5. Novynky (1890). [News]. *Work*. Lviv, part 63, p. 2. [in Ukrainian].
6. Novynky (1892). [News]. *Work*. Lviv, part 250. [in Ukrainian].
7. Novynky (1893). [News]. *Work*. Lviv, part 142. [in Ukrainian].
8. Zaleskyi, O. (1927). Ukrainski muzychni vydavnytstva v Halychyni [Ukrainian music publishing houses in Galicia]. *Music. Work*. Lviv, part 1, pp. 65–67. [in Ukrainian].
9. Mykhalchyshyn, Ya. (1992). Z muzykoiu kriz zhyttia [With music through life]. Lviv, pp. 184–192. [in Ukrainian].
10. Sichynskyi, D. & Yakubovych, Ye. (1904). Zbirnyk pisen [Collection of songs]. *Work*. Lviv, part 283. pp. 3–4. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021

УДК 373.016:78.071.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230536>

Тетяна Медвідь, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики музичного виховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**РОЛЬ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ М. ЛИСЕНКА
У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

У статті розкрито значення інструментальних, хорових, сценічних і камерно-вокальних творів М. Лисенка у формуванні музичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів та висвітлено виховний вплив його музики на розвиток особистості. Проведено аналіз хорових збірок для дітей і творів композитора, запропонованих для слухання та сприймання у загальноосвітніх школах. Розглянуто педагогічну модель їх використання в освітньому процесі та розкрито методику вивчення творів М. Лисенка на уроках музичного мистецтва.

Ключові слова: музична культура; фольклор; творча спадщина; хорові збірки для дітей; навчальні програми.

Лім. 12.

**Tetiana Medvid, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of Methods of Musical
Education and Conducting Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

**THE ROLE OF M. LYSENKO'S CREATIVE HERITAGE IN THE FORMATION OF
MUSICAL CULTURE STUDENT YOUTH**

The key aspects studying the work of M. Lysenko in secondary schools are revealed in the article. In particular, the importance of instrumental, choral, stage and chamber-vocal works of M. Lysenko in the formation musical culture of students secondary schools is clarified. The educational influence of his music on the development of personality is analyzed. The role of the composer in the public life of the country is revealed, namely in the establishment of the first music and drama school in Ukraine. M. Lysenko's folklore activity is covered and the analysis of choral collections for children is carried out: "Youth" and "Collection of folk songs in the choral schedule adapted for pupils of younger and senior age in folk schools". Their educational significance is revealed and their role in the development of musical culture of schoolchildren is established.

The educational programs "Musical art, grades 1–4" are analyzed (author's team led by L. Khlebnikova) and "Art, 5–9 classes" (author's team under the direction of L. Masol), as well as textbooks "Musical Art", compiled by L. Kondratova, L. Masol, L. Aristova. The works of the composer, offered for listening and perception at music lessons, are singled out. An analysis of M. Lysenko's piano music, children's operas "Goat-dereza", "Mr. Kotsky", "Winter and Spring", as well as lyrical-domestic opera "Natalka Poltavka", heroic-patriotic "Taras Bulba", spiritual work "Prayer for Ukraine" and the cantata "Rejoice, level not watered". The pedagogical model of their use in the educational process of secondary schools is considered and their educational significance is formulated. The

method of studying M. Lysenko's works is offered, their national color is revealed and their influence on formation of musical culture of the person is covered.

Keywords: *music culture; folklore; creative heritage; choral collections for children; educational programs.*

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань музично-естетичного виховання у загальноосвітніх закладах є підвищення музичної культури підростаючого покоління, розширення їх музичного світогляду. Цьому сприяє виконання, сприймання та інтерпретація кращих зразків української та світової музики, а також формування емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва [7; 8]. Музичне мистецтво завжди орієнтоване на відображення духовної культури народу й конкретної людини як її носія. У розвитку української музичної культури постать Миколи Лисенка, безумовно, займає провідне місце. Адже своєю багатогранною діяльністю він підняв українську музику на високий щабель світової музичної культури, збагативши її скарбами українських народних мелодій. Тому розкриття значення творчої спадщини М. Лисенка дуже важливе у контексті формування музичної культури учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий і творчий шлях, громадську та фольклористичну діяльність М. Лисенка досліджували багато видатних композиторів, музикознавців, науковців, зокрема Л. Архімович, Т. Булат, В. Дяченко, З. Василенко, М. Гордійчук, М. Загайкевич, Ф. Колесса, Н. Костюк, С. Людкевич, А. Муха, Д. Ревуцький, І. Сікорська, Р. Скорульська, Є. Товстуха, В. Чаговець, З. Штундер та ін. *Цікаві відомості з життя та факти творчих взаємозв'язків композитора з видатними діячами кінця XIX – початку XX ст. описує син славетного музиканта – О. Лисенко.* Музично-педагогічну діяльність та внесок М. Лисенка у теорію й практику загальної музичної освіти України розглядають І. Околович, О. Михайличенко, С. Процик, Л. Сбітнева та ін. Хорову творчість, зокрема й духовну хорову спадщину в різних аспектах, аналізують С. Глушкова, О. Макаренко, Л. Філатова, М. Хімич, М. Юрченко та ін. Характеристику оперної творчості та конкретних оперних творів подають Н. Андрієвська, Л. Архімович, І. Изваріна, В. Харитонова та ін. Однак роль творчої спадщини М. Лисенка у формуванні музичної культури учнівської молоді досліджено недостатньо. Тому актуальність таких розвідок на сучасному етапі освітньої реформи, потреба сучасного українського суспільства у формуванні високого рівня музичної культури підростаючого покоління, впровадження у практику загальноосвітньої школи педагогічної

моделі аналізу творів славетного сина Полтавщини зумовило вибір дослідження.

Мета статті – висвітлити значення творчої спадщини М. Лисенка у формуванні музичної культури підростаючого покоління і акцентувати увагу на виховному впливі творів композитора на розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу. Видатний український композитор Микола Лисенко (1842–1912) відомий як фундатор національної музичної освіти, засновник першої музично-драматичної школи, хоровий диригент, піаніст, педагог, музично-громадський діяч та фольклорист. Вагоме місце у його доробку посідають твори, написані під впливом творчості Т. Шевченка, зокрема цикл пісень “Музика до “Кобзаря””. Робота над музикою на вірші поета започаткувала професійну композиторську діяльність Лисенка. Окрім того, впродовж усього життя він збирав і творчо аранжував народні мелодії. “Народна пісня, народна музична творчість були тією могутньою рікою, ...тим неосяжним і мало дослідженим океаном, по якому Лисенко, ще будучи юнаком, спрямував свій творчий шлях, спочатку як збирач дорогоцінних самоцвітів народної творчості, а згодом – вже як досвідчений майстер-творець, що перетворює самоцвіти в прекрасні намиста національної культури” [11, 3]. Українські пісні звучать у “Фантазії на українські теми”, в операх “Ніч напередодні Різдва”, “Утоплена”, в опереті “Чорноморці”. Вершиною використання М. Лисенком українських народних мелодій є його опера “Наталка Полтавка” за п’єсою І. Котляревського. А кращою героїко-патріотичною оперою стала монументальна народна музична драма “Тарас Бульба”. Також композитор започаткував жанр діячої опери. Він створив три опери-казки, які сам називав “оперками”. Це “Коза-дереза”, “Пан Коцький” та “Зима і Весна” [1].

Великого громадського значення набуло створення за сприянням М. Лисенка музично-драматичної школи у Києві (1904). У цьому закладі зросла плеяда видатних українських композиторів та педагогів, зокрема В. Верховинець, О. Кошиць, К. Стеценко, Д. Ревуцький. Значення цієї школи у підготовці кадрів було дуже вагомим [6, 13]. Таким чином, М. Лисенко своєю педагогічною діяльністю заклав основи спеціальної музичної освіти в Україні. Гідними послідовниками його творчих принципів стали М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко, С. Людкевич, Л. Ревуцький та багато інших талановитих композиторів.

РОЛЬ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ М. ЛИСЕНКА У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Протягом усього життя Микола Віталійович записував фольклор, вивчав його, науково підходячи до народної мелодії та слів, намагаючись точно зафіксувати ладо-інтонаційну будову, метро-ритм і музичну форму. Фольклорні зразки він опублікував окремими збірками, згрупувавши їх за жанрами. Було надруковано п'ять випусків обрядових пісень (дві збірки "Веснянок", "Купальська справа", "Колядки та щедрівки", "Весілля", "Молодощі" та "Збірник народних українських пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і підстаршого середнього віку в школах народних"). Фольклорні збірки М. Лисенка (понад 600 зразків) охоплюють майже всі пісенні жанри: дитячі, жартівливі, календарно-обрядові, побутові, історичні та думи. Серед історичних пісень значне місце займають козацькі, бурлацькі, гайдамацькі, чумацькі, рекрутські та цехові.

З великою любов'ю працював М. Лисенко над упорядкуванням збірки "Молодощі". До неї ввійшли 25 дитячих ігрових пісень та 13 веснянок з фортепіанним супроводом композитора. Добір пісень та текстові пояснення автора свідчать про те, з якою відповідальністю ставився М. Лисенко до створення цієї збірки. Вона була видана у 1875 р., в період, коли почалася нова хвиля переслідувань українського народу. Також велике значення має "Збірка народних пісень в хоровому розкладі...". Матеріал її підібраний з урахуванням вікових музично-психологічних особливостей дітей. Пісні впорядковані відповідно до складності виконання: від одноголосих (іноді з підголосками) до мелодій на два і три голоси. У передмові автор подає короткі відомості про конкретних історичних осіб, зокрема Байду, Дорошенка, Нечая, Максима Залізняка, та підкреслює велику роль народної пісні у вихованні школярів. До збірки ввійшли твори з різних куточків України, зокрема Поділля, Київщини, Черкащини, Чернігівщини, Полтавщини, Миколаївщини, Таврії, Волині тощо [4].

Велике значення у розвитку музичної культури школярів мають фортепіанні твори М. Лисенка. У 70-ті рр. XIX ст. композитор створює понад півтора десятка таких творів: два концертні полонези, дві рапсодії на українські теми, сонату і невеликі п'єси – "Елегія", "Пісні без слів", "Мрії", "Мазурка", "Баркарола" тощо. Ознайомившись із навчальними програмами із музичного мистецтва, можемо побачити, що фортепіанну музику школярі опановують як у початковій, так і в основній школі. Згідно з чинною навчальною програмою "Музичне мистецтво, 1-4 кл.", учні 2 класу ознайомлюються із фортепіанним твором М. Лисенка "Враження від радісного дня" у темі

"Виразжальне та зображальне в музиці". У 3 класі слухають "Експромт ля мінор" у темі "Музична форма". У 4 класі школярі знайомляться із "Елегією" та "Баркаролою" у темі "Музика мого народу" [7]. У підручнику "Музичне мистецтво, 6 кл." (авт. Л. Масол; Л. Аристова), згідно з чинною навчальною програмою "Мистецтво, 5-9 кл.", учням пропонують для слухання "Елегію для віолончелі та фортепіано" М. Лисенка, а також "Українську сюїту у формі старовинних танців на основі народних пісень" [5; 8].

У фортепіанній музиці Лисенка відчувається вплив Ф. Шопена, Ф. Ліста, а також спостерігається інтерес до фольклорних джерел. Зокрема в "Баркаролі", запропонованій у навчальній програмі для учнів 4 класу, композитор символічно використав українську народну пісню "Пливе човен", оскільки *баркарола* походить від італійського слова *barka*, що означає *пісня човняра* [9]. Характерний ритмічний малюнок твору та тридольний метр створюють відчуття похитування човна на воді. Учням 2 класу, яким у навчальній програмі пропонують твір М. Лисенка "Враження від радісного дня", можна запропонувати послухати його у виконанні юних піаністів, вихованців музичних шкіл і запитати, які враження від музики вони отримали. Під час обговорення твору звернути увагу на темп, характер та настрої музики. У 3 класі школярі слухають "Експромт ля мінор" М. Лисенка. Потрібно наголосити учням, що *експромт* – це твір, створений композитором спонтанно, без попередньої підготовки. Музика п'єси заворожує слухачів з перших секунд. Форма твору тричастинна. Мелодія першої та третьої частини бурхлива, емоційна, стрімка. Друга частина – яскравого, грайливого характеру, однак не контрастує з темами, які її обрамляють. Слухаючи "Елегію", можна поспілкуватися з учнями 4 класу про ніжний лірико-журливий настрої твору, двочастинну форму з невеликою кодою, про теми обох частин, які мають романсовий характер. Варто також сказати школярам, що назва *elegia* походить від грецького слова *elegos*, що означає *журба* [9].

У змісті навчального матеріалу для учнів початкових класів є також фрагменти з трьох дитячих опер ("Коза-дереза", "Пан Коцький", "Зима і Весна"). Зокрема, пісня Лисички з опери "Коза-дереза" (1 клас), інші фрагменти з цієї опери (2 клас), календарно-обрядові пісні та хор "А вже весна" з опери "Зима і Весна" (3 клас), фрагменти з опери "Пан Коцький" (4 клас), а також дума Кобзаря з опери "Тарас Бульба" (3 клас) та хор "Гей, не дивуйте, добрії люди" з опери "Тарас Бульба" (4 клас).

РОЛЬ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ М. ЛИСЕНКА У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Слухаючи фрагменти дитячих опер на уроках музичного мистецтва, учитель повинен наголосити, що М. Лисенко у цих сценічних творах не випадково використав мелодії українських народних пісень. Композитор добрав їх за змістом і формою так, щоб якомога яскравіше показати риси характеру кожного з персонажів опер, їх зовнішні прикмети, зобразити сюжетну ситуацію, показати побут українського народу тощо. Виховне значення опери “Коза-дереза” полягає в тому, що у ній засуджуються нахабність, насильство, брехливість. Композитор зумів у високохудожній формі, за допомогою глибоко реалістичних засобів музичної виразності, розкрити зміст народної казки. “Мініатюра за своєю будовою, опера М. Лисенка не вимагає ні значного складу виконавців, ні великої сцени і тому може бути поставлена в будь-якій школі, дитячому садку тощо” [1, 21]. У порівнянні з “Козою-дерезою” опера “Пан Коцький” має більш широке суспільне значення. Це сатирична опера. Всі її події й образи взяті з побуту людей та перенесені у світ тварин. Музичні характеристики дійових осіб, особливо пана Коцького й Лисиці, відзначаються іронічним підтекстом. В узагальнених образах Лисиці і пана Коцького за допомогою влучних прийомів пародіювання та алегорії викрито такі людські вади, як ледарство, підлабузництво тощо [1, 22]. Третя дитяча опера М. Лисенка – “Зима і Весна”. В основі сюжету – народна фантастична казка про Весну і Зиму, яка тісно переплетена з народним українським побутом. Основна ідея опери – поєднання людини з природою, перемога світла над темрявою. Саме у хорі “А вже весна, а вже красна” утверджується оптимістична ідея опери.

На уроках музичного мистецтва учні початкових класів слухають також фрагменти з опери “Тарас Бульба” М. Лисенка. *Музика опери яскраво свідчить про високу майстерність композитора. Завдяки героїко-патріотичній ідеї, її талановитому втіленню в художній формі, глибині характерів героїв, правдивості драматичних ситуацій опера й сьогодні хвилює слухачів.* У думі Кобзаря “Ой, кряче ворон сизокрилий”, яку діти слухають у 3 класі, розкрито важке життя українського народу, утиски польської шляхти. У творі М. Лисенко використав типові особливості думного епосу: ритмічно вільний імпровізаційний речитатив, специфічні ладові звороти, лірницький супровід тощо. У темі “Музика мого народу” (4 клас) школярі слухають й аналізують хор запорожців “Гей, не дивуйте, добрії люди” з цієї ж опери. Учитель повинен наголосити, що у хоровому творі М. Лисенко

майстерно показав образ козацтва в його багатоманітності, суперечках та єдності. Мелодія хору створена на основі народної історичної пісні часів Богдана Хмельницького і відтворює заклик до боротьби за визволення України від польського гніту.

У 5 класі у темі “Народна музика” учням пропонують для слухання пісню “Засвіт встали козаченьки” з опери “Тарас Бульба” [2]. Учитель має подати більш детальну інформацію щодо опери, повідомити, що вона була створена за сюжетом однойменної повісті М. Гоголя, де висвітлено історичні події часів боротьби козацтва з польською шляхтою. Розповідаючи про увертюру до опери, учитель наголошує, що вона є кращим зразком української симфонічної музики, має героїко-драматичний характер і у ній втілено патріотичні ідеї опери. Характер першої теми закличний, мужній. Затактові сигнали труб у ній – основа лейттеми боротьби народу. Друга тема – широкого пісенного характеру. У третій М. Лисенко використав мелодію української народної пісні “Засвіт встали козаченьки” як тему волелюбного козацтва. Повторення мелодії пісні відбувається у другій дії опери у виконанні чоловічого хору – козаків, які готуються до бою з польським військом.

У темі “Народна музика” учні 5 класу слухають також фрагменти з кантати “Радуйся, ниво неполитая” (“*Оживуть степи, озера*”, 5 ч.). Школярі вперше ознайомлюються із жанром кантати, тому учитель пояснює, що значення слова походить від італійського терміну *cantare*, що означає *співати* [9]. Кантата “Радуйся, ниво неполитая” – це монументальна п’ятичастинна композиція для солістів, мішаного і жіночого хорів та симфонічного оркестру, написана на текст Т. Шевченка “Ісаїя, глава 35 (*Подражаніє*)”. Поет запозичив із Біблії зміст глави 35 пророка Ісаїї та створив образ вільної землі, на якій з Божої ласки колись настане прекрасне життя. “Поет і композитор створили омріяний образ вільної України, в щасливе майбуття якої вірили”, – пише Л. Філатова [10].

У 6 класі у темі “Жанри камерно-вокальної музики” автори підручника пропонують один з кращих духовних творів М. Лисенка – “Молитву за Україну” (“Боже Великий, Єдиний!”) [5]. Він був написаний у 1885 р. на текст відомого українського поета О. Кониського. Цей твір був офіційно визнаний духовним гімном Української православної церкви і “...став виразником віковичних сподівань українського народу, його справжньою “Молитвою за Україну”, – зазначає М. Юрченко [12, 4]. Окрім церковного гімну,

РОЛЬ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ М. ЛИСЕНКА У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

композитор написав ще п'ять духовних творів: хоровий концерт "Камо поїду от лица Твого, Господи" на текст 138 псалма Давидового, "Херувимську пісню" на канонічний релігійний текст та три обробки для мішаного хору, зокрема старовинний Різдявний кондак "Діва днес пресущественного раждаєт", псалом "Пречистая Діво, мати Руського краю"; кант Розп'яттю Христову "Хресним деревом" [12].

Учням 6 класу також пропонують для слухання "Елегію для віолончелі та фортепіано" М. Лисенка і "Українську сюїту у формі старовинних танців на основі народних пісень" [5]. Перед прослуховуванням "Української сюїти" учитель повинен розповісти учням, що *сюїта* (французькою *suite*) – це циклічна музична форма, укладена з кількох контрастних частин. У цьому творі, як і в багатьох інших, М. Лисенко використовує мелодії народних пісень. Твір складається з шести частин, кожна з яких має яскраве національне забарвлення.

У 7 класі, згідно з підручником Л. Кондратової, школярі ознайомлюються з оперою М. Лисенка "Наталка Полтавка", зокрема слухають пісню Петра "Сонце низенько" [3]. "Наталка Полтавка" – це кращий зразок лірико-побутової опери. Вона написана за однойменною п'єсою І. Котляревського. Учителю пояснює роль народної пісні (ліричної, танцювально-жартівливої, побутової тощо) у відтворенні різноманітних образів опери. Зокрема, арія Петра "Сонце низенько" належить до жанру пісень-романсів і розкриває найкращі риси українського національного характеру – шляхетність, духовність, моральну чистоту. Таким чином, знання музики Миколи Лисенка допоможе особистості сформуватися як патріот своє Батьківщини та збагатить музичну культуру учнівської молоді.

Висновки. У процесі розвитку музичної культури школярів провідну роль відіграє музичне мистецтво завдяки своїй емоційній насиченості та різноманітності, безпосередньому зверненню до внутрішнього світу людини. Оскільки Микола Лисенко чудово усвідомлював велике значення морально-етичного, духовного та естетичного впливу музики на становлення особистості, внесок митця у формування музичної культури дітей та молоді є дуже вагомим. Залучення учнів до скарбниць творчої спадщини композитора допоможе підготувати не тільки естетично розвинених, але духовно збагачених випускників загальноосвітніх закладів. Тому необхідно привчати школярів різного віку слухати й виконувати музику славетного композитора, сприяючи їй емоційному та свідомому сприйняттю.

Однак ця проблема ще недостатньо висвітлена у педагогічних та методичних джерелах, тому потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська Н. Дитячі опери М. В. Лисенка. Київ, 1962. 76 с.
2. Кондратова Л. Музичне мистецтво: підручник, 5 клас. Тернопіль, 2013. 176
3. Кондратова Л. Музичне мистецтво: підручник, 7 клас. Тернопіль, 2015. 208
4. Лисенко М. Молодощі : збірка танків та веснянок; Збірка народних пісень в хоровому розкладі пристосованих для учнів молодшого й підстаршого віку у школах народних : нот. Київ, 1990. 144 с.
5. Масол Л., Аристова Л. Музичне мистецтво: підручник, 6 клас. Харків, 2014. 160.
6. Михайличенко О. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів та виконавців другої пол. XIX – поч. XX ст. : історичні нариси. Суми, 2005. 103 с.
7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів "Музичне мистецтво, 1-4 кл.". URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovovi-shkoli> (дата звернення: 04.02.2021).
8. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів "Мистецтво, 5-9 кл.". URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 05.02.2021).
9. Словник-довідник музичних термінів (за книгами Ю. Юцевича). URL: <http://term.in.ua> (дата звернення: 03.02.2021).
10. Філатова Л. Хорова творчість М. В. Лисенка у контексті боротьби інтелігенції проти заборони української мови та культури. *Молодь і ринок*. 2012. №10 (93). С. 72 – 76.
11. Чаговець В. М. В. Лисенко. Київ, 1985. 28 с.
12. Юрченко М. Лисенко М. Релігійні твори для мішаного хору. Дрогобич, 1993. 36 с.

REFERENCES

1. Andriiivska, N. (1962). Dytiachi opery M. V. Lysenka [Children's operas by M. V. Lysenko]. 76 p. [in Ukrainian].
2. Kondratova, L. (2013). Muzychne mystetstvo: pidruchnyk, 5 klas [Musical art: textbook, 5th grade]. 176 p. [in Ukrainian].
3. Kondratova, L. (2015). Muzychne mystetstvo: pidruchnyk, 7 klas [Musical art: textbook, 7th grade]. 208p. [in Ukrainian].
4. Lysenko, M. (1990). Molodoshchi : zbirka tankiv ta vesnianok; Zbirka narodnykh pisen v khorovomu rozkladі prystosovanykh dlia uchniv molodshoho u pidstarshoho viku u shkolakh narodnykh : noty [Youth: collection of tanks and spring flowers; Collection of folk songs in the choral schedule adapted for younger and younger students in folk schools: notes.] 144 p. [in Ukrainian].
5. Masol, L., & Arystova, L. (2014). Muzychne mystetstvo: pidruchnyk, 6 klas [Musical art: textbook, 6th grade]. 160 p. [in Ukrainian].

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТІВ КОНЦЕПЦІЇ НУШ

6. Mykhailychenko, O. (2005). Muzychno-pedahohichna diialnist ukrainskykh kompozytoriv ta vykonavtsiv druhoi pol. XIX – poch. XX st. : istorychni narysy [Musical and pedagogical activity of Ukrainian composers and performers of the second floor. XIX – early XX century : historical essays]. 103 p. [in Ukrainian].

7. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv “Muzychne mystetstvo, 1–4 kl.” [Curriculum for secondary schools “Music, grades 1–4”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (Accessed 4 Feb. 2021). [in Ukrainian].

8. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv “Muzychne mystetstvo, 5–9 kl.” [Curriculum for secondary schools “Music, grades 1–4”]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (Accessed 5 Feb. 2021). [in Ukrainian].

9. Slovyk-dovidnyk muzychnykh terminiv (za knyhamy Yu. Yutsevycha) [Dictionary-reference book of musical terms (according to the books of Yu. Yutsevich)]. Available at: <http://term.in.ua> (Accessed 3 Feb. 2021). [in Ukrainian].

10. Filatova, L. (2012). Khorova tvorchiist M. V. Lysenka u konteksti borotby intelihentsii proty zaborony ukrainskoi movy ta kultury [M. V. Lysenko’s choral work in the context of the struggle of the intelligentsia against the ban on the Ukrainian language and culture]. *Youth & market. Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol.10 (93), pp. 72–76. [in Ukrainian].

11. Chahovets, V. (1985). M. V. Lysenko [M. V. Lysenko]. 28 p. [in Ukrainian].

12. Yurchenko, M. (1993). Lysenko M. Relihiini tvory dlia mishanoho khoru [Lysenko M. Religious works for mixed choir]. 36 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.01.2021

УДК 378:373.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230537>

Катерина Степанюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТІВ КОНЦЕПЦІЇ НУШ

У статті розглядаються окремі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті пріоритетів Концепції НУШ. На прикладі курсу “Методика навчання соціальної та здоров’язбережувальної освітньої галузі” запропоновано варіант організації квазіпрофесійної діяльності та наведено зразки навчально-дослідницьких завдань для здобувачів першого рівня вищої освіти освітньої програми 013 Початкова освіта. Доведено, що навчально-дослідницькі завдання сприяють більш осмисленому й самостійному оволодінню студентами майбутньою педагогічною діяльністю учителями початкової школи.

Ключові слова: *Нова українська школа; професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи; квазіпрофесійна діяльність; навчально-дослідницькі завдання.*

Літ. 6.

Kateryna Stepanyuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Primary Education Department Berdyansk State Pedagogical University

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS OF PRIMARY EDUCATION WITHIN THE CONTEXT OF PRIORITIES OF THE CONCEPT OF MODERN UKRAINIAN SCHOOL

Within the article certain aspects of the professional training of future teachers of primary school within the context of priorities of the Concept of Modern Ukrainian School are revealed.

It is determined that according to the educational program 013 Primary Education of the first level of higher education future teachers of primary school have to master knowledge, practical skills, means of teaching with in all educational fields of the State Standard of Primary Education (2018). Teachers also must successfully implement knowledge during the solving the pedagogical, educational and scientific tasks within the primary school.

The variant of organization of quasiprofessional activity on the basis of the course “Methodic of Teaching Social and Health-saving Educational Field” was proposed in the article. There samples of educational-research tasks for the students of the educational program 013 Primary Education are given.

It is given the definition of quasiprofessional activity which provides the ability to solve educational-researching tasks with in real educational process at the primary school. It is proved that it is based on the practice-oriented theoretical teaching which takes place during the modeling of integral fragments of pedagogical activity. The quasi-professional activity within the course “Methodic of Teaching Social and Health-saving Educational Field” provides the ability to solve educational-research tasks in the real educational environment.

There are presented the sample of the exercise "Interview" which provides the development of projecting and interviewing skills. Such activity is able to deal with different aspect of formation life skills and acquaintance of pupils with the algorithms of actions, directed on the health's strengthening.

It is proved that educational-research tasks provide more conscious and independent mastering future pedagogical activity by the future teachers of primary school. The performing and solving of such tasks allows activation of the students' cognitive processes and activity and provides the formation of the students' theoretical style of thinking provides studying means of research activity, develops the personality's professional qualities.

Keywords: *New Ukrainian School; professional development of the future teachers of primary school; quasi-professional activity; educational-research tasks.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах запровадження нового змісту освіти, запровадження Концепції Нової української школи якість теоретичної та практичної підготовки педагогів розглядається як найважливіший фактор сталого розвитку країни. Це зумовлює підвищення вимог до майбутнього вчителя початкової школи та об'єктивну необхідність удосконалення його професійної підготовки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема підготовки педагогічних кадрів для початкової школи була завжди актуальною, її розв'язанню присвятили низку праць педагоги В. Бондар, Н. Бібік, М. Вашуленко, І. Гавриш, О. Іонова, А. Крамаренко, Л. Коваль, О. Онопрієнко, Л. Петриченко, С. Скворцова, В. Сухомлинський, І. Упатова, Л. Хомич та ін.

Особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх учителів для початкового рівня загальної середньої освіти, у зв'язку із запровадженням Концепції Нової української школи (НУШ) [3] та оновленого Державного стандарту початкової освіти [1].

Одне із головних завдань підготовки майбутніх учителів Нової української школи полягає у формуванні здатності організувати цілеспрямоване формування компетентностей, забезпечити інтегрованість змісту (внутрішньопредметної і міжпредметної) на основі ключових компетентностей, не шляхом механічного об'єднання предметів, а наближенням змісту освіти до сенситивних періодів навчання, особливостей сприймання нової інформації тощо [4].

Це вимагає від педагогічних закладів вищої освіти здійснення пошуку шляхів удосконалення процесу професійної підготовки здобувачів, що навчаються за освітніми програмами 013 Початкова освіта.

Так, відповідно до освітньої програми 013 Початкова освіта першого рівня вищої освіти, майбутні вчителі початкової школи мають володіти знаннями, практичними навичками, прийомами навчання всіх освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (2018) та вміло використовувати їх під час реалізації педагогічних, освітньо-виховних і науково-методичних завдань у початковій школі.

Метою статті є висвітлення особливостей професійної методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті реалізації Концепції Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи включає проєктування та проведення різних видів навчальних занять з дисциплін циклу професійної підготовки освітньої програми 013 Початкова освіта.

Розглянемо особливості професійної методичної підготовки здобувачів вищої освіти в контексті реалізації концепції НУШ на прикладі курсу "Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі". Під час вивчення курсу з метою підвищення рівня професійної підготовки ми залучаємо студентів до організації квазіпрофесійної діяльності. Коротко розглянемо її особливості.

У дослідженні А. Калініченко (2014) квазіпрофесійною виступає діяльність, яка створює особливий простір навчальної взаємодії, своєрідний конструкт нової реальності, де студентам можна себе випробувати у ролі фахівця, а відтак і здійснити входження у професійну культуру певної галузі [2].

Квазіпрофесійна діяльність у нашому дослідженні передбачає вміння розв'язувати навчально-дослідницькі завдання у реальному освітньому процесі початкової школи. Зокрема, вона базується на практико-зорієнтованому теоретичному навчанні, яке здійснюється в процесі моделювання цілісних фрагментів педагогічної діяльності. Квазіпрофесійна діяльність у межах вивчення курсу "Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі" передбачає здатність до розв'язання різних навчально-дослідницьких завдань під час як аудиторного навчання, так і проходження виробничої практики.

Як приклад організації квазіпрофесійної діяльності, наведемо зразки завдань, які доцільно пропонувати здобувачам першого рівня вищої освіти освітньої програми 013 Початкова освіта у процесі вивчення курсу "Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі".

1. Узагальніть досвід педагогів-практиків щодо організації здоров'язбережувального освітнього середовища в Новій українській школі, визначаючи спільне і відмінне в їх роботі. Виявіть новаторські підходи та оцініть ступінь їх новизни.

2. Користуючись електронними освітніми ресурсами, створіть інтелект-карту "Цілі навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі в курсі "Я досліджую світ" (за таксономією Блума).

3. Розробіть сценарій ранкової зустрічі для здобувачів 1 класу (тему тижня оберіть самостійно) та підготуйтеся змодельовати її у навчальній аудиторії.

4. Доберіть ігри (не менше 5), що сприяють розвитку слухової та моторно-рухової уваги, переключенню дитини з одного виду діяльності на інший у процесі вивчення курсу "Я досліджую світ".

5. Ознайомтеся з передовим педагогічним досвідом організації STEAM-освіти в початковій школі (вчительські блоги, сторінки у соціальних мережах, публікації на освітніх платформах "На урок", "Всеосвіта") та узагальніть його у презентації.

6. Підготуйте до друку статтю у збірник студентських наукових праць на основі власного досвіду впровадження технологій збереження здоров'я здобувачів початкової освіти в Новій українській школі [6].

Як приклад, детальніше розглянемо методику виконання першого завдання. Для більш глибокого розуміння щодо узагальнення досвіду з питань організації здоров'язбережувального освітнього середовища в Новій українській школі зі здобувачами вищої освіти доцільно провести тренінгові вправи типу "Навчання здобувачів початкової освіти в НУШ на засадах життєвих навичок". Їх зміст та структура базуються на принципі ролі перспективи та передбачають проведення низки заходів, спрямованих на актуалізацію й відтворення різних змістових аспектів формування життєвих навичок, надання психосоціальної допомоги молодшим школярам, створення моделей наукових досліджень, складання та розв'язання педагогічних задач.

Достатньо ефективними можуть стати вправи "Інтерв'ю", що передбачатимуть розвиток проєктувальних умінь, формування навичок інтерв'ювання. Кожен учасник протягом 3–5 хв. формує для всіх членів групи по одному запитанню, які стосуються різних аспектів формування життєвих навичок та ознайомлення молодших школярів з алгоритмами дій щодо збереження і зміцнення здоров'я.

Основне правило – відповідати якомога повніше. Учасник, який виявляє готовність першим дати інтерв'ю групі, сідає обличчям до всіх членів групи, які за чергою ставлять підготовлені (саме цьому учасникові) запитання. Після проведення вправи студентами усвідомлюються шляхи забезпечення ефективного формування життєвих навичок молодих школярів.

У межах вивчення курсу "Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі" нами також використовуються навчально-дослідницькі завдання, які передбачають усвідомлення здобувачами вищої освіти проблемної ситуації, визначення головної суперечності, здійснення процесу розв'язання проблеми, доведення правильності висновків тощо. В основу системи дидактичних завдань покладено рівні пізнавальної самостійності майбутніх педагогів, які поєднують кількісні й якісні ознаки самостійної роботи. Домінуючу роль тут відіграють якісні зміни в характері висновків, котрі ведуть до розв'язання проблеми. Рівні пізнавальної самостійності можна розглядати засобом управління розвитком пізнавальної діяльності студентів, діагностики їхніх пізнавальних можливостей.

Зазначимо, що постановка означених завдань перед здобувачами вищої освіти складається таких етапів:

1. Визначення проблеми у формі запитання або завдання.

2. Обговорення варіантів розв'язання означеної проблеми, інструктаж виконання завдання.

3. Реалізація обраного варіанту розв'язання проблеми.

4. Розробка завдань та запитань для самоконтролю виконаної студентами роботи.

5. Обговорення результатів роботи, корекція помилок.

6. Використання результатів пошукової роботи при вивченні нового матеріалу або розв'язання іншої проблеми.

Як правило, такі завдання виступають засобом індивідуалізації навчання майбутніх учителів початкової школи, розвивають мотивацію освітньої діяльності, забезпечують оволодіння дослідницькою творчою діяльністю.

Нами було запропоновано таку послідовність розв'язання навчально-дослідницьких завдань:

- визначити проблему для формулювання умов задачі на основі концепцій вітчизняної та зарубіжної педагогіки;

- розробити варіанти розв'язання задачі;

- аргументувати доцільність кожного з варіантів.

Коротко розкриємо зміст пропонуваного навчально-дослідницького завдання, які ми використовуємо у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації Концепції НУШ в межах вивчення курсу “Методика навчання соціальної та здоров’язберезувальної освітньої галузі”. Подаємо кілька зразків для ознайомлення.

Навчально-дослідницьке завдання 1. Під час виробничої практики зі спеціальності відвідайте уроки з курсу “Я досліджую світ” та визначте, як у освітньому процесі було реалізовано компетентнісний підхід до формування життєвих навичок молодших школярів.

Навчально-дослідницьке завдання 2. Розробіть вимоги до оформлення результатів дослідження та сценарій захисту проєкту “Абетка харчування”.

Навчально-дослідницьке завдання 3. Наведіть приклади тем для різних типів проєктів з курсу “Я досліджую світ”. Доповніть їх іншими ознаками (характером контактів, тривалістю проведення, кількістю учасників). Для кожного сформульованого типу проєкту визначте проблему, сформулюйте мету та завдання, вкажіть міжпредметні зв’язки, запропонуйте варіант оформлення результатів проєкту та його практичну значущість.

Навчально-дослідницьке завдання 4. За допомогою бесіди ознайомтеся з системою роботи вчителя Нової української школи з курсу “Я досліджую світ”. Під час бесіди з’ясуйте особливості програми, за якою він працює; перелік навчально-методичних посібників і дидактичних матеріалів, які він використовує; методичні проблеми, над якими працює вчитель; прийоми роботи та завдання, які найчастіше використовуються в освітньому процесі початкової школи. Осмисліть ваші записи і поділіться своїми напрацюваннями на практичному занятті [5].

Виконання цих завдань дає змогу стимулювати пізнавальні процеси та активність майбутніх учителів початкової школи, формування у них теоретичного стилю мислення, навчання прийомів дослідницької діяльності, розвиток професійних якостей особистості.

При виконанні таких завдань студенти роблять припущення щодо забезпечення шляхів розв’язання проблемної ситуації, узагальнюють раніше набуті знання, виявляють причини явищ, пояснюють їхнє походження, вибирають найбільш раціональний варіант урегулювання проблемної ситуації. Викладач обов’язково керує цим процесом на всіх етапах, у тому числі за допомогою запитань-підказок.

Отже, навчально-дослідницькі завдання є

ефективними для формування професійних компетентностей та готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи в НУШ, оскільки сприяють більш осмисленому й самостійному оволодінню майбутньою педагогічною діяльністю.

В умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти важливо звернути увагу майбутніх учителів початкової школи на необхідність зміни просторово-предметного оточення, програм і засобів навчання в НУШ.

На вимогу часу в Бердянському державному педагогічному університеті створено лабораторію початкової освіти, у якій відтворено освітнє середовище Нової української школи для навчання здобувачів першого та другого рівнів вищої освіти за освітніми програмами 013 Початкова освіта. Викладачами кафедри початкової освіти БДПУ було розроблено власний дизайн лабораторії, де було враховано кольорову гаму між стінами, шафами, відповідним оснащенням аудиторії, сонцезахисними ролетами та індивідуальними партами, що легко поєднуються у різні комбінації для парної і групової діяльності.

Лабораторія налічує вісім осередків: осередок учителя, творчості, навчання, мови та читання, досліджень, відпочинку, математичний та ігрових. Серед обладнання представлені: роботехніка, цеглинки для творчих занять LEGO SYSTEM, тематична зона з корковими дошками, колекції корисних копалин, гербарні зразки за різними темами, об’ємні геометричні фігури з розгортками, танаграми, набори геометричних тіл, математичні планшети, рахункові палички Кюїнзера, ваги демонстраційні, набори пісочних годинників, лабораторні набори для дослідів з природознавства, мікроскоп дитячий, конструктор для вивчення різних конструкцій та механізмів, набір музичних інструментів, скрині для зберігання дидактичного матеріалу, килимок-конструктор з пазлів, крісло-груша, дитячий ігровий диван пуф “Веселка” тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, на основі аналізу наукових джерел, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду приходимо до таких висновків. Професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи в умовах реалізації Концепції НУШ доцільно здійснювати із застосуванням різних форм і методів навчання. Курс “Методика навчання соціальної та здоров’язберезувальної освітньої галузі” розглядаємо як складник процесу підготовки здобувачів вищої освіти в контексті пріоритетів Концепції НУШ, зокрема,

це досягається через виконання навчально-дослідницьких завдань та у процесі квазіпрофесійної діяльності.

На вимогу часу на кафедрі початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету створено освітнє середовище для майбутніх педагогів у лабораторії НУШ, що дає можливість практично підготувати фахівців до роботи в середовищі, максимально наближеному до їхньої майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Аналіз проходження виробничої практики зі спеціальності уможливить оцінити рівень професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в НУШ, що стане предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 21.01.2021).
2. Калініченко А.І. Особливості моделювання ситуацій квазіпрофесійної діяльності у вищій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 2014. (42), С.70–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42%282%29_20/ (Дата звернення 11.02.2021).
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2017. 206 с.
5. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти: колективна монографія / за заг. ред.: проф. Людмила Коваль, Алла Крамаренко. Мелітополь, 2020. 368 с.
6. Степанюк К. Практичні аспекти формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової

школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2016. С. 158–165.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (2018). [State standard of primary education]. Available at: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument> (Accessed 20 Jan. 2021) [in Ukrainian].
2. Kalinichenko, A. I. (2014) Osoblyvosti modeliuвання situatsii kvaziprofesiinoї diialnosti u vyshchii shkoli [Peculiarities of modeling the situation of quasi-professional activities in higher education]. *Scientific notes of Vinnytsya Mykhaïlo Kotsyubynskiy State Pedagogical University*. Vol. 42, pp. 70–75. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42%282%29_20/ (Accessed 11 Feb. 2021) [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). [The concept of the New Ukrainian school]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (Accessed 10 Feb. 2021) [in Ukrainian].
4. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2017). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. (Ed.) Bibik N. M. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].
5. Pidvyshchennia yakosti profesiinoї pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv pochatkovoї osvity: kolektivna monohrafiia (2020). [Improving the quality of professional training of future specialists in primary education]. (Eds.) Liudmyla Koval, Alla Kramarenko. Melitopol, 368 p. [in Ukrainian].
6. Stepaniuk, K. (2016). Praktychni aspekty formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Practical aspects of formation of research skills of future primary school teachers]. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 3. Berdiansk, pp. 158–165. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.12.2020

“Світ відчиняє двері перед тим, хто знає, куди йде”.

Ральф Волдо Емерсон
американський есеїст, поет і філософ

“Ви зможете все, чого захочете, тільки почніть. Сміливість породжує геніальність. Починайте негайно”.

Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет, прозаїк, драматург

UDC 378:821:811.111-26

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.226022>

Oksana Televatiuk, *Teacher of the Ukrainian and Foreign Languages Department
Vinnytsia National Agrarian University*

THE MECHANISM OF IMAGE FORMATION IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE TEXTS

The article is devoted to the mechanisms of creating images in English-language texts of media discourse. In the course of the work, the main positions of linguists on the allocation of media discourse in the paradigm of discourse research are highlighted, the concept of image in media discourse is defined, and the main lexical, phraseological, syntactic and stylistic means of forming media images of political leaders, show business stars and advertising goods (services) in English-language texts of media discourse are highlighted based on analyzed newspaper articles and advertising videos.

Media discourse as a multidisciplinary sphere of research has always attracted attention of various scholars. Much attention has been paid to the analysis of media discourse within three approaches: structural, functional and thematic that is connected with media discourse formation, functioning and perception. Within these approaches media discourse is defined as a functionally predetermined type of discourse that combines processes and products of communication in mass media field.

The main properties of media discourse include media content, mass orientation, integrity, polycode nature and openness. Media discourse can be classified according to the communicative functions into publicistic, advertising and PR-discourses. According to the channels of media discourse actualization, the latter is divided into the texts of tele, radio- and computer discourses. The functions of media texts include informative, regulating, educational, function of entertainment, phatic and function of advertising. Media discourse in foreign linguistic studies is analyzed within the context of specification of its topics and themes, as well as determining effective strategies of certain media discourse functioning. The issue of media discourse analysis is of great interest to many foreign researchers.

Media discourse is characterized by a large majority of images that are used to attract the attention of the audience, form certain attitude to people or things and to make such images memorable. In the context of the study, such images as an image of a political leader, an image of a show-business celebrity and an image of an advertised product (service) are considered to be the most relevant. These three types of images are excessively employed in media discourse and can be characterized with account of language means used for their formation.

The research based on examination of lexical, syntactical and stylistic means used for image foregrounding in media discourse have shown that in order to create an image of a politician such means as neologisms, colloquial words, phraseological units and clichés, metaphors and detachments are employed. The images of British celebrities are characterized by the usage of neologisms, colloquial words, detachments and epithets. In British advertising discourse, the images are formed with the help of neologisms, allusions and repetitions.

Keywords: *media discourse; image; image of a politician; image of a show business star; advertising image.*

Ref. 3.

**Оксана Телеватюк, викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету**

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ В АНГЛІЙСЬКИХ ТЕКСТАХ МЕДІА ДИСКУРСУ

Статтю присвячено механізмам створення образів в англійськомовних текстах медійного дискурсу. У ході роботи висвітлено основні позиції лінгвістів щодо виокремлення медійного дискурсу в парадигмі дослідження дискурсів, визначено поняття образу в медійному дискурсі, а також виділено основні лексичні, фразеологічні, синтаксичні та стилістичні засоби формування медійних образів політичних лідерів, зірок шоу-бізнесу та рекламних товарів (послуг) в англійськомовних текстах медійного дискурсу на основі проаналізованих газетних статей та рекламних відео.

Ключові слова: *медійний дискурс; образ; образ політика; образ зірки шоу-бізнесу; рекламний образ.*

Problem statement. One of the main aspects that modern linguistics deals with is investigating various types of discourses and their peculiar features. One of the most complex discourses is mass media discourse that usually refers to interactions that take place through a broadcast

platform, whether spoken or written, in which the discourse is oriented to a non-present reader, listener or viewer. The aim of the research work is to analyze British media discourse and show its peculiarities.

Media discourse in foreign linguistics is considered to be a multidisciplinary field, being the subject of

scrutiny for linguistic anthropology, sociolinguistics, pragmatics, psychology, sociology, geography, as well as critical discourse analysis, conversation analysis and ethnography of communication [24, 3], that is why it is viewed as one of the most large-scale discourses with wide terminological apparatus.

Analysis of major research and publications.

In modern foreign linguistics the field of media discourse has been studied by a large majority of researchers. Various approaches to media discourse, including its typology, analysis, pragmatic orientation have received much attention in the theoretical and practical works of such linguistics as C. Cottor (2001), T. van Dijk (1991; 1993; 1997; 2009; 2012), N. Fairclough (1995; 2001), D. Matheson (2005), A. O’Keeffe (2011), M. Talbot (2007), R. Wodak (2004; 2009) and many others.

Prior to analysis of the characteristic features of media discourse in foreign linguistics, it is essential to delve into some theoretical background concerning the notion of discourse. In modern foreign linguistic studies, the term “discourse” is usually connected with the language use in social context, meaning that discursive practices involve the scrutiny of the relationships between language and society, as well as everyday dialogic communication in the spoken or written modes [12, 2]. T. van Dijk views discourse as “structurally organized forms of knowledge” received via social practices, while text refers to concrete written documents or oral utterances” [28, 6]. Discourse includes sound, visual and other semiotic forms which form the part of the multisemiotic character of texts [24, 148]. Thus, in a broad sense, discourse is understood as “a linguistic text in context that refers to expressing ourselves using words in ways of knowing, valuing, and experiencing the world” [13, 4].

In general, modern mass media is defined as “various communicative channels that are aimed at reaching simultaneously wide audience by means of television, radio, films, recordings, newspapers, books, billboards, the Internet and various smart mass media” [27, 2]. Media discourse underlines the importance interactions, whether spoken or written, in which the discourse is oriented to a non-present reader, listener or viewer [19, 441]. Thus, media discourse involves a large number of interaction means that provide non-present recipients with various kinds of information.

Presentation of the main material. Media text as a central notion of media discourse is any media product under examination. Such texts are the objects produced with intention to engage an audience. Media texts comprise a large number of materials and produce a lot of meanings; they may have a variety

of forms within media (published newspapers, novels) and across media (titles of TV programmes or front pages of websites) [9, 6]. Thus, any product within media discourse whether written or oral may be treated as a text, possessing such an important category as coherence. The latter describes the qualities that distinguish a text from an incoherent or arbitrary jumble [25, 9]. Coherence accounts for what is happening between two or more clauses that add up to something larger. Narrative peculiar to media texts is a major and basic form of coherence, because it links elements together in a series of cause and effect [17, 85].

In the context of the media discourse studying, foreign linguists distinguish various types of the mentioned discourse. According to C. Cottor, media content is divided into three main constituent parts: news, advertising and entertainment. All three parts form separate discourses and concern the broad range of features, stories and even genres in the modalities of web, broadcast and print [10, 417]. The researcher also claims that among the three main approaches to the study of media discourse are: 1) discourse analytic; 2) sociolinguistic; 3) non-linguist [Ibid]. The first approach is considered to be the primary one in studying media discourse.

It should be mentioned that the term critical discourse analysis was coined by the famous Dutch scholar T. Van Dijk, who claims critical discourse studies comprise the theory and analysis of text and talk in almost all disciplines and social sciences” [26, 9]. CDA or critical discourse analysis is aimed at description, interpretation, analysis as well as criticism of social life by studying “normal ways of using language by community” [12, 55].

Among the universal principles of CDA distinguished in foreign linguistics are:

- 1) addressing social problems, dialectal relations of society and culture, link between text and society;
- 2) analysis of power relations that are constructed through discourse that is recognized as is an interpretative and explanatory process [13, 271–280].

According to T. Van Dijk, CDA of media texts involves the analysis of “semantic macro structures”, which designate the first “overall idea of what a discourse or corpus of texts is all about, and controls many other aspects of discourse and its analysis” [26, 102]; “micro structures” or local ones that can be singled out on the basis of “the meaning of words (lexical), the structures of propositions, and coherence and other relations between propositions” [26, 103]. At the “meso structures” level that deals with both global and local meanings, he distinguishes “an overall strategy of positive self-presentation and negative other presentation, in which our good things and their

bad things are emphasized, and our bad things and their good things are de-emphasized" [26,103].

S. Jäger proposes another variant of conducting critical discourse analysis of media discourse that is also based on "structures" that help to distinguish the functions of discourse. They include:

- 1) discourse fragments (texts or their parts connected with a particular theme);
- 2) discourse strands (that are made of fragments and can be extended with time);
- 3) discursive context/events (significant and emphasized events within which discourse occurs);
- 4) discourse planes (for example, forums of discussion: politics, education, science, etc.);
- 5) discourse position (ideological location of a person, media outlet or other actor of discourse) [16, 34].

R. Wodak offers a three-dimensional approach to the analysis of media discourse. She singles out specific content or topic, strategies of certain discourse and linguistic means that actualize discourse. Within the first dimension the researcher identifies topics, themes of specific media discourse. Then she analyzes the discursive strategies (referential, predicational, argumentation strategies, including fallacies, perspectivation and framing strategies, mitigation and intensification strategies) that underlie the topics or themes in the discourse under analysis. And after that she pays attention to linguistic means that form the specific discourse. The researcher notes that texts, genres, discourses, related sociological aspects, situational frames, institutional history are connected with each other [21, 90–112].

Delving into the main research areas of media discourse, analyzed in foreign linguistics, it is significant to underline the importance of studying racism, capitalism, nationalism, identity politics, anti-semitism, sexism, and war reporting highlighted in news media [7, 8]. Much attention is given to online newspapers, reports, blogs, various social media and networking sites, for instance, Facebook, radio and television with associated genres [7, 10].

Advertising discourse is also rather popular among researchers. The advertising is defined as the "most dominant form of promotional discourse" [8, 89]. Advertisements can be encountered not only in magazines, newspapers or other printed resources, but also on posters, billboards, direct mail, websites, etc. [22, 94].

Before we will analyze the image formation in English media discourse, we should define the notion of image itself. Starting from the ancient times, the notion of image has been analyzed by a great variety of scholars. Thus, image as a philosophical category has been studied by Parmenides, Xenophon, Plato, Aristotle, Augustine Aurelius, I. Kant, V. von Humboldt,

B. Russell, etc. In literary studies image has been examined by M.M. Bakhtin, V. Zhyrmutskiy, B. Tomashevskiy, O. Losev, O. Warren, R. Wellek, etc.). Among those who dedicated their scientific works to studying of image in linguistics are O. Potebnya, M. Bakhtin, V. Vinogradov, O. Morokhovskiy. Image in media discourse has been studied by Ye. Andryushchenko, O. Anisimova, D. Sknarev, T. Kaminska, Ye. Schelkunova, T. Jenson, J. McCroskey and the others.

The artistic image in comparison with philosophical one is aimed not only at reflecting objects and phenomena of reality, but at generalizing this reality in the form of sensory representations and associations connected with each other, real or created by the imagination of the artist [5, 21].

The researchers of image in literary studies pay a great attention to the images of author and reader. According to M. Bakhtin, the image of author as any other artistic images also has its author. Thus, the writer who creates the image of author in the text is called "a primary author", while the image created by him is named "a secondary author" [2, 353].

Within the framework of linguistics, imagery is interpreted from the point of view of semantic duality. Among the figurative means that take part in formation of the images in linguistics are tropes. According to O. Morokhovskiy, "a verbal image is a fragment of speech that carries out figurative information, the meaning of which is not equivalent to the meanings of the individual elements of this fragment" [3, 37]. The boundaries and structure of the image can be varied: the image can be transmitted by one word, phrase, sentence as well as the whole composition of the artistic text [1, 58]. O. Potebnja defines imagery through the identification of the word inner form, which acts as the "center of image". According to the researcher, image is defined as the connection between the external form and the meaning, carried out by the inner form of the word" [4, 98].

Image comes out to be an important category of media discourse, the studies of which are carried out within various discourses that comprise the discourse of mass media.

I. Fomin proposes to analyze images of political discourse taking into account three levels of semiotic analysis: semantic, syntactic and pragmatic. The researcher emphasizes that the notion of image in modern linguistics is closely connected with the notion iconic sign, meaning a sign that possesses a number of properties inherent to the designated object [6, 44]. In contrast to conventional signs, content and expression planes in image are mutually causal. Moreover, I. Fomin claims that images are able to accumulate the meanings specific to certain

discourses. Thus, various social contexts can be represented by virtue of images. Analyzing political discourse, the researcher suggests that such social contexts are formed with the help of images of political interaction [6, 46].

As J. McCroskey and T. Jenson claim, one of the significant conclusions drawn from research concerning effects of mass media is that “what the listener / reader brings to the media situation (his or her background and preconceived notions) is a much more important determinant of media impact than anything in the media itself” [18, 169]. Thus, it is possible to state that the most important images in media discourse are the images of addressee and author.

The selection of the most popular types of images in mass media discourse, gives us an opportunity to choose the most frequently highlighted images within each of the groups.

According to the modern British newspapers, the most popular political figure that is always in the news, is Donald Trump. Analyzing the lexical means of forming the image of Trump, one must say that the authors of the articles use a wide range of synonyms that substitute the name of the person under analysis, for instance, “*the US President, President Trump, the commander-in-chief, Mr Trump, etc.*” [BBC], and a generalized phrase “*the Trump administration*” [BBC], meaning Donald Trump.

Among expressive lexical means that form the general imagery of the president Trump are colloquial words, for instance:

1) “The US president has **lashed out** at GM over its plan to cut more than 14,000 jobs...” (BBC, 37: URL);

2) “He [Trump] has consistently said he will **slap** more tariffs on Beijing if it doesn’t play ball” (BBC, 37: URL);

3) “He has often **bragged to** the military about his accomplishments” (BBC, 35: URL).

Most of the colloquial words are taken from the speeches of the president or some other people, who express their attitude to the actions of the leader. Thus, such familiarity of the editors who publish the articles should not surprise the recipients.

One more characteristic feature of the image of Donald Trump is an excessive use of neologisms that characterized the leader, for instance:

1) “This is classic **Trumpism**. Show strength so you can scare your opponent into doing what you want” (BBC, 36: URL);

2) “**Trumping Democracy**: A Byline Event – The Frontline Club hosted a screening of a unique film which explores the role of Cambridge Analytica in the Brexit vote and election of Donald Trump, followed

by an update on recent developments with the pioneering Observer journalist Carole Cadwalladr, since her story broke two months ago”(YouTube, 38:URL).

The neologisms from the given examples characterize the political agenda of the leader. Moreover, there is a set of neologisms created by the president himself and widely used in British media resources, for instance, “*bigly, braggadocious, covfefe, front-stabber, etc.*” (BBC, 29: URL).

It should be noted that phraseological units and clichés are also used in mass media discourse for making information more expressive, and thus, endowing the image with additional meanings, for instance:

1) “President Trump **hasn’t left** China **much room** to save face” (BBC, 33: URL);

2) “The moment Air Force One touched down in Paris, he also **picked a fight with** his host, the French president Emmanuel Macron (BBC, 35: URL).

Analyzing the female political leaders, in particular Theresa May, one can notice that the style of the newspapers in describing the image of the political figure is almost the same. The language is impartial and unprejudiced. The substitutes for the name of Theresa May in the newspapers are “*Prime Minister, Mrs May, etc.*” (BBC).

However, comparing the lexical means used for formation of Theresa May’s image and those for actualization the image of Donald Trump, one can notice that the number of neologisms and phraseological units is small than for describing Donald Trump, for instance:

1) “... why No 10 isn’t bearing in mind what happened the last time that Mrs May **went on the road**” (BBC, 34: URL);

2) “She’s [Theresa May] not “**clubbable**”, to use that SW1 word, and not really part of any sprawling network of political friends and allies (BBC, 32: URL).

Thus, in order to create images of political leaders the newspapers use various synonyms for nominating the political figure, neologisms and phraseological units. Colloquial language is encountered not very often and is usually used in citations.

Images of celebrities from show business are formed with the help of colloquialisms and neologisms that are all employed in order to attract the attention of young generation mostly, for instance:

1) “Ariana Grande has released a music video for her latest hit Thank U, Next and the internet is **abuzz**, dissecting all the cultural references” (BBC, 31: URL);

2) “The couple, known as “**Brangelina**” by fans, met on the set of the film Mr & Mrs Smith in 2004” (BBC, 30: URL);

3) “But now it’s just him and his (pretend) brother **slugging** it **out** for dominance in a kitchen in California in the modern stage classic True West” (BBC, 30:URL).

The first example contains the colloquial word meaning “filled with noise and activity” is used to characterize the popularity of the star. The neologism from the second example describes the merged images of Angelina Jolie and Brad Pitt. The third example also includes the colloquialism “slug out” that means “fight or argue violently until somebody wins”. All the analyzed lexical units characterize the images of show business celebrities that must appeal to the target audience being both a model of luxurious life and an ordinary representative of modern society.

British advertising media discourse is characterized by laconism and more visual effects. The image is created rather by actions of the ads’ characters or music, rather than by words. However, to combine both visual and verbal effects for attracting the attention of the target audience, the ads’ designers use slogans. The slogan usually contains the name of the company or products that are advertised, and may include such lexical units as neologism, for instance:

- 1) “You know when you’ve been **Tango’d**” (YouTube, 28: URL);
- 2) “You are so **money supermarket**” (YouTube, 28: URL);
- 3) “**Jug on**, Kitties” (YouTube, 28: URL).

The main function of the slogan is to attract attention of the recipient. The stranger and unique the ad and its images, the more attention it may raise. In the first example the name of the product is converted into the verb. The second example contains the neologism, which is also formed with the help of conversion: the nouns are transformed into compound adjective that characterizes the ad’s character and at the same time is the name of the company that is advertised. The third neologism is formed on the basis of plurality of meanings peculiar to the word, as “jug” as a noun means “a container for holding liquids” (in the context of the ad, it is a jug with milk), and at the same time performing the role of a verb, jug means “flocking together”.

Having analyzed the images from advertisements, it may be concluded that the latter are characterized by the use of neologisms that together with visual and sound effects play a crucial role in formation of an advertising image.

Figures of speech that include various stylistic devices and expressive means are widely used in media discourse, performing different functions, one of which is the formation of the media image. Figures of speech may be analyzed as “forms of expression

that depart from the usual meaning of the word or sentence order, or from the common literal meaning of words for the purpose of achieving a special effect” [15,195]. Figurative language helps to clarify the word meaning, provides vivid expressions, emphasizes some qualities of the objects, stimulates emotions and associations, etc. Figures of speech perform the aesthetic function; they widen and deepen the perception response to the ideas and objects of the world.

Figures of speech can be classified according to various principles. I. Galperin gives one of the most extended classifications of the figures of speech. The linguist singles out phonetic, syntactical and lexical stylistic devices and expressive means. Each of these groups includes the figures of speech that are actualized on a certain level of language. The first group that is based on phonetic expressiveness includes expressive means and stylistic devices such as rhyme, rhythm, alliteration, assonance and onomatopoeia. The lexical expressive means and stylistic devices are subdivided into: 1) deliberate mixing of the words’ stylistic aspect; 2) interaction between various lexical meaning types: a) interaction of dictionary and contextual meaning (metaphor, irony, metonymy); b) interaction of primary (logical) and emotive meaning (exclamatory words, epithets, interjections, oxymoron); c) interaction of primary (logical) and nominal meaning (antonomasia); 3) the level of intensification of some features (things or phenomenon); this subgroup includes simile, euphemism, periphrasis and hyperbole; d) peculiar usage of set expressions (epigrams, allusions, proverbs and sayings, cliché, set phrases decomposition). The syntactical EM (expressive means) and SD (stylistic devices) are also subdivided into several subgroups: 1) various types of deviant syntactical arrangement (climax (anticlimax), inversion, chiasmus, parallel constructions, enumeration, different types of repetition, suspense, etc.); 2) various types of arranging parts in the sentence (utterance) (gap-sentence link, polysyndeton, asyndeton); 3) varieties of colloquial constructions usage (aposiopesis, ellipsis, represented speech); 4) stylistic nuances of structural meaning (litotes, rhetorical questions) [14, 112–226].

The given example contain rhyme as the specific phonological means that is used to attract the view of the spectaculars and to make the images of the products memorable.

The images of media discourse, in particular those singled out in our research, are all created with the help of figures of speech. Among widely used are metaphors and epithets.

Metaphor is one of the most expressive and vivid

figures of speech in any language. It is used to compare figuratively essentially different things. According to D. Crystal, metaphor is “a figurative device in language where something is referred to, implicitly in terms of something else” [11, 789]. Metaphor can be used to describe thoughts that are difficult/impossible to express being restricted to language literal uses; to express ideas, thoughts, emotions in a compact way; to create the “vividness of phenomenal experience” [20, 181].

The foremost purpose of metaphors in media discourse is to form a media image by endowing it with vividness and expressive power. Moreover, metaphors can carry positive or negative meanings. Let us analyze several examples:

1) “Last year, President Trump seemed to be the one **doing the courting** and Beijing had the upper hand” (BBC, 33: URL);

2) “**I** [Theresa May] **don’t tour the television studios**. I don’t gossip about people over lunch. I don’t go drinking in Parliament’s bars” (BBC, 34: URL);

3) “The trip to Scotland was the latest stop in a two-week tour by Mrs May as she tries to promote and **sell her deal to the public and business**” (BBC, 32: URL);

4) “Angelina has had **to shoulder the majority of those** [expenses] without his contribution for the past two years” (BBC, 30: URL);

5) “Barclaycard: **Glide with us**” (UKTV, 28: URL);

6) “**Be more dog!** Start now at bemoredog.com” (UKTV, 28: URL).

In the first example metaphor has an ironical shade meaning that Trump has been trying to settle friendly relationships with the President of China. In the second example the metaphor is singled out from the Theresa May’s citation. She uses it in order to express negative attitude as to those who spend their spare time for nothing. The third metaphor is used to reveal the fact that British Prime minister acts as a manager who tries to promote his product (a Brexit deal) in Scotland. The metaphor in the last example is endowed with expressive power that characterizes the ability of the celebrity (Angelina Jolie) to tackle with financial problems. The metaphors from the fifth and sixth examples are taken from advertisements. Their expressive meaning is better understood with the account of visual effects. In order to perceive the metaphorical meanings, the recipient has to watch the video that contains background to the use of figure of speech.

Conclusions. Mass media discourse in modern linguistics is considered to be a hierarchically organized multilevel complex of texts that combines processes

and products of communication in mass media field. It is widely explored by the researchers in various spheres such as linguistics, discourse studies, psychology, sociology and many others. One of the issues that evoke interest of researchers who deal with media discourse is the notion of media image.

The conducted research must be considered inexhaustible as there are a lot of issues that can be analyzed within media discourse. The prospects of further research include the analysis of other types of media images, for instance, the image of author and reader/listener, as well as a deeper insight into the investigations of the images distinguished in the article.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: учебное пособие. Львов: Просвещение, 2000. 295 с.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1999. 424 с.

3. Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. Стилистика английского языка. Київ: Вища школа, 2001. 272 с.

4. Потебня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1998. 623 с.

5. Федоров А. И. Образная речь. Новосибирск: Наука, 2002. 199 с.

6. Фомин И. В. Категория образа как средство изучения политической действительности (на примере образа Южной Осетии в российском внешне политическом дискурсе). Москва, 2014. №2. С. 40–65.

7. Abdullah F. S. Mass Media Discourse: A Critical Analysis Research Agenda. *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.*, 2014. No.22. pp. 1–16.

8. Bhatia V. K. *Worlds of written discourse*. London: Continuum, 2004. 228 p.

9. Briggs A., Cobley, P. *The Media: An Introduction*, 2nd edn. Harlow: Addison Wesley Longman, 2002. pp. 5–43.

10. Cottor C. *Discourse and Media. USA*: Blackwell Publishers, 2001. pp. 416–436.

11. Crystal D. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press, 2000. 1213 p.

12. Fairclough N. *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman, 2001. 263 p.

13. Fairclough N., Wodak R. *Critical discourse analysis*. London: Sage, 1997. pp. 258–284.

14. Galperin I.R. *Stylistics*. Moscow, 2003. 316 p.

15. Holman C.H. *Figures of Speech*. The Encyclopedia Americana International Edition. Danbury, Connecticut, 2001, No. 11. pp. 195–207.

16. Jäger S. 'Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis'. California: SAGE Publications, 2001. pp. 32–62.
17. Matheson D. Media Discourses: analyzing media texts. New York: Open University Press, 2005. 206 p.
18. McCroskey J. C., Jenson T. A. Image of Mass Media: News Sources. 1975. 19 (2). pp. 169–180.
19. O'Keeffe A. Media and discourse analysis. London: Routledge, 2011. pp. 441–454.
20. Ortony A. and Fainsilber L. The role of metaphors in descriptions of emotions. Theoretical Issues in Natural Language Processing 2000, No. 3, pp. 181–184.
21. Reisigl M., Wodak, R. The discourse historical approach. London: Sage Publications Ltd., 2009. pp. 87–121.
22. Reisigl M., Wodak, R. The discourse historical approach. London: Sage Publications Ltd., 2009. pp. 87–121.
23. Rotzoll K. B. Advertisements. 2000. pp. 94–105.
24. Talbot M. "Introduction: Media and Discourse." Media Discourse: Representation and Interaction, Edinburgh University Press, 2007. pp. 3–17.
25. Titscher S., Meyer, M., Wodak, R., Vetter, E. Methods of text and discourse analysis. London: Sage Publications, Inc., 2000. 284 p.
26. Van Dijk T. A. Discourse studies: A multidisciplinary introduction (Vol. 2: Discourse as structure and process). London: Sage Publications Ltd., 2001. 324 p.
27. Van Dijk T. A. Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. London: Sage Publications Ltd., 2001. pp. 95–120.
28. Wimmer R. D., Dominick, J. R. Mass media research (7th. ed.) New York: Cengage Learning, 2012. 496 p.
29. (UKTVA) – Top 50: UK TV Adverts. 16 October 2013. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hG0ZXD89Bq0>
30. Executive time and other phrases we owe to Trump. 8 January 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-42582478>
31. Angelina Jolie and Brad Pitt reach custody agreement. 1 December 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46409960>
32. Ariana Grande: Five things to know about Thank U, Next. 1 December 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46408372>
33. Brexit deal: Should May be camped out in Parliament? 28 November 2018. URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-46380083?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/c50znx8v4z7t/theresa-may&link_location=live-reporting-correspondent
34. G20 summit: Why Trump and Xi won't make a deal. 29 November 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/business-46367487>
35. Theresa May won't rule out "no-deal" Brexit. 29 November 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-46384207>
36. Trump loves the military. Do they love him back? 27 November 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46283775>
37. Trump renews China tariff threats ahead of G20 summit. 27 November 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/business-46353445>
38. Trump threatens new car tariffs after GM closures. 29 November 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/business-46381897>
39. Trumping Democracy. 30 May 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=btzQsjNJpJ4>

REFERENCES

1. Arnold, I.V.(2000). Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyika: uchebnoe posobie [The stylistics of modern English: a study guide]. Lvov, 295 p. [in Russian].
2. Bahtin, M. M. (1999). Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow, 424 p. [in Russian].
3. Morohovskiy, A. N., Vorobyova, O. P., Lihosherst, N. I. & Timoshenko, Z. V. (2001). Stilistika angliyskogo yazyika [Stylistics of the English language]. Kracow, 272 p. [in Russian].
4. Potebnya, A. A. (1998). Slovo i mif [Word and myth]. Moscow, 623 p. [in Russian].
5. Fedorov, A. I. (2002). Obraznaya rech [Figurative speech]. Novosibirsk, 199 p. [in Russian].
6. Fomin, I. V. (2014). Kategoriya obraza kak sredstvo izucheniya politicheskoy deystvitelnosti [The category of the image as a means of studying political reality]. Moscow, pp. 40–65. [in Russian].
7. Abdullah, F. S. (2014). Mass Media Discourse: A Critical Analysis Research Agenda. Pertanika J. Soc. Sci. & Hum., No.22. pp. 1–16. [in English].
8. Bhatia, V. K. (2004). Worlds of written discourse. London: Continuum, 228 p. [in English].
9. Briggs, A. & Cobley, P. (2002). The Media: An Introduction, 2nd edn. Harlow: Addison Wesley Longman. pp. 5–43. [in English].
10. Cottor, C. (2001). Discourse and Media. USA: Blackwell Publishers, pp. 416–436. [in English].
11. Crystal, D. (2000). The Oxford Companion to the English Language. Oxford University Press, 1213 p. [in English].
12. Fairclough, N. (2001). Critical discourse

- analysis: The critical study of language. London: Longman, 263 p. [in English].
13. Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. London: Sage, pp. 258–284. [in English].
14. Galperin, I. R. (2003). Stylistics. Moscow, 316 p. [in English].
15. Holman, C.H. (2001). Figures of Speech. The Encyclopedia Americana International Edition. Danbury, Connecticut, No. 11. pp. 195–207. [in English].
16. Jäger, S. (2001). Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis. California: SAGE Publications, pp. 32–62. [in English].
17. Matheson, D. (2005). Media Discourses: analyzing media texts. New York: Open University Press, 206 p. [in English].
18. McCroskey, J. C. & Jenson, T. A. (1975). Image of Mass Media: News Sources. 1919 (2). pp. 169–180. [in English].
19. O’Keeffe, A. (2011). Media and discourse analysis. London: Routledge, pp. 441–454. [in English].
20. Ortony, A. & Fainsilber, L. (2000). The role of metaphors in descriptions of emotions. Theoretical Issues in Natural Language Processing, No. 3, pp. 181–184. [in English].
21. Reisigl, M. & Wodak, R. (2009). The discourse historical approach. London: Sage Publications Ltd., pp. 87–121. [in English].
22. Reisigl, M. & Wodak, R. (2009). The discourse historical approach. London: Sage Publications Ltd., pp. 87–121. [in English].
23. Rotzoll, K. B. (2000). Advertisements. pp. 94–105. [in English].
24. Talbot, M. (2007). “Introduction: Media and Discourse”. Media Discourse: Representation and Interaction, Edinburgh University Press, pp. 3–17. [in English].
25. Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R. & Vetter, E. (2000). Methods of text and discourse analysis. London: Sage Publications, Inc., 284 p. [in English].
26. Van Dijk, T. A. (2001). Discourse studies: A multidisciplinary introduction (Vol. 2: Discourse as structure and process). London: Sage Publications Ltd., 324 p. [in English].
27. Van Dijk, T. A. (2001). Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. London: Sage Publications Ltd., pp. 95–120. [in English].
28. Wimmer, R. D. & Dominick, J. R. (2012). Mass media research (7th. ed.) New York: Cengage Learning, 496 p. [in English].
29. (UKTV) – Top 50: UK TV Adverts. 16 October 2013. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=hG0ZXD89Bq0>[in English].
30. Executive time and other phrases we owe to Trump. 8 January 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-42582478>[in English].
31. Angelina Jolie and Brad Pitt reach custody agreement. 1 December 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46409960>[in English].
32. Ariana Grande: Five things to know about Thank U, Next. 1 December 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46408372>[in English].
33. Brexit deal: Should May be camped out in Parliament? 28 November 2018. Available at: https://www.bbc.com/news/uk-politics-46380083?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/c50znx8v4z7t/theresa-may&link_location=live-reporting-correspondent[in English].
34. G20 summit: Why Trump and Xi won’t make a deal. 29 November 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-46367487>[in English].
35. Theresa May won’t rule out “no-deal” Brexit. 29 November 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-46384207>[in English].
36. Trump loves the military. Do they love him back? 27 November 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46283775>[in English].
37. Trump renews China tariff threats ahead of G20 summit. 27 November 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-46353445>[in English].
38. Trump threatens new car tariffs after GM closures. 29 November 2018. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-46381897>[in English].
39. Trumping Democracy. 30 May 2018. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=btzQsjNjJ4>[in English].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021

UDC 331.5(494)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230538>

Irena Khmilyar, *Postgraduate Student of the Pedagogy and Innovative Education Department
Lviv Polytechnic National University*

COMPETENCE CHARACTERISTICS OF A NURSE IN SWITZERLAND: PROFESSIONAL, ETHICAL, LEGAL PRACTICE

The article highlights the competence characteristics of a nurse in Switzerland, in particular in the field of professional, ethical and legal practice. The analysis of scientific, pedagogical and medical literature has been carried out covering theoretical and methodological foundations of the medical practitioners' vocational training and its peculiarities, the ethical component in nurses' professional activities, etc.

The aim of the article is to analyze the competencies of the nurse in the Swiss labor market, which involves the study of international and national documents, as well as the needs of the labor market of the research country.

The theoretical research methods were used in the process of investigation (an analysis and synthesis, systematization and generalization).

It is determined that a licensed practical nurse in Switzerland is a specialist who has successfully completed training in the relevant educational and professional program and meets the requirements for beginners and is ready to perform professional functions. The features of the Framework of Competencies for the Nurse Specialist, elaborated by the International Council of Nursing, including professional, ethical and legal practice; care provision and management; professional, personal and quality development have been studied.

Knowledge, skills and abilities of a licensed practical nurse in Switzerland, which are necessary for the organization and implementation of patient care in the professional, ethical and legal contexts, have been reflected. The necessity of mastering both professional and soft skills is noted.

Presented conclusions state that professional care provided by nursing staff in Switzerland involves the provision of independent care and support provided by nurses independently or in collaboration with other professionals, other persons who are related or in partnership with the patient, social communities in different life situations.

The prospects for further research have been identified, which are to study the possibilities and features of ensuring continuous professional development of nurses in Switzerland.

Keywords: *ethical practice; competence; a nurse; professional practice; legal practice; framework of competencies; Switzerland.*

Fig. 1. Ref. 15.

Ірена Хміляр, *аспірантка кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"*

КОМПЕТЕНТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ У ШВЕЙЦАРІЇ: ПРОФЕСІЙНА, ЕТИЧНА, ПРАВОВА ПРАКТИКА

У статті висвітлено компетентнісну характеристику медичної сестри у Швейцарії, зокрема у сфері професійної, етичної та правової практики. Виконано аналіз науково-педагогічної та медичної літератури, що висвітлює окремі аспекти проблеми дослідження. Досліджено особливості Рамки компетентностей медсестринства, розробленої Міжнародною радою медичних сестер. Відображено знання, вміння і навички ліцензованої практикуючої медичної сестри у Швейцарії, що необхідні для організації та реалізації догляду за пацієнтами з урахуванням професійного, етичного та правового контекстів. Наголошено на необхідності оволодіння як фаховими, так і соціальними навичками. Представлено висновки, сформувані на основі дослідження досвіду Швейцарії. Визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: *етична практика; компетентність; медична сестра; професійна практика; правова практика; рамка компетентностей; Швейцарія.*

Introduction. At the beginning of the XXI century, the system of training medical personnel for the needs of the country is characterized by the introduction of changes aimed at increasing the level of readiness of graduates to effectively perform professional functions, ensuring the *relevance* of training programs with labor market needs and society. As N. Mukan and A. Blavt point

out, "an important component of any educational system is higher medical education aimed at the qualitative replication of workforce capacity in the field of health care, public health protection and promotion" [6, 140]. In this context, it should be noted that legally binding and non-legally binding documents are used in the international space, which determine the scope of knowledge, skills and abilities that a

specialist working in the field of health care must possess.

Switzerland has a developed system of professional training for nurses, based on documents elaborated by the International Council of Nurses, and therefore aims to build competencies, ensuring professionals to be ready to perform their professional duties effectively. As modern scientists justly notice, nowadays “it is necessary to work intentionally and systemically with future nurses to develop new forms of behaviour and purposefully organize their educational process by introducing competence-based, learner-centered and praxeological approaches” [7, 149].

Analysis of relevant research and publications.

It is worth mentioning that the problem of nurses’ professional training in the international space is the subject of scientific discussions of numerous scholars who are representatives of both pedagogical and medical fields. Namely, the issue of the theoretical and methodological bases of the medical workers training (N. Mukan, A. Blavt [6], N. Mukan, Y. Kozlovskiy, M. Kryshchanovych, [7], K. Pikon [8], V. Pituley [9]); specifics of the nursing training (M. Vovk and U. Bezkorovaina [1], S. Hordiichuk [2], M. Shegedyn [10]); ethical component in the professional activities of nurses (V. Zhovneruk and M. Holumbavska [3], A. Kravchenko [4], V. Mudritska [5]) etc. are analyzed.

The aim of the article is to analyze the competencies of a nurse in the Swiss labor market, which involves the study of international and national documents, as well as the needs of the labor market of the research country.

Research methods. Theoretical research methods were used in the process of investigation (analysis and synthesis – to study legally *binding and non-legally binding documents* of the International Council of Nurses; systematization – to shape complex characteristics of a nurse in Switzerland; generalization – to draw the conclusions).

Results. In Nursing Care Continuum Framework and Competencies, all competencies are divided into three headings: professional, ethical and legal practice; care provision and management; professional, personal and quality development (see Figure 1) [13]. It is advisable to focus on the professional competencies of a *licensed practical nurse*, since our research involves studying the experience of Switzerland and highlighting those constructive ideas, which could be implemented into national practice of training nursing personnel.

A *licensed practical nurse* is a specialist who has successfully completed *training in the relevant educational and professional program and meets*

the requirements for beginners and is ready to perform professional functions. It is worth considering the definition proposed by S. Hordiichuk that competencies should be understood as “a dynamic combination of knowledge, practical skills and abilities, thinking paradigms, professional, philosophical and social qualities, moral and ethical values, which determine person’s ability to successfully carry out professional and further activities and is the result of studying at a certain level of higher education” [2, 100].

Regarding the competencies related to professional, ethical and legal practice, a *licensed practical nurse* is responsible for own professional judgements and decisions, actions, outcomes of providing professional patient care in accordance with the Swiss legal framework; demonstrates knowledge, skills and abilities for professional activity in accordance with the Code of Ethics for Nurses, elaborated by the International Council of Nurses, as well as the code of conduct developed by the employer; engages in decision-making, performs duties, establishes cooperation with other employees taking into account ethical norms; ensures confidentiality of information about the patient in written, oral, electronic presentation, obtained in the course of professional duties; respects the right of patients to confidentiality and preservation of human dignity, the right to receive comprehensive information about own health, the choice and self-determination in health care services etc. [13].

K. Pikon underlines: “a nurse is the first contact person and, in particular, exactly knows “the whole picture” of patient’s health, makes main injections, monitors changes in health, directly communicates with the patient and his relatives” [8, 314]. It is worth agreeing with A. Kravchenko’s opinion that the concept of “professional ethics of nurses” incorporates elements as “medical ethics, which studies moral consciousness, moral and ethical aspects of professional activity, moral principles and values that govern moral relations between a nurse and a patient, patient’s family, other members of the medical community and citizens” [4, 9].

In Switzerland, in the field of legal practice, a *licensed practical nurse* fulfils her own activities in the context of relevant civil legislation and regulations, jurisdictional and national/cantonal policy, as well as in accordance with procedural guidelines; understands the limits of their own professional powers in accordance with current legislation, professional code of ethics / conduct / practice [13]. It should be emphasized that this issue is the subject of scientific debate. In particular, V. Mudritska notes that “the job of a nurse in any healthcare setting requires strict

**COMPETENCE CHARACTERISTICS OF A NURSE IN SWITZERLAND:
PROFESSIONAL, ETHICAL, LEGAL PRACTICE**

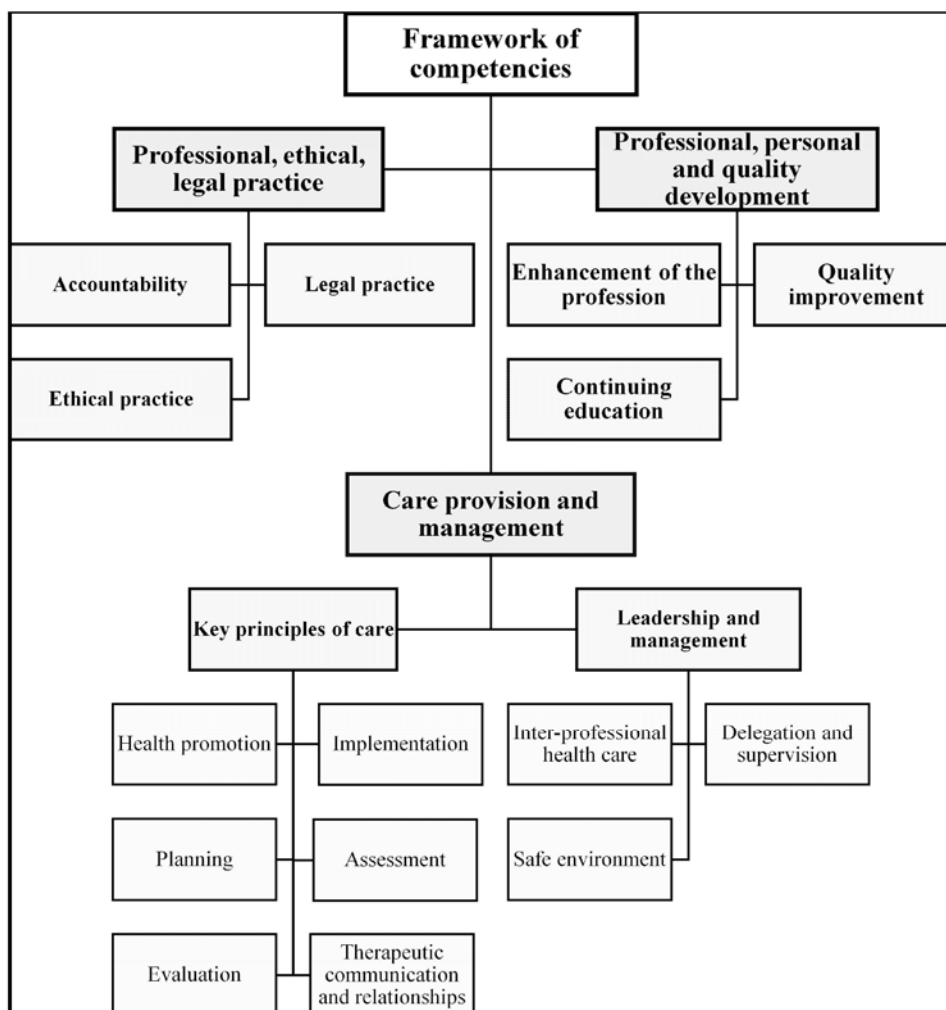

Figure 1. Framework of Competencies for the Nurse Specialist [13]

discipline; a nurse must adhere to subordination and strictly follow the doctor's instructions, i.e., there should be official subordination of low-ranking to high-ranking workers" [5, 34]. V. Zhovneruk and M. Holubevska investigate the problem of maintaining medical secrecy, that is, confidentiality of information about a patient [3]. M. Shegedyn stresses out that not only professional competencies but also personal qualities of a nurse are of particular importance in nursing: moral – compassion, kindness, self-sacrifice, honesty, patience, courtesy, attentiveness, gentleness, optimism, courage, modesty, integrity, self-esteem; aesthetic – precision, tidiness, ability to create a comfortable environment for patients; intellectual – professional erudition, observation, comprehension of phenomena, the ability to plan care for the patient, based on a logical understanding of his problems and needs; the ability to scientifically substantiate own actions" [10, 204].

In the context of our study, special attention should be paid to the fact that nowadays nursing workforce

not only directly performs functions related to the provision of medical assistance and patient care. Currently, job responsibilities require junior medical personnel to have knowledge, skills and abilities necessary to perform a number of management functions, ranging from consulting to performing functions related to personnel management, material and financial resources management, as well as the realization of administrative know-how.

In a number of publications one can find the information and characteristics of the management model used by hospitals in organizing nursing posts in Switzerland. This model assumes a vertical that covers four levels:

- highest level – a head nurse of a healthcare setting, who is a member of the executive board in hospital;
- higher level – a head nurse of the hospital (general hospital, psychiatric hospital, rehabilitation clinic or specialty clinic);
- middle level – a head nurse of the hospital department;

- lower level – a registered nurse who is directly responsible for patient care.

It is also necessary to distinguish between the model at the horizontal level of management, which provides for the unification of several health professionals into one team: the head of the department, whose powers include solving operational issues and organizing supplies; a doctor who is in charge of a medical case; a clinical nurse who is directly practicing.

It should be noted that the problem of standardization of professional activities of junior medical staff is relevant in many countries. According to declared principles, it is expected that a licensed practical nurse in Switzerland can substantiate the grounds for providing medical care; use contemporary knowledge based on the best practices; apply problem-solving skills and abilities in practice; inform patients about their rights in the healthcare system; be aware of the access to and use of resources to assist patients in case of changes in health, disability and death; facilitate the implementation of the curriculum developed by a registered nurse; provide feedback to the patient and supervisor on learning outcomes [13]. M. Vovk and U. Bezkorovaina study this issue and claim that nurses “must provide highly qualified patient care at a modern level, master basic methods of resuscitation, emergency medical care, perfectly know and apply local protocols, standards for performing basic nursing procedures and manipulations, control and management methods, and make independent decisions” [1, 78].

A registered nurse applies modern knowledge, mastered through the use of various sources, and the evidence base for making balanced professional decisions and practice; applies the skills and abilities of critical thinking and a systematic approach to problem solving, decision-making in various professional and medical contexts; acts as a defender of the rights of patients unable to represent themselves; acts as informational and educational resource for patients seeking to improve lifestyle, accept illness / injury, cope with changes in health, disability, death; identifies opportunities and provides recommendations for the education of individuals, families, communities, aimed at preventing disease and maintaining a healthy lifestyle; selects teaching strategies appropriate to the needs and characteristics of the individual or group; evaluates learning outcomes and adjusts approaches and makes changes to the content of teaching / learning; demonstrates awareness of major developments and potential applications of modern communication / medical technologies in health care [13].

Junior medical staff is required to provide

professional care in accordance with professional and organisational standards, policies, protocols and procedures; identification of culturally sensitive needs of patients and appropriate adaptation of their own activities; providing instructions on the development / maintenance of skills necessary for a lifestyle independent of others [13]. It is noteworthy that the problem of multicultural training of health care workers is actively being discussed by representatives of various fields of scientific knowledge: teachers, psychologists and specialists in the field of public administration. Thus, V. Pituley, exploring the problem of introducing a competency-based approach into the educational process of a medical educational institution, states: “important components of a student’s life competence, being subject to targeted pedagogical formation, are: an appropriate system of knowledge, skills and abilities, value orientation, openness and tolerance to other personalities and other cultures; the ability to learn positive experience of other cultures and their inherent productive patterns of behaviour; skills as a means of individual assimilation of cultural values and experience, samples and methods of activity and vital functions” [9, 95].

Conclusions and prospects for further research. So, as the analysis of the research problem shows, *professional care provided by nursing staff in Switzerland involves the provision of independent care and support provided by nurses independently or in collaboration with other professionals, other persons who are related or in partnership with the patient, social communities in different life situations.* In this context, supervision is understood as measures aimed at promoting health, preventing diseases, providing assistance and support to the sick, persons with special needs, and dying. Other key tasks of nurses are perception of interests and needs, promotion of a safe environment for the caregiver, research, participation in health policy development, health management, and education. Essentially, the professional assistance of junior medical staff is to promote and maintain health, prevent harm to health and provide support to individuals in the treatment and combat consequences of diseases, their therapy [14]. Such professional care is implemented in order to achieve the best results in the treatment and care of patients, as well as a high level of

living standards throughout human life.

The conducted study does not cover all aspects of the research problem. Prospects for further studies include the analysis of possibilities and features of ensuring the continuous professional development of nurses in Switzerland.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк М., Безкоровайна У. Сучасний стан медсестринства в системі охорони здоров'я. *Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу: матеріали науково-методичної конференції з міжнародною участю*. Івано-Франківськ, Україна: Івано-Франківський національний медичний університет, 2020. С. 78–79.

2. Гордійчук С. В. Якість формування професіоналізму майбутніх фахівців в умовах магістратури шляхом стандартизації медичної освіти. *Нові технології навчання*, 2016. № 89(1). С. 98–103.

3. Жовнерук В. Р., Голумбевська М. В. Лікарська таємниця в медсестринській діяльності. *Магістр медсестринства*, 2015. № 2(14). С. 96–103.

4. Кравченко О. П. Формування професійної етики майбутніх медичних сестер у навчально-виховному процесі медичного коледжу: автореферат дис. к.пед.н. спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти). Київ, Україна: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. 20 с.

5. Мудріцька В. К. Сучасні погляди медичної етики і деонтології. *Медсестринство*, 2014. №2. С. 34–36.

6. Муқан Н., Блавт О. Історико-педагогічне підґрунтя професійної підготовки лікарів в університетах США. *Медична освіта*, 2019. №4(84). С. 140–143.

7. Муқан Н. В., Козловський Ю. М., Криштанович М. Ф. Концептуальні підходи до вдосконалення професійної підготовки майбутніх медичних сестер. *Інноваційна педагогіка*, 2020. Вип. 26. С. 148–151.

8. Пікон К. С. Багаторівневість професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи в умовах ступеневої освіти в США. *Молодий вчений*, 2017. №7(47). С. 313–316.

9. Пітулей В. В. Методика впровадження компетентнісного підходу в процесі викладання медичної психології. *Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу: матеріали науково-методичної конференції з міжнародною участю*. Івано-Франківськ, Україна: Івано-Франківський національний медичний університет, 2020. С. 95.

10. Шегедин М. Б. Медико-соціальні основи реформування медсестринських кадрових ресурсів системи охорони здоров'я: автореферат дис. д-ра мед. наук: спеціальність 14.02.03 – соціальна медицина). Київ, Україна: Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, 2001. 40 с.

11. Bundesamt für Statistik. Erwerbstätigkeit und

Arbeitszeit – Detaillierte Daten. Detaillierte Ergebnisse der BESTA. URL: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/03/02/blank/data/02.html> (дата звернення: 20.11.2020).

12. NAREG. Nationales Gesundheitsberuferegister, Factsheet. Bern: Schweizerische Konferenz der Gesundheitsdirektorinnen und Gesundheitsdirektoren, 2014. 3 p.

13. Nursing Care Continuum Framework and Competencies. Geneva, Switzerland: International Council of Nurses, 2008. 44 p.

14. SBK-ASI. (2011). Professionelle Pflege Schweiz – Perspektive 2020. Bern: Schweizer Berufsverband der Pflegefachfrauen und Pflegefachmänner. URL: http://www.sbk.ch/fileadmin/sbk/shop_downloads/de/Perspektive2020-dt.pdf (дата звернення: 15.12.2020).

15. International Council of Nurses (ICN). (2004). The global shortage of registered nurses: an overview of issues and actions. Geneva, Switzerland. URL: <http://www.icn.ch/global/shortage.pdf> (дата звернення: 10.01.2021).

REFERENCES

1. Vovk, M. & Bezkorovaina, U. (2020). Suchasnyi stan medsetrynstva v systemi okhorony zdorovia [Current state of nursing in the health care system]. *Current issues of educational process quality improvement: materials of the scientific-methodical conference with international participation*. Ivano-Frankivsk, pp. 78–79. [in Ukrainian].

2. Hordiichuk, S. V. (2016). Yakist formuvannia profesionalizmu maibutnikh fakhivtsiv v umovakh mahistratury shliakhom standartyzatsii medychnoi osvity [The quality of future specialists' professionalism formation in the conditions of master's program by the means of medical education standardization]. *New technologies of learning*, no. 89(1), pp. 98–103. [in Ukrainian].

3. Zhovneruk, V. R. & Holumbevska, M. V. (2015). Likarska taiemnytsia v medsestrynskii diialnosti [Medical secrecy in nursing]. *Master of Nursing*, no. 2(14), pp. 96–103. [in Ukrainian].

4. Kravchenko, O. P. (2014). Formuvannia profesiinoi etyky maibutnikh medychnykh sester u navchalno-vykhovnomu protsesi medychnoho koledzhu [Formation of professional ethics of future nurses in the educational process of medical college]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

5. Mudritska, V. K. (2014). Suchasni pohliady medychnoi etyky i deontolohii [Modern views of medical ethics and deontology]. *Nursing*, No.2, pp. 34–36. [in Ukrainian].

6. Mukan, N. & Blavt, O. (2019). Istoryko-pedahohichne pidgruntia profesiinoi pidhotovky likariv v universytetakh SShA [Historical and pedagogical background of doctors' professional training in the US universities]. *Medical education*, No.4(84), pp. 140–143. [in Ukrainian].
7. Mukan, N. V., Kozlovskiy, Yu. M. & Kryshchanovych, M. F. (2020). Kontseptualni pidkhody do vdoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh medychnykh sester [Conceptual approaches to improving the future nurses' training]. *Innovative pedagogy*, Issue 26. pp. 148–151. [in Ukrainian].
8. Pikon, K. S. (2017). Bahatorivnevist profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sestrynskoï spravy v umovakh stupenevoi osvity v SShA [Multilevel training of future nursing professionals in terms of higher education in the United States]. *Young scientist*, No.7(47). pp. 313–316. [in Ukrainian].
9. Pituley, V. V. (2020). Metodyka vprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhotu v protsesi vykladannia medychnoi psykholohii [Methods of implementing a competency-based approach in medical psychology teaching]. *Aktualni pytannia pidvyshchennia yakosti osvithnoho protsesu: materialy naukovo-metodychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* – Current issues of improving the quality of the educational process: Proceedings of the Scientific-Methodical Conference with International Participation. Ivano-Frankivsk, p. 95. [in Ukrainian].
10. Shegedyn, M. B. (2001). Medyko-sotsialni osnovy reformuvannia medsestrynskykh kadrovyykh resursiv systemy okhorony zdorovia [Medical and social foundations of reforming nursing human resources of the health care system]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 40 p. [in Ukrainian].
11. Bundesamt für Statistik [Federal Statistics Office]. An employment and working hours – detailed data. The detailed results from BESTA. Available at: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/03/02/blank/data/02.html> (Accessed 20 Nov.2020). [in German].
12. NAREG. Nationales Gesundheitsberuferegister, Factsheet (2014). [NAREG. National Register of Medical Professions, newsletter]. Bern: Swiss Conference of Health Directors. 3 p. [in German].
13. Nursing Care Continuum Framework and Competencies. Geneva, Switzerland: International Council of Nurses, 2008. 44 p. [in English].
14. SBK-ASI. (2011). Professionelle Pflege Schweiz – Perspektive 2020 [Swiss Professional Nurse – Perspective 2020]. Bern: Swiss Professional Association of Women and Nurses. Available at: http://www.sbk.ch/fileadmin/sbk/shop_downloads/de/Perspektive2020-dt.pdf (Accessed 15 Dec.2020). [in German].
15. International Council of Nurses (ICN). (2004). The global shortage of registered nurses: an overview of issues and actions. Geneva, Switzerland. Available at: <http://www.icn.ch/global/shortage.pdf> (Accessed 10 Jan. 2021). [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021

“Свої здібності людина може пізнати, лише спробувавши їх використати”.

*Сенека
давньоримський філософ*

“У тому, що стосується майбутнього, я повторюю одне: за що б ви не взялися, головне – будьте віддані своїй справі до кінця. Не обов'язково досягати якогось зоряного успіху, але бути чесним перед самим собою в обраній професії – обов'язково”.

*Роберт де Ніро
американський кіноактор, режисер, продюсер*

“Роби так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого так само, як до мети, і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу”.

*Іммануїл Кант
німецький філософ*

УДК 378; 371.134; 373.5.016 (043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230539>

Агнета Маргітч, аспірант спеціальності 011 “Освітні, педагогічні науки”
Мукачівського державного університету

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КОЛЕДЖУ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ

У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів щодо регулювання організаційної культури коледжу в умовах полікультурного середовища. Визначено основні положення законів “Про освіту”, “Про вищу освіту Закон “Про громадянство”, “Про національні меншини в Україні”, “Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки” (2015), “Національна стратегія у сфері прав людини” (2015). Підкреслено, що організаційна культура – це філософські та ідеологічні уявлення, цінності, переконання, вірування, очікування, норми, які поєднують організацію в єдине ціле і приймаються її членами. Схарактеризовано, що визначення конкретних кроків на шляху формування громадянських цінностей в Україні, план заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості були представлені у положеннях документа “Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері” (2018).

Ключові слова: закон; організаційна культура; коледж; полікультурне середовище.

Лит. 13.

Agneta Margitich, Postgraduate Student majoring in specialty 011 “Educational, pedagogical sciences”
Mukachevo State University

ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF THE COLLEGE IN THE CONDITIONS OF POLYCUltURALITY

The article analyzes the legal acts governing the organizational culture of the college in a multicultural environment. The main provisions of the laws “On Education”, “On Higher Education” Law “On Citizenship”, “On National Minorities in Ukraine”, “Strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016–2020” (2015), “National Strategy for Human Rights” (2015). It is emphasized that organizational culture is a philosophical and ideological ideas, values, beliefs, and expectations, norms that unite the organization into a single whole and are accepted by its members. An identification of specific steps towards the formation of civic education in Ukraine, a plan of measures to strengthen national unity, consolidation of Ukrainian society and support of public initiatives were presented in the document “On priority measures to promote the strengthening of national unity and consolidation of Ukrainian society, support for public initiatives in this area” (2018). It is emphasized that an important element of civic education should be the formation of a responsible attitude of citizens to the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring security and awareness of the common interests of man and a state, the formation of skills necessary for active participation in democratic life, free society, in order to promote and protect democracy and the rule of law, as well as the development of national identity, which provides for the consolidation of the functioning of the state language in all spheres of public life, including respect and development of languages of all national minorities and indigenous peoples living in Ukraine. It is revealed that among the main tasks of the multicultural environment is the formation of intercultural mentality, receptivity to cultural pluralism, universal values, tolerant attitude to other cultures and traditions; developing a negative attitude towards any form of violence; active prevention of tendencies to reveal destructive nationalism, which directly influence the organizational culture of the college, which operates in a multicultural environment.

Keywords: law; organizational culture; college; multicultural environment.

Постановка проблеми. Труднощі відродження національної ідентичності та розбудови громадянського суспільства, в Україні віддзеркалюються й у діяльності освітніх закладів. Механізм реалізації створення полікультурного середовища в закладах освіти має свої особливості, що полягають у визнанні пріоритету загальнолюдських цінностей у їх взаємозв'язку з національними. Одним із ключових завдань суспільства є створення

оптимальних умов для молодого покоління, адже саме молодь має бути спрямована на формування освіченої, творчої особистості, яка у майбутньому визначатиме перспективи та шлях розвитку нашої держави.

У контексті проблеми нормативно-правового регулювання організаційної культури закладів освіти важливого значення набуває ґрунтовне висвітлення стану формування комплексної ознаки в умовах полікультурного освітнього

середовища. Нинішній суспільний запит щодо нормативно-правового регулювання зазначеної сфери потребує таких змін українського законодавства, щоб воно було здатним повною мірою забезпечити культурні інтереси здобувачів освіти та враховувало регіональні аспекти культурного розвитку. Період навчання студентів у коледжі є важливим для їх соціалізації як особистості, адже освіта – основа професійної майстерності, що виражається в усвідомленні життєвих перспектив, культури взаємин, адаптації в колективі та засвоєнні моральних цінностей, має вплив на формування організаційної культури власне ЗВО, що є одним із чинників загальної стратегії його організаційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання нормативно-правового регулювання освітньої сфери, різні аспекти організаційної культури освітнього закладу відображені в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників Р. Кілмана, В. Лугового, В. Новикова, В. Петрушенко, Б. Савчука, О. Ярошинської та ін.

Аналіз досліджень засвідчує, що організаційна культура закладу вищої освіти стає важливим чинником підвищення ефективності навчання, розвитку творчих здібностей, формування особистості майбутнього спеціаліста, його професійної компетентності, громадської активності та формування його ціннісних орієнтацій. Р. Кілман [13], І. Ільїнська [6], О. Ярошинська [12] та інші підкреслюють, що умови діяльності сучасного ЗВО формують співробітництво учасників освітньої діяльності, тобто впливають на розподіл функцій, дій, єдність мети та сприяють активності у міжособистісних відносинах учасників освітньо-виховного процесу і педагогічній взаємодії в освітньому середовищі.

Мета статті: здійснити аналіз нормативно-правових засад розвитку організаційної культури коледжу в умовах полікультурного середовища.

Вклад основного матеріалу. Полікультурне освітнє середовище – це сукупність підсистем, які цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учасниками освітнього процесу різних національностей і культур. Будучи носіями різних культур, учасники освітнього процесу будують взаємовідносини, виходячи зі своїх уявлень про взаємодію. Ці уявлення можуть не збігатися через культурні відмінності, різні систем цінностей, інше розуміння соціальних ролей тощо, але важливо, щоб взаємодія здійснювалася на основі принципів толерантності, взаємоповаги з урахуванням того, що культурні розбіжності потрібно не нейтралізувати чи контролювати, а організувати педагогічну діяльність на основі

забезпечення культурно-соціальної ідентифікації особистості, відкритості іншим культурам, національностям, расам, віруванням [8, 122].

Сучасні світові процеси глобалізації, інтеграції і диференціації культур зумовлюють необхідність такого поняття, як полікультурна освіта і встановлюють низку різноманітних умов для створення полікультурного середовища, в якій буде виховуватися сучасне покоління, готове до співпраці і взаємодії в багатонаціональному полікультурному суспільстві. Цей факт, на наш погляд, накладає особливу відповідальність на ЗВО загалом та на траєкторію формування цінностей щодо полікультурного виховання особистості майбутнього фахівця зокрема [6, 307].

Сучасний світ відчуває потребу в нових підходах, що будуть спрямовані на інтеграцію культур і народів для їх подальшого зближення і духовного збагачення. Звідси і значимість формування організаційної культури навчального закладу освіти в умовах полікультурного середовища, мета якої полягає у формуванні культури людини, залучення особистості до загальнолюдських цінностей, усвідомлення нею власної унікальності і створенні можливостей для творчої самореалізації особистості.

Зазначимо, що організаційна культура закладу вищої освіти, зокрема коледжу, регламентується нормативно-правовими актами та положеннями. Так, в статті 41 закону України “Про освіту” зазначається, що якісна освіта – це забезпечення наявності необхідних ресурсів для культури організації освітнього процесу, зокрема і для самостійної роботи здобувачів освіти; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування [4].

Ми зосереджуємо увагу на організаційній культурі коледжу. Згідно із Законом України “Про вищу освіту” (2014), коледж – це заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов’язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність [1]. Водночас підкреслюється, що заклад вищої освіти діє на підставі власного статуту, яким визначається його організаційна структура та закріплюються права і обов’язки засновника; обсяг основних засобів, наданих засновником; повноваження органів управління закладу вищої освіти; права і обов’язки керівника закладу вищої освіти; порядок обрання

представників до органів громадського самоврядування тощо [5].

Оскільки організаційна культура – це “філософські та ідеологічні уявлення, цінності, переконання, вірування, очікування, аттitudи і норми, які пов’язують організацію в єдине ціле і розділяються її членами” [13], то важливим регламентуючим документом діяльності коледжу є також Колективний договір, в якому можуть бути передбачені певні етичні правила, зокрема щодо академічної доброчесності, обмежень у прояві агресивної поведінки, визначені місія і соціальна мета коледжу.

Більшість дослідників підкреслюють регулюючий характер організаційної культури, передусім норм поведінки, тому що саме вона забезпечує цілісність на основі ключових цінностей та норм, що сприймаються членами колективу як засадничі та такі, що передаються у покоління до покоління, створює умови для залучення особистості до колективної діяльності, проєктує перспективи розвитку організації, що базуються на цінностях, традиціях, нормах [6; 7]. Якщо беремо до уваги, що організаційна культура – це система відносин, цінностей, правил, норм, традицій, знаків, установок, що визначають стратегію розвитку поведінки у різних умовах та обставинах, то значний вплив на формування організаційної культури коледжу має полікультурне середовище.

У своїй діяльності фаховий коледж як організаційна структура, що провадить освітню діяльність в умовах полікультурного середовища, керується законодавчими актами і законами у сфері міжетнічних взаємин.

Під освітнім середовищем закладу освіти розуміється вся сукупність норм і правил, що регламентують і обмежують взаємини керівництва, педагогів та студентів, а також усіх груп зацікавлених осіб (вищих інстанцій, батьків, роботодавців, соціальних партнерів та ін.) [11]. Створення полікультурного освітнього середовища з урахуванням усіх визначених його компонентів є потужним чинником у формуванні особистості сучасного фахівця, особистості зі сформованими гуманістичними цінностями.

Більшість науковців поділяють думку, що середовище обумовлює поведінку людини, і ці умови можуть бути різнопланові: однонаправлена причинново-наслідкова обумовленість, коли середовище впливає на людину; однонаправлена причинново-наслідкова обумовленість, коли людина формує середовище; коли обидва способи існують одночасно; коли відбувається взаємодія між середовищем і людиною як інтерференція

нестійкої рівноваги; коли взаємодія між середовищем і людиною відбувається як боротьба; коли людина і середовище складають єдину систему; випадкова обумовленість, у випадку якої загальний результат взаємодії не може бути передбачений [6; 11].

Основні принципи нормативно-правової бази регулювання полікультурних і етнонаціональних процесів в Україні сформульовано в низці документів [2; 3; 9; 10]. Зокрема, в Статті 1 Закону “Про національні меншини” наголошується, що Україна гарантує громадянам, незалежно від їхнього національного походження, рівні політичні, соціальні, економічні й культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Стаття 6 цього Закону гарантує всім національним меншинам право на національну культурну автономію: користування й навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних закладах освіти або через національні культурні товариства, розвиток національних традицій тощо [3].

Питання розвитку полікультурного середовища були відображені і в “Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 р.” (2016), “Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 р.” (2015), “Національній стратегії у сфері прав людини” (2015), “Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки” (проєкт) та інших.

Визначення конкретних кроків на шляху формування громадянської освіти та її вплив на розвиток організаційної культури освітньої установи в Україні, план заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості були представлені у положеннях документа “Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері” (2016) [9].

Підкреслено, що вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян таких цінностей, як відповідальне ставлення до захисту суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення безпеки та усвідомлення спільності інтересів людини та держави, формування навичок, необхідних для активної участі у демократичному житті, вільному суспільстві, з метою заохочення та захисту демократії та верховенства права, а також розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування

державної мови в усіх сферах суспільного життя, включаючи повагу і розвиток мов усіх національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

Положення “Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) базуються на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та у всіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти і реалізувати цінності демократії, відповідального ставлення до своїх прав й обов’язків, активної участі у суспільно-політичних процесах.

Як цінності захисту державності, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов’язків, брати відповідальність за власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім’ї, за життя територіальної громади визначені метою громадянської освіти. Все ж вирішальним чинником становлення організаційної культури є філософія і принципи, до яких спрямована освітня організація.

Завданнями сучасної освіти в умовах полікультурності визначаються: національної та культурної ідентичності; сприяння розвитку української мови, підвищення духовного рівня українського народу та усвідомлення його моральних норм; “формування поваги до честі та гідності людини, до прав та свобод людини, здатність їх захищати, громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснювати демократичне управління на місцевому рівні та навичок участі громадян у веденні державних справ; розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння їх практичного застосування” [10]; формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці; впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Значимість організаційної культури для коледжу як конкурентоспроможної організації полягає в тому, що організаційна культура уможливає вільний відбір найбільш ефективних для досягнення мети внутрішньоорганізаційних міжособистісних відносин, відповідних моделей поведінки персоналу. Сучасний коледж в полікультурних умовах – це освітня установа, яка діє на підставі нормативно-правових документів, які забезпечують регулювання і гармонізацію ділових й етичних відносин інтеркультурного характеру. Культивуючи такі цінності, як

полікультурна толерантність, компетентність, творча спрямованість, готовність до зовнішньої і внутрішньої освітньої конкуренції (змагання), до роботи в команді, колективізм, гордість за свою устанovu, організаційна культура підвищує згуртованість співробітників, узгодженість їх поведінки, найбільш відповідної цілям організації. Добре сформована організаційна культура забезпечує співробітникам освітньої установи самостійно вибудовувати стратегію професійного самовизначення, кар’єрного зростання на нормативно-правовій основі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні впливу культурного плюралізму, толерантного ставлення до традицій інших народів на розвиток організаційної культури коледжу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про вищу освіту” (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України “Про громадянство” (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України “Про національні меншини в Україні” (1992, із змінами 2012, 2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
4. Закон України “Про освіту” (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України “Про фахову передвищу освіту” (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
6. Ильинская И.П. Феноменология поликультурной образовательной среды: от концептуальных основ – к реалиям нравственно-эстетического развития личности. Российское учительство в модернизации духовно-нравственной культуры общества: традиции, судьбы, идеи. Опыт / под ред. А.В. Репринцева. Курск, 2011. С.300–310.
7. Новиков В.Н. Образовательная среда вуза как профессионально и личностно стимулирующий фактор. *Электронный журнал “Психологическая наука и образование”*. 2012. №1. URL: www.psyedu.ru
8. Петрушенко В.М. Голець Т. А. Когнітивна концепція крос-культурного менеджменту. *Вісник СумДУ. Серія “Економіка”*. 2008. № 1. С. 120–128.
9. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері (2016). Указ Президента України від 01.12.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text>
10. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження

Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>

11. Савчук Б., Мішук Д. Освітнє середовище університету: методологічний дискурс у контексті складання міжнародних рейтингів. *Молодь і ринок*. № 2. 181 (2020). С. 60 – 64.

12. Ярошинська О. О. Освітній простір вищого навчального закладу як континуум проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2014. Вип. 35. С. 558–567.

13. Kilmann R., Saxlon M. J. & Serpa R. Issues in Understanding and Changing Culture. *California Management Review*, Winter, 1986. P. 89.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” (2014). [Law of Ukraine “On Higher Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro hromadianstvo” (1991). [Law of Ukraine “On Citizenship”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro natsionalni menshyny v Ukraini” (1992, iz zminamy 2012, 2014 r). [Law of Ukraine “On National Minorities in Ukraine”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>[in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (2017). [Law of Ukraine “On Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>[in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy “Pro fakhovu peredvyshchu osvitu” (2019). [Law of Ukraine “On Professional Higher Education”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>[in Ukrainian].

6. Ilinskaya, I. P. (2011). Fenomenologiya polikulturnoy obrazovatelnoy sredy: ot kontseptualnykh osnov – k realiyam npravstvenno-esteticheskogo razvitiya lichnosti [Phenomenology of a multicultural educational environment: from conceptual foundations to the realities of moral and aesthetic development of the individual]. *Russian teachers in the modernization of the spiritual and moral culture of society: traditions, destinies, ideas*. Experience / ed. A.V. Reprintseva. Kursk, pp. 300–310. [in Russian].

7. Novikov, V.N. (2012). Obrazovatel'naya sreda

vuza kak professionalno i lichnostno stimuliruyushchiy faktor [The educational environment of the university as a professionally and personally stimulating factor]. *Electronic journal “Psychological Science and Education”*. No. 1. Available at: URL: www.psyedu.ru [in Russian].

8. Petrushenko, V. M. & Holets, T. A. (2008). Kohnityvna kontseptsiiia kros-kulturnoho menedzhmentu [Cognitive concept of cross-cultural management]. *Bulletin of SSU. “Economy” series*. No.1. pp. 120–128. [in Ukrainian].

9. Pro priorytetni zakhody shchodo spriyannia zmitsnenniu natsionalnoi yednosti ta konsolidatsii ukrainskoho suspilstva, pidtrymky initsiatyv hromadskosti u tsii sferi (2016). [On priority measures to promote the strengthening of national unity and consolidation of Ukrainian society, support for public initiatives in this area]. Decree of the President of Ukraine of December 1, 2016. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text>[in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [On approval of the Concept of development of civic education in Ukraine]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 3, 2018 № 710-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].

11. Savchuk, B. & Mishchuk, D. (2020). Osvitnie seredovyshe universytetu: metodolohichniy diskurs u konteksti skladannia mizhnarodnykh reitynhiv [University educational environment: methodological discourse in the context of compiling international rankings]. *Youth and the market*. No. 2 (181) pp. 60 – 64. [in Ukrainian].

12. Iaroshynska, O. O. (2014). Osvitnii prostir vyshchoho navchalnoho zakladu yak kontynuum proektuvannia osvitnoho seredovyshecha profesiinoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv [Educational space of a higher educational institution as a continuum of designing the educational environment of professional training of future specialists]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, issue. 35. pp. 558–567. [in Ukrainian].

13. Kilmann, R., Saxlon, M. J. & Serpa, R. (1986). Issues in Understanding and Changing Culture. *California Management Review*, Winter, p. 89. [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.01.2021

УДК 373.3.011.3–051:811:111

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230541>

Василь Сіладі, аспірант, спеціальність 015 “Професійна освіта” (за спеціалізаціями),
Мукачівського державного університету

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті здійснено аналіз підходів до іношомовної підготовки в сучасному європейському освітньому середовищі. Виокремлено аспекти комплексного підходу до вивчення іноземних мов: багатомовність у школах та установах професійної підготовки і навчання; ефективне і новаторське викладання для поглибленого вивчення мови; підтримка вчителів і тренерів; партнерські відносини і зв'язки в шкільному середовищі для підтримки вивчення мови. Зроблено висновок, що іношомовна підготовка сьогодні розглядається не просто як передача і накопичення знань, а як формування ключових компетенцій, які підготували б людину до реальної професійної діяльності в мультикультурному суспільстві. Іноземна мова сьогодні є важливим чинником успішного кар'єрного зростання, а вміння спілкуватися в письмовій та усній формі рідною й іноземною мовами є вимогою до професійної компетенції висококваліфікованого працівника у будь-якій галузі.

Ключові слова: іноземна мова; іношомовна підготовка; Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Рис. 1. Літ. 9.

Vasyl Siladi, Postgraduate Student Specialty 015 “Professional education” (by specializations),
Mukachevo State University

DIVERSITY OF APPROACHES TO FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article analyses the approaches to foreign language training in the modern European educational environment. The aspects of a comprehensive approach to the study of foreign languages are highlighted: multilingualism in schools and institutions of vocational training and education; an effective and innovative teaching for in-depth language learning; support for teachers and trainers; partnerships and connections in the school environment to support language learning. It is emphasized that a positive attitude towards linguistic diversity can help to create a favourable language environment in which the study and use of several languages will be perceived as a wealth and a resource. An emphasis is placed on the connection between everyday language practice and schools or vocational schools, which can be strengthened in the process of non-formal learning. The experience of cooperative learning is valuable, in the process of which students can help each other in learning, and explain the features of foreign meanings and concepts. It is important for foreign language training and social integration to establish partnerships between educational institutions in the regions in particular border regions, which can encourage children to learn the language of the neighbouring country from an early age and thus reduce language barriers. It is noted that the possibilities of digital tools should be used to improve foreign language learning, teaching and assessment. Teachers of modern languages should be encouraged to participate into exchange programs with the countries where they speak the languages being studied, as part of their initial training and/or further professional development. Vocational education and training schools and institutions can work with parents to support the children's learning of foreign languages, especially if the children live in a multilingual family. It is concluded that foreign language training today is considered not just as the transfer and accumulation of knowledge, but as the formation of key competencies that would prepare a person for real professional activity in a multicultural society. Today, a foreign language is an important factor in successful career growth, and the ability to communicate in writing and orally in native and foreign languages is a requirement for the professional competence of a highly qualified worker in any field.

Keywords: foreign language; foreign language training; Pan-European recommendations on language education.

Постановка проблеми. Сучасне європейське суспільство зазнає швидких змін, пов'язаних з глобалізацією, технологічним прогресом, розширенням і поглибленням інтеграції. Значною стала внутрішньоєвропейська мобільність: сьогодні понад 10 млн європейців працюють в

інших країнах членах ЄС. Відповідно до цих та інших чинників життя громадян ЄС стає більш інтернаціональним, мультикультурним та різномовним.

Необхідність комунікації у багатомовному середовищі вимагає визначення певних принципів та правил, реалізації організаційних і технічних

заходів, які дали б можливість існувати й розвиватися як самому об'єднанню, так і окремим його членам. У європейському соціальному середовищі зростає розуміння того, що розвиток економічної, соціальної та культурної інтеграції вимагає вищого рівня лінгвістичної гармонії. Адже серед національних мовних просторів у світі одномовних є набагато менше, ніж багатомовних [6].

На досягнення цієї мети спрямована політика у сфері навчання іноземних мов, яку можна виділити як окремий напрям мовної політики ЄС, що передбачає сприяння вивченню іноземних мов у європейських країнах. Для контролю за реалізацією мовної політики ЄС вводяться такі "індикатори лінгвістичної компетентності", як загальноєвропейське тестування дітей до 16 років на знання найпоширеніших у ЄС іноземних мов, проведення європейських оглядів мовної компетентності [5] тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню мовної ситуації й ролі мовного питання, а також окремим аспектам багатомовної політики Європейського Союзу присвячено чимало наукових досліджень, серед яких першочергової ваги набувають питання політичного аспекту мовної ситуації, а також проблеми формування міжкультурної компетентності, які в системі освіти ХХІ ст. були виокремлені як пріоритетні, формування відкритої і творчої особистості з полікультурним світоглядом, яка може здійснювати безконфліктну взаємодію міжкультурної комунікації з метою професійного і особистісного розвитку. Значну увагу приділено питанням іншомовної підготовки, оскільки вивчення мови стає важливим елементом всіх навчальних предметів.

Так, Г. Поліщук на основі аналізу теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних фахівців довела, що пошук взаємоприйнятних способів урегулювання міжнаціональних конфліктів, консенсусу у розв'язанні проблеми; застосування сучасних технологій залагодження педагогічних конфліктів у закладах освіти, володіння методик майбутніми вчителями іноземних мов відкриває нові шляхи попередження міжнаціональних конфліктів, що виступає конструктивною технологією створення безпечного і толерантного середовища успішної соціалізації дітей і молоді [4, 70]. О. Малюга звертає увагу на важливість професійно орієнтованого і комунікативного підходів у вивченні іноземної мови і зауважує, що "однією з цілей, яку ставить перед собою викладач, є формування особистості, готової до саморегуляції, і досягнення цієї мети стає

можливим при перенесенні акценту з навчальної діяльності на пізнавальну. Водночас автор підкреслює, що результатом застосування таких педагогічних практик стає стимуляція роботи кожного окремого суб'єкта освітнього процесу, заснованої на розвитку творчої діяльності та ініціативності" [3, 121].

У. Кецик-Зінченко зацентрувала увагу на особливостях професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей, що у мультикультурному середовищі дає можливість диференційованого підходу до пошуку і добору навчального матеріалу з метою використання його у процесі професійної комунікації [2, 102]. О. Троценко також наголошує на необхідності оновлення підготовки вчителів з урахуванням іншомовної компоненти та перспективності включення до освітнього процесу нових технологій, зокрема педагогічного моделювання [9, 206–207].

Чимало досліджень присвячено проблемі іншомовної підготовки в європейських країнах. Так, Ю. Талалай звертає увагу на проблему модернізації навчання іноземним мовам у старшій школі країн Центральної Європи в умовах мультилінгвізму [8]. А. Соломаха, О. Лобода вказують, що в глобалізованому суспільстві навчання іноземних мов продовжує відігравати важливу роль у формуванні висококультурної та конкурентоспроможної особистості, здатної не тільки успішно здійснювати пошук потрібної інформації, а й реалізовувати свою соціальну й професійну мобільність у процесі міжкультурного спілкування. Інтеграція України до європейського освітнього простору, своєю чергою, потребує розширення діапазону іншомовних професійних умінь майбутніх фахівців у сфері освіти [7]. У "Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання" [1] та "Європейському мовному портфоліо" ELP (European Language Portfolio) визначено шляхи розвитку іншомовної освіти.

Мета статті: здійснити аналіз підходів до іншомовної підготовки в сучасному європейському освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що у 2019 р. Радою Європи прийнято Рекомендації "Про комплексний підхід до викладання і вивчення мов" [5], в яких підкреслюється, що тільки врахування різних чинників впливу на формування іншомовної компетентності може сприяти успішному оволодінню іноземною мовою. Визначено аспекти такого комплексного підходу, які відображено на рис. 1.

Насамперед звернемо увагу на врахуванні

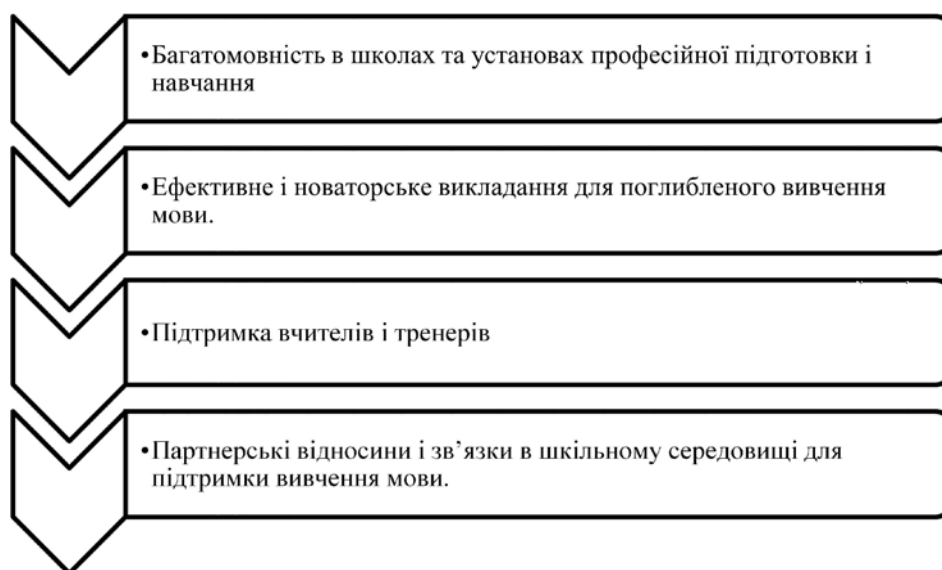

Рис. 1. Аспекти комплексного підходу до викладання і вивчення мов в європейському освітньому середовищі

такого аспекту, як *багатомовність в школах та установах професійної підготовки і навчання*. У “Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання” [1] підкреслюється, що позитивне ставлення до мовного розмаїття може допомогти створити сприятливе мовне середовище, в якому вивчення і використання декількох мов буде сприйматися як багатство і ресурс. При цьому розуміння важливості вивчення мови і освітніх, пізнавальних, соціальних, міжкультурних, професійних і економічних переваг більш широкого використання мов може бути підвищено і повинно заохочуватися. Рекомендується розвиток мовної компетенції та мовної обізнаності трансверсально інтегрувати в навчальні програми, застосувати автентичне навчання, орієнтоване на реальні життєві ситуації, задля інтеграції мов. Мотивацію учнів до вивчення мов можна підвищити, пов'язавши освітній контент з їх власним життям й інтересами, беручи до уваги неформальне навчання і заохочуючи взаємодію у позааудиторних заняттях. Наголошується на особливостях зв'язку між повсякденною мовною практикою і школами або професійно-технічними закладами освіти, які можна зміцнити у процесі неформального навчання. Цінним є досвід кооперативного навчання, у процесі якого учні можуть допомагати один одному в навчанні, пояснювати особливості іншомовних значень і понять. Прийняття іноземної мови учнем буде різним залежно від того, чи є в країні дві або більше державних мови або чи є заявлений інтерес до просування вивчення мови сусідньої країни.

Безперечно, важливим для іншомовної підготовки та соціальної інтеграції є встановлення партнерських відносин між освітніми закладами регіонів, зокрема прикордонних регіонів, які можуть заохочувати дітей до вивчення мови сусідньої країни, починаючи з раннього віку і, отже нівелюючи мовні бар'єри [1]. Окрім того, актуальним залишається подальше заохочення шкіл і закладів професійної освіти і навчання до використання європейського мовного етикету для заохочення вивчення мов та мовної різноманітності, врахування етикетних особливостей комунікації для просування європейської перспективи розвитку закладів освіти і навчальних центрів.

Другим аспектом рекомендацій є *ефективне і новаторське викладання для поглибленого вивчення мови* [1]. Зазначено, що для поліпшення вивчення іноземної мови, викладання та оцінювання необхідно використовувати можливості цифрових інструментів. Технології можуть значною мірою сприяти розширенню мовної пропозиції, надавати можливості для вивчення мов і бути дуже корисними для підтримки розвитку тих мов, які не викладаються у школах. Як новаторський напрям у викладанні, можуть бути застосовані технології розвитку критичного мислення та медіаграмотності. Віртуальне співробітництво між школами за допомогою eTwinning й інших форм віртуального співробітництва надасть кращі можливості молодим людям для вивчення мови, комунікації з однолітками з інших країн та сприятиме мобільності для навчання, стажування або

волонтерської діяльності за кордоном. Мобільність учнів, у тому числі через Erasmus +, могла б стати регулярною частиною процесу навчання. Це має поширюватися на віртуальну мобільність персоналу. Вчителі, інструктори та учні можуть використовувати поєднання діагностичної, формувальної і підсумкової оцінки для моніторингу та оцінювання мовного розвитку, а також індивідуальні мовні портфелі для відстеження прогресу, наприклад, за допомогою Європейського мовного портфеля або мовного паспорта Europass.

Третій аспект рекомендацій – *підтримка вчителів і тренерів*. Вчителів сучасних мов необхідно заохочувати до участі в програмах обміну з країнами, де розмовляють на тих мовах, які вивчаються, у рамках їх початкової підготовки і/або подальшого професійного розвитку. Для кожного учителя, який недавно закінчив навчання за професійною підготовкою, рекомендується продовжити навчання впродовж семестру в рамках професійного розвитку з метою отримання знань мови і знань з лінгводидактики та проектування стратегії підтримки учнів.

Можливості безперервного професійного розвитку можуть бути доступні для вчителів через інформаційні освітні мережі, спільноти практикуючих вчителів іноземних мов, масові мовні онлайн-курси, центри експертизи, спільного онлайн-навчання, спільної дослідницької діяльності тощо.

Четвертий аспект – *партнерські відносини і зв'язок у шкільному середовищі для підтримки вивчення іноземної мови*. В рекомендаціях наголошується, що школи та установи професійної освіти і навчання можуть співпрацювати з батьками в підтримці навчання дітей іноземних мов, особливо якщо діти проживають в мультимовній родині. Школи та установи професійної освіти і навчання можуть налагоджувати партнерські відносини з мовними центрами / мовними лабораторіями, публічними бібліотеками, культурними центрами або іншими культурними асоціаціями, університетами та дослідницькими центрами, щоб створити більш привабливе освітнє середовище, збагатити вивчення мов і поліпшити інноваційну педагогічну практику.

Ще одним важливим чинником є співпраця з роботодавцями в регіоні або за його межами, що може допомогти у формуванні політики багатомовної компетентності в професійній діяльності та гарантією працевлаштування [7; 8]. Можна заохочувати транскордонне партнерство між освітніми закладами в прикордонних регіонах.

Вартим уваги є створення курсів на іноземній мові в країні, яка є прикордонною, для студентів, викладачів, інструкторів та адміністративного персоналу, а також докторантів і дослідників, що сприятиме транскордонній співпраці й підготовці конкуретоспроможних випускників до виходу на ринок праці по обидва боки кордону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Іншомовна підготовка сьогодні розглядається не просто як передача і накопичення знань, а як формування ключових компетенцій, які підготували б людину до реальної професійної діяльності в мультикультурному суспільстві. Іноземна мова сьогодні є важливим чинником успішного кар'єрного зростання, а вміння спілкуватися в письмовій та усній формі рідною та іноземною мовами – вимогою до професійної компетенції висококваліфікованого працівника у будь-якій галузі.

Перспективами подальших досліджень можуть бути сучасні освітні технології навчання іноземних мов та побудова траєкторії індивідуального іншомовного навчання фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL: <https://lenvit.ucoz.ua/ZER.pdf>
2. Кецик-Зінченко У. Особливості професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 101–106.
3. Малюга Е.Н. Метод проектів в обученні професіональної комунікації на іноземному мові в рамках МООК. *Вестник МГОУ. Педагогіка*. 2016. № 4. С. 119 – 124.
4. Поліщук Г. Педагогічний потенціал медіації у професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови. *Молодь і ринок*. 2020. № 3(181). С.70–74.
5. О комплексном подходе к преподаванию и изучению языков. Рекомендация Совета от 22 мая 2019 г. (2019 / С 189/03) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C.2019.189.01.0015 .01. ENG&toc=OJ%3AC%3A2019%3A189%3A TOC>
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
7. Соломаха А.В., Лобода О.В. Сучасні тенденції іншомовної підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти Угорщини. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 24. Т.2. С.119 – 124.
8. Талалай Ю. Модернізації навчання іноземних мов у старшій школі країн Центральної Європи в

умовах мультилінгвізму. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2017. 23 с.

9. Троценко О.Я. Педагогічне моделювання професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови початкової школи: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04; Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. 308 с.

REFERENCES

1. Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. [European recommendations for language education: study, teaching, assessment]. Available at: <https://lenvit.ucoz.ua/ZER.pdf> [in Ukrainian].

2. Ketsyk-Zinchenko, U. (2019). Osoblyvosti profesiino-orientovanoho navchannia inozemnoi movy studentiv nemovnykh spetsialnostei [Features of professionally-oriented foreign language teaching of students of non-language specialties]. *Youth and the market*. No. 9 (176), pp. 101–106. [in Ukrainian].

3. Mal'yuga, E. H. (2016). Metod proektov v obuchenii professionalnoj kommunikaczii na inostrannom yazyke v ramkakh MOOK [Method of projects in teaching professional communication in a foreign language within the framework of MOOC]. *MGOU Bulletin. Pedagogy*. No. 4. pp. 119 – 124. [in Russian].

4. Polishchuk, G. (2020). Pedagogichnyi potentsial mediatsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [Pedagogical potential of mediation in the training of future foreign language teachers].

Youth and the market. No. 3 (181). pp.70–74. [in Ukrainian].

5. O kompleksnom podkhode k prepodavaniyu i izucheniyu yazykov. Rekomendacziya Soveta ot 22 maya 2019 g. (2019 / C 189/03) [About an integrated approach to teaching and learning languages. Council Recommendation 22 May 2019 (2019 / C 189/03)]. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3A0J.C_2019.189.01.0015_01.ENG_&toc=OJ%3AC%3A2019_%3A189%3ATOC [in Russian].

6. Selivanova, O.O. (2010). Lihvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. Poltava, 844 p. [in Ukrainian].

7. Solomakha, A.V. & Loboda, O.V. (2020). Suchasni tendentsii inshomovnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї lanky osvity Uhorschhyny [Current trends in foreign language training of future primary school teachers in Hungary]. *Innovative pedagogy*. Issue 24. Vol.2. pp.119 – 124. [in Ukrainian].

8. Talalai, Y. (2017). Modernizatsii navchannia inozemnykh mov u starshii shkoli krain Tsentralnoi Yevropy v umovakh multylinhvizmu [Modernization of foreign language teaching in high school in Central Europe in the context of multilingualism]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Drohobich, 23 p. [in Ukrainian].

9. Trotsenko, O.Ya. (2012). Pedagogichne modeliuвання profesiinoї pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy pochatkovoї shkoly [Pedagogical modeling of professional training of future teachers of a foreign language of primary school]. *Candidate's thesis*. Borys Hrinchenko University of Kyiv. Kyiv, 308 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021

“Корисним для себе (і для суспільства) буде тільки той, хто пізнав свою природу. Поді людина розуміє свою місію. Своє покликання на землі й виробляє для себе спосіб життя, в основі якого лежить “споріднена праця”. Тільки так людина може самоствердитися і самореалізуватися, а значить стати щасливою”.

*Григорій Сковорода
український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог*

“Будь-яке навчання людини, є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор*

УДК 821.113.6.09(092)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230542>

Уляна Куцук, аспірантка

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ОБРАЗ ДЕТЕКТИВА У ТРИЛОГІЇ СТИГА ЛАРССОНА “МІЛЕНІУМ”: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто образи головних персонажів трилогії Стига Ларссона “Міленіум” Лісбет Саландер та Мікаеля Блумквіста. Зроблено спробу розкрити їхні характери головно через ставлення до них інших персонажів і навпаки. Проаналізовано їхні особистісні якості шляхом аналізу зовнішності героїв, способу життя та особливостей професійної діяльності. З’ясовано, що це особистості непересічні, нетипові, подекуди дивакуваті, які виробили власне ставлення до моралі, до суспільства, загалом до життя.

Ключові слова: детектив; детективний жанр; класичний детектив; детективний роман; психологічний роман; образ детектива.

Лит. II.

Ulyana Kutsyk, Postgraduate Student of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

IMAGES OF DETECTIVES IN STIG LARSSON’S TRILOGY “MILLENNIUM”: PSYCHOLOGICAL ASPECT

The article analyses the main research and publications concerning detective genre, including classic detective as an independent genre of crime literature, the definition of typological features of women’s detective novel, genre-style and gender aspects of American detective, English-speaking detective story in terms of its speech-stylistic implementation and communicative-pragmatic tasks of transmitting meaning, etc.

The article tries to clear up unusual images of detectives Michael Blumquist and Lisbeth Salander in “Millennium” trilogy by the Swedish writer Stig Larsson, to find out what exactly distinguishes them from other famous literary detectives.

It is stated that in modern detective novels the very image of a detective is being changed: this is no longer an “ideal” person with only black and white, virtue and vice outlook, but a person that has formed his/ her own attitude to morals and society, usually this is a lonely person who is used to relying himself.

It was found out that a detective novel is combined with a psychological novel, borrows its style, structure.

Stig Larsson managed to create characters that are radically different from the usual characters in detective novels. The deviation from the genre of classic detective is that Michael Blumquist plays the role of chief investigator, and Lisbeth Salander is his assistant, but it is Lisbeth who becomes the main character of the trilogy.

The article shows that Lisbeth Salander in the trilogy was brought up as a freak both because of the peculiarities of her appearance and unusual psychological abilities: phenomenal memory, excessive isolation, inaccessibility.

The character traits of Michael Blumquist, who combined absolute simplicity with the oracle’s insight, carelessness and ease with absolute seriousness and manic stubbornness, are analyzed.

It turned out that these individuals are extraordinary, atypical, sometimes eccentric, who have developed their own attitude to morality, society, and life in general.

Keywords: detective; detective genre; classic detective; detective novel; psychological novel; an image of a detective.

Постановка проблеми. Відомий у всьому світі шведський письменник і журналіст Стіг Ларссон прожив недовге життя – лише 50 років. Детективна трилогія романів-бестселерів “Міленіум” була опублікована вже після його смерті. Романи “Чоловіки, що ненавидять жінок”, “Дівчина, що гралася з вогнем” та “Повітряний замок, що вибухнув” перекладені майже всіма мовами світу, видані мільйонними тиражами.

У чому ж полягає феномен Ларссона? Чому детективи, які зазвичай читають задля розваги, як “легке читиво”, використовують як

антидепресанти, стали настільки популярними серед найширшої читацької аудиторії? Читачам потрібна правда про світ – сьогоденний і минулий, читачам потрібні моделі сприйняття цього світу. Письменники, такі геніальні, як Стіг Ларссон зокрема, допомагають їм вилучити правду про світ, збагнути її, власну суб’єктивну думку заснувати на об’єктивних реаліях. До Ларссона мало кому було відомо, що стара добра Швеція, від епохи вікінгів, династії Вазів, які відкрили для країни нову еру, сучасна Швеція, яка асоціюється з “фікою”, з солодощами, плануванням усього на світі, зведеною в абсолют любов’ю до чистоти,

затишку в оселях, – ця Швеція може бути зовсім іншою. Виявляється, тут не до кінця знищені нацистські традиції, тут насильницькою смертю можуть померти політики найвищого рангу, тут жінки піддаються насильству, і не лише жінки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особливості детективного жанру були предметом аналізу багатьох учених. Так, метою дисертації Т. Гуляк стало визначення типологічних ознак жіночого детективного роману в прозі Дороти Сейерс та Ірен Роздобудько в контексті розвитку детективного жанру в британському й українському письменстві [2]. Жанрово-стильові й гендерні аспекти американського “крутого” детективу в творчості Сью Графтон, Сари Парецькі та Марсії Мюллер дослідила А. Титюк [7]. Наукові зацікавлення Л. Цапенко пов’язані з питанням англійської детективної розповіді в аспекті її мовленнєво-стилістичної реалізації та комунікативно-прагматичних завдань передавання смислу [8; 9]. Н. Кириленко присвятила монографію класичному детективу як самостійному жанру кримінальної літератури [3]. А. Гвоздева проаналізувала лінгвокультурний образ детектив на прикладі двох яскравих персонажів – Шерлока Холмса та Еркюля Пуаро [1].

Трилогія Стіга Ларссона “Міленіум” в літературному світі викликала неабиякий ажіотаж, однак належного літературознавчого аналізу не отримала. Вітчизняних наукових досліджень, присвячених образу детектива у скандинавській літературі, немає. Науковим зацікавленням І. Шпака став детективний роман Ю Несбе Харрі Холє [11].

Метою нашої розвідки є спроба висвітлити неординарні образи детективів у трилогії шведського письменника Стіга Ларссона “Міленіум” Лісбет Саландер та Мікаеля Блумквіста, з’ясувати, що саме вирізняє їх серед інших відомих в літературі детективів.

Виклад основного матеріалу. Класичний детектив як літературний жанр є доволі клішованим. Автор створює “досить стереотипного персонажа – приватного детектива, стандартний спосіб його життя, вчинків, ставлення до навколишнього. Зокрема й до поліції. За незначними винятками – негативне. Як правило, поліція не здатна розкрити злочин і своїми діями тільки заважає героєві” [10, 255]. Лише приватний детектив здатен розкрити злочин, хоча він допомагає поліції.

У сучасних детективних романах змінюється сам образ детектива. Це вже не “ідеальна” людина, для якої існує лише біле і чорне, добро і зло. Це людина, що виробила власне ставлення

до моралі, до суспільства, зазвичай людина самотня, яка звикла розраховувати лише на себе.

Романи трилогії “Міленіум” об’єднує класична детективна історія: детектив та його помічник розслідують заплутані справи. Роль нишпорки та його помічниця виконують аматори: Мікаель Блумквіст – журналіст, а Лісбет Саландер – хакер.

Стіг Ларссон в одному з інтерв’ю сказав, що він намагався створити героїв, які радикально різняться від звичайних персонажів у детективних романах. Чи письменник навмисно намалював їх неадекватними жанру? Відхилення від жанру класичного детектива полягає вже у тому, що Мікаель Блумквіст виконує роль головного слідчого, а Лісбет Саландер – його помічниця, як Шерлок Холмс і доктор Ватсон, як Ніро Фульф та Арчі Гудвін. Однак саме Лісбет стає головною героїнею трилогії.

Автор знайомить читача з внутрішнім світом своїх головних персонажів. Детективний роман поєднується з психологічним романом, запозичує його стиль, структуру.

Детектив-слідчий в очах навколишніх зазвичай видається неординарною особистістю, людиною, що має винятково якості, неабиякі таланти. У класичному детективі особливою характеристикою нишпорки є його дивакуватість. У трилогії “Міленіум” Мікаель і Лісбет ніби міняються місцями.

“Дівчина з татуванням дракона” – так звучить у перекладі з англійської назва першої книги трилогії (“The Girl with the Dragon Tattoo”), хоча український переклад найбільш точний зі шведської – “Чоловіки, що ненавидять жінок” (“Män som hatar kvinnor”).

Лісбет Саландер часто сприймається навколишніми дивачкою через особливості зовнішності, що характеризується підкресленою незвичністю та яскравою індивідуальністю. У першій книзі читач бачить її насамперед очима Мікаеля Блумквіста: “У неї були численні татування, на обличчі був пірсинг” [4, 412].

У другому романі “Дівчина, що гралася з вогнем” автор-оповідач не раз описує зовнішність Лісбет, зміни в ній: “Маючи зріст сто п’ятдесят сантиметрів, вона, як і раніше, важила близько сорока кілограмів, і з цим, на жаль, нічого не можна було подіяти. Так само як з тонкими ляльковими кінцівками і вузькими стегнами, які не заслуговували на особливу увагу” [5, 22].

Чому взагалі люди роблять татування, особливо молоді дівчата? На думку психологів, це один зі способів підкріпити власну ідентичність, ствердити незалежність. Лісбет, як дівчина неординарна у своїй зовнішності,

поведінці, способі мислення, йде ще далі: робить пластичну операцію зі збільшення грудей. “Ретельно продумана операція не порушила пропорцій фігури, проте викликала різкі зміни як у зовнішності Лісбет, так і в її внутрішньому самовідчутті” [5, 23]. Трансформації її тіла пов’язані насамперед з малюнками на шкірі: “Перебуваючи в генуезькій клініці, вона видалила одне із своїх дев’яти татувань – двосантиметрову осу, що прикрашала її шию з правого боку. Лісбет любила всі свої татування, особливо великого дракона, який займав простір від плеча до сідниці, але ось вирішила все-таки позбутися: та була на видному місці і могла стати чудовою особливою прикметою” [5, 23]. Перемагають рація, логіка, інстинкт самозбереження. Її неординарність і виявляється у незвичному поєднанні дорослої, досвідченої, розумної, талановитої людини та підлітка зовні: “Вона була незвичайна дівчина – цілком доросла по суті, але цілковитий підліток з вигляду” [5, 46].

Лісбет – неординарна особистість, надзвичайно обдарована дівчина. Вона наділена феноменальною пам’яттю. “Я був би радий мати наполовину таку гарну пам’ять, як у тебе”, – із захопленням говорить їй Мікаель [4, 508].

Феноменальною є здібність Лісбет, “всього лише перегортаючи матеріали розслідування”, логічно вибудовувати ланцюжок подій і вихоплювати з кожного епізоду деталі, “що викликали найбільші сумніви і не узгоджувались між собою” [4, 469]. Саме цю здатність її натури поступово відкриває Мікаель.

Лісбет сподобалася Мікаєлю з першої хвилини, з першої миті. З одного боку – це дівчина зі своєрідним стилем поведінки, спілкування, з довгими паузами посеред розмови, що свідчить про її неординарність, закритість. “Адже ти найзамкнутіша і найнепрístupніша особа з усіх, кого я знаю!” – так характеризує Лісбет її подружка-лесбійка Міммі [5, 161]. Вона називає Лісбет “чинником ентропії і хаосу” [5, 161].

Ларссон виводить у другому романі трилогії антипода Лісбет – її сестру-двійника Камілла. “Про сестру Лісбет згадувати не любила. Їх різюча відмінність між собою самій Лісбет завжди здавалася якоюсь іронією долі. Вони народилися двійнятками, з різницею всього двадцять хвилин. Лісбет була старша. Камілла була красуня. Вони були зовсім не схожі одна на одну, і заледве вірилося, що вони вийшли з однієї матки. Коли б не якийсь невідомий збій в генетичному коді, Лісбет могла б стати такою ж писаною красунею, як і її сестра. І напевно, такою ж дурепою” [5, 123].

Вчинки Лісбет іноді не піддаються логіці. Надмірна замкнутість не заважає їй взяти на себе ініціативу розпочати інтимні стосунки з Мікаєлем. Тендітна дівчина, підліток зовні, несподівано завдає потужного й рішучого удару опікуну – адвокату Б’юрману. Вона спроможна захистити себе самотужки, оскільки шведське суспільство з його авторитарними традиціями не змогло зробити цього. Дівчина мстить всім чоловікам, які її образили. Ще у дванадцятирічному віці вона облила бензином і підпалила свого батька, тирана й гвалтівника. Опікунові-гвалтівнику Б’юрману Лісбет робить принизливі татування.

Можна стверджувати, що в образі цієї дівчини простежується своєрідна помста письменника за всіх жінок, що були піддані насильству.

Головним чоловічим персонажем трилогії “Міленіум” Стига Ларссона є Мікаель Блумквіст – журналіст, який веде розслідування. Актуалізується думка, що саме волелюбна преса залишається останнім прихистком ідеалістів в часи переходу шведської нації в нове тисячоліття. Нагадаємо, що й сам Стіг Ларссон був журналістом і тонкощі та можливості журналістської професії були йому знайомі.

Читач бачить Мікаєля насамперед у стосунках з Лісбет Саландер. Коли дівчина намагається його спровокувати, читаючи документи в його комп’ютері у нього на очах, “він не оскаженів і не перевернув усе догори дном, а замість цього найняв її на роботу” [4, 475]. “Він з нею працював, цікавився її думкою, поправляв її, коли вона помилялася, визнавав її правоту, коли вона йому вчитувала. Чорт забирай, він ставився до неї як до людини” [4, 476].

У Мікаєля було багато жінок, але неабиякої ваги він надавав лише стосункам з Ерікою Бергер. Цей зв’язок тривав близько двадцяти років. Незрозумілі для навколишніх, для самої Еріки, яка була заміжною, для Мікаєля, що понад усе цінував свободу у відносинах з жінками, ці стосунки були як наркотична залежність. “Сама Еріка Бергер була дуже рада мати такого друга і надійного товариша, як Мікаель. У чомусь він був абсолютним простаком, зате в інших випадках проявляв проникливість оракула (...) Маючи дуже мінливий характер, він справляв враження людини, в якій уживаються кілька особистостей. У роботі він часом проявляв маніакальну впертість: узявшись до якої-небудь справи, він працював над нею, доки досягав досконалості, зібравши в один вузол усі розрізнені нитки” [4, 173–174]. Таким постає Мікаель очима начальниці, коханки, друга Еріки Бергер в першому романі трилогії.

Її думка про Мікаєля як колегу також влучна

й лаконічна: “Гіршого головного редактора ви просто не знайдете. Він ідеальний відповідальний редактор, класно проводить розслідування і переробляє для публікації статті. Але на посаді головного редактора він загальмовує всю роботу. До того ж Мікаель має схильність періодично поринати у власні історії і пропадати на цілі тижні. Його стихія – пожежа, та він геть непридатний для рутинної роботи” [6, 59].

В очах оточення Мікаель Блумквіст часто виглядав безтурботним і невимушеним, однак обличчя його залишалося серйозним. Здатність контролювати свої емоції допомагала йому як у веденні журналістських розслідувань, так і в різних кризових ситуаціях.

Висновки. Образи детективів у трилогії “Міленіум” розглянуто нами шляхом аналізу зовнішності героїв, способу життя та особливостей професійної діяльності, а також через ставлення до них інших персонажів і навпаки. З’ясовано, що детектив-хакер Лісбет Саландер поєднує в собі риси неординарних, подекуди психопатичних особистостей: ігнорування суспільних норм, асоціальний стиль життя й поведінки, надмірна замкнутість, навмисна відчуженість від суспільства тощо. Водночас це дівчина з високими інтелектуальними здібностями, нестандартним типом мислення. Вона здатна працювати на відмінно, логічно мислити, бачити у кримінальній справі те, що не лежить на поверхні, що не помічають інші.

Журналіст-детектив Мікаель Блумквіст – також неординарна особистість, людина смілива, розумна, наполеглива, вперта, іноді непередбачувана.

Головні персонажі трилогії Стіга Ларссона “Міленіум” привабливі саме завдяки своїй нетиповості, дивакватості, неординарності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гвоздева А.В. Лингвокультурный образ детектив : автореферат дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.19 . Челябинск, 2009. 23 с.
2. Гуляк Т.М. Модифікації жіночого детективного роману у творчості Дороти Сейерс та Ірен Роздобудько : автореферат дис. ... канд. филолог. наук : 10.01.05; ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. Івано-Франківськ, 2019. 18 с.
3. Кириленко Н. Классический детектив как жанр криминальной литературы (инвариант и генезис) Екатеринбург: Издательство “Кабинетный учёный”, 2020. 246 с.
4. Ларссон С. Чоловіки, що ненавидять жінок : міленіум : скандинавський гостросюжетний роман. переклад В.М. Верховня. Харків : Фоліо 2010. 702 с.
5. Ларссон С. Дівчина, що гралася з вогнем : міленіум : скандинавський гостросюжетний роман. переклад В.М. Верховня. Харків : Фоліо 2011. 829 с.

6. Ларссон С. Повітряний замок, що вибухнув : міленіум : скандинавський гостросюжетний роман. переклад В.М. Верховня. Харків : Фоліо 2011. 894 с.

7. Титюк А.К. Жанр “жіночий детектив” в оцінках літературної критики. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2013. Вип. 2(2). С. 122–128.

8. Цапенко Л.В. Детективна розповідь: до проблеми визначення. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”* : збірник наукових праць / укладачі : І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, С.В. Новоселецька. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. Вип. 58. С. 128–130.

9. Цапенко Л.В. Типологічна диференціація різновидів англійської детективної розповіді. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: “Філологічні науки” (мовознавство)* : збірник наукових праць. Том 2. № 5. Дрогобич, 2016. С. 153–156.

10. Честертон Г.К. Как сделать детектив. Москва: Радуга, 1990. С. 255–256.

11. Шпак І.В. Скандинавский NOIR HERO детективного романа. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/1168>

REFERENCES

1. Gvozdeva, A.V. (2009). Lingvokulturnyj obraz detektiv [Linguocultural image of a detective]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chelyabinsk, 23 p. [in Russian].
2. Gulyak, T.M. (2019). Modyfikatsii zhinochoho detektyvnoho romanu u tvorchosti Doroti Seiers ta Iren Rozdobudko [Modifications of the female detective novel in the works of Dorothy Sayers and Irene Rozdobudko]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk, 18 p. [in Ukrainian].
3. Kirilenko, N. (2020). Klassicheskij detektiv kak zhanr kriminalnoj literatury (invariant i genesis) [Classic detective story as a genre of criminal literature (invariant and genesis)]. Yekaterinburg, 246 p. [in Russian].
4. Larsson, S. (2010). Choloviky, shcho nenavidiat zhynok : milenium : skandynavskiy hostrosiuzhetnyi roman [Men who hate women: the millennium: a Scandinavian action novel]. Kharkiv, 702 p. [in Ukrainian].
5. Larsson, S. (2011). Divchyna, shcho hralasia z vohnem : milenium : skandynavskiy hostrosiuzhetnyi roman [The girl who played with fire: the millennium: a Scandinavian action novel]. Kharkiv, 829 p. [in Ukrainian].
6. Larsson, S. (2011). Povitrianyi zamok, shcho vybukhnuv : milenium : skandynavskiy hostrosiuzhetnyi roman [Exploded air castle: the millennium: a Scandinavian action novel]. Kharkiv, 894 p. [in Ukrainian].
7. Tityuk, A.K. (2013). Zhanr “zhinochy detektyv” v otsinkakh literaturnoi krytyky [The genre of “female detective” in the assessments of literary criticism]. *Scientific notes of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*. Kharkiv, Vol. 2 (2), pp. 122–128. [in Ukrainian].
8. Capenko, L.V. (2015). Detektyvna rozpovid: do

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ**

problemy vyznachennia [Detective story: to the problem of definition]. Scientific notes of the National University Ostroh Academy. Series Philological: a collection of scientific works / compilers: I.V. Kovalchuk, L.M. Kotsyuk, S.V. Novoseletsk. Ostroh, Vol. 58, pp.128–130. [in Ukrainian].

9. Capenko, L.V. (2016). Typolohichna dyferentsiatsiia riznovydiv anhlomovnoi detektyvnoi rozpovidi [Typological differentiation of varieties of English-language detective story]. *Scientific Bulletin of*

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series: "Philological Sciences" (linguistics): a collection of scientific papers. Drohobych, Volume 2, No. 5. pp. 153–156. [in Ukrainian].

10. Chesterton, G.K. (1990). Kak sdelat detektiv [How to make a detective]. Moscow, pp. 255–256. [in Russian].

11. Shpak, I.V. Skandinavskij NOIR HERO detektivnogo romana [Scandinavian NOIR HERO detective novel]. Available at: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/1168> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.01.2021

УДК 378.147.7.071.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.230543>

**Юрій Сіка, аспірант кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ**

У статті розглянуто педагогічні умови, що визначають, специфіку і організацію педагогічного освітнього процесу диригентсько-хорової культури студентів педагогічних ЗВО. Уточнено поняття "педагогічні умови". Проаналізовано сучасні праці щодо визначення педагогічних умов майбутніх учителів музичного мистецтва. Наведено характеристики визначених умов навчального процесу диригентсько-хорової культури майбутніх фахівців, які підвищують рівень навчального процесу з формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО.

Ключові слова: педагогічні умови; диригентсько-хорова культура; музичне мистецтво; майбутні фахівці; педагогічні вузи.

Лит. 6.

**Yuriy Sika, Postgraduate Student of the Art Disciplines and Teaching Methods Department,
State Institution of Higher Education "Pereyaslav-Khmelnysky
Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University"**

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF CONDUCTOR AND CHOIR
CULTURE IN THE PROCESS OF TRAINING STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS**

The article considers the pedagogical conditions that determine the specifics and organization of the pedagogical educational process of conducting and choral culture of students of pedagogical universities. Analyzing the scientific works of researchers clarified the meaning of "pedagogical conditions", which is the circumstances associated with the organization of the educational process in higher education, aimed at the formation of professional knowledge, skills and abilities, the development of their worldview culture.

In this regard, a set of pedagogical conditions that increase the level of formation of conducting and choral culture in the process of training students of pedagogical universities:

1) ensuring awareness of the importance of forming conducting and choral culture and readiness to implement it in the future profession of students of pedagogical universities, characterizing a positive attitude to profession, which depends on the formation of motives, the internal need for the development of musical competencies; 2) actualization of interdisciplinary integration and its program-methodical support in the formation of conducting and choral culture in the process of training students of pedagogical universities, which provides for the content of certain disciplines and creating educational process of educational potential through the use of pedagogical principles, organizational forms and methods; 3) purposeful application in the educational process of a set of modern technological and information and communication tools, which characterizes the leading role of information and communication, media tools of modern conducting and choral training; 4) ensuring the students' awareness of the need for reflective and evaluative activities in the process of preparation for the formation of conducting and choral culture, which provides the ability to provide self-control and evaluation of the formation of conducting and choral culture of students of pedagogical universities.

Thus, the consistent implementation of certain pedagogical conditions is designed to ensure the optimization

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ

of the educational process for the formation of conducting and choral culture in the process of training students of pedagogical universities.

Keywords: *pedagogical conditions; conducting and choral culture; musical art; future specialists; pedagogical universities.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі наше суспільство формує нові вимоги до підготовки майбутнього учителя як особистості й професіонала. Історіографія розвитку вищої педагогічної освіти доводить, що головною метою означеного процесу є вдосконалення культурного аспекту майбутніх фахівців музичного мистецтва. Одним з ефективних засобів формування диригентсько-хорової культури студентів педагогічних ЗВО є навчання хоровому співу, який втілює в собі загальнолюдські цінності, має яскраво виражену естетичну спрямованість, дає майбутнім фахівцям знання історії і традицій культури своєї країни.

Встановлено, що національна культура, її традиції є основним джерелом становлення особистості. Прагнення охопити напрями всесвітньої мистецької цивілізації без міцної опори на традиції національної художньої культури містять у собі небезпеку поверховості у сприйманні й творенні художніх образів музичних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема культури особистості у філософському аспекті розглядалися у працях В. Андрущенко, І. Беха, О. Бондаревської, І. Зязуна, В. Лугового та ін.; до питань системи педагогічних умов музично-освітнього процесу зверталися фахівці в галузі музичної педагогіки: А. Болгарський, Н. Гуральник, Р. Гуревич, О. Єременко, Л. Коваль, А. Козир, В. Лабунець, О. Михайліченко, Г. Падалка, В. Орлов, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, С. Сисоєва, Т. Танько, В. Шульгіна, Д. Юник та ін. Однак педагогічні умови забезпечення процесу формування диригентсько-хорової культури у студентів педагогічних ЗВО розроблені недостатньо. Одна з причин такого стану справ, на наш погляд, криється у використанні недостатньо ефективних методик вокально-хорового навчання, що не враховують музикальні здібності та психофізіологічні особливості майбутніх фахівців, не відповідають основним вимогам.

Отже, метою даної статті є визначення педагогічних умов формування диригентсько-хорової культури студентів педагогічних ЗВО в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проаналізувавши науково-методичну літературу, доходимо розуміння, що педагогічними умовами є взаємопов'язаний комплекс заходів у будь-якому освітньому процесі. Так, у тлумачному словнику

української мови зазначається, що умова – це “необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [4, 632].

Підкреслимо, що зміст поняття “педагогічні умови”, складають обставини, пов'язані з організацією освітнього процесу у закладі вищої освіти, з тим зовнішнім освітнім середовищем, у якому відбувається пізнавальна, навчальна, науково-дослідницька і виховна діяльність студентів, спрямована на формування в них насамперед професійних знань, умінь і навичок, розвиток їх світоглядної культури, професійної компетентності тощо [6, 90–92].

Підтримуємо думку науковця О. Рудницької, що основні педагогічні умови передбачають певні вимоги, а саме:

- вибір змісту навчального матеріалу;
- організація педагогічного процесу;
- необхідність врахування психологічних механізмів засвоєння знань і способів діяльності [5].

Під час визначення педагогічних умов означеної проблеми ми вважаємо за доцільне виконання певних завдань в освітньому процесі з формування диригентсько-хорової культури, а саме: 1) спиратися на залучення класичного та інноваційного методичного супроводу;

2) використовувати традиційний і сучасний репертуар диригентсько-хорових творів.

З огляду на вищезазначене ефективний процес формування диригентсько-хорової культури майбутніх фахівців музичного мистецтва передбачає навчальне середовище, яке функціонує у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО. З цього приводу дослідник Ю. Биков стверджує, що зміст узагальненого навчального середовища складається з природних інтелектуальних складових (учасників освітнього процесу) і штучних складових (засобів освітнього процесу) [2, 59]. Тому створення навчального середовища у диригентсько-хоровому освітньому процесі майбутніх фахівців музичного мистецтва в умовах педагогічних ЗВО передбачає отримання наступних складових.

До природних інтелектуальних складових належать учасники, які сприяють успішності навчального диригентсько-хорового процесу:

- студенти як суб'єкти освітнього процесу в умовах педагогічних ЗВО;
- професорсько-викладацький склад, як

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ

суб'єкти диригентсько-хорового освітнього процесу в умовах педагогічних ЗВО, що забезпечує викладання дисциплін “Хорове диригування”, “Хоровий клас”, “Хорознавство”, “Методика музичного виховання”, “Виробнича педагогічна практика з музичного мистецтва”, “Постановка голосу”;

- концертмейстерський склад, що забезпечує освітній процес з дисциплін “Хорового диригування”, “Хорового класу”, “Постановки голосу”;

- допоміжний лаборантський склад, який забезпечує навчальний процес використовувати різні технічні засоби.

До штучних складових (засобів освітнього процесу), що беруть участь у формуванні диригентсько-хорової культури в процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО належать:

- підручники, навчально-методичні посібники;
- типові та робочі навчальні програми;
- музичні інструменти;
- інформаційно-комунікаційні і медійні засоби навчання.

Доведено, що ефективність формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО залежить від створення такого освітнього процесу, який цілеспрямовано сприяє та забезпечує накопиченню знань, умінь та навичок.

Комплекс педагогічних умов формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО ми визначили, виходячи з позицій компетентнісного підходу, який передбачає формування в майбутніх учителів музичного мистецтва предметних компетенцій [1, 72–79]. В освітньому процесі студент здобуває компетенції майбутнього фахівця музичного мистецтва, на основі набуття практичних знань, вмінь та навичок. Такий досвід студент отримує винятково під час практичної диригентсько-хорової діяльності, яка передбачає застосування певної репертуарної політики. Підкреслимо, що включення до репертуарного плану зразків українського та світового диригентсько-хорового мистецтва впливає на формування компонентів диригентсько-хорової культури, забезпечує гармонізацію й інтегрування навчального процесу.

З огляду на вищезазначене можемо стверджувати, що формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО забезпечує комплекс педагогічних умов, а саме:

- забезпечення усвідомленості вагомості формування диригентсько-хорової культури і

готовність до реалізації її у майбутньої професії студентів педагогічних ЗВО.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що ефективність формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО насамперед залежить від їх усвідомленого позитивного ставлення до своєї професії, від сформованості у них мотивів, внутрішньої потреби в розвитку музичних компетентностей. Сучасні психологи зазначають, що саме процеси мотивації виконують функцію спонукання суб'єкта до творчої діяльності. Тобто освітній процес започатковується розкриттям об'єктивної значущості в суб'єктивному, що формується, і якщо при цьому в суб'єкта відбувається трансформація об'єктивної значущості в суб'єктивному, у нього виникає готовність до включення дії, яка підлягає формуванню у значущу для нього діяльність.

Загальновідомо, що студентам властиві психологічні особливості та специфічні потреби в набутті нових знань, вмінь, навичок. Вважаючи те, що усвідомлене ставлення до професійної підготовленості повинно проходити через той навчальний матеріал, інформаційний зміст якого відповідає потребам, інтересам, прагненням особистості, потрібно враховувати особливості студентського віку у процесі розроблення навчальних планів, змісту лекцій, семінарів і практичних навчальних дисциплін, що забезпечують підготовку студента педагогічних ЗВО. Вважаємо, що це є найповнішим утіленням у меті, змісті, формах, методах, навчання в умовах педагогічних ЗВО принципів гуманізації диригентсько-хорової культури, яка за своєю суттю означає визнання студента носіями суб'єктивного досвіду, у контексті якого він сприймає будь-які навчальні і виховні впливи.

Фахова підготовка студентів в умовах педагогічних ЗВО передбачає залучення майбутніх учителів музичного мистецтва до активної професійної діяльності. Реалізація цієї умови є надзвичайно ефективною у виконанні певних завдань:

- 1) організація спеціальної форми навчання;
- 2) активізація диригентсько-хорових занять, спрямованих на професійну діяльність.

- Актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу у формуванні диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО.

Ми вважаємо, що реалізація цієї педагогічної умови сприяє системності освітнього процесу з формування диригентсько-хорової культури у

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ

процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО. Міждисциплінарну інтеграцію освітнього процесу ми розглядаємо як взаємопроникнення змісту різних навчальних дисциплін і створення єдиного освітнього потенціалу шляхом використання педагогічних принципів, організаційних форм і методичного супроводу. Відсутність та недостатність глибини міждисциплінарної інтеграції часто приводять до дублювання окремих питань у різних науках в умовах дефіциту навчального часу, до недостатнього засвоєння студентами низки тем з дисципліни, знань, навичок та вмінь які є обов'язковими. Навчально-методичний супровід розуміємо як впровадження до освітнього процесу різноманітних форм, методів і прийомів майбутніх фахівців музичного мистецтва: аналіз конкретних ситуацій, із постановкою проблемних питань, диспути, круглі столи, мозковий штурм, рольові ігри, тренінги, метод проекту та ін. З цією метою майбутні учителя музики були заохочені до професійної діяльності під час проходження ними педагогічної практики у школі, де вони реалізовували набуті знання, навички і вміння в безпосередній роботі зі школярами.

- Застосування в освітньому процесі цілеспрямованого комплексу інформаційно-комунікаційних засобів і сучасних технологій.

У результаті наших спостережень за диригентсько-хоровим освітнім процесом переконалися у необхідності використання інформаційно-комунікаційних засобів і сучасних технологій, які підвищують рівень пізнавальної активності і самостійності студентів, формують готовність до диригентсько-хорової діяльності, поширюють музичні здібності. У зв'язку з цим, слід зупинитися на провідній ролі інформаційно-комунікаційних, медійних засобів сучасного диригентсько-хорового навчання [3].

Доцільно зауважити, що систематичне залучення інформаційно-комунікаційних, медійних засобів впливає на:

1) поширення простору навчального середовища на основі постійного оновлення й необмеженості інформації у формуванні диригентсько-хорової культури;

2) збільшення доступності навчального матеріалу для всіх учасників цього процесу;

3) аналізування, оцінювання й самооцінювання результатів формування диригентсько-хорової культури, збережених на електронних носіях;

4) можливість індивідуалізованого отримання й споживання навчальної інформації.

- Усвідомлення студентами необхідності забезпечення рефлексивно-оцінної діяльності у

процесі підготовки до формування диригентсько-хорової культури.

Необхідність застосування наступної педагогічної умови зумовлюється специфікою професії учителя музичного мистецтва, що полягає у підготовці учнів до життя в багатоманітному й полікультурному середовищі. У цьому зв'язку необхідне розуміння майбутніми фахівцями високої відповідальності за готовність забезпечити процес самоконтролю і оцінювання сформованості професійних знань, вмінь та навичок. Рефлексивна-оцінна діяльність студентів педагогічних ЗВО передбачає оцінки власного рівня диригентсько-хорової культури, усвідомлення відповідальності за майбутню професійну діяльність, сприйняття стратегій щодо підвищення власних методичних досягнень.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнюючи вищевикладене, можемо констатувати, що послідовна реалізація визначених педагогічних умов передбачає оптимізацію освітнього процесу з формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО. Визначені педагогічні умови диригентсько-хорової культури студентів педагогічних ЗВО дає можливість для виконання різноманітних завдань і забезпечує повноцінний розвиток мотивації, емоційності до майбутньої професії, широкого кола творчих і музичних здібностей студентів. Такий комплекс педагогічних умов студентів педагогічних ЗВО може підготувати підґрунтя у формуванні диригентсько-хорової культури майбутніх фахівців музичного мистецтва.

Перспективою подальшого розгортання досліджуваної проблеми є розробка методичного супроводу формування диригентсько-хорової культури у процесі підготовки студентів педагогічних ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О. О., Бондаренко О. С. Компетентнісний підхід як засіб управління якістю освіти. *Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, 11–12. 04. 2013 : у 2 т. Дніпропетровськ, 2013. Т.2, С. 72–79.

2. Биков В. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. Професійна освіта: педагогіка і психологія. За ред.: І. Зазюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. Українопольський журнал. Вид. IV. Видавництво: Вищої Педагогічної Школи у Ченстохові. Ченстохова, 2004. С. 59–79.

3. Горемичкін А. Введення у комп'ютерну педагогіку : навч. посіб. з основ комп'ютерної дидактики. Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММд", 2008. 267 с.

4. Новий тлумачний словник української мови: у 4 томах. Київ: Аконіт, 1999. Т. 2. 910 с.

5. Рудницька О. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 248 с.

6. Тверезовська Н, Філіппова Л. Сутність та зміст поняття "педагогічні умови". Київ: Нова пед. думка. 2009. №3. С. 90 – 92.

REFERENCES

1. Bondarenko, O. & Bondarenko, O. (2013). Kompetentnisnyu pidkhid yak zasib upravlinnya yakisty osvity [Competence approach as a means of managing the quality of education]. *Naukovo-metodychni pidkhody do vykladannya upravlinskykh dystsyplin v konteksti vumoh rynku pratsi. Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 11–12.04.2013.* – Scientific and methodological approaches to the teaching of management disciplines in the context of labor market requirements. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. 11–12. 04.2013. Vol.2, (pp. 72–79). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

2. Bykov, V. (2004). Navchalne seredovyshche suchasnykh pedahohichnykh system [Learning environment of modern pedagogical systems]. *Vocational education: pedagogy and psychology.* (Eds.). I. Zazyun, N. Nychkalo, T. Levovytsky, I. Vilsh. Ukrainian-Polish magazine. Vol. IV. Publisher: Higher Pedagogical School in Czestochowa. Czestochowa, pp. 59–79. [in Ukrainian].

3. Goremichkin, A. (2008). Vvedennya u kompyuternu pedahohiku : navch. posib. z osnov kompyuternoyi dydaktyky [Introduction to computer pedagogy: textbook. way. from the basics of computer didactics]. Melitopol, 267p. [in Ukrainian].

4. Novyy tлумachnyy slovnyk ukraiynskoyi movy: u 4 tomakh (1999). [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]. Kyiv, Vol. 2. 910 p. [in Ukrainian].

5. Rudnytska, O. (1998). Muzyka i kultura osobystosti: problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity: navch. posib. [Music and culture of personality: problems of modern teacher education]. Kyiv, 248p. [in Ukrainian].

6. Tverezovska, N. & Filippova, L. (2009). Sutnist ta zmist ponyattya "pedahohichni umovy" [The essence and content of the concept of "pedagogical conditions"]. Kyiv, No. 3. pp. 90 – 92. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.01.2021

"Немає нічого вищого і прекраснішого, ніж давати щастя багатьом людям".

*Людвіг ван Бетховен
німецький композитор і піаніст*

"Швір мистецтва – це куточок всесвіту, побачений крізь призму певного темпераменту".

*Еміль Золя
французький письменник*

"Молода людина повинна шукати ту єдину іскру індивідуальності, яка відрізняє її від інших людей, і розпалювати її всіма силами... Не давайте іскрі згаснути".

*Тенрі Форд
американський конструктор*

"Нескінченне прагнення бути кращим є обов'язком людини. Це вже саме по собі є винагородою. Все інше в руках Божих".

*Махатма Ганді
індійський державний і політичний діяч*

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8 – 12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800-2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3-5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (references).
 - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Комп'ютерний набір та верстка

Наталія Примаченко, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України
Іван Василиків, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України